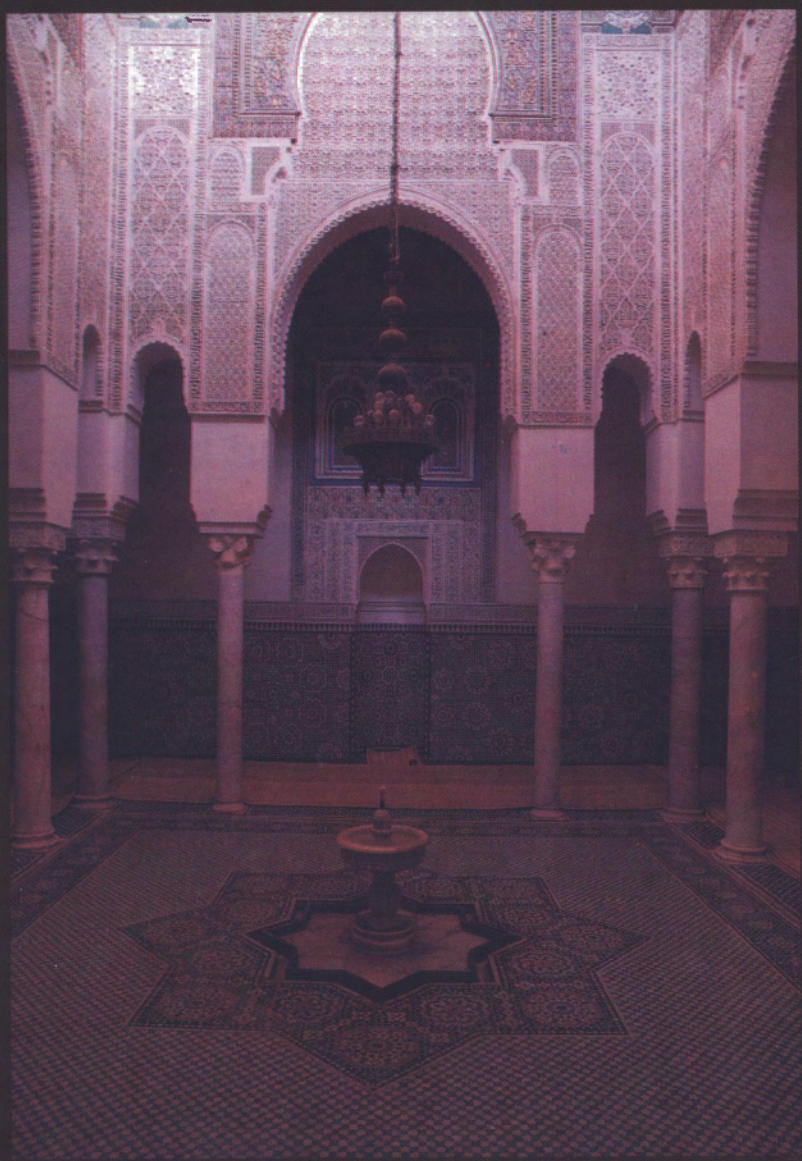

Šefik Kurdić

VELIKANI HADISKIH ZNANOSTI

Šefik Kurdić

VELIKANI HADISKIH ZNANOSTI

ISLAMSKA - BIBLIOTEKA.NET

Zenica, 2003. godine

UMJESTO PREDGOVORA

Hvala Allahu, dž.š., koji je poslao Muhammeda, s.a.v.s, kao upućivača ljudima, izabравši mu ashabe kao skupinu koja će pomno pratiti i krajnje pouzdano prenijeti njegov hadis na generacije koje dolaze poslije njih.

Od Allahove milosti je da je u svakoj generaciji bilo onih koji će se brinuti za sunnet Muhammeda, s.a.v.s, pamteći ga, pišući u razne hadiske zbirke i time ga štitići od podvala onih koji su željeli da naude tom drugom, nezaobilaznom šerijatskom izvoru.

Knjiga dr. Šefika Kurdića "Velikani hadiske znanosti", koju imate pred sobom je, bez sumnje, prva ovakve vrste na našem jeziku, u kojoj nas autor upoznaje sa biografijom najeminentnijih stručnjaka u toj oblasti, otkrivajući time keramete i ostale vrline intelektualne nadarenosti, pregalaštva i samopožrtvovanja, kojima je Allah obdario ovu skupinu, da bi mogla emanet hadisa prenijeti i sačuvati sve do današnjeg dana.

U ovom djelu govori se o dvadesetak učenjaka, o njihovom životu, najpoznatijim učiteljima i učenicima, njihovim djelima u hadiskoj i drugim oblastima, vrstama i klasifikaciji hadisa koje su uvrstili u svoje zbirke.

Sve navedeno dr. Kurdić je neumorno potkrijepio pouzdanom i vrlo opsežnom literaturom koju je tokom pisanja rada koristio i konsultovao, pa time ova knjiga s pravom dobiva svoje mjesto u hadiskoj literaturi i postaje nezaobilazan udžbenik, kako učenicima medresa, studentima akademija i fakulteta, tako i svima koji žele da se bave ovom tematikom.

Učenjaci koje je dr. Kurdić uvrstio u svoju knjigu sežu čak do vremena tri najodabranije generacije koje je Poslanik, s.a.v.s, pohvalio, kao što su generacije Ebu Hanife (80-150. po H), i tako prolazeći kroz naredna vremenska i teritorijalna područja stiže do Bosne i završava knjigu s našim, bez sumnje, najpoznatijim učenjakom u hadisu rahmetli Mehmedom-ef. Handžićem.

Iščitavanje biografija tih učenjaka daje nam povoda da razmislimo o sebi i svom odnosu prema onome što znamo i šta od toga primjenjujemo. Kod njih se nazire iskrenost nijjeta, skromnost, bježanje od položaja i funkcija, te, nadasve, bereket koji im je Allah, dž.š, dao u vremenu i njihovom radu.

Jedan od ashaba, r.a, kaže: "Povodite se i ugledajte se na one koji su već umrli, jer za žive nismo sigurni da neće pasti u iskušenje."

Između ostalih, spomenut je i primjer Ebu Hanife koji je više težio ahiretu nego dunjaluku i time jasno potvrdio da je na najbolji način definirao i jedan i drugi svijet. Nije, onda, čudno što je s lahkoćom odbijao dunjalučke funkcije i položaje. Naime, ni po koju cijenu nije ih htio prihvatiti, shvatajući njihovu zavodljivost i iskušenje pred kojim se može podleći i izgubiti vječnost.

Kada je Malik - imam Medine - pisao svoj *Muveta'* neki su ga odvrćali od toga, govoreći da ima dosta drugih i sličnih knjiga. On im je odgovorio: *Ono što se radi u ime Allaha - to će ostati!* I, uistinu, Malikov *Muveta'* je ostao, a od mnogih drugih knjiga nema ni traga.

Tu je skromni i rječiti Šafija kojem je bio cilj doći do istine, pa je tako i rekao: *Nikad ni sa kim nisam raspravljao a da nisam poželio da istina iziđe na njegova usta.*

Primjer požrtvovanosti imama Nevevija može poslužiti kao uzor današnjim studentima. Imam Nevevi za sebe kaže da u jednoj školi gotovo dvije godine nije legao u postelju, niti se najeo, već je vrijeme provodio u učenju i saznavanju.

Prefinjena bogobojaznost nije mu dozvoljavala da jede čak ni voće koje su mu nudili stanovnici Damaska, plašeći se da nije otrgnuto iz vakufskog voćnjaka. Koliko ljudi danas vodi računa o onome što jede, je li to od halala ili harama?!

I pored svega toga, Imam Nevevi je za svoga kratkoga života, svega 45 godina, napisao toliko djela da se kaže da ono što je ostalo iz olovaka koje je šiljio radi pisanja bilo dovoljno da podgrije se voda za njegovo gasuljenje kada je umro.

Tu je i upornost Ibnu Hadžera koji je znao po dvadesetak godina «imati» u glavi nekoga prenosioca, sve dok ga ne bi našao u knjigama i ocijenio dotični hadis.

I, na kraju, Mehmed Handžić koji je bio preteča hadiskoj nauci u našim krajevima sa svojom nezamjenjivom knjigom "Uvod u tefsirsku i hadisku nauku."

Mnogo je i drugih primjera koje možete naći u ovoj knjizi za koju se nadam da će naići na prijem kod čitalaca i da će njen sadržaj biti podstrek svima nama kako se treba međusobno poštovati i uvažavati.

Molim Allaha, dž.š, da nagradi autora najljepšom nagradom, a sve nas da pomogne u slijeđenju sunneta, a na drugom svijetu da nas počasti da se u Džennetu družimo s ovom odabranom skupinom.

"Oni koji poslije njih dolaze govore: "Gospodaru naš, oprosti nama i braći našoj koja su nas u vjeri pretekla i ne dopusti da u srcima našim bude imalo zlobe prema vjernicima; Gospodaru naš, Ti si, zaista, dobar i milostiv." (*Hašr*, 10)

Bihać, 3.3.2003.

Doc. dr. Fuad Sedić

ISLAMSKA - BIBLIOTEKA.NET

UVODNA RIJEČ

Hadis je drugi izvor šerijatskog prava. Islam se bez njega u svojoj punini ne bi mogao ispravno razumjeti, a pogotovo se ne bi mogao primjeniti. On je u odnosu na Kur'an, ono što je tijelo u odnosu na dušu ili noć u odnosu na dan. Međusobno se isprepliću. Odvojiti hadis od Kur'ana znači, naprosto, odvojiti tijelo od duše i organizam učiniti beživotnim.

Znajući za takav odnos međusobne isprepletenosti i snažnog prožimanja ova dva temeljna izvora šerijatskog prava, neprijatelji islama su od najranijih vremena pokušavali ubaciti klicu sumnje u jedan od ova dva izvora, angažirajući se da disharmoniraju ovu idealnu sintezu sačinjenu praksom Poslanika islama, Muhammeda, s.a.v.s, a nadziranu i pomno čuvanu sveznanjem Gospodara svjetova!

Budući da su pokušaji devalviranja Allahove riječi ostali bez rezultata – jer je nemoguće univerzalnu riječ ugroziti, pošto ju je Gospodar Univerzuma zagarrantirao čuvati i sačuvati od bilo kakvog falsifikata – onda se pribjeglo, za njih lakšem metodu: odvojiti tijelo od duše i islamsku misao učiniti jednodimenzionalnom, a to znači: mrtvom, statičnom i bez dinamične, progresivne i životne stvarnosti. To, ustvari, znači odvojiti je od njene prirode i pretvoriti u teoriju koja bi se samo izučavala i postala jedna od brojnih teorija koje su već nastale na nesavršenim racionalnim i intelektualnim ljudskim promišljanjima!

Logika onih koji nisu skloni islamu je, da ukoliko se ne može totalno uništiti, onda se bar može falsificirati njegova priroda i narav. Na taj način, ogledalo ljudske svijesti se može itekako poremetiti i u njemu dobiti lik koji ne liči na samoga sebe.

Obzirom da je čuvanje Kur'ana zagantirano Allahovom objavom, onda se, što je sasvim razumljivo, prišlo falsificiranju hadisa i pokušaju ubacivanja brojnih sumnji u njegovu autentičnost.

Otuda se apokrifnost hadisa pojavila veoma rano. To je i bio temeljni razlog što je islamski Ummet iznjedrio, do tada, nepoznati metod čuvanja istine kroz *sened*/lanac prenosilaca. I upravo taj *sened*/lanac prenosilaca hadisa je specifikum koji distancira Ummet Muhammeda, s.a.v.s, od drugih naroda. Samo u islamu se ovom metodologijom može od naših dana autentičnim putem stići do samoga Poslanika, s.a.v.s, njegove riječi i djela. Ovu mogućnost nemaju drugi narodi. Tako, npr, ni kršćani ni Židovi ne mogu vam donijeti autentičan lanac prenosilaca koji bi ih doveo do Musaa ili Isaa, a.s. Zbog toga i nema, niti može biti autentične riječi bilo koje religije danas u svijetu. To je privilegija samo Ummeta Muhammeda, s.a.v.s!

Naravno, isti slučaj bi se desio i sa ovim Ummetom, da Allah Uzvišeni nije nadahnuo prvu generaciju muslimana, da od prvih dana povedu vanrednu brigu o ovom nezaobilaznom izvoru njihove vjere. Tako Muhammed b. Sirin, poznati učenjak iz generacije tabi'ina, jasno potcrtava: *Hadis je vjera, pa dobro provjerite od koga vašu vjeru uzimate!*¹

Slične predaje, pored Ibn Sirina, bilježe se i od 'Ali b. ebi Taliba, Ebu Hurejre, Šu'be b. el-Hadždžadža, Zaide b. Kudame, Malika b. Enesa, Ahmeda b. Hanbela i dr.²

Abdullah b. el-Mubarek je lanac prenosilaca definirao ovako: *Sened je dio vjere. Da nije seneda onda bi rekao ko bi htio, što bi htio!*³

¹ Ovu predaju bilježi Muslim u *Sahihu: El-Mukaddima*, 5 - Babu bejani enne-l-isnade mine-d-dini.

² Provjeri: Ibn ebi Hatim, *El-Džerhu ve-t-ta'dil*, 2/15-16; Er-Ramehurmuzi, *El-Muhaddisu-l-fasilu bejne-r-ravi ve-l-va'i*, str. 145-146, El-Hatib, *El-Kifaje fi 'ilmi-r-rivaje*, str. 121-122; Ibn Abdu-l-Berr, *Et-Temhidu lima fi-l-Muvetta' mine-l-me'ani ve-l-esanid*, 1/45-47; Ibn Hibban, *El-Medžruhine mine-l-muhaddisine ve-d-du'afai ve-l-metrukin*, str. 1/21-23 i Ibn 'Adijj, *El-Kjamilu fi du'afai-r-ridžal*, 1/155-156.

³ Ovu predaju bilježi Muslim u *Sahihu: El-Mukaddima*, 5 - Babu bejani enne-l-isnade mine-d-dini.

Ibn el-Mubarek je, takođe, rekao: *Primjer onoga koji izučava vjeru bez seneda je kao primjer onoga koji se penje na krov bez ljestvi/stepenica!*⁴

Zanimljiva je konstatacija o ovome imama Šafije. On kaže: *Primjer onoga koji traži hadis bez seneda je kao primjer osobe koja noću sakuplja drva ne znajući da se u tom naramku nalazi zmija!*⁵

I upravo na temeljima takve svijesti izgradiće se kriteriji koji neće dopustiti infiltriranje bilo kakve nesigurnosti, sumnje ili falsifikata u hadis i hadisku znanost.

Ako analiziramo odnos prvih generacija muslimana ustanovimo da su svojom željom za saznavanjem hadisa ili njihovim provjeravanjem jasno dali do znanja da su do kraja bili svjesni vrijednosti ovog izvora.

Tako je poznati ashab Džabir b. Abdullah, r.a, saznajući da je Abdullah b. Unejs el-Ensari, r.a, čuo jednu predaju, koju on nije čuo od Poslanika, s.a.v.s, mjesec dana iz Medine putovao do Šama, gdje je tada boravio Abdullah, r.a, kako bi direktno čuo taj hadis.⁶

Ebu Ejjub el-Ensari, r.a, je saznao da je, pored njega, jedino 'Ukbe b. 'Amir, r.a, čuo jedan hadis od Vjerovjesnika, s.a.v.s, pa se pobojavao da ne bio umro on ili 'Ukbe, a predaja ostala neproverena, pa se zaputio iz Medine do Egipta, gdje je tada boravio 'Ukbe i, putujući mjesec dana užarenom pustinjom, stigao do njega, provjerio hadis i vratio se istoga momenta u Medinu!⁷

Doista, divan primjer ljubavi spram Allahovog Poslanika, s.a.v.s, i drugog izvora islama!

Da bi bili sigurni u autentičnost hadisa Allahovog Poslanika, s.a.v.s, Ebu Bekr i Omer, r.a, su tražili kod prihvatanja predaja da se dovedu svjedoci;⁸ Osman, r.a, je ono što bi vidio od Poslanika, s.a.v.s, praktično izveo pred ostalim ashabima, a onda tražio od

⁴ El-Hatib, *El-Kifaje fi 'ilmi-r-rivaje*, str. 393.

⁵ Ez-Zerkani, *Šerhu-l-mevahi-l-ledunijje*, 5/393.

⁶ O ovom zanimljivom podatku opširnije: El-Hatib el-Bagdadi, *Er-Rihletu fi talebi-l-hadisi*, str. 109-117.

⁷ Isti izvor, str. 120.

⁸ Provjeri: Hakim, *Ma'rifetu 'ulumi-l-hadisi*, str. 15; El-Hatib, *El-Kifaje fi 'ilmi-r-rivaje*, str. 26 i Ez-Zehebi, *Tezkiretu-l-huffaz*, 1/3.

njih da potvrde jesu li i oni tako vidjeli da on čini,⁹ a 'Ali b. ebi Talib, r.a, je tražio od svakog prenosica da se zakune da je, doista, dotičnu predaju čuo izravno od Vjerovjesnika, s.a.v.s!¹⁰

Sva je sreća pa je islamski Ummet imao u svakoj generaciji sjajne velikane koji su nastavili graditi svjetle staze koje su trasirale prve generacije muslimana. Na žalost, ni prostor, ni vrijeme a ni moje skromne mogućnosti ne dozvoljavaju da ih sve obradim i navedem u ovoj knjizi. Međutim, dovoljan će biti i ovaj broj da se vidi, na temelju njihovog života i rada, sa kakvim elanom, samoprijegorom i entuzijazmom su predano radili na očuvanju, zaštiti i afirmiranju drugog izvora islama. S pravom ih Jezid b. Zurej' naziva vitezovima i junacima. On kaže: *Svaka vjera ima svoje vitezove/junake, a vitezovi/junaci ove vjere su prenosioči hadisa!*¹¹

Ebu Hanife, Malik, Šafija, Ahmed b. Hanbel, Buhari, Muslim, Tirmizi, Ebu Davud, Nesai i drugi, samo su predstavnici velikog broja islamskih velikana, koji su svojom predanošću ovoj znanosti, uspostavili tako precizne kriterije koji će onemogućiti svaki pokušaj ubacivanja falsifikata u ovu znanost, a da isti ne budu otkriveni. Njihovo vanredno poznavanje prenosilaca hadisa, kritički osvrt spram svakog od njih, poznavanje teksta hadis a i skrivenih mahana u njemu, učinili su da danas tačno razlikujemo predaju koja seže do samoga Poslanika, s.a.v.s, od one koja je poturena i patvorena. Svaki od njih je od svoje rane mladosti putovao od mjesta do mjesta, slušajući brojne učitelje i apsorbirajući znanje, koje će kasnije prenijeti na generacije koje dolaze. Tako se, npr. navodi

⁹ Ovu Osmanovu, r.a, praksu provjeri u autentičnoj predaji kod Ahmeda u *Musnedu*, 1/57. Dr. Muhammed 'Udžadž el-Hatib pogrešno navodi podatak da to Ahmed čini u *Musnedu* u prvom tomu na 372. strani. (Vidi: *Es-Sunnetu kable-t-tedvini*, str. 116). Istu grešku čini i u svom drugom djelu: *Usulu-l-hadis*, str. 98, što eksplicite ukazuje da je ovaj podatak preuzeo iz nekog drugog izvora, ne konsultirajući direktno Ahmedov *Musned*.

¹⁰ Vidi o ovom postupku: Ebu Davud, *Sunen: Kitabu-s-salat, Babu fi-l-istigfar*, hadis br. 1521; Tirmizi, *Sunen: Kitabu-s-salat*, 182 – *Babu ma džae fi-s-salati 'inde-t-tevbeti*, hadis br. 406, Ibn Madže: *Sunen: 5 – Kitabu ikameti-s-salat*, 193 – *Babu ma džae fi enne-s-salate keffaretun*, hadis br. 1395 i Ahmed, *Musned*, ½.

¹¹ Uporedi: dr. 'Asim b. Abdullah el-Karjuti, *El-Isnadu mine-d-dini*, str. 22.

fascinantan podatak, da je imam Ebu Hanife, putujući u potrazi za hadisom i dr. islamskim disciplinama slušao oko 4.000 učitelja!!¹²

Značajno je naglasiti da je i na naša domovina iznjedrila značajan broj učenjaka u ovoj oblasti. Iako se naučno-istraživački napor Bošnjaka na području hadisa čini neznatnim dijelom u ukupnom naučno-teorijskom iskustvu muslimanskog svijeta uopće, on, ipak, pretstavlja, značajan doprinos tom iskustvu. Ako analiziramo Handžićevo djelo *El-Dževheru-l-esna fi teradžimi 'ulemai ve šu'arai-l-Bosna* u kojem on navodi biografije 220 bošnjačkih učenjaka koji su iza sebe ostavili djela na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, doći ćemo do fascinantnih podataka. Dobar broj njih se zanimao za hadis i iza sebe ostavio djela iz ove discipline.

Ako se uzme u obzir postojanje respektabilnog broja hadiskih škola u našim krajevima, poput onih u Livnu, Pruscu, Mostaru, Sarajevu, Nevesinju i Banjaluci, nesumnjivo se dolazi do konstatacije do koje je došao i Evlija Čelebija, zaključivši da je i u Bosni postojao, kao i u svim muslimanskim zemljama, veliki broj hadiskih institucija, zvanih *Daru-l-hadis*, u kojima se čitao i tumačio tekst pojedinih hadiskih zbirki.¹³

Iako Tajib Okić smatra da su Bošnjaci, kada je u pitanju ovaj drugi izvor islama, zauzeli najskromnije mjesto, ipak se iz navedenog može doći do zaključka, da ni Bošnjaci nisu puno zaostajali za drugim dijelovima islamskog svijeta. Bošnjački muhaddisi Muhammed el-Bosnevi (umro 1572. god.), Ahmed Vali (1598.), Muhammed b. Musa el-Bosnevi es-Saraji, zvani Allamek (1635.), Derviš 'Ali b. Mustafa el-Bosnevi el-Hanefi el-Halveti (1640.), Osman b. Ibrahim el-Bosnevi, Abdullah b. Muhammed Muhtešim Šaban-zade el-Bosnevi, Ahmed el-Mostari (17-18. stoljeće), Mustafa Prušćak (1755.) i drugi iz osmanskog perioda i

¹² Vidi ovaj zanimljiv podatak: dr. Muhammed eš-Šek'a, *El-Imam el-A'zam Ebu Hanife en-Nu'man*, str. 41; Shibli Nu'mani, *Abu Hanifa – život i djelo*, str. 44 i Šefik Kurdić, *Ebu Hanife i namaz u hanefijskom mezhebu*, str. 27.

¹³ Vidi: Evlija Čelebija, *Putopis*, str. 109, 133 i 412. Takođe, pogledaj: dr. Omer Nakičević, *Uvod u hadiske znanosti*, str. 67 i Šefik Kurdić, *El- 'Inaje bi-l-hadisi fi-l-Bosna munzu fethiha ila evahiri-l-karni-l- 'išrin*, doktorska disertacija odbranjena na univerzitetu Ez-Zejtuna u Tunisu, 1997. god., str. 233-238.

Muhammed Tufo, Tajjib Okić i Mehmed Handžić iz novijeg perioda, na najbolji način demantiraju mišljenje Tajiba Okića.

Zbog ograničenosti prostora tretirao sam u ovoj knjizi samo dvojicu bošnjačkih muhaddisa i to Mustafu Pruščaka, kao predstavnika naših hadiskih stručnjaka iz osmanskog perioda i Mehmeda Handžića, kao predstavnika postosmanskog perioda.

Nadam se da će se uskoro neko od naših intelektualaca više pozabaviti ovom građom i da će više svjetla baciti na doprinos bošnjačkih učenjaka ovom nezaobilaznom izvoru šerijatskog prava.

U Zenici, 3.3. 2003. god.

Doc. dr. Šefik Kurdić

EBU HANIFE

80./699. – 150./767.

Ebu Hanife bio je islamski genije. Superiorna inteligencija, suptilna pobožnost i poslovična strpljivost svrstavaju ga u najveće umove koje je iznjedrila islamska povijest. Ljubav prema znanju, napose rješavanju šerijatskopравnih enigmi, učiniće ga nezaobilaznim izvorom u islamskim naučnim krugovima i s pravom će biti prozvan El-Imamu-l-a'zam/najveći imam. Ebu Hanifin doprinos hadiskoj znanosti bio je veoma značajan. Međutim, u islamskoj literaturi nalazimo na kontradiktorne stavove kada je u pitanju njegov doprinos ovoj značajnoj islamskoj disciplini.

Puno ime mu je Nu'man b. Sabit b. Zuta b. Mah et-Tejmi el-Kufi.¹⁴ Izuzetno je postao poznat po nadimku Ebu Hanife. Tako će je prozvan El-Imamu-l-A'zam/Najveći imam,¹⁵ ili kako ga El-Kettani naziva Imamu-l-eimme/Imam imama,¹⁶ hafiz Ez-Zehebi nazvao ga je Fekihu-l-milleti/Pravnik vjere,¹⁷ a šejh El-Kasimi Fekihu-l-ummeti/Pravnik ummeta.¹⁸

Rođenje i porijeklo

Ebu Hanife rođen je 80. god. po Hidžri.¹⁹ To je, naime, godina rođenja koju spominju gotovo svi autori koji su pisali o ovom islamskom geniju. Doduše, u nekim djelima se kao moguća navodi 61. god. po Hidžri,²⁰ 63. god.²¹ a u nekim, opet, 70. god. po Hidžri.²² Međutim, gotovo svi preferiraju 80. god. kao godinu njegovog rođenja.

Rođen je u Kufi, u današnjem Iraku. Bio je perzijskog porijekla. Historičari navode da je Ebu Hanifin djed prihvatio islam. Njegov unuk Isma'il tvrdi da je Ebu Hanifin otac Sabit otišao Aliji, r.a, dok je još bio dijete, pa je, tom prilikom, Alija, r.a,

¹⁴ Usporedi: El-Buhari, *Et-Tarihu-l-kebir*, 8/81, *Et-Tarihu-s-sagir*, 2/43; Ibn Ebi Hatim, *El-Džerhu ve-t-t'adilu*, 8/449; Hatib el-Bagdadi, *Tarihu Bagdad*, 13/323; Ibn Hallikan, *Vesejatu-l-a'jan*, 5/415; Ez-Zehebi, *Tezkiretu-l-huffaz*, 1/168 i *Mizanu-l-I'tidal*, 4/265; Tagri Bardi, *En-Nudžumu-z-zahire*, 2/12 i Ibnu-l-Imad, *Šezeratu-z-zeheb*, 1/227.

¹⁵ Vidi knjigu: dr. Mustafa eš-Šek'a, *El-Imam El-A'zam Ebu Hanife En-Nu'man*. (*Daru-l-kitabi-l-lubnani*, Bejrut, 1983. god.).

¹⁶ *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 16.

¹⁷ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 6/390.

¹⁸ *El-Fadlu-l-mubin*, str. 248.

¹⁹ Vidi: *Tarihu Bagdad*, 13/330; Ibn Kesir, *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/116 i Ez-Zehebi, *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 6/391.

²⁰ Usporedi: El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 248; Ebu Zehre, *Ebu Hanife – hajatuhu ve asruhu ve arauhu ve fikhuhu*, str. 14; Ebu Gudde u knjizi: *Muhammed en-Nu'mani, Mekanetu-l-Imam Ebi Hanifete fi-l-hadisi*, str. 143.

²¹ Vidi: dr. Mustafa Es-Siba'i, *Es-Sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri'l-l-islami*, str. 401.

²² Isti izvor, str. 401.

molio Allaha, dž.š., za bereket njemu i njegovom potomstvu. Pa se nada Isma'il da se dova Alije, r.a, uslišala!²³

Inače, postoje različita mišljenja o porijeklu Ebu Hanifinog oca Sabita. Neki smatraju da je porijeklom iz Nesaa, odakle je imam En-Nesai, drugi iz Tirmiza, odakle je imam Et-Tirmizi, a treći tvrde da je iz Enbara.²⁴

Obrazovanje i učitelji

Ebu Hanife živi u veoma bremenitom vremenu, punom političkih i drugih nesuglasica. Živio je u vremenu halife Abdul-Melika, kada je u Iraku namjesnik bio Hadždžadž b. Jusuf, poznat po represijama. Međutim, dolaskom pravednog vladara Omera b. Abdulaziza situacija se uveliko mijenja, pa se takvom promjenom uveliko otvaraju vrata svestranijem obrazovanju ovog nadarenog mladića.

Kufa, mjesto u kome je rođen ovaj velikan, postala je u vrijeme Ebu Hanife jedan od najvećih i najpoznatijih islamskih naučnih centara. Ako se zna da je grad utemeljen tek 17. god. po Hidžri onda se, doista, zadivljujuće doima da je grad za samo stotinjak godina postojanja postao jedan od najjačih islamskih centara toga vremena. Kako i ne bi kada se bilježi da je samo u ovom gradu stanovalo i boravilo oko 1.500 ashaba. Čak su dvadeset četverica učesnika Bedra posjetila Kufu a neki su je uzeli za mjesto stanovanja. Za vrijeme hilafeta Alije, r.a, ovaj grad postao je prijestonica islamske države.²⁵

Bilježi se da u Kufi praktično nije bilo ni jednog muhaddisa od koga Ebu Hanife nije bilježio hadis. Od njegovih učitelja, samo iz oblasti hadisa, koje je slušao u rodnoj Kufi, Ebu-l-Mehasin eš-Šafi'i, spominje devedeset tri. Spomenimo samo neke: Eš-Ša'bi, Amr b. Murre, Mensur b. Ma'mer, El-A'meš, Alkame i dr.²⁶ Samo Eš-Ša'bi, koji je i prvi probudio Ebu Hanifin interes za izučavanje

²³ *Tarihu Bagdad*, 13/326.

²⁴ Isti izvor, 13/325.

²⁵ Vidi: dr. M. Es-Siba'i, cit. izvor, str. 416 i Shibli Nu'mani, *Abu Hanifa – život i djelo*, str. 30-32.

²⁶ Vidi šire: Shibli Nu'mani, cit. djelo, str. 32.

hadiskih disciplina, sreo je pet stotina ashaba, a od velikog broja njih prenosi i hadise. Katade, jedan od Ebu Hanifinih učitelja, bio je jedan od dvojice najpoznatijih učenika čuvenog ashaba Enesa b. Malika, r.a.²⁷

Učitelj od koga je Ebu Hanife najviše naučio u rodnoj Kufi i čovjek koji je najviše utjecao na ovog velikana islamske misli bio je, nesumnjivo, Hammad b. Ebi Sulejman, o kojem se Ebu Hanife, u mnogim prigodama, na najljepši način izražavao i za njega dove upućivao!²⁸

Nakon što je slušao predavanja u Kufi, a potom u Basri, Ebu Hanife, u namjeri da upotpuni svoj znanstveni opus, odlazi u Mekku i Medinu i tamo nalazi brojne učitelje u hadisu i fikhu i sluša njihova predavanja. Veliki broj priznatih hadiskih autoriteta osnovali su kružoke iz navedenih oblasti u Mekki i Medini, koji su postali svojevrstne škole hadisa i hadiskih znanosti. Najveća i najuglednija škola takve vrste u Mekki bila je škola Ata' b. Ebi Rebaha, čovjeka koji je sreo oko dvije stotine ashaba.²⁹ Čak su i sami ashabi priznali njegovu učenost. Tako je Abdullah b. Omer, r.a, poznati i učeni ashab, imao običaj kazati: "*Zašto ljudi dolaze meni kada je tu Ata' b. Ebi Rebah*"?³⁰ Slično je izrekao i Abdullah b. Abbas, r.a, kako bilježe drugi izvori.³¹ Od ostalih muhaddisa u Mekki Ebu Hanife sluša predavanja Ikrima, koji je bio učenik Abdullaha b. Abbasa, r.a.³² Hafiz Ez-Zehebi tvrdi da je Ata' bio učitelj od koga se Ebu Hanife najviše okoristio.³³

U Medini Ebu Hanife uči od dvojice istaknutih tabi'ina Sulejmana i Salima. Sulejman je bio sluga Mejmune, r.a, časne supruge Allahovog Poslanika, s.a.v.s, a Salim je bio sin Abdullaha, a unuk Omera b. el-Hattaba, r.a. Od njih Ebu Hanife prenosi brojne hadise.

²⁷ Isti izvor, str. 34.

²⁸ Vidi o tome: cit. djelo, str. 28-30.

²⁹ Dr. Mustafa eš-Šek'a, cit. djelo, str. 46.

³⁰ Shibli Nu'mani, cit. djelo, str. 36.

³¹ Dr. M. eš-Šek'a, navedeni izvor, str. 46.

³² Shibli Nu'mani, cit. djelo, str. 37.

³³ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 6/391.

Nakon početnih saznanja i vezanosti za ova dva sveta mjesta i brojne učitelje koje je u njima sreo, Ebu Hanife često će koristiti odlaske na hadž kao metodu susreta sa svojim učiteljima, kako bi se što više družio s njima, učio od njih i razmjenjiva o mišljenja. Zna se, kako navode brojni autori, da je Ebu Hanife 55 puta obavio hadž. Nije, onda, ni čudo što je sreo toliki broj učitelja i od njih crpio znanje. Neki navode da je broj njegovih učitelja dosegao 4.000!!!³⁴

Spomenimo neke od brojnih učitelja: Meharib b. Desar, Semmak b. Harb ez-Zuheli, čovjek koji je sreo 80 ashaba i od koga prenose svi autori poznatih šest zbirki hadisa/El-Kutubi-s-sitte, Seleme b. Kuhajl, Ali b. el-Akmer, Se'id b. Mesruk, Atijje b. Sa'd el-Kufi, Musa b. ebi Aiša iz Kufe; Ebu Sufjan Sa'di, Abdulkерim b. Umejje, Katade, Šeddad b. Abdurrahman i dr. iz Basre; Amr b. Dinar, Isma'il b. Abdulmelik, Haris b. Abdurrahman i dr. iz Mekke; Nafi' mevla Abdullah b. Omer, Jahja b. Se'id, Hišam b. Urve, Abdurrahman b. Hurmuz El-A'redž, Muhammed el-Munkedir, Abdullah b. Omer b. Hafs, Šejban b. Abdullah b. Dinar i dr. iz Medine; Mekhul iz Šama; Ata' b. ebi Muslim iz Horasana; Rebi'a iz Rejja i brojni drugi.³⁵ Samo Ebu-l-Mehasin eš-Šafi'i spominje 319 učitelja od kojih je Ebu Hanife učio.³⁶

Najduže se zadržao, kako tvrde brojni autori, uz Hammada b. ebi Sulejmana, velikog pravnika iz Kufe, pred kojim je redovno slušao predavanja punih 18 godina!³⁷ Ebu Hanife zadržao se nekoliko godina u Hidžazu, na kraju vladavine Umejevića i s početka vladavine Abbasovića, raspravljajući sa najvećim autoritetima iz druge generacije muslimana – tabi'inima.³⁸

On je, kao i svaki drugi musliman, izuzetno volio i respektirao časnu porodicu Muhammeda, s.a.v.s, pa je, otuda, sa velikim zadovoljstvom slušao predavanja i razmjenjivao mišljenja sa imamima iz ove časne porodice. Tako je Ebu Hanife jedno vrijeme slušao predavanja imama Muhammeda Bakira, unuka Husejna, r.a,

³⁴ Usporedi: dr. M. eš-Šek'a, cit. djelo, str. 41 i Nu'mani, cit. djelo, str. 44.

³⁵ Vidi o tome: *Tarihu Bagdad*, 13/324 i *Tehzibu-t-tehzib*, 4/229.

³⁶ Nu'mani, cit. djelo, str. 44.

³⁷ Dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 401 i dr. M. eš-Šek'a, cit. djelo, str. 41.

³⁸ Dr. M. eš-Šek'a, Navedeni izvor, str. 44.

i njegovog brata imama Zejda, uz koga je proveo pune dvije godine slušajući predavanja u Hidžazu, nakon čega je izjavio: *Nisam vidio većeg fakiha, ni znanijeg, ni bržeg u odgovoru, niti argumentovanijeg u nastupu od imama Zejda b. Alija b. Husejna b. Alija b. ebi Taliba!*³⁹

Uz njih je Ebu Hanife slušao Abdullaha b. Hasana b. Hasana b. Alija b. ebi Taliba⁴⁰ i imama Dža'fera b. Muhammeda es-Sadika, sina Muhammeda Bakira, koji je umro 148. god. po Hidžri, dakle, samo dvije godine prije Ebu Hanife. Mnogi autori tvrde da Abdullah nije bio na stepenu njegovog učitelja, već da je Ebu Hanife s njim razmjenjivao mišljenja i da su se međusobno dopunjavali u fikhskim i hadiskim pitanjima.⁴¹ U svakom slučaju, Ebu Hanife je, družeći se sa imamima iz časne porodice Allahovog Poslanika, s.a.v.s, dosta naučio, saznao i prihvatio. Uz to, saosjećao je u njihovim patnjama uzrokovanih ponašanjem tadašnjih vladara.

Ako, dakle, analiziramo njegovo angažirano putovanje u potrazi za znanjem, u Basru - deset puta, u Medinu - više desetina puta, zatim njegov boravak u Mekki od šest godina, kako navodi dr. Mustafa es-Siba'i,⁴² i to u periodu od 130 do 136. god. po Hidžri, onda se s pravom može konstatovati da je ovaj velikan, doista, imao priliku apsorbirati ogromno znanje iz hadisa, fikha i dr. islamskih disciplina od poznatih autoriteta toga vremena.

Ebu Hanifin kružok i njegovi učenici

Ebu Hanife, iz poštovanja prema svome uvaženom profesoru Hammad b. Ebi Sulejmanu, sve do njegove smrti nije organizirao zasebna predavanja niti je predvodio naučne kružoke prepoznatljive za to vrijeme. To je učinio 120. god., nakon smrti svoga profesora, dakle, kada je Ebu Hanife napunio 40 godina života.⁴³

Inače, u velikoj kufskoj džamiji bilo je više organiziranih kružoka iz raznih islamskih disciplina. Tako su čuveni El-A'meš

³⁹ Dr. M. eš-Šek'a, cit. djelo, str. 52.

⁴⁰ Vidi šire: Isto djelo, str. 54-55.

⁴¹ Usporedi, Isto djelo, str.57.

⁴² Vidi, *Es-Sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri'i-l-islami*, str. 416

⁴³ Usporedi, dr. M. eš-Šek'a, cit. djelo, str. 61.

Sulejman b. Mihran (umro 148. god. po H.), Mis'ar b. Kidam, zvani El-Mushaf, zbog svoje izuzetne memorije (umro 152. god.), Sufjan es-Sevri (umro 161. god.), Šu'be b. Ajjaš el-Ezdi (umro 193. god.), Asim b. Ebi-n-Nudžud i dr. imali redovne kružoke i predavanja iz tefsira, hadisa, fikha, kiraeta, arapskog jezika i dr. disciplina.⁴⁴ Međutim, Ebu Hanifina predavanja u toj džamiji su bila daleko najposjećenija. Ona su, naime, odisala posebnom atmosferom, u kojoj su, uz izlaganje ovog imama, posebno dolazile do izražaja sklonosti i kvaliteti samih učenika, kroz pitanja, sugestije, prijedloge i rasprave. Svako predavanje i obrađivanje neke tematske cjeline bilo je svojevrsna naučna rasprava.

Imam Ebu Hanife nikada nije donosio gotovo rješenje niti konačan zaključak dok nije konsultirao sve članove kružoka, koji su, iako mladi, bili izuzetno inteligentni i nadareni. U njegovom kružoku raspravljalo je, uz ostale, 40 eksperata iz različitih islamskih disciplina. Nakon konsultacija sa svakim članom Ebu Hanife bi naložio jednom od svojih učenika, to bi obično bio Ebu Jusuf, da zapiše rješenje do kojeg se došlo timskim radom.

Njegov kružok u velikoj kufskoj džamiji bio je, bez sumnje, svojevrsna akademija islamskih znanosti, ili, da tako kažemo, institut za islamska istraživanja, u kojem je Ebu Hanife samo inicirao rasprave i upućivao na pitanja koja će se razmatrati. Budući da je u toj svojevrsnoj akademiji islamskih znanosti bilo vrsnih predstavnika iz svih islamskih disciplina, onda ne treba čuditi što su ta šerijatsko-pravna pitanja bila tako kvalitetno rješavana.

Hatib el-Bagdadi prenosi sa senedom od Ibn Kerame, koji kaže da su jednom prilikom sjedili kod Veki'a b. el-Džerraha, velikog islamskog učenjaka, kada je jedan od prisutnih konstatirao da je u nekom pitanju Ebu Hanife pogriješio. Veki' je, tada, primijetio: *Kako je mogao pogriješiti Ebu Hanife, u čijem su prisustvu bili Ebu Jusuf, Zufer i Muhammed, u svojoj analogiji i idžtihadu, Jahja b. Zekerija b. ebi Zaide, Hafs b. Gijas, Hibban, Mendel b. Ali, svojim pamćenjem hadisa i ogromnom stručnošću i preciznošću u ovoj disciplini; Kasim b. Ma'n sa izuzetnim poznavanjem arapskog i drugih jezika, Davud b. Nusajr et-Tai i Fudajl b. Ijad sa svojim zubbdom i duhovnom prefinjenošću?!*

⁴⁴ Vidi šire: Navedeni izvor, str. 61-63.

U čijem kružoku budu navedeni znalci, on ne može praviti greške, a ako ih i napravi - oni će ga ispraviti!!!⁴⁵

Imam Et-Tahavi bilježi predaju od Esed b. Furata, velikog islamskog učenjaka i mudžahida (svoj plemeniti život položio je prilikom fetha Sicilije), koji ističe: *Ebu Hanife imao je 40 učenika - učenjaka koji su bilježili njegove knjige. Među prvu desetericu spadaju: Ebu Jusuf, Zufer, Davud et-Tai, Esed b. Amr, Jusuf b. Halid es-Semti i Jahja b. Zekerija b. Ebi Zaide, koji je te knjige i rasprave bilježio punih 30 godina.*⁴⁶

Navedeni primjeri na najbolji način govore o dalekovidosti ovog islamskog genija. On je pokazao da je preteča suvremenih pedagoških metoda, kada je za rješavanje brojnih šerijatsko-pravnih normi koristio timove eksperata iz različitih oblasti, što se, tek u posljednje vrijeme, prakticira u naučnim krugovima. Otuda nije ni čudo što je Ebu Hanife bio oštro kritikovan od onih koji nisu mogli izići iz logike individualnog razmišljanja i donošenja zaključaka i preusmjeriti se na timski način rada, kako ga je demonstrirao ovaj veliki imam.

Značajno bi bilo spomenuti da je Ebu Hanifin kružok, kada bi boravio u svetim mjestima – naglasili smo da je čak 55 puta obavio hadždž, bio u Haremi-šerifu ili Revdai-mutahheri, gdje je na naučnom nivou raspravljao sa najvećim islamskim autoritetima. Pouzdano se zna da je, boraveći u Medini, raspravljao sa imamom Malikom i razmijenio mišljenja u vezi sa različitom problematikom.⁴⁷

Ebu Hanife je ostavio ogroman broj učenika. Nije bilo ni jednog dijela islamskog svijeta, izuzev Španije, koji nije preko učenika bio zastupljen njegovim predavanjima. Spomenimo samo neka mjesta iz kojih su dolazili njegovi učenici: Mekka, Medina, Damask, Basra, Vasi, Mosul, Alžir, Remla, Misir, Jemen, Hemedan, Rejj, Taberistan, Gruzija, Nejsabur, Nisa, Buhara, Semerkand, San'a, Tirmiz, Havarizm, Medain i dr.⁴⁸

⁴⁵ *Tarihu Bagdad*, 14/247. Usporedi: Et-Tehanevi, *Kavaidu fi-l-ulumi-l-hadisi*, str. 330-331.

⁴⁶ Et-Tehanevi, cit. djelo, str. 331, vidi, takođe Ibn Abdulberr, *El-Intikau*, str. 329-338.

⁴⁷ Pogledaj o tome: dr. M. eš-Šek'a, cit. djelo, str. 63.

⁴⁸ Shibli Nu'mani, cit. djelo, str. 49.

Od izuzetno velikog broja njegovih učenika, koji će ubrzo preplaviti islamske centre širom hilafeta i postati nosioci islamske misli, spomenućemo samo neke: Abdullah b. el-Mubarek, Ebu Jusuf Ja'kub b. Ibrahim el-Ensari, Zufer b. Huzejl, Muhammed b. Hasan eš-Šejbani, Veki' b. El-Džerrah el-Kufi, Abdullah b. Jezid el-Mukri, Abdulkерim b. Muhammed el-Džurdžani, Kasim b. Ma'n, Jezid b. Harun, Ebu Ishak el-Fezari, Ebu Sa'd es-Sagani, Hafs b. Gijas, Hasan b. Zijad, Fudajl b. Ijad, Davud et-Tai, Isa b. Junus, Abdurrezzak, Haridže b. Mus'ab, Mus'ab b. el-Mikdam, Hammad sin Ebu Hanifin i brojni drugi.⁴⁹

Značajno je spomenuti da je Ebu Hanife, budući da je raspolagao velikim bogatstvom, stipendirao svoje učenike. Prioritet nad imovinom imali su njegovi učenici, pa tek onda njegova porodica.⁵⁰

Kako je njegov kružok, sastavljen od eksperata iz svih islamskih znanosti, predstavljao neku vrstu istraživačkog centra, tako je i on sam, sa svojim materijalnim dobrima, predstavljao ministarstvo za prosvjetu ili univerzitet koji se brine o pomoći i stipendijama za studente. Takav nesebičan odnos spram studenata je, na neki način, naslijedio od svog učitelja Hammad b. ebi Sulejmana, a on, opet, od svog učitelja Ibrahima en-Nehaija, jednog od najpoznatijih i najučenijih tabi'ina. To saznajemo na temelju izjave njegovog najpoznatijeg učenika Ebu Jusufa, koji kaže: *Ebu Hanife je izdržavao i mene i moju porodicu punih 20 godina, a kada bih mu rekao: Nisam sreo nikoga darežljivijeg od tebe, odgovarao bi: To kažeš zato što nisi upoznao moga učitelja Hammada!*⁵¹

Njegova izuzetna ljubav i pažnja spram svojih učenika bila je paradigmatična. Oni su ga, takođe, izuzetno voljeli i mnogo respektirali. Njegova izjava na najbolji način će nam ilustrirati ljubav i pažnju i prema učiteljima i prema učenicima. On, na jednom mjestu, kaže: *Nisam nikada klanjao namaz, otkako je umro moj učitelj Hammad, a da nisam zamolio Allaha Plemenitog za oprost njegovih*

⁴⁹ Vidi o tome: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 6/393-394; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/115; *Tehzibu-t-tehzib*, 4/229 i dr. Subhi es-Salih, *Ulumu-l-hadisi ve mustalehu*, str.384.

⁵⁰ Vidi: dr. M. eš-Šek'a, cit. djelo, str. 66.

⁵¹ Dr. M. eš-Šek'a, isti izvor, str. 67.

*grijeha i to zajedno sa dovom Allahu Plemenitom za oprost grijeha mojim roditeljima! Takođe, nikada nisam klanjao a da nisam zatražio oprosta od Allaha Milostivog za grijehe onima od kojih sam nešto naučio i onima koje sam ja nešto naučio!*⁵²

Znanje i inteligencija

Ebu Hanifino znanje i inteligencija ostali su paradigmatični sve do danas. To najbolje ilustriraju riječi Alije b. Asima, koji kaže: *Ebu Hanifina inteligencija bi prevagnula ako bi se mjerila sa inteligencijom ostalih stanovnika Zemlje!*⁵³

Konstatacija Jezida b. Haruna slična je prethodnoj. On kaže: *Sreo sam mnoge učenjake, ali od Ebu Hanife nisam vidio inteligentnijeg, vrednijeg i pobožnijeg!*⁵⁴

Šeddad b. Hakim veli: *Nisam vidio znanijeg od Ebu Hanife!*⁵⁵

Otuda poznati islamski učenjak Abdullah b. el-Mubarek priznaje: *Da me Allah nije pomogao sa Ebu Hanifom i Sufjanom es-Sevrijem, bio bih kao i ostali ljudi!*⁵⁶

Hudžr b. Abdu-l-Džebbar prenosi da je jednom prilikom Kasim b. Ma'n upitan: *Želiš li biti Ebu Hanifin učenik, obzirom da nijedan naučni kružok nije jači niti korisniji od njegovog?* Kasim ga je zamolio da ga odvede Ebu Hanifi. Kada se u to uvjerio, postao je njegov učenik, a kasnije je govorio: *Nisam sreo nikoga poput njega!*⁵⁷ Ebu Hanife bio je islamski genije. Superiorna inteligencija, suptilna pobožnost i poslovlična strpljivost svrstavaju ga u najveće umove koje je iznjedrila islamska povijest. Ljubav prema znanju, napose rješavanju šerijatsko-pravnih enigmi, učiniće ga nezaobilaznim izvorom u islamskim naučnim krugovima i s pravom će biti

⁵² Cit. djelo, str. 68.

⁵³ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 6/403. Usporedi: dr. M. eš-Šek'a, cit. djelo, str. 79.

⁵⁴ Dr. M. eš-Šek'a, cit. djelo, str. 79.

⁵⁵ *Tarihu Bagdad*, 13/345. Ibn Kesir sličnu predaju bilježi od Mekkijsa b. Ibrahima. (Vidi: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/116).

⁵⁶ *Tarihu Bagdad*, 13/337, *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 6/398 i *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/116.

⁵⁷ *Tarihu Bagdad*, 13/337 i *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 6/398-399.

prozvan El-Imamu-l-a'zam/Najveći imam. Ebu Hanifin doprinos hadiskoj znanosti bio je veoma značajan. Međutim, u islamskoj literaturi nailazimo na kontradiktorne stavove kada je u pitanju njegov doprinos ovoj značajnoj islamskoj disciplini. Zato ćemo u ovom radu, uz neophodne podatke iz njegove biografije, potcrtati i njegov ogroman doprinos hadisu i hadiskoj znanosti.

Ebu Hanife živio je sedamdeset godina u pokornosti Allahu kroz učenje, poučavanje drugih, namaz, post, širokogrudost, darežljivost i brojne druge moralne vrednote koje su ga krasile za njegova plodna života.⁵⁸ Ovom prilikom spomenućemo samo neke vrline kojima je bio obasut.

Nije, onda, čudo kada je imam Malik na upit imama Šafije: *Da li si sreo Ebu Hanifu?*, odgovorio: *Vidio sam čovjeka koji je imao tako jake argumente da, kada bi htio nekoga ubijediti da je najobičniji stub od čistoga zlata, on bi to, doista, mogao učiniti!*⁵⁹

Prethodna izreka čini nam se sasvim bliskom predaji po kojoj Ebu Hanife nikada u diskusiji i dijalogu nije bio nadmašen niti pobijeđen!

Tajna njegovog poslovičnog znanja, možemo slobodno reći, krije se u činjenici koju spominje Rebi' b. Junus, koji kaže: "Ebu Hanife je jednoga dana ušao kod halife El-Mensura kod koga je već sjedio Isa b. Musa, koji se obratio halifi: *Ovo je danas najveći učenjak na svijetu!* Halifa ga je upitao: *Nu'mane, od koga si uzimao znanje?* On je odgovorio: *Uzimao sam od Omerovih, r.a, učenika a oni od njega, od Alijinih, r.a, učenika a oni od njega, od učenika Abdullaha b. Abbasa, r.a, a oni od njega, a zar je na Zemlji za vrijeme Abdullaha b. Abbasa, r.a, bilo znanijeg od njega?!* Tada je halifa priznao da ga je uvjerio u utemeljenost svoga znanja!"⁶⁰

Koliko je Ebu Hanife bio respektiran i od strane uleme svoga vremena, najbolje ilustrira sljedeći događaj. Kada je Ebu Hanife

⁵⁸ O njegovim brojnim kvalitetima i izuzetnim vrlinama pogledati u zasebnim djelima o ovome velikanu, kao što su djela El-Muveffeka b. Ahmeda el-Mekkija, Ibnu-l-Bezzara, {ejha Muhammeda ebu Zehre, Sejjida Afifija, Abdul-Halima el-Džundija, dr. Mustafe eš-Šek'a i dr.

⁵⁹ *Tarihu Bagdad*, 13/337-338, *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 6/399 i *El-Bidaje ven-nihaje*, 10/116.

⁶⁰ *Tarihu Bagdad*, 13/334.

došao na jedan naučni skup, Sufjan es-Sevri ustao je, zagrlio ga i smjestio ga ispred sebe, što su osudili Abdullah b. Idris i Ebu Bekr b. Ajjaš. Kada je skup završen, oni su iznenađeni pitali Sufjana kako je mogao on, kao predstavnik hadiske škole, ukazati takvu počast jednom predstavniku racionalne škole/*Ehlu-r-re'*, koju predstavlja Ebu Hanife?! On im je odgovorio: *Zašto me kritikujete zbog toga?! Ebu Hanife je čovjek sa velikim naučnim dignitetom! Ako pred njim ne bih ustao radi njegovog znanja, ustao bih, onda, radi njegovih godina! Ako ne bih ustao zato što je stariji, ustao bih radi njegovog fikha! A ako ne bih ustao ni radi njegovog fikha, onda bih ustao radi njegove pobožnosti!!!* Ibn Ajjaš je, nakon toga, izjavio: *Sufjan mi je ovim zatvorio usta, tako da mu na to ništa nisam imao reći!*⁶¹ Ne čudi onda što je Ibn Ajjaš, nakon što je upoznao Ebu Hanifine kvalitete, izjavio: *Ebu Hanife je najvredniji čovjek svoga vremena.*⁶²

Očito je da je Ebu Hanife svoj izuzetno veliki znanstveni opus ostvario metodom duge šutnje i stalnog meditiranja, kao što primjećuje Šerik en-Neha'i: *Ebu Hanife je puno šutio, konstantno razmišljao i vrlo malo govorio sa ljudima.*⁶³

O Ebu Hanifinom znanju najbolje se izrazio Ibn Džurejdž kada je, pogođen viješću o njegovoj smrti, izjavio: *Koje je znanje s njim otišlo?*⁶⁴

Fikh – islamsko pravo

Ebu Hanife predstavlja, bez sumnje, jednog od najvećih islamskih pravnika koje je povijest iznjedrila. On je najstariji od četverice najpoznatijih fakiha. Svi oni učili su od njega. Nije, onda, čudo što je imam Šafija izjavio: *Ljudima je neophodan Ebu Hanifin fikh.*⁶⁵

⁶¹ Dr. M. eš-Šek'a, cit. djelo, str. 77.

⁶² *Tarihu Bagdad*, 13/337.

⁶³ El-Gazali, *Ihjau ulumi-d-din*, 1/48.

⁶⁴ *Tarihu Bagdad*, 13/338. Usporedi: *Tehzibu-t-tehzib*, 4229.

⁶⁵ *Tarihu Bagdad*, 13/346, *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 6/403 i *Tehzibu-t-tehzib*, 4/230.

On je zajedno sa svojim učenicima, koji će kasnije i sami postati islamski autoriteti u raznim islamskim disciplinama, razmatrao i riješio 1.270.000 šerijatsko-pravnih pitanja.⁶⁶

Abdullah b. el-Mubarek kaže: *Sreo sam najpobožnijeg, najbogobojaznijeg, najznanijeg i u fikhu najjačeg čovjeka: najpobožniji čovjek je Abdulaziz b. ebi Davud, najbogobojazniji je Fudajl b. Ijad, najznaniji je Sufjan es-Sevri, a u šerijatskom pravu najjači je Ebu Hanife! U toj oblasti nisam sreo sličnog njemu!*⁶⁷

Jednom prilikom Abdullah b. el-Mubarek bio je upitan: *Ko je veći islamski pravnik fakih (Malik ili Ebu Hanife)?* Odgovorio je: *Ebu Hanife!*⁶⁸

Mulejh b. Veki'a kaže da je čuo svoga oca kako ističe: *Nisam sreo većeg fakihā od Ebu Hanife. Takođe, nisam sreo nikoga da ljepše klanja od njega!*⁶⁹

Sličnu konstataciju bilježi i Harun b. Se'id od Imama Šafije: *Nisam našao nikog jačeg u fikhu od Ebu Hanife!*⁷⁰

Nadr b. Šumjel primjećuje: *Ljudi su spavali u fikhu, dok ih nije probudio Ebu Hanife!*⁷¹

Ibn Kesir navodi izuzetne pohvale na račun ovog genija, koje su izgovorila ta dvojica islamskih velikana: Sufjan es-Sevri i Abdullaha b. el-Mubarek. Oni tvrde: *Ebu Hanife bio je najveći pravnik na Zemlji u svoje vrijeme!*⁷²

Hafs b. Gijas interesantno zaključuje: *Ebu Hanifin fikh tanahniji je i prefinjeniji od poezije! Njemu mahanu samo neznalica može naći!*⁷³

Jahja b. Se'id el-Kattan, poznati hadiski ekspert, izjavljuje: *Ne možemo Allahu lagati! Ništa ljepše nismo čuli od Ebu Hanifinog mišljenja i promišljanja. Najveći dio njegovog promišljanja mi smo usvojili!*⁷⁴

⁶⁶ Dr. Mustafa es-Siba'i, cit. djelo, str. 404.

⁶⁷ Tarihu Bagdad, 13/343 i Tehzibu-t-tehzib, 4/229.

⁶⁸ Sijeru a 'lami-n-nubela', 6/402.

⁶⁹ Tarihu Bagdad, 13/345. Usporedi: dr. M. eš-Šek'a, str. 78.

⁷⁰ Tarihu Bagdad, 13/346.

⁷¹ Tarihu Bagdad, 13/345.

⁷² El-Bidaje ve-n-nihaje, 10/116.

⁷³ Sijeru a 'lami-n-nubela', 6/403.

Ma'mer kaže: *Ne poznajem čovjeka da ljepše obrazlaže fikih, da ga bolje poznaje i da se bolje snalazi u analogiji od Ebu Hanife!*⁷⁵

Mišljenje slično prethodno iskazanim imao je i Ibn ebi Dža'fer er-Razi, koji je rekao: *Nisam sreo većeg fakih, niti pobožnijeg čovjeka od Ebu Hanife!*⁷⁶

Poznati islamski pravnik Mis'ar b. Kidam, priznaje: *Samo sam dvojici ljudi u Kufi zavidio: Ebu Hanifi zbog njegovog fikha i Hasanu b. Salihu zbog njegovog zuhda/odricanja od ovoga svijeta!*⁷⁷

Sufjan b. Ujejne, poznati islamski učenjak, kaže: *Dvije stvari prevazilaze okvire i granice Kufe, osvjetljavajući svjetske horizonte. To su: Hamzin kiraet i Ebu Hanifin fikih!*⁷⁸

Hasan b. Ali veli: *Čuo sam kada je jedan čovjek upitao Jezid b. Haruna: Ebu Halide, ko je najveći fakih kojeg si sreo? Odgovorio je: Ebu Hanife!*⁷⁹

Ibn Mubarek zaključuje: *Ako iko ima pravo da kaže svoje mišljenje, onda najveće pravo na to ima Ebu Hanife!*⁸⁰

Muhammed b. Bišr kaže: *Bio sam kod Sufjana es-Sevrija koji me je upitao: Odakle dolaziš? Odgovorio sam: Dolazim od Ebu Hanife! On mi reče: Došao si od najvećeg fakih na Zemlji!*

Pobožnost

Ebu Hanifina pobožnost i bogobožnost ispunila je brojne stranice u islamskoj literaturi. Po tome je bio prepoznatljiv u svom vremenu. Abdullah b. el-Mubarek kaže: *Kada sam stigao u Kufu, pitao*

⁷⁴ *Sijeru a'lami-n-nubela*, 6/403. Vidi, takođe: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/116.

⁷⁵ *Tarihu Bagdad*, 13/339.

⁷⁶ *Tarihu Bagdad*, 13/339. Usporedi dr. M. eš-Šek'a, cit. djelo, str. 78.

⁷⁷ Dr. M.eš-Šek'a, navedeni izvor, str. 78.

⁷⁸ Cit. izvor, str. 78.

⁷⁹ *Tarihu Bagdad*, 13/342.

⁸⁰ *Tarihu Bagdad*, 13/343.

*sam za najpobožnijeg čovjeka, pa su mi odgovorili da je to Ebu Hanife.*⁸¹
Identična predaja bilježi se i od Hasana b. Muhammeda el-Lejsija.⁸²

Islamski učenjaci sa krajnjim respektom govore o toj njegovoj pobožnosti, koja se danju manifestirala kroz namaz, post znanje, saznavanje, predavanja i dr, a noću kroz dobrovoljni namaz, dove popraćene skrušenošću i plačom, učenje Kur'ana i duboko razmišljanje o kur'anskim ajetima i brojnim fikhskim pitanjima i neriješenim enigmama. Otuda je njegovo lice svijetlilo nurom imana, kao što primjećuje veliki islamski učenjak Jahja b. Se'id el-Kattan, koji veli: *Sjedili smo sa Ebu Hanifom i slušali ga. Kada bih uputio pogled ka Ebu Hanifi, na njegovom licu vidio sam, tako mi Allaha, da se boji Allaha.*⁸³

Iščitavajući islamsku literaturu istraživač će primijetiti da se brojne izreke islamskih učenjaka o vrlinama ovog velikana graniče sa gotovo nemogućim. U početku sam mislio da se radi o mezhebskoj pristrasnosti. Međutim, kada se konsultiraju djela najvećih islamskih učenjaka koji ne pripadaju hanefijskom mezhebu, kao što su Hatib el-Bagdadi, Ez-Zehebi, Ibn Kesir, Ibn Hadžer el-Askalani, sve hafizi u hadisu, dolazi se do zaključka da je Ebu Hanife, doista, bio osoba izuzetnih vršina i kvaliteta, koje uvažavaju i ističu pripadnici drugih mezheba!

O ovom segmentu njegovog života, za ovu priliku, izdvojicemo samo nekoliko rečenica koje će biti sasvim dovoljne da onima koji ga uvažavaju potvrde lijepo mišljenje o njemu, a skepticima da rasprši sumnje koje su vremenom, iz neznanja ili zavisti, nataložene!

Sufjan b. Ujejne kaže: *Allah se smilovao Ebu Hanifi. Puno je klanjao.*⁸⁴ Na drugom mjestu, veli: *U naše doba u Mekku nije ušla osoba sa više namaza od Ebu Hanife.*⁸⁵

⁸¹ *Tarihu Bagdad*, 13/358.

⁸² Isti izvor, 13/352-353. Vidi, takođe: dr. M. eš-Šek'a, nav. izvor, str. 79.

⁸³ *Tarihu Bagdad*, 13/352 i dr. M. eš-Šek'a, cit. djelo, str. 79.

⁸⁴ *Tarihu Bagdad*, 13/353.

⁸⁵ Isti izvor i strana.

Jahja b. Ejjub ez-Zahid kaže: *Ebu Hanife uopće noću nije spavao.*⁸⁶ Zbog njegovog dugog, mirnog i skrušenog stajanja u namazu, prozvan je, kako bilježi Ebu Asim en-Nebil, stubom/*veted.*⁸⁷

Hafs b. Abdurrahman veli: *Ebu Hanife je oživljavao noć tako što bi proučio kompletan Kur'an na jednom rekjatu! To je radio punih trideset godina.*⁸⁸ Ovu konstataciju u sličnoj verziji prenosi i Zafir b. Sulejman.⁸⁹

Esed b. Omer ističe: *Ebu Hanife klanjao je sabah-namaz sa jacijskim abdestom četrdeset godina! Gotovo svaku noć bi proučio cijeli Kur'an na jednom rekjatu! Toliko bi plakao noću da bi ga susjedi sažaljevali! Bilježi se da je proučio kompletan Kur'an sedam hiljada puta na mjestu gdje će umrijeti.*⁹⁰ Hafiz Ibn Kesir navodi da to nije učinio sedam hiljada već sedamdeset hiljada puta!!!⁹¹

Ebu-l-Džuvejrija konstatira: *Družio sam se sa Hammadom b. Ebi Sulejmanom, Muharib b. Desarom, Alkamom b. Mersadom, Avn b. Abdullahom i Ebu Hanifom. Nisam primijetio da iko od njih ljepše provodi noć u ibadetu od Ebu Hanife! Družio sam se sa njim mjesecima i nisam primijetio da je ikada tokom noći zaspa.*⁹²

Uz veliku skrušenost za vrijeme namaza, što je bila prepoznatljiva karakteristika ovog velikana, Ebu Hanife je, kako navodi Ebu Jahja el-Hemmani, uljepšavao svoju odjeću, češljao bradu i namirisavao se, ukazujući time počast namazu kroz koji se manifestira direktni kontakt sa Gospodarom svjetova!⁹³

Kada je ovaj velikan umro, zatraženo je od Ebu Amareta da ga okupa, što je on i učinio, a nakon gusula, u prisustvu Ebu Hanifinog sina Hammada, koji i prenosi njegove riječi, rekao

⁸⁶ Isti zvor i strana.

⁸⁷ Isti izvor, 13/354.

⁸⁸ Isti izvor i strana.

⁸⁹ Isti izvor i strana.

⁹⁰ Isti izvor i strana.

⁹¹ Vidi: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/116.

⁹² *Tarihu Bagdad*, 13/355.

⁹³ Isti izvor, tom i strana.

sljedeće: *Allah ti se smilovao i oprostio ti! Postio si trideset godina i nisi zaspao u toku noći četrdeset godina!*⁹⁴

Očito je da se se radi o Davudovom, a.s. postu, kada se jedan dan jede a drugi posti. Kada je u pitanju spavanje koje je neophodno za zdravlje i život svake osobe, treba naglasiti da se u islamu prakticira tzv. *kajlula*/odmor i spavanje između podne i ikindije-namaza. Očito je da je taj odmor bio sasvim dovoljan Ebu Hanifi da noć provede u intenzivnom ibadetu!

On je, iako to nama nemoguće izgleda, znao, kako tvrdi Jahja b. Nasr, proučiti u toku mubarek-ramazana šezdeset puta kompletan Kur'an!!⁹⁵

Ahmed b. Junus prenosi da je čuo Zaidu koji kaže: *Klanjao sam jaciju-namaz zajedno sa Ebu Hanifom u njegovoj džamiji. Želio sam, nakon namaza, ostati sa njim kako bih ga upitao za neka šerijatsko-pravna rješenja. Kada su se ljudi razišli, on je počeo klanjati nafilu-namaz i kada je došao do ajeta: (...pa nam je Allah milost darovao i od patnje u ognju nas sačuvaao),⁹⁶ čekao sam dok završi namaz. Međutim, on je ponavljao ovaj ajet sve dok mujezin nije zaučio ezan za sabah-namaz.*⁹⁷

Jezid b. Kumejt tvrdi da se Ebu Hanife izuzetno puno sjećao svoga Gospodara. Bojazan od Allaha bila je njegova prepoznatljiva crta. Tako je, jednom prilikom, tvrdi on, jaciju-namaz predvodio Ali b. Husejn, mujezin, koji je na jednom rekjatu učio suru *Ez-Zilzal*. Za njim je klanjao Ebu Hanife. Nakon namaza, narod se razišao a Ebu Hanife je sjedio na mjestu gdje je klanjao namaz razmišljajući, duboko dišući i uzdišući! Izišao sam polahko iz džamije da me ne primijeti i da ga ne ometam, ostavivši svjetiljku/lampu u kojoj je preostalo još samo malo gasa. Kada sam došao na sabah-namaz, svjetiljka se bila ugasila a Ebu Hanife, stojeći u mraku obraćao se Allahu Milostivom: *O Ti koji nagrađuješ i za najmanji atom dobra i koji kažnjavaš i za najmanji atom zla, spasi*

⁹⁴ *Tarihu Bagdad*, 13/354 i *Tehzibu-t-tehzib*, 4/230.

⁹⁵ *Tarihu Bagdad*, 13/357.

⁹⁶ *Et-Tur*, 27.

⁹⁷ *Tarihu Bagdad*, 13/357.

*Nu'mana, Svoga roba, od vatre i onoga što njoj približava i uvedi ga u prostranstvo Svoje milosti!*⁹⁸

Kasim b. Me'in veli: *Ebu Hanife je čitavu noć, klanjajući noćni-namaz, ponavljao ajet: (Međutim, Smak svijeta im je rok, a Smak svijeta je užasniji i gorči)*⁹⁹ *plaćući i skrušeno moleći!*¹⁰⁰

Mali broj osoba, kako navode islamski izvori, imao je čast i sreću proučiti cijeli Kur'an u unutrašnjosti Kjabe. Među počašćenima bio je i Ebu Hanife. Haridže b. Mus'ab kaže: *Četverica imama proučili su kompletan Kur'an u Kjabi. To su: Osman b. Affan, Temim ed-Dari, Se'id b. Džubejr i Ebu Hanife!*¹⁰¹

Kada bi se našao u Mekki, najveći dio svog vremena provodio je uz Kjabu, a posebno u tavafu. Tako Ebu Muti' bilježi: *Kada sam bio u Mekki, kad god sam u toku noći prišao Kjabi, zatekao sam Ebu Hanifu i Sufjana es-Sevrija kako tavaf čine!*¹⁰²

Zuhd

Ebu Hanife je brojnim primjerima pokazao da je više težio ahiretu nego dunjaluku i time jasno potvrdio da je na najbolji način definirao i jedan i drugi svijet. Nije, onda, čudno što je s lakoćom odbijao dunjalučke funkcije i položaje. Naime, ni po koju cijenu nije ih htio prihvatati, shvatajući njihovu zavodljivost i iskušenje pred kojim se može podleći i izgubiti vječnost.

Otuda je Ebu Hanife odbio biti kadija Kufe, a kasnije, na nagovor halife El-Mensura i vrhovni kadija u Bagdadu, zbog čega je bio bičevan i zatvoren.¹⁰³ Većina historičara slaže se da je umro u

⁹⁸ *Tarihu Bagdad*, 13/357.

⁹⁹ *El-Kamer*, 46.

¹⁰⁰ *Tarihu Bagdad*, 13/357. Usporedi: dr. M. eš-Šek'a, isti izvor, str. 80.

¹⁰¹ *Tarihu Bagdad*, 13/356. Usporedi: isti izvor i strana.

¹⁰² *Tarihu Bagdad*, 13/353. Usporedi: isti izvor i strana.

¹⁰³ Vidi o tome šire: *Tarihu Bagdad*, 13/351, *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 6/401; *Tehzibu-t-tehzib*, 4/230; Ebu Zehre, *Ebu Hanife - hajatuhu ve asruhu, arauhu ve fikhuhu*, str. 46-54. Usporedi, takođe: Shibli Nu'mani, cit. djelo, str. 63-74.

*Nu'mana, Svoga roba, od vatre i onoga što njoj približava i uvedi ga u prostranstvo Svoje milosti!*⁹⁸

Kasim b. Me'in veli: *Ebu Hanife je čitavu noć, klanjajući noćni-namaz, ponavljao ajet: (Međutim, Smak svijeta im je rok, a Smak svijeta je užasniji i gorči)*⁹⁹ *plaćući i skrušeno moleći!*¹⁰⁰

Mali broj osoba, kako navode islamski izvori, imao je čast i sreću proučiti cijeli Kur'an u unutrašnjosti Kjabe. Među počašćenima bio je i Ebu Hanife. Haridže b. Mus'ab kaže: *Četverica imama proučili su kompletan Kur'an u Kjabi. To su: Osman b. Affan, Temim ed-Dari, Se'id b. Džubejr i Ebu Hanife!*¹⁰¹

Kada bi se našao u Mekki, najveći dio svog vremena provodio je uz Kjabu, a posebno u tavafu. Tako Ebu Muti' bilježi: *Kada sam bio u Mekki, kad god sam u toku noći prišao Kjabi, zatekao sam Ebu Hanifu i Sufjana es-Sevrija kako tavaf čine!*¹⁰²

Zuhd

Ebu Hanife je brojnim primjerima pokazao da je više težio ahiretu nego dunjaluku i time jasno potvrdio da je na najbolji način definirao i jedan i drugi svijet. Nije, onda, čudno što je s lakoćom odbijao dunjalučke funkcije i položaje. Naime, ni po koju cijenu nije ih htio prihvatati, shvatajući njihovu zavodljivost i iskušenje pred kojim se može podleći i izgubiti vječnost.

Otuda je Ebu Hanife odbio biti kadija Kufe, a kasnije, na nagovor halife El-Mensura i vrhovni kadija u Bagdadu, zbog čega je bio bičevan i zatvoren.¹⁰³ Većina historičara slaže se da je umro u

⁹⁸ *Tarihu Bagdad*, 13/357.

⁹⁹ *El-Kamer*, 46.

¹⁰⁰ *Tarihu Bagdad*, 13/357. Usporedi: dr. M. eš-Šek'a, isti izvor, str. 80.

¹⁰¹ *Tarihu Bagdad*, 13/356. Usporedi: isti izvor i strana.

¹⁰² *Tarihu Bagdad*, 13/353. Usporedi: isti izvor i strana.

¹⁰³ Vidi o tome šire: *Tarihu Bagdad*, 13/351, *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 6/401; *Tehzibu-t-tehzib*, 4/230; Ebu Zehre, *Ebu Hanife - hajatuhu ve asruhu, arauhu ve fikhuhu*, str. 46-54. Usporedi, takođe: Shibli Nu'mani, cit. djelo, str. 63-74.

zatvoru, upravo zbog toga što je odbio primiti ponuđeni položaj bagdaskog kadije.¹⁰⁴

Dajući prednost ahiretu nad dunjalukom odbio je tu čast i funkciju, jer je sudstvo blisko vladarima, a sudije će biti proživljavane u društvu vladara. No, on je želio ostati u skupini uleme, koja će biti proživljena u društvu vjerovjesnika. Ebu Hanife biće, kako primjećuje dr. Mustafa eš-Šek'a, u proćelju takve skupine!!!¹⁰⁵

Er-Rebi' b. Asim kaže: *Ježd b. Omer b. Hubejre tražio je od mene da mu dovedem Ebu Hanifu kako bi ga postavio nadzornikom nad Bejtul-malom/državnom blagajnom, što je on odbio i za to dobio dvadeset udaraca bičem!* Imam El-Gazali, citirajući ovaj primjer, napominje: *Pogledaj kako je bježao od položaja, pa i po cijenu kažnjavanja! Izabrao je dunjalučku kaznu u odnosu na abiretsku!*¹⁰⁶

Jednom prilikom Ebu Hanife spomenut je u prisustvu čuvenog Abdullaha b. el-Mubareka, koji je, tada kazao: *Vi spominjete čovjeka kome je ponuđen dunjaluk sa svim svojim ljepotama, pa ga je on ostavio!*¹⁰⁷

Ebu Hanife je, čuvajući se dunjalučkog zavođenja, čak odbijao primati i hedije! Halifa El-Mensur mu je jedanput poslao hediju u iznosu od 10.000 dirhema i jednu sluškinju/džariju, što je Ebu Hanife odbio. S jedne strane, plašeći se da to ne bi utjecalo na njegove fetve i šerijatsko-pravna rješenja, a s druge strane, smatrao je da je novac vladara došao na haram način. Ebu Hanife je, kao malo ko u njegovo vrijeme, bio poznat po tome što se čuvao sumnjivog novca i nesigurne zarade.¹⁰⁸

Jednom prilikom Ebu Hanife je, na doista mudar i dosjetljiv način, riješio spor između halife El-Mensura i njegove supruge. Ona mu je zato poslala bogatu hediju, koju je on vratio uz komentar: *Poselamite suprugu halife El-Mensura i recite da sam ja to riješio*

¹⁰⁴ Vidi izuzetno lijepu studiju Omera Spahića: *Politički stav Ebu Hanife, Glasnik IZ*, god. LXI, br. 1-2, jan.-feb, 1999. god. str. 37-49, br. 3-4, mart-april, 1999. god, str. 233-245.

¹⁰⁵ Dr. M. eš-Šek'a, cit. djelo, str. 84.

¹⁰⁶ *Ihja ulumi-d-din*, 1/48.

¹⁰⁷ Ibn Abdulberr, *El-Intika* str. 321.

¹⁰⁸ Vidi o tome: Ez-Zehebi, *Tarihu-l-islam*, 9/306 i dr. M. eš-Šek'a, cit. djelo, str. 131.

u ime Allaha Uzvišenog, braneci svoju vjeru. Nisam to činio da bih se nekome približio ili udvorio!!!¹⁰⁹

U savjetima svome učeniku Ebu Jusufu on približavanje vlastima uspoređuje sa vatrom i savjetuje mu: *...Ophodi se sa njima kao s vatrom: koristi se, ako već moraš, onoliko koliko ti je neophodno, a onda se udalji!¹¹⁰*

Druge Ebu Hanifine vrline

Nemoguće je navesti sve vrline ovog velikana, onako kako ih bilježe islamski izvori. Ne zna se koja je, od vrlina koje mu se pripisuju, bila blistavija: da li njegova učenost, oštroumnost, memorija, pobožnost, darežljivost, blagost ili duhovna suptilnost. Da bismo znali vrednovati Ebu Hanifin karakter i visokomoralne kvalitete dovoljno je navesti jednu njegovu, danas inače veoma rijetku osobinu, izbjegavanje ogovaranja. Po toj osobini, između ostalog, bio je poznat veliki imam.

Jednom prilikom obratio mu se neki čovjek, govoreći: *Čuo sam da ljudi iz vaših leđa govore o vama veoma ružne stvari, međutim, ja nikada nisam čuo da ste vi o nekome, iz njegovih leđa, bilo šta ružno rekli!* Odgovorio je samo: *To je Allahova milost, koju On podari onome koga voli!¹¹¹*

Nije ogovarao čak ni svoje neprijatelje. Hatib el-Bagdadi navodi predaju u kojoj spominje da se Abdullah b. el-Mubarek obratio Sufjanu es-Sevriju: *Ebu Abdullahu, koliko je Ebu Hanife daleko od ogovaranja! Nikada ga nisam čuo da ogovara čak ni neprijatelja!!!* Sufjan mu je odgovorio: *Tako mi Allaha, on je toliko pametan da tim činom nije htio uništiti svoja dobra djela!¹¹²*

Zadovoljimo se, ovom prilikom, spominjenjem samo nekih karakteristika ovog vrsnog islamskog znalca!

¹⁰⁹ Šejh Ebu Zehre, cit. djelo, str. 39. Usporedi, Omer Spahić, *Politički stav Ebu Hanife*, Glasnik IZ, LXI, br. 3-4, mart-april 1999. god, str. 235.

¹¹⁰ Omer Spahić, cit. članak, str. 237.

¹¹¹ Vidi: Shibli Nu'mani, cit. djelo, str. 71.

¹¹² *Tarihu Bagdad*, 13/363.

Ebu Hanifina smrt

Ebu Hanife umro je kao šehid, pošto je otrovan! To tvrde Ez-Zehabi i brojni drugi autori.¹¹³ Naime, halifa El-Mensur pribojavao se Ebu Hanifinog djelovanja čak i iz zatvora, gdje ga je strpao još 146. god. po Hidžri, pa je odlučio otrovati ga, kako bi ga se riješio, 150. god. po H.¹¹⁴

Postoje razilaženja u pogledu godine njegove smrti. Neki navode 150, neki 151, a neki 153. godinu po Hidžri. Najveći broj autora slaže se da je, prema dostupnim podacima, umro 150. god. po Hidžri i da je bio napunio 70 godina života.¹¹⁵ Na vijest o smrti ljudi su u grupama pristizali na njegovu dženazu. Prvu dženazu mu je klanjalo 50.000 ljudi!¹¹⁶ Nakon toga, još pet puta mu je klanjana dženaza, kako tvrdi Ibn Kesir, zbog ogromne gužve i velikog broja ljudi koji su stalno pristizali.¹¹⁷ Čak postoje predaje da mu je dženaza klanjana narednih dvadeset dana!¹¹⁸

Ebu Hanife je - Allah mu se smilovao - ukopan u Bagdadu, što navode brojni autori.¹¹⁹

Ebu Hanifin doprinos hadisu i hadiskoj znanosti

Malo je u islamskoj prošlosti umova koji su imali briljantnu memoriju, izrazitu inteligenciju i prefinjenu duhovnost kao što je bio slučaj sa imamom Ebu Hanifom. Uz to, vrlo malo je ljudi na koje je upućeno toliko strelica mržnje i zavisti, kao u slučaju ovog velikana! Odgovor na pitanje šta je do toga dovelo, teško je naći. Ovim tekstom, a na temelju relevantne islamske literature i oslanjanjem na najveće umove hadiske znanosti, pokušaće se odgonetnuti zašto je uspostavljen takav odnos spram ovog velikana

¹¹³ Uporedi: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 6/403.

¹¹⁴ Vidi o tome: Shibli Nu'mani, str. 56 i El-Kasimi, *Fadlu-l-mubin*, str. 250.

¹¹⁵ Uporedi: *Tarihu Bagdad*, 13/452-453; *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 6/403; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/116.

¹¹⁶ Shibli Nu'mani, str. 57.

¹¹⁷ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/116.

¹¹⁸ Shibli Nu'mani, str. 57.

¹¹⁹ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 6/403; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/116 i Ebu Zehre, cit. djelo, str. 53.

i ima li, doista, utemeljenja u optužbama koje su upućene na njegovu adresu?!

Optužbe na račun Ebu Hanife

Intencija ovog teksta nije braniti Ebu Hanifu, nego istinu! U brojnim optužbama krije se mnoštvo nelogičnosti koje će i čitaoci nedvojbeno primijetiti. Spomenućemo neke:

Ebu Hanifu optužuju da uopće nije ušao u Medinu!!! Hatib el-Bagdadi citira Muhammeda b. Meslemeta koji prenosi predaju u kojoj se kaže da je Allahov Poslanik, s.a.v.s, rekao da *Dedždžal i kuga neće ući u Medinu!*, a da je Ebu Hanife jedan od Dedždžala, pa, prema tome, nije ušao u Medinu!¹²⁰

Zna se, međutim, na temelju brojnih islamskih djela, da je Ebu Hanife 55 puta obavio hadž i da je, tom prilikom, nebrojeno puta boravio u Medini i sa imamom Malikom raspravljao u Poslanikovo, s.a.v.s, džamiji o raznim šerijatskopравnim pitanjima! Tako Ibn ebi Seleme kaže: *Vidio sam Ebu Hanifu i Malika u Poslanikovo, s.a.v.s, džamiji kako, nakon jacije-namaza, raspravljaju o nekim šerijatskopравnim pitanjima!*¹²¹

Imam Kevseri zaključuje da je jedan od dedždžala upravo onaj koji govori o ovom velikanu sa takvim neznanjem, mržnjom i glupošću!¹²²

Hatib el-Bagdadi citira imama Malika, kome se pripisuje da je rekao: *Nije rođena u islamu osoba štetnija za muslimane od Ebu Hanife!*¹²³

Smatra da je Malik mislio na analogiju i logiku koju je koristio Ebu Hanife. Međutim, kako bi to mogao reći imam Malik kada se tom metodom i on koristio?! Upotreba racija, analogije i logike nije zabranjena. Naprotiv! Zar ijedna ideologija više podstiče na upotrebu tih Allahovih blagodati od islama! Štetnom se smatra samo ako nije utemeljena na Kur'anu i sunnetu. Kako je to mogao reći Malik, koga je Lejs b. Sa'd vidio oznojenog i primijetio: *Vidim*

¹²⁰ Uporedi: *Tarihu Bagdad*, 13/395 i 415.

¹²¹ El-Kevseri, *Te'nibu-l-hatib*, str. 204-205.

¹²² Isti izvor, str. 206.

¹²³ *Tarihu Bagdad*, 13/395 i 415.

te oznojenog? On je odgovorio: *Oznojio me je Ebu Hanife. On je, doista, fakih!*¹²⁴

Zar bi to rekao imam Malik koji je preuzeo i složio se sa Ebu Hanifom u 60.000 fikhskih pitanja, kako bilježi imam Et-Tahavi sa senedom od Abdulaziza ed-Deraverdija? To bilježi i Mes'ud b. Šejbe! Zar bi to rekao imam Malik koji se okoristio spisima i znanjem koji su preko njegovih učenika stigli od Ebu Hanife, kako bilježi Ebu-l-Abbas b. ebi-l-Avvam, i onaj koji je od Ebu Hanife puno naučio kada bi on, posjećujući Poslanikovu, s.a.v.s, džamiju, raspravljao do dugo u noć, kako navodi El-Havarizmi i dr.¹²⁵

Ako analiziramo sened koji navodi Hatib, citirajući Malikovu predaju, ustvrdićemo sljedeće: U senedu se nalazi Abdullah b. Dža'fer, koji prenosi predaje koje uopće nije čuo. Zatim, Hasan b. es-Sabah, kojeg je Nesai ocijenio kao slabog prenosioca, pa Ishak b. Ibrahim el-Hanini, koga Ibnu-l-Dževzi ubraja među slabe a imam Buhari smatra da se njegove predaje moraju provjeriti!¹²⁶

Hatib navodi i drugu predaju u kojoj, navodno, imam Malik kaže: *Ebu Hanifino zavođenje štetnije je za ovaj ummet od Iblisovog!!*¹²⁷

U lancu prenosilaca ove predaje pojavljuju se Ibn Zurejk, Ibn Sulem i El-Ebbar, koji su veoma nepouzdana! Habiba b. Zurejka, Malikovog pisara, Ebu Davud je ocijenio kao najvećeg lažljivca! Hafiz Ibn Adijj kaže da su svi hadisi koje Ibn Zurejk prenosi patvoreni. Ahmed tvrdi da nije pouzdan, a Ibn Hibban kaže da pouzdanim prenosiocima potura patvorene predaje!¹²⁸

Hatib, takođe, navodi predaju koju stavlja u usta Sufjanu b. Ujejni da je rekao: *Ništa gore u islam nije ušlo od Ebu Hanifinog poturanja!*¹²⁹

Zna se, međutim, kako ističe Ebu Nu'ajm el-Asbehani, sa lancem prenosilaca od Ishaka b. Behlula, da je Sufjan b. Ujejne

¹²⁴ *Te'nibu-l-hatib*, str. 209.

¹²⁵ Vidi o tome: cit. izvor, str. 209.

¹²⁶ Isti izvor, str. 207.

¹²⁷ *Tarihu Bagdad*, 13/396.

¹²⁸ *Mizanu-l-I'tidal*, 1/452.

¹²⁹ *Tarihu Bagdad*, 13/416.

izjavio: *Moje oči sličnog Ebu Hanifi nisu vidjele!*¹³⁰ On napominje da je Sufjan b. Ujejne vidio i Šafiju, i Ahmeda, i Malika, i Evza'ija i Sufjana es-Sevrija. Dajući Ebu Hanifi prednost nad njima, on jasno potcrtava njegove kvalitete! To, potvrđuju i riječi Ishaka b. ebi Israila, koji navodi kako je Ebu Hanife bio spomenut u negativnom kontekstu u prisustvu Sufjana b. Ujejne, koji je odmah reagovao, rekavši: *Kako ćete tako govoriti o njemu?! Ebu Hanife bio je čovjek sa najviše namaza, najvećeg povjerenja i najljepšeg častoljublja!*¹³¹ Hafiz Ibn Abdu-l-Berr prenosi više predaja o tome kako je Sufjan b. Ujejne hvalio ovog velikana.¹³²

Dokle seže mržnja i mezhebski fanatizam spram Ebu Hanife, i ne samo njega, najilustrativnije kazuje izjava koja se pripisuje Šeriku: *Bolje je da u svakom kvartu bude prodavnica alkohola nego da u njemu bude neki od Ebu Hanifinih pristalica!*¹³³

Takvih i sličnih predaja prepun je tekst o Ebu Hanifi u *Tarihu Bagdadu*, poznatom djelu Hatiba el-Bagdadija. Doduše, on navodi i veliki broj pohvala i izuzetno visokih ocjena o ovom geniju. Međutim, primjetno je da se Hatib el-Bagdadi uopće nije trudio, iako je bio hafiz hadisa, da provjeri spomenute navode, nego ih je navodio onako kako ih je čuo. Otuda se, s pravom, pita veliki muhaddis Muhammed Zahid b. Hasan el-Kevseri, kako je hafiz hadisa, kakav je bio Hatib, sebi dozvolio da uvrštava u svoje poznato djelo takve predaje koje u sebi sadrže slabost i apokrifnost, kao što je slučaj sa predajama koje devalviraju Ebu Hanifinu osobenost i njegove neosporne kvalitete!¹³⁴

Analizirajući *Tarihu Bagdad* Hatiba el-Bagdadija, *El-Kamilu fi du'afai-r-ridžal* Ibn Adijja i dr. djela i komparirajući ih sa kasnije napisanim, dolazi se do logičkog zaključka da su starija djela prepuna kontradiktornih izjava o ovom velikanu, dok se takvo šta ne može sresti u djelima hadiskih velikana i hafiza hadisa kao što su Ez-Zehebi, Ibn Kesir, Ibn Hadžer, Es-Sujuti i drugi, koji su

¹³⁰ *Te'nibu-l-hatib*, str. 212.

¹³¹ Isti izvor, str. 212.

¹³² Isti izvor, str. 213.

¹³³ Cit. djelo, str. 213.

¹³⁴ Radi boljeg uvida u ovu problematiku pogledaj njegovu knjigu *Te'nibu-l-hatib* koja je prepuna ovih primjera i argumentiranih činjenica koje govore u prilog autentičnosti i utemeljenosti Ebu Hanifinih stavova.

postavili jake filtere za mezhebske fanatike i apokrifne predaje.¹³⁵ Otuda kod njih nema ovakvih podvala, zlobe i mržnje spram ovog Imama i njegovih istomišljenika. Ta činjenica na najbolji način pokazuje, kako navodi hafiz Ez-Zehebi, citirajući El-Hurejbija, da je veliki broj lažnih predaja nastao kao rezultat zavisti ili totalnog neznanja!¹³⁶

Čudno je, međutim, što se i do današnjeg dana razvukla ta magla mržnje, neznanja, fanatizma i zavisti! Očito je da više pažnje treba usmjeriti na činjenice, a ne na baruštinu u kojoj je izmiješan mezhebski fanatizam, površno znanje i zlobna zavist! Primjetno je da i danas, i pored filtera koje su poodavno postavili hadiski stručnjaci kakvi su bili Ez-Zehebi, Ibn Kesir, Ibn Hadžer, Es-Sujuti i drugi, ima onih koje guši dim tog fanatizma!!!

Koliko god su mržnja i zavist bili prepoznatljiva crta u rušenju velikih islamskih autoriteta koji ne pripadaju istom mezhebu, tako i veličanje njihovih ličnosti nije imalo granica, niti mu je bilo kraja! Primjer takve vrste slijepe fanatičnosti i nesmotrene zaslijepljenosti nalazimo u izmišljanju hadisa kako bi se *svoj* imam istakao i naglasila njegova vrijednost. Pogledajmo predaju Ebu Hurejrinu, r.a, predaju po kojoj je, navodno, Allahov Poslanik, s.a.v.s, rekao: *U mome ummetu pojavit će se čovjek po imenu Nu'man, čiji će nadimak Ebu Hanife biti. On će biti svjetlo moga ummeta!* Hatib el-Bagdadi je taj hadis ocijenio kao *mevdu'*/apokrifan!¹³⁷

Srećom pa su islamski učenjaci uspostavili veoma precizne kriterije uz pomoć kojih se tačno može ustvrditi koja predaja se može a koja ne može koristiti. Da nije tako, bilo bi mnoštvo patvorenih predaja za i protiv Ebu Hanife, kao što je slučaj i sa fanatičnim pripadnicima različitih mezheba, od čega nije imuno ni naše društvo!

¹³⁵ Vidi o tome: Šejh Abdu-l-Fettah ebu Gudde, u En-Nu'manijevoj knjizi: *Mekanetu-l-Imam Ebi Hanife fi-l-hadisi*, str. 6.

¹³⁶ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 6/402.

¹³⁷ *Tarihu Bagdad*, 13/335.

Da li je Ebu Hanife, doista, malo poznavao hadis?

U nekim islamskim izvorima iznosi se optužba da je Ebu Hanife veoma malo poznavao hadis. Tako Hatib el-Bagdadi citira predaju Ebu Bekra b. ebi Davuda u kojoj se kaže: *Ukupan broj hadisa koji se prenose od Ebu Hanife je 150! U polovini od ovog broja, on je pogriješio!* Ili citiranje Ali b. el-Medinija da je Ebu Hanife prenio samo 50 hadisa i u njima pogriješio! Dotle ide cinizam spram ovog velikana da mu Ibn Haldun u svojoj *Mukaddimi* potura da ukupan broj autentičnih hadisa koje prenosi Ebu Hanife ne prelazi 17!!!¹³⁸

Međutim, zahvaljujući brojnim istraživačima, došlo se do otkrića da takve izjave koje devalviraju njegovo poznavanja ove važne islamske discipline nisu tačne, već su, zbog raznih mezhebskih ili drugih interesa, patvorene i izmišljene!

Tako dr. Mustafa es-Siba'i tvrdi da se lažno potura imamu Šafiji da je imao negativan odnos spram Ebu Hanife. Ako bi izjavio nešto loše o njemu, kako mu se imputira, zašto bi onda tako lijepo i afirmativno rekao: *Ljudima je, doista, neophodan Ebu Hanifin fikh!*¹³⁹

Analizirajući argumente za i protiv ovoga imama, može se doći do sljedećih zaključaka:

1. Ebu Hanife je poznavao dosta hadisa. Međutim, obzirom na njegovu izuzetno veliku strogost u prihvatanju predaja i njegovih veoma zahtjevnih i preciznih kriterija za primanje hadisa, mali broj hadisa prenosio je drugima i koristio je samo predaje koje su, dosita, bile provjerene i sigurne!

2. On nije mogao izbjeći upotrebu hadisa pri rješavanju 1.270.000 šerijatskopравnih rješenja.

3. Za razliku od brojnih muhaddisa, Ebu Hanife koristi se i mursel-predajama u donošenju šerijatskopравnih rješenja!

4. Koristeći se kur'anskim ajetima i brojnim hadisima Ebu Hanife je donosio svoje zaključke. On je, kao malo ko, koristio blagodati intelektualnih sposobnosti koje mu je Allah podario. To i jeste, uostalom, vrlina pametnih! Allah je ljudima i podario pamet da se njom koriste. Otuda je imam Malik, govoreći o Ebu

¹³⁸ Usporedi: dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 411-412.

¹³⁹ Prethodni izvor, str. 410.

Hanifinom logičkom zaključivanju i superiornosti prilikom diskutiranja, rekao: *Da je htio ubijediti onoga s kim raspravlja da je obični stup od zlata, mogao je to učiniti!*¹⁴⁰

5. Normalno je bilo očekivati zavist od onih učenjaka toga vremena, koji su u mnogim elementima bili ispod ovog velikana i koji su, očito je, osjetili njegovu superiornost u odnosu na njih. Ne čudi onda Ebu Hanifina konstatacija pri spominjanju jednog velikog učenjaka iz njegovog vremena: *Ibn ebi Lejla je činio i dozvolio da mi se čine takve stvari, koje ja ne bih dozvolio da se čine životinji!*¹⁴¹

6. Do kontraverznih stavova, kada je u pitanju ovaj imam, dolazilo je zbog neznanja ili zavisti. Najilustrativniji primjer za to je El-Evza'i. Naime, on je, pod utjecajem neprovjerenih vijesti o Ebu Hanifi, donosio sasvim negativne zaključke o njemu, iako se nikada s njim nije sreo. Jednom prilikom upitao je čuvenog Abdullaha b. el-Mubareka, Ebu Hanifinog učenika: *Ko je čovjek iz Kufe, zvan Ebu Hanife, koji uvodi novotarije/bid'ate?* Abdullah b. el-Mubarek mu nije direktno odgovorio, već mu je navodio precizna i utemeljena šerijatskoppravna rješenja, našto ga je on upitao: *Ko je autor tako savršenih fetvi?* Odgovorio je: *To je učenjak koga sam sreo u Iraku!* El-Evza'i mu je tada rekao: *On je izvrstan učenjak! Idi i druži se s njim što više!* Tada mu je Ibn el-Mubarek priznao: *To je Ebu Hanife!* Nakon izvjesnog vremena u Mekki su se sreli El-Evza'i i Ebu Hanife i raspravljali o pitanjima koja je spominjao Ibn el-Mubarek, nakon čega je El-Evza'i priznao Ibn el-Mubareku: *Ogovarao sam čovjeka obilnog znanja i izuzetne inteligencije. Molim Allaha da mi oprost!* *Bio sam u očitoj zabludi! Obavezno slijedi tog čovjeka, jer je ovo u što sam se uvjerio kod njega, suprotno onome što sam čuo!*¹⁴²

7. Imam Ebu Hanife zadobio je titulu mudžtehida od onih koji se slažu sa njegovim promišljanjem, ali i onih koji imaju drugačije stavove. Poznato je da je jedan od uvjeta za ispravnost idžtihada da se mudžtehid služi *hadisima ahkama*/hadisima koji tretiraju propise, a njih ima na hiljade! Kako je, dakle, moguće da se jedan od stupova idžtihada baš kod ovog imama ne uvaži?!

¹⁴⁰ Isti izvor, str. 406.

¹⁴¹ Isti izvor, str. 407.

¹⁴² Ibn Hadžer el-Hejtemi, *El-Hajratu-l-hisan, fi menakibi Ebi Hanifete-n-Nu'man*, str. 33. (egipatsko izdanje).

8. Ko temeljito analizira Ebu Hanifin mezheb ustvrđiće da se ogroman broj njegovih šerijatskopравnih zaključaka temelji na autentičnim hadisima. Ako se osvrnemo na Murteda ez-Zebidijevo djelo *El-Ikdu-l-dževahiri-l-menife, fi edilleti Ebi Hanife*, u kojem je autor sakupio hadise iz Ebu Hanifinih musneda koji se slažu sa predajama šest najpoznatijih hadiskih zbirki/*El-Kutubu-s-sitte*, uočićemo da je taj broj, doista, veliki i da je neozbiljno i neutemeljeno tvrditi kako se Ebu Hanife služio samo sa 17, 50 ili 150 hadisa i da je, čak i u tako malom broju griješio i nije ih utemeljeno prenosio!¹⁴³

9. Ebu Hanife je slušao hadis i druge znanosti od 4.000 šejhova! Da je od svakog učitelja zapamtio samo po jedan hadis, bilo bi to 4.000 hadisa! Otuda se sasvim racionalnom doima izjava Jahja b. Nasra koji kaže: *Ušao sam u Ebu Hanifinu kuću koja je bila prepuna spisa/papira!* Upitao sam ga: *Šta je ovo?* Odgovorio je: *Ovo su hadisi! Ja prenosim samo manji dio onih u kojima su sadržani fikhski propisi!*¹⁴⁴

10. Razlika između Ebu Hanife i drugih muhaddisa je u tome što on nije pisao hadise i pravio hadiske zbirke, kao što su činili Malik i Ahmed, nego je taj posao prepustio svojim učenicima. Tako se navodi da su njegovi učenici, slušajući ga, sačinili značajan broj musneda.

Najpoznatije hadiske zbirke nastale na taj način su:

- *Kitabu-l-asar*, Ebu Jusufa,
- *Kitabu-l-asari-l-merfu'a*, Muhammeda b. Hasana eš-Šejbanija,
- *Kitabu-l-asari-l-merfu'ati ve-l-mevkufe*, istog sakupljača,
- *Musned*, Hasana b. Zijada el-Lu'lu'ija,
- *Musned*, Hammada, Ebu Hanifinog sina.

Ostali poznati autori koji su bilježili njegove musnede bili su: El-Vehbi, El-Harisi, El-Buhari, Ibnu-l-Muzaffer, Muhammed b. Dža'fer el-Adl, Ebu Nu'ajm el-Asbehani, Ebu Bekr Muhammed b. Abdu-l-Baki el-Ensari, Ibn ebi-l-Avvam Es-Sa'di, Ibn Husrev el-

¹⁴³ Vidi o tome: dr. M. es-Siba'i, cit. izvor, str. 412.

¹⁴⁴ Spomenuti izvor, str. 413.

Belhi, Ebu-l-Muejjid Muhammed b. Mahmud el-Havarizmi i Ibn Ukde.

Uz spomenutih 17 navedenih Ebu Hanifinih musneda, spominju se još tri, *Darekutnijev*, te Ibn Šahinov i Hatib el-Bagdadijev, što čini ukupno 20 Ebu Hanifinih musneda.¹⁴⁵

Ebu-l-Muejjid el-Havarizmi (umro 665. god. po Hidžri) u svojoj obimnoj knjizi, koja sadrži 800 stranica i zove se *Džami'u-l-mesaniid*, a koju je klasificirao shodno fikhskim pitanjima, izostavivši iz nje senede kojji se ponavljaju, kaže: *Čuo sam u Šamu neke neznalice kako umanjuju i devalviraju vrijednost Ebu Hanife, pripisujući mu vrlo slabo poznavanje hadisa, smatrajući da nema svoj musned kao što ima imam Šafija, ili muvetta', kakav je sačinio imam Malik. To me je iniciralo da prikupim 15 Ebu Hanifinih musneda koje su sakupili istaknuti hadiski stručnjaci.*¹⁴⁶

Poznati šamski muhaddis Šemsuddin b. Tulun u djelu *El-Febrestu-l-evsatu* i poznati misirski hafiz hadisa, Muhammed b. Jusuf es-Salihani, u svojoj knjizi *Ukudu-l-džiman* ističu da su slušali i bilježili hadise koje prenosi Ebu Hanife. Tako Es-Salihani kaže: *Ebu Hanife je bio jedan od velikih hafiza hadisa i da nije bilo njegove izuzetne zainteresiranosti za hadis ne bi bio u mogućnosti da riješi brojna šerijatskoppravna pitanja.*¹⁴⁷

Značajno je napomenuti da *Ebu Hanifin musned*, koji je sakupio Ibn Ukde, kako navodi Bedr el-Ajni u djelu *Et-Tarih-u-l-kebiru* obuhvata više od 1.000 hadisa, u kojima se Ebu Hanife pojavljuje kao ravija! Imam Sujuti tvrdi da je Ibn Ukde bio pouzdani i veliki hafiz hadisa i da ga samo fanatici i suviše pristrasne osobe smatraju slabim.¹⁴⁸

Treba spomenuti i to da Ebu Hanifin učenik Zufer, u svom djelu *El-Asar*, spominje veliki broj hadisa koje izravno bilježi od Ebu Hanife.¹⁴⁹

Mislim da navedeni podaci sasvim dovoljno kazuju o tome koliko je ovaj velikan uistinu poznavao hadis i hadiske predaje.

¹⁴⁵ Vidi šire o ovoj problematici: dr. M. Es-Siba'i, str. 413-415.

¹⁴⁶ Cit. izvor, str. 414.

¹⁴⁷ Isti izvor i strana.

¹⁴⁸ Spomenuto djelo, str. 415.

¹⁴⁹ Isto djelo i strana.

Dvadeset Ebu Hanifinih musneda najbolja su potvrda za to! Pada, dakle, u vodu Ibn Haldunova optužba da je posredstvom ovog imama došlo samo 17 autentičnih predaja.

Analizirajući takve optužbe, dr. Mustafa Es-Siba'i, smatra da je Ibn Haldun došao do ovakvog zaključka na temelju Malikovog *Muwetta'a*, koji prenosi Muhammed, Ebu Hanifin učenik, koji je ovom djelu pridodao i 13 hadisa koje prenosi Ebu Hanife i 4 hadisa koje od Ebu Hanife prenosi Ebu Jusuf, najpoznatiji Ebu Hanifin učenik, što skupa iznosi 17 predaja.¹⁵⁰

Brojni autori su u ove i slične greške pali zahvaljujući pretpostavci da se u Kufi veoma slabo poznavao hadis, budući da to nije bio centar hadisa i muhaddisa. Međutim, očito je da se zaboravlja da je Kufa, upravo u Ebu Hanifino vrijeme, bila veliki islamski naučni centar, kao i to da je Ebu Hanife puno putovao i u druge naučne centre toga vremena i da je, na taj način, saznao za znatan broj hadiskih predaja.

S druge strane, utemeljenjem Kufe, 17. god. po Hidžri, ovaj grad postat će stjecište poznatih ashaba. Zna se da je Omer, r.a, poslao u Kufu Abdullaha b. Mes'uda, r.a, koji je bio poznati poznavalac velikog broja predaja koje su navedene u brojnim hadiskim zbirkama. Inače, on od Vjerovjesnika, s.a.v.s, prenosi 848 hadisa.¹⁵¹ Uz to, zna se da je Ibn Mes'ud, r.a, ubrajan među najučenije ashabe Allahovog Poslanika, s.a.v.s.¹⁵² Kada se još spomene da je ovaj veliki ashab umro u Kufi, 32. god. po Hidžri,¹⁵³ onda to uveliko dopunjuje sliku o mogućnosti njegovog djelovanja u tom mjestu i ostavljanja jačeg utjecaja i velikog traga na učenjake koji su tu kasnije živjeli.

Ali b. Ebi Talib, r.a, bio je fasciniran uspjehom Abdullaha b. Mes'uda, r.a, rekavši za Kufu: *Ovo mjesto je napunjeno znanjem/ hadisom i fikhom*.¹⁵⁴ Tako će u Kufi od njega i njegovih učenika stasati 4.000 stručnjaka raznih profila koji će biti svjetiljke tog mjesta! Dolaskom Alije, r.a, u Kufu još više se rasplamsao žar za izučavanjem raznih

¹⁵⁰ Vidi o tome analizu dr. M. es-Siba'ija, na str. 415.

¹⁵¹ *El-hadisu ve-l-muhaddisune*, str. 146.

¹⁵² Vidi: M. Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 111.

¹⁵³ *El-Hadisu ve-l-muhaddisune*, str. 147.

¹⁵⁴ *Es-Sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri 'l-l-islam*, str. 416.

islamskih disciplina. Kada se u obzir uzme i činjenica da se u Kufi nastanilo 1.500 ashaba, onda više nema mjesta skepsi u vezi s tim da li je taj grad bio centar hadisa i drugih islamskih disciplina.

Da li je Ebu Hanife preferirao analogiju u odnosu na hadis?

Najbolji odgovor na to pitanje pronaći ćemo u predaji koju sa senedom od Ebu Jusufa bilježi Ibn ebi-l-Avvam, u kojoj se navodi da je pri rješavanju svakog šerijatskoppravnog pitanja Ebu Hanife tražio od pripadnika svog naučnog kružoka da iznesu sve hadise koji tretiraju to pitanje, pa bi, tek onda, nakon navođenja tih predaja, donosili konačne zaključke.¹⁵⁵

Ibn Abdu-l-Berr navodi Ebu Hanifinu predaju u kojoj on jasno potcrtava svoj stav u vezi s tim pitanjem, gdje govori o neutemeljenosti optužbe koja se navodi u nekim izvorima. Ebu Hanife kaže: *Allah prokleo onoga ko oponira Allahovom Poslaniku, s.a.v.s, s kojim nas je Allah počastio i spasio nas.*¹⁵⁶

Zna se da je koristio, kako je i sam izjavljivao, analogiju i svoje mišljenje samo u krajnjoj nuždi, kada za to nije imao provjerenih i sigurnih predaja! Čak Ibn Kajjim el-Dževzije tvrdi da pripadnici hanefijskog mezheba smatraju da je i slab hadis preči od analogije i njihovog mišljenja.¹⁵⁷

Kako je, onda, došlo do optužbe da je Ebu Hanife preferirao svoje mišljenje u odnosu na hadis?!

Kao odgovor na to može se reći:

1. Da su pogledi i kriteriji, kada je u pitanju autentičnost ili slabost prenosilaca hadisa, različiti. Ebu Hanife bolje je poznavao svoje šejhove od kritičara hadisa koji su živjeli i djelovali u vremenima nakon njega.

2. Mudžtehid, katkada, drugačije gleda na hadis od hadiskih stručnjaka. Tako El-Lejs b. Sa'd ubraja 70 hadisa koje je Malik u svom *Muvettau* spomenuo, a ne oslanja se na njih u rješavanju

¹⁵⁵ Isto djelo, str. 417.

¹⁵⁶ Isto djelo, str. 418.

¹⁵⁷ Isto djelo, str. 419.

šerijatskopравnih pitanja!¹⁵⁸ To pitanje najbolje pojašnjava Ebu Hanife kada kaže: *Primjer onoga koji traži hadis, a nije dobar fakih, je primjer farmaceuta, koji spravlja lijekove a ne zna za koje bolesti se koriste, sve dok ne dođe ljekar koji to odredi. Takođe, muhaddis ne zna pravu intenciju hadisa dok ne dođe fakih!*¹⁵⁹

Ibn Abdu-l-Berr bilježi predaju Ubejdullaha b. Amra koji kaže: *Bio sam u društvu sa El-A'mešom, kada mu je došao jedan čovjek, postavivši mu pitanje iz šerijatskopравne oblasti na koje mu on nije mogao odgovoriti. Taj čovjek bio je Ebu Hanife! El-A'meš ga je upitao: Nu'mane, reci nam kakvo je rješenje tog pitanja? On je odgovorio, a onda ga je El-A'meš upitao: Otkuda ti to? Ebu Hanife mu odgovori: To je na temelju hadisa, koji si nam ti pričao! Tada je El-A'meš konstatirao: Mi muhaddisi smo kao farmaceuti, a vi fakihi ste kao ljekari!*¹⁶⁰

3. Objektivno sagledavajući vrijeme u kome je živio Ebu Hanife i njegove aktivnosti na polju hadisa, mora se priznati da, doista, neki hadisi nisu došli do njega. To ne treba da čudi ako znamo da ni svi ashabi koji su živjeli sa Poslanikom, s.a.v.s, nisu znali sve hadise, niti su ih sve od njega prenosili. U nekim predjelima islamske države prenošen je i prakticiran određeni hadis, a u drugima nije, zavisno od ashaba koji prenosi dotični hadis. Nema nijednog ashaba koji je memorirao i prenosio sve hadise od Allahovog Poslanika, s.a.v.s.

Tako se pouzdano zna da je bio nepoznat hadis o džizji za vatropoklonike ili hadis o kamati za Omera, r.a, sve dok ga o tome nije kasnije obavijestio Abdurrahman b. Avf, niti mu je bio poznat hadis o traženju dozvole za ulazak u kuću, dok ga sa njim nije, nakon smrti Poslanika, s.a.v.s, izvijestio Ebu Musa el-Eš'ari, r.a. Takođe, on i Abdullah b. Mes'ud, r.a, nisu znali za hadis o tejemumu, dok ih o tome nisu obavijestili Ammar, r.a, i drugi ashabi. Aiša, Abdullah b. Omer i Ebu Hurejre, r.a, iako prenose najviše hadisa od Allahovog Poslanika, s.a.v.s, nisu znali hadis o meshu, dok ih o tome, nakon Vjerovjesnikove, s.a.v.s, smrti nisu upoznali Alija i Huzejfe, r.a. Hadis o zabrani privremenog braka

¹⁵⁸ Ibn Abdu-l-Berr, *Džami'u-l-bejani-l-ilmi ve fadlihi*, 1/148.

¹⁵⁹ Dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 421.

¹⁶⁰ *Džami'u bejani-l-ilmi ve fadlihi*, 1/131.

bio je nepoznat Abdullahu b. Abbasu, r.a, dok ga o tome nisu upoznali ostali ashabi.¹⁶¹

Takvih primjera prepuna je islamska literatura. Da li se zbog toga sumnjalo u ashabe?! Naprotiv!!! Da li su zbog toga nazvani nepoznavaoima hadisa Allahovog Poslanika, s.a.v.s?! Naprotiv!!! Kako, onda, i po kojoj logici, optuživati Ebu Hanifu ako nije poznavao sve hadise Vjerovjesnika, s.a.v.s?!!!!

4. Ebu Hanifini kriteriji pri primanju i prenošenju hadisa bili su, doista, rigorozni. Ovom prilikom spomenut ćemo samo neke:

- a) Da ne oponiraju Kur'anu. Ako su predaje oponirale jasnom tekstu Kur'ana, on je takve predaje ostavljao i nije ih uopće koristio.
- b) Da ne oponiraju općepoznatom sunnetu.
- c) Da ne oponiraju sličnom hadisu.
- d) Da ravija ne postupa suprotno hadisu koji prenosi
- e) Da niko od prethodnih stručnjaka u hadisu nije kritikovao taj hadis.
- f) Da hifz/memorija prenosioca hadisa bude konstantna od momenta kada je hadis čuo do momenta predaje hadisa drugome
- g) Da se predaja u odnosu na druge ne karakterizira po bilo kakvim dodacima, bilo u lancu prenosilaca ili tekstu hadisa!¹⁶²

Obzirom da se drugi muhaddisi ili fakihi nisu složili sa svim ovim strogim kriterijima i da su bili blaži u prihvatanju i prenošenju predaja, oni su prenijeli i zabilježili veći broj hadisa, što uopće ne znači da Ebu Hanife nije poznavao te predaje! Bitno je to znati kako se ne bi padalo u greške u koje padaju oni koji to ne znaju, već bez argumenata ili sa vidljivom pristrasnošću, napadaju ovog vanrednog imama!

¹⁶¹ Vidi o tome: *Es-Sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri'I-l-islam*, str. 422.

¹⁶² Vidi šire o ovim kriterijima: dr. M. es-Siba'i, str. 422-424.

Zanimljivo je analizirati neka šerijatskoppravna rješenja do kojih je došao Ebu Hanife. Za znatan broj tih rješenja mnogi, neupućeni u široku lepezu Ebu Hanifinog poznavanja hadiskih znanosti, smatraju da ih je donosio iz svoje glave, a ne na temelju sunneta Allahovog poslanika, s.a.v.s.

Uzmimo samo za primjer dizanje ruku u namazu. Po hanefijskom mezhebu, to se čini samo jedanput i to prilikom stupanja u namaz, tzv. *iftitahi-tekbir*. Na čemu Ebu Hanife temelji svoj stav: na analogiji ili na hadisu? Pogledajmo:

Kada se jednom prilikom Ebu Hanife sastao sa poznatim El-Evza'ijem, on ga je upitao: *Zašto vi ne dižete ruke prije odlaska na rukju i nakon dizanja sa rukjua?* Ebu Hanife mu je odgovorio: *Zato što o tome nema nijedne autentične predaje od Vjerovjesnika, s.a.v.s.* El-Evza'i je odmah reagovao: *Kako nema kada je meni Zubri prenio od Salima, on od svog oca, a on od Vjerovjesnika, s.a.v.s., da je on dizao ruke kada je stupao u namaz, prije odlaska na rukju i prilikom vraćanja sa rukjua!* Ebu Hanife mu je na to odgovorio: *Meni je prenio Hammad, od Ibrahima, on od Alkame i El-Esveda, a njih dvojica od Abdullaha b. Mes'uda, r.a., da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., dizao ruke samo pri stupanju u namaz i da to više nije činio do završetka namaza!* El-Evza'i tada reče: *Ja tebi prenosim od Zubrija, on od Salima a on od Ibn Omera, r.a., a ti meni kažeš: Prenio mi je Hammad od Ibrahima?* Tada mu Ebu Hanife reče: *Hammad je bolji fakih od Zubrija, Ibrahim od Salima, a Alkame nije ispod Ibn Omera, s tom razlikom što je Ibn Omer ashab! El-Esved je vrlo vrijedan i pouzdan! A Abdullah je Abdullah!* (Misleći na Abdullaha b. Mes'uda, r.a.). Nakon te argumentacije El-Evza'i je ušutio!¹⁶³

Spomenuti primjer nije iznesen da bi se oponiralo stavu onih koji smatraju da u namazu treba više puta dizati ruke! Naprotiv! To je učinjeno samo za to da skepticima učini dostupnim Ebu Hanifino poznavanje hadisa i oslanjanje na sunnet Allahovog

¹⁶³ Ed-Dehlevi, *Hudžetullahi-l-baliga*, 1/131. Usporedi: dr. M. es-Siba'i, str. 424. Zanimljivo bi bilo pogledati hadise koje navodi hafiz hadisa Ebu Dža'fer et-Tahavi u vezi s tim pitanjem. On citira sve hadise za i protiv dizanja ruku više puta. Na kraju, preferira dizanje ruku samo na početku namaza, složivši se sa Ebu Hanifom, argumentirajući to hadisima. (Vidi: *Šerhu me'ani-l-asar*, 1/222-228). To je, isto, uradio i hafiz hadisa Ez-Zejle'i, složivši se sa Ebu Hanifinim stavom, navodeći mnoštvo hadisa. (Vidi: *Nasbu-r-raje li ehadisi-l-hidaje*, 1/520-545).

Poslanika, s.a.v.s, kako im se ne bi poturale podvale rasute po kojekakvim izvorima.

Neznanje, zavist i mržnja često su bili uzrok da se veliki doprinos islamskih učenjaka prikrije ili da se to pokušava učiniti. Kada je u pitanju Ebu Hanife, te njegovo zanimanje, znanje i doprinos ovoj izuzetno važnoj islamskoj oblasti, to se posebno može uočiti. Sreća pa je u svakom vremenu bilo onih koji su, svojom objektivnošću i naučnom utemeljenošću, skidali veo zaborava ili oblake mržnje sa istinskih islamskih učenjaka. Ovaj tekst pokušaj je da se svijetlim zrakama činjenica rastjera magla zaborava sa ovog genija.

Ebu Hanifino zanimanje za hadis i hadiske znanosti

Još u mladosti se Ebu Hanife počeo interesovati za hadis i hadiske znanosti. Veliki muhaddisi i hadiski kritičari spominju njegovo zanimanje za hadis i putovanje u potrazi za novim hadisima. Tako poznati hafiz hadisa Ez-Zehebi tvrdi da je Ebu Hanife pokazao izuzetnu pažnju spram hadiskih predaja i da je, u potrazi za njima, puno putovao.¹⁶⁴

Na drugom mjestu kaže: *Ebu Hanife je, zaista, uložio dosta truda u potrazi za hadisom, a to se posebno primjećivalo nakon 100. god. po Hidžri!*¹⁶⁵

Dakle, posebnu angažiranost u ovoj oblasti iskazao je poslije dvadesete godine života!

U drugom djelu hafiz Ez-Zehebi kaže da je Ebu Hanifin najveći učitelj u hadisu bio Ata' b. ebi Rebah, koga je Ebu Hanife slušao u Mekki!¹⁶⁶

Potrebno je istaći da je Ata b. ebi Rebah el-Kureši (umro 114. ili 115. god. po H.) bio jedan od najvećih imama i fakiha među tabi'inima. Ibn Sa'd za njega kaže da je bio pouzdan u hadisu i da je izuzetno dobro poznavao tu oblast. Ibn Abbas, r.a, nakon što je

¹⁶⁴ Vidi: *Sijeru a'lami-n-nubela*, 6/392.

¹⁶⁵ Isti izvor, 6/396.

¹⁶⁶ *Duvelu-l-islam*, 1/79. (Izdanje: Daru-l-me'arifi-n-nizamijje, Hajderabad, Indija, 1337. god. po H.)

bio upitan za neku fetvu, začuđeno je zapitao: *Mekkelije, što se sakupljate oko mene a među vama je Ata'?*¹⁶⁷

Veliki muhaddis Husejn b. Ali es-Sajmiri, učitelj Hatiba el-Bagdadija, citira Harisa b. Abdurrahmana koji je rekao: *Prisustvovali smo halkama Ata'a b. ebi Rebaha poredani jedni iza drugih. Kada bi došao Ebu Hanife, Ata' je tražio od nas da proširimo naš krug, a onda bi ga pozvao u svoju blizinu i pokazao mu mjesto u pročelju halke!*¹⁶⁸

Iz ovog primjera jasno se da primijetiti da je Ebu Hanife bio najcjenjeniji učenik poznatog Ata'a!

Imam Abdu-l-Vehhab eš-Ša'rani navodi da je Ebu Hanife saznavao hadise preko svog učitelja Ata'a, a da je Ata'a bio učenik Ibn Abbasa, r.a.¹⁶⁹

Koliko se Ebu Hanife angažirao na prikupljanju i proučavanju hadisa najbolje svjedoči primjer Mis'ar b. Kidama, pouzdanog hafiza hadisa iz Iraka, koji, prisjećajući se, kaže: *Izučavali smo hadis zajedno sa Ebu Hanifom pa nas je nadmašio! Natjecali smo se u zuhdu, pa nas je prevazišao! Rješavali smo šerijatskoppravna pitanja, pa je on dostigao ono što već znate!*¹⁷⁰

Kolika je bila njegova želja za saznavanjem hadisa Allahovog Poslanika, s.a.v.s, najbolje svjedoči predaja koju sa lancem prenosilaca bilježi Ibn Abdu-l-Berr, u kojoj Ebu Hanife kaže: *Kada sam 93. god. po Hidžri sa ocem otišao na hadž imao sam 16 godina. Tom prilikom sam vidio jednog starca oko kojeg su se ljudi okupili. Upitao sam oca: Ko je onaj starac? Odgovorio je: To je Abdullah b. El-Haris b. Džuz', jedan od Poslanikovih, s.a.v.s, ashaba! Upitao sam ga ponovo: Šta bi se od njega moglo iskoristiti? Rekao mi je: Hadisi koje je čuo od Vjerovjesnika, s.a.v.s.! Zamolio sam ga da mu se približimo kako bih nešto čuo. Kada sam mu se približio, čuo sam kako navodi da je*

¹⁶⁷ El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 253.

¹⁶⁸ En-Nu'mani, cit. djelo, str. 18.

¹⁶⁹ Vidi o tome: Eš-Ša'rani, *El-Mizanu-l-kubra*, str. 83 (Izdanje, Hajderabad, Indija, 1394. god. po H.)

¹⁷⁰ Ez-Zehebi, *Menakibu Ebi Hanife*, str. 27. (egipatsko izdanje).

Allahov Poslanik, s.a.v.s, rekao: *Ko razumije vjeru, Allah će zadovoljiti njegove potrebe i opskrbiće ga odakle se ni ne nada!*¹⁷¹

Ebu Hanifin odnos prema sunnetu

Ebu Hanife je, nakon Kur'ana, svoje fikhske stavove temeljio na drugom izvoru šerijatskog prava – sunnetu! Otkuda, onda, u nekim islamskim izvorima zaključci da je Ebu Hanife preferirao analogiju u odnosu na sunnet?! To pitanje zahtijeva opsežne analize koje su već sačinili brojni islamski učenjaci, među njima šejh Muhammed Ebu Zehre, dr. Mustafa Es-Siba'i, Muhammed Ebu Zehv i dr.

Takva optužba bila je prisutna još za njegova života. Sam Ebu Hanife o tome kaže: *Lažu, tako mi Allaha! Potvaraju nas svi oni koji kažu da preferiramo analogiju nad sunnetom! Zar je potrebno pribjegavati analogiji nakon jasnog teksta hadisa?*¹⁷²

On je pribjegavao analogiji samo kada nije imao teksta hadisa i to kada je bio u krajnjoj nuždi, kako i sam tvrdi: *Mi smo se služili analogijom samo u krajnjoj nuždi i to ako nismo mogli naći nikakav dokaz u Kur'anu, sunnetu i praksi ashaba!*¹⁷³

Poznata je i njegova izjava u kojoj naglašava da sve što je došlo autentičnom predajom od Vjerovjesnika, s.a.v.s, drage volje je uvažavao i u tome uopće nije bilo razilaženja. Ono što je došlo od ashaba, izabirali su, a ono što je došlo nakon te generacije, uvažavali su ili odbacivali, jer su i oni ljudi, skloni i pogoditi i pogriješiti!¹⁷⁴

Tako je Ebu Hanife, na primjedbu Ebu Dža'fera el-Mensura da daje prednost svojim zaključcima nad sunnetom Allahovog poslanika, s.a.v.s, odgovarao da to nije istina, već je činjenica da on preferira Allahovu Knjigu, sunnet Vjerovjesnika, s.a.v.s, a zatim mišljenje Ebu Bekra, Omera, Osmana i Alije, a onda i ostalih ashaba! Međutim, u generacijama nakon njih, kada dođe do

¹⁷¹ Ibn Abdu-l-Berr, *Džami'u bejani-l-ilmī ve fadlihi*, 1/45. (Izdavanje: *Daru-l-kitabi-ilmijji*, Bejrut, bez godine izdanja).

¹⁷² Ebu Zehre, cit. djelo, str. 273.

¹⁷³ Isto djelo i stranica.

¹⁷⁴ Cit. djelo, str. 274.

razilaženja, tek tada je koristio analogiju, jer, kako napominje, između Allaha i Njegovih robova nema rodbinskih niti drugih veza, pa, prema tome, što su generacije nakon ashaba preče ili bliže Allahu od nas!¹⁷⁵

Očito je da su napadi na Ebu Hanifu nastali zbog toga što je on uvjetovao strožije kriterije u primanju i prenošenju hadisa, posebno u *adaletu*/pravednosti i *dabtu*/preciznosti i to daleko više nego što su uvještovali ostali muhaddisi i islamski pravници.

S druge, pak, strane, Ebu Hanife je smatrao da je jači hadis koji prenosi ravija koji je muhaddis ali i fakih u isto vrijeme, nego onaj hadis koji prenosi samo muhaddis, jer je fakih osoba koja dobro poznaje vjeru i šerijatskopravne propise, pa je, otuda, smatrao da su muhaddisi kao apotekari a fakihi kao ljekari!¹⁷⁶

Inače, učenjaci iz Iraka postavili su stroge kriterije u prihvatanju predaja, pa su više voljeli utvrditi da neku predaju sigurno prenosi ashab ili tabi'in, nego da kažu da je došla od Vjerovjesnika, s.a.v.s, ako, doista, nisu sigurni u to! Otuda je izgledalo da Ebu Hanife ne uvažava brojne hadise i da preferira svoje mišljenje. Međutim, razlog je jedino u opreznosti da se na neutemeljenoj predaji ne donose šerijatskopravni zaključci!¹⁷⁷

Muhammed Ebu Zehv tvrdi da je apsolutna laž optužba na račun Ebu Hanife da je preferirao svoje mišljenje u odnosu na hadis! On tvrdi da je svoje stavove temeljio na mišljenjima ashaba, ako bi nedostajali autentični hadisi koji tretiraju određenu šerijatskopravnu oblast. Čak je uvažavao i temeljio svoje stavove na mursel-predajama, dok su brojni islamski pravnici to odbacivali!¹⁷⁸

Inače, poznata je praksa velikih imama da svoje fikhske zaključke nisu temeljili na nesigurnim predajama. Tako se bilježi da imam Malik oponira na 70 mjesta sunnetu koji nije autentičan, a

¹⁷⁵ Isto djelo i strana. Uporedi: Eš-Ša'rani, *El-mizanu-l-kubra*, 1/52.

¹⁷⁶ Vidi: Ibn Abdu-l-Berr, cit. djelo, 2/131; dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 421 i Ebu Zehre, spomenuto djelo, str. 283.

¹⁷⁷ Vidi o tome detaljnu analizu koju je sačinio imam Ebu Zehre u spomenutoj knjizi, str. 272-303.

¹⁷⁸ Vidi šire: *El-Hadisu ve-l-muhammadisune*, str. 285-286.

svoje stavove temelji na analogiji, pa, i pored toga, nije optužen da preferira svoje mišljenje nad sunnetom!¹⁷⁹

Ebu Hanifin ugled u hadiskoj znanosti

Većina učenjaka u svojim djelima potvrđuje imamet ovog genija u hadisu i hadiskoj znanosti. Tako Ebu Davud es-Sidžistani, poznati autor *Sunena*, jedne od šest najpoznatijih hadiskih zbirki, tvrdi: *Allah se smilovao Maliku, Šafiji i Ebu Hanifi koji su bili imami u hadisu!*¹⁸⁰

Hafiz Ez-Zehebi u svom *Mizanu-l-i'tidalu*, u kojem je kritikovao brojne muahaddise zbog nekih nedostataka: nepreciznosti, slabosti, laži i sl., u uvodu ovog djela napominje da u njemu nije kritikovao, niti je spomenuo imena čuvenih imama, koji se stoljećima slijede zbog njihove iskrenosti, utemeljenosti i učenosti, kao što su Ebu Hanife, Šafija i Buhari, a ako ih i spomene, kako napominje, onda je to u pozitivnom kontekstu! Međutim, i pored toga, neko je u izdanju *Daru-l-fikra* ubacio da se na Ebu Hanifu Ez-Zehebi kritički osvrće, što oponira upravo onome što je sam Ez-Zehebi naveo u uvodu ove svoje knjige!¹⁸¹

Očito je da je neko iz pristranosti i mezhebske zaslijepljenosti ubacio tekst koji uopće nije napisao hafiz Ez-Zehebi! Može se slobodno konstatirati da ta osoba iz svoje fanatičnosti i zaslijepljene mržnje nije uspjela primijetiti da je hafiz Ez-Zehebi već u uvodu ovog svog značajnog djela eksplicite napomenuo da se neće kritički osvrćati na čuvene imame kakvi su Ebu Hanife, Šafija i Buhari!¹⁸² Iz tog postupka vidi se da mržnja očiju nema, a i kada ima oči – vida nema!!!

Ebu Hanifino izuzetno poznavanje hadiske discipline *El-Džerbu ve-t-ta'dilu/ o povredivosti i nepovredivosti prenosilaca hadisa*, jasno raspoznaje čuveni hafiz u hadisu imam El-Bejheki, koji uvažavajući njegovu ocjenu o nepovredivosti i autentičnosti Ata b. Ebi Rebaha

¹⁷⁹ Pogledaj zanimljive zaključke: *El-Hadisu ve-l-muhammadisune*, str. 286.

¹⁸⁰ Ibn Abdu-l-Berr, cit. djelo, 2/163.

¹⁸¹ Uporedi: *Mizanu-l-I'tidal*, 4/265.

¹⁸² Uporedi ovu činjenicu u istom djelu: 1/2-3.

i povredivosti i slabosti Džabira El-Džu'fija, priznaje Ebu Hanifi posebnost u ovoj hadiskoj oblasti!¹⁸³

Imam Ez-Zehbi, kada spominje Džabira b. Jezida el-Džu'fija el-Kufija, jednog od ši'ijских muhaddisa, uz ostale, takođe uvažava Ebu Hanifinu kritiku ovog muhaddisa, za koga je Ebu Hanife ustvrdio da od njega nije vidio većeg lašca.¹⁸⁴

Tu Ebu Hanifinu ocjenu uvažava i imam Tirmizi, iznosi je i slaže se s njim!¹⁸⁵

Hakim en-Nejsaburi u poznatom djelu *Ma'rifetu ulumi-l-hadisi*, u poglavlju koje tretira poznate i pouzdane imame u hadisu iz generacije tabi'ina i etba'i-t-tabi'ina, između ostalih, navodi i Ebu Hanifu, što eksplicite govori o njegovoj izuzetnoj poziciji kao imamu u hadisu, među najvećim autoritetima hadiske znanosti.¹⁸⁶

Ibn Tejmije sa velikim respektom govori o Ebu Hanifi¹⁸⁷ nazivajući ga jednim od najpoznatijih imama, napominjući da je znaniji i veći fakih od Tahavija i sličnih!¹⁸⁸ Na drugom mjestu Ibn Tejmije spominje da su četverica velikih imama bili imami i u hadisu, i u tefsiru, i u tesavvufu i u fikhu!¹⁸⁹

Ibnu-l-Kajjim el-Dževzije, takođe, sa izuzetnim respektom, upoređuje Ebu Hanifu sa Šafijom, Ahmedom, Malikom, Ebu Jusufom, Buharijom i dr.¹⁹⁰

Dakle, svi navedeni velikani hadiske i, uopće, islamske znanosti, kao što su Ebu Davud, Tirmizi, Hakim, Bejheki, Ibn Abdu-l-Berr, Ibn Tejmije, Ibnu-l-Kajjim i brojni drugi, složili su se da je Ebu Hanife bio jedan od poznatih imama i u hadisu, čije su mišljenje i ocjena bili izvor kasnijim generacijama za oblast povredivosti i nepovredivosti prenosilaca hadisa, u slučaju

¹⁸³ Vidi: El-Bejheki, *Delailu-n-nubuvve*, 1/43-46. (Bejrutsko izdanje, 1405. god. po H.).

¹⁸⁴ Provjeri: *Mizanu-l-I'tidal*, 1/380.

¹⁸⁵ Tirmizi, *Kitabu-l-ilel*, 5/696. (Štampana zajedno sa njegovim Sunenom).

¹⁸⁶ Vidi: *Ma'rifetu ulumi-l-hadisi*, str. 240-249.

¹⁸⁷ *Minhadžu-s-sunneti-n-nebevije*, 4/194-195.

¹⁸⁸ Ebu Dža'fer et-Tahavi bio je hafiz hadisa i jedan od najvećih pravnika hanefijske pravne škole. Umro je 321. god. po Hidžri.

¹⁸⁹ *Minhadžu-s-sunneti-n-nebevije*, 1/172-173.

¹⁹⁰ Provjeri: *I'lamu-l-muvekki'in*, 1/35.

skrivenih mahana u hadisu, u ocjeni teksta hadisa i drugim segmentima ove znanosti!

Veliki broj hadiskih stručnjaka, i u prošlosti i u novije vrijeme, priznaju mu preciznost, memoriju i utemeljenost prilikom prenošenja hadisa. Tako Abdullah b. Davud el-Hurejbi zaključuje: *Muslimani u svojim namazima treba da uče dove za Ebu Hanifu, zbog njegove brige, čuvanja i doprinosa sunnetu i fikhu!*¹⁹¹

Šejhu-l-islam Ibn Tejmije zaključuje: *Učenjaci kao što su Se'id b. Musejjeb, Urve b. Zubejr, Hasan el-Basri, Ebu Hanife, Ebu Jusuf, Muhammed b. Hasan, Malik, Šafi', Ahmed, Ibn Džerir et-Taberi i dr. danonoćno su tražili znanje i ništa drugo ih nije zaokupljalo. Oni su nekada preferirali stav jednog, a nekada drugog ashaba, onako kako su smatrali na temeljima šerijata!*¹⁹²

Ibn Tejmije, spominjući islamske učenjake koji su bili predvodnici u brojnim islamskim disciplinama, svaki put navodi i Ebu Hanifu kao jednog od nezaobilaznih islamskih autoriteta koji je bio i ostao izvor i inspiracija generacijama muslimana poslije njega!¹⁹³

Njegovo izuzetno poznavanje hadisa jasno potcrtava imam Es-Serhasi, kada kaže: *Ebu Hanife bio je najveći poznavalac hadisa u svoje vrijeme! Međutim, zbog njegovog rigoroznog kriterija u pogledu preciznosti ravija i prevelike opreznosti da se slabe predaje ne pomiješaju sa autentičnim, malo je prenosio hadis!*¹⁹⁴

Otuda, kako tvrdi imam Alauddin el-Kasani, hadisu koji je Ebu Hanife, na temelju svojih kriterija, proglasio autentičnim, niko nakon njega nije uspio naći mahanu i nedostatak!¹⁹⁵

Imam Šemsuddin es-Salihi eš-Šafi'i tvrdi da Ebu Hanife spada u najveće hafize hadisa! On zaključuje da je on prvi izvlačio

¹⁹¹ En-Nu'mani, *Mekanetu-l-Imam Ebi Hanife fi-l-hadisi*, str. 32.

¹⁹² Ibn Tejmije, spomenuto djelo, 3/142. Uporedi: Prethodni izvor, str. 47-48.

¹⁹³ Uporedi: *Minhadžu-s-sunne*, 1/167-168; 1/172-173 i 1/215-216.

¹⁹⁴ Es-Serhasi, *Usulu-l-fikh*, 1/350. (Izdavanje: *Daru-l-kitabi-l-arebi*, 1372. god. po H.). Uporedi, takođe: En-Nu'mani, cit. djelo, str. 57

¹⁹⁵ El-Kasani, *Beda'i-sana'i fi tertibi-š-šera'i*, 2/97. (Egipatsko izdanje, 1327. god. po H.). Uporedi: *Mekanetu-l-Imam Ebi Hanife*, str. 58.

šerijatskoppravna rješenja iz hadisa, i sa čuđenjem se pita: *Kako bi mogao izvuci toliko zaključaka i riješiti toliko šerijatsko-pravnih pitanja da nije dužnu pažnju posvetio hadisu!*¹⁹⁶

Imam El-Adžluni tvrdi da je Ebu Hanife bio najveći znalac Kur'ana i sunneta, jer se, naprosto, o šerijatskoppravnim rješenjima ne može ni raspravljati bez decidnog poznavanja ova dva fundamentalna izvora islama! On je u svoje djelo *Igdu-l-dževheri-s-semin*, koje sadrži 40 hadisa iz najpoznatijih hadiskih zbirki, uvrstio, između ostalih, i hadis iz Ebu Hanifinog *Musneda*, priznavši tako da ga smatra stručnjakom i u oblasti hadiskih znanosti!¹⁹⁷

Njegovu izuzetnu nadarenost kao kritičara hadisa u poznatoj hadiskoj disciplini povredivosti i nepovredivosti prenosilaca hadisa/*Ilmu-l-džerbi ve-t-ta'dili*, ističu imam Tirmizi, Ibn Hibban, hafiz Bejheki, Ibn Adijj, Hakim en-Nejasuburi, Ibn Abdu-l-Berr, Ibn Hazm, Ez-Zehebi, Ibn Kesir, Es-Sehavi, hafiz Abdul-Kadir el-Kureši, Ebu Hajjan el-Endelusi i brojni drugi.¹⁹⁸

Brojni muhaddisi su vremenom pokušali skinuti etiketu sa Ebu Hanife, kao nedovoljno upućenog u hadisku znanost, što mu je od strane neznalica, zavidnika i mezhebskih fanatika nalijepljena. Tako su hafizi hadisa: El-Mizzi, Ez-Zehebi, Et-Turkmani, Ebu-l-Mehasin el-Husejni et-Tarabulsi, Ibn Kesir, En-Nevevi, Es-Sem'ani i dr. potrošili puno vremena da dokažu da ovaj genije nije ništa manji stručnjak u hadisu, nego što je npr. bio u fikhu!¹⁹⁹ Svi oni slažu se da je bio izuzetno strog u prenošenju hadisa, oslanjajući se na konstataciju Jahja b. Me'ina, koji je rekao: *Ebu Hanife bio je pouzdan u hadisu! On je prenosio samo onaj hadis koji je precizno zapamtio a nije prenosio one u koje nije siguran!*²⁰⁰

Nakon pročišćavanja brojnih tekstova koji negativno tretiraju ovog učenjaka, mali broj autora kasnijih generacija navodi optužbe na njegov račun. Jedan od rijetkih koji ga optužuju za slabost je šejh Muhammed Nasiruddin el-Albani. Kada on citira hadis: *Kada*

¹⁹⁶ Vidi: En-Nu'mani, cit. djelo, str. 66.

¹⁹⁷ Vidi: *Ikdu-l-dževheri-s-semin, fi erbe'ine hadisen, min ehadisi sejjidi-l-murselin*, str. 4-6. (egipatsko izdanje, 1322. god. po Hidžri).

¹⁹⁸ Pogledaj: *Mekanetu-l-Imam Ebi Hanife*, str. 66-67.

¹⁹⁹ Vidi o tome opširniju studiju: *Mekanetu-l-Imam Ebi Hanife*, str. 87-116.

²⁰⁰ Vidi: cit. djelo, str. 88.

se pojavi zvijezda / Surejja, podigne se nesreća sa stanovnika svakog područja.²⁰¹ Taj hadis prenosi Ebu Hanifin učenik Muhammed b. Hasan, od Ebu Hanife, on od Ata' b. Ebi Rebaha, a on od Ebu Hurejre, r.a, merfu'-predajom. Inače, posredstvom Ebu Hanife ovaj hadis bilježe Es-Sekafi u *El-Fevaidu*, Taberani u *El-Mu'džemu-l-evsatu* i *El-Mu'džemu-s-sagiru* i Ebu Nu'ajm u *Abbaru Asbehan*.²⁰²

Šejh El-Albani tvrdi da su sve ravije citiranog hadisa pouzdane, izuzev Ebu Hanife, koji se, uprkos utemeljenosti u fikhu, smatra slabim u pogledu pamćenja. On navodi da to smatraju Buhari, Muslim, Nesai, Ibn Adijj i drugi, pa zbog toga Ibn Hadžer u *Takribu-t-tehzibu*, spominjući Ebu Hanifinu biografiju ističe samo da je bio *poznati fakih*!²⁰³

Međutim, Ibn Hadžer nigdje ne optužuje Ebu Hanifu za lošu memoriju, niti za neku drugu slabost u hadisu, pa se, otuda, šejh Muhammed Abdu-r-Rešid en-Nu'mani pita: Kako je muhaddis, kakav je bio šejh El-Albani, mogao zaključiti iz Ibn Hadžerovih riječi: *poznati fakih*, da je slab prenosilac hadisa???!!!²⁰⁴

Šejh En-Nu'mani dalje se pita: *Kako ga je Jahja b. Me'in, jedan od najvećih hadiskih kritičara svih vremena, mogao nazvati pouzdanim*²⁰⁵ a šejh El-Albani slabim???!!!

Očito je da su neki hadiski kritičari opovrgli svoju prethodnu ocjenu o nekom prenosiocu. Tako Nesai u svom djelu o slabim prenosiocima kaže: *Ebu Hanife nije jak u hadisu*.²⁰⁶ Međutim, očito je, da je vremenom Nesai promijenio svoju ocjenu, što jasno potvrđuje hadis koji navodi u *Es-Sunenu-l-kubra*, a čiji sened smatra slabim zbog Asima b. Omera, jednog od prenosilaca ovog hadisa. Iako se u ovom rivajetu spominje i Ebu Hanife, kao prenosilac

²⁰¹ Hadis bilježi Imam Muhammed b. Hasan u *Kitabu-l-asaru*, str. 159.

²⁰² El-Albani, *Silsiletu-l-ehadisi-d-da'ife*, 1/572.

²⁰³ Vidi: cit. izvor i strana.

²⁰⁴ Vidi, En-Nu'mani, cit. izvor, str. 119-122.

²⁰⁵ Ibn Hadžer, *Tehzibu-t-tehzib*, 4/229.

²⁰⁶ *Ed-Du'afa' ve-l-metrukin*, str. 226. (Izdanje: Daru-l-kalem, Bejrut, 1985. godine).

ovog hadisa, Nesai ga ne uvrštava u red slabih prenosilaca, što jasno upućuje na promijenjen stav spram Ebu Hanife!²⁰⁷

Otuda, šejh En-Nu'mani ne može shvatiti pretjerivanje pojedine uleme u napadima na ovog genija.²⁰⁸ To, takođe, nije mogao shvatiti ni veliki hafiz hadisa Ibn Abdu-l-Berr, koji je konstatirao: *Pretjerali su muhaddisi u kritici Ebu Hanife i prešli su svaku mjeru u tom pogledu!*²⁰⁹ Slično konstatira i Jahja b. Me'in, savremenik Ahmeda b. Hanbela, kada kaže: *Doista su neki od nas pretjerali u kritici Ebu Hanife i učenjaka iz njegovog mezheba!*²¹⁰

Otuda šejhu En-Nu'maniju ne preostaje ništa drugo, nego da zaključi ustima El-Hurejbija, jednog od poznatih muhaddisa, da je negativan stav spram Ebu Hanife rezultat neznanja ili zavisti!!!²¹¹

²⁰⁷ Provjeri: *Es-Sunenu-l-kubra*, poglavlje: *Men veka'a ala behimetin*, 4/322-323.

²⁰⁸ Vidi, En-Nu'mani, isti izvor, str. 128.

²⁰⁹ *Džami'u bejani-l-ilmi ve fadlihi*, 2/148.

²¹⁰ En-Nu'mani, str. 131-132.

²¹¹ Isti izvor, str. 123.

MALIK IBN ENES

93./711. – 179./795.

Imam Malik jedan je od najvećih imama u hadisu i fikhu. Bio je među najpouzdanijim prenosiocima riječi Allahovog Poslanika, s.a.v.s. Sened u kome se on nalazi naziva se zlatnim lancem prenosilaca! Njegov Muvetta' jedno je od najautentičnijih djela iz oblasti hadiske znanosti!

Puno ime mu je Ebu Abdullah Malik b. Enes b. Malik b. ebi Amir b. Amr b. el-Haris b. Gajman b. Husejl b. Amr b. el-Haris el-Himjeri el-Asbehi el-Medeni. Poznat kao imam Medine ili imam Darul-Hidžre.²¹² Majka mu se zvala Galija bint Šerik b. Abdurrahman el-Ezdijja. Njegov djed Malik pripadao je starijoj generaciji tabi'ina. Prenosio je hadis od Omera, Talhe, Aiše, Ebu Hurejre i Hassana b. Sabita, r.a. Uz to, bio je jedan od onih koji su nosili Osmana, r.a, noću, nakon ubistva do mjesta gdje je ukopan!

Historičari nisu saglasni u vezi sa biografijom njegovog djeda Ebu Amra. Neki kažu da je bio od starijih ashaba i da je sa Allahovim Poslanikom, s.a.v.s, učestvovao u svim bitkama, izuzev bitke na Bedru.²¹³ Međutim, po mnogima, ispravnija verzija je ona koju zastupa hafiz Ez-Zehebi, a koju preferira hafiz Ibn Hadžer, a to je da je njegov pradjed bio muhadrem tj. da je primio islam u vrijeme Poslanika, s.a.v.s., ali ga za života nije vidio!²¹⁴

Imam Malik rođen je u Medini. Inače, njegovo porijeklo seže do Zu Asbeha, jednog od poznatih jemenskih plemena. Obzirom da se jedan od njegovih predaka preselio u Medinu i tamo se nastanio, Imam Malik je i rođen u tom gradu.²¹⁵

Kada je u pitanju godina rođenja ovog imama, postoje različite verzije. Navode se sljedeće godine: 90, 93, 94, 95, 96 i 97.²¹⁶ Međutim, gotovo svi autori preferiraju 93, kao godinu njegovog rođenja.²¹⁷ Rijetki su autori koji daju prednost nekoj drugoj godini,

²¹² Vidi: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/48-49 i *Tehzibu-t-tehzib*, 4/6.

²¹³ Vidi: Es-Sujuti, *Tenviru-l-havalik*, šerh ala Muvetta' Malik, 3/164.

²¹⁴ Ibn Hadžer, *El-Isabe fi temjizi-s-sahabe*, 4/144

²¹⁵ Vidi: Muhammed Muhammed Ebu Zehv, *El-Hadisu ve-l-muhaddisune*, str. 287.

²¹⁶ Provjeri: Es-Sujuti, *Tenviru-l-havalik*, 3/164 i dr. Ahmed Eš-Širbasi, *El-E'immetu-l-erbe'a*, str. 70-71.

²¹⁷ Uporedi: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/49, El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str.227, dr. Muhammed Kjamil Husejn, Predgovor u knjizi: *Muvetta' Malik*, str. 23, dr. Subhi Es-Salih, *Ulumu-l-hadisi ve mustalehuhu*, str. 388; Muhammed es-Sabag, *El-Hadisu-n-nebevi*, str. 327 i dr. Muhammed Udžadž el-Hatib, *Usulu-l-hadisi*, str. 343.

kao što su, recimo, Ibnu-d-Dejbe' eš-Šejbani i šejh El-Huli, koji smatraju da je imam Malik rođen 95. god. po Hidžri.²¹⁸

U potrazi za znanjem

Odrastao je u rodnom mjestu i tu je tražio znanje od najvećih učenjaka iz generacije tabi'ina. Još kao dijete počeo je izučavati islamske discipline. Prvo je naučio Kur'an, a onda prelazi na učenje hadisa. Imao je izrazito razvijenu memoriju, što se posebno uočavalo kod pamćenja hadisa. Imao je običaj na koncu vezivati onoliko čvorova koliko bi čuo hadisa, a onda bi sam sebe provjeravao koliko je hadisa, od tog broja, zapamtio.²¹⁹

Budući da je imam Malik jedan od rijetkih islamskih učenjaka koji je životni vijek proveo u rodnom mjestu, onda je jasno da je znanje apsorbirao samo od medinskih učenjaka i onih koji su dolazili u Medinu prilikom obavljanja hadža.

Učitelji

Imam Malik učio je pred velikim brojem učitelja. Od svakog je crpio što je mogao više znanja, a posebno se usmjerio na hadisku znanost. Tako En-Nevevi navodi da je sticao znanje od 900 učitelja, od čega je bilo 300 učenjaka iz druge generacije - tabi'ina, a 600 iz treće generacije, dakle, etba'i-i-tabi'ina.²²⁰

Najviše uticaja na njegovo intelektualno profiliranje, očito je, ostavio je Ebu Bekr Abdullah b. Jezid, poznatiji kao Ibn Hurmuz (umro 148. god. po H.), uz koga je Malik učio sedam ili osam godina. Poznata je Malikova izjava u vezi s tim u kojoj kaže: *Dolazio sam Ibn Hurmužu u ranu zoru, a iz njegove kuće sam izlazio noću.*²²¹

Koliko je Malik bio žedan znanja i druženja sa svojim učiteljem, najbolje ilustrira predaja u kojoj se kaže da je Ibn Hurmuzovom dječaku, prilikom ulaska u kuću, davao hurme,

²¹⁸ Vidi: dr. Mustafa es-Siba'i, *Es-Sunnetu ve mekjanetuha fi-t-tešri'i-l-islami*, str. 430 i El-Huli, *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str. 42.

²¹⁹ Šire o tome: dr. A. Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 72.

²²⁰ Uporodi: dr. A. Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 73.

²²¹ Dr. Muhammed Kjamil Husejn, cit. djelo, str. 23.

naglasivši mu: *Ako vas neko bude pitao za šejha, recite mu da je zauzet!*²²² Dakle, htio je da mu se učitelj sav preda i da sve od njega preuzme i zapamti! Koliko je bio blizak svom učitelju najbolje potvrđuje činjenica da je mnoge učiteljeve tajne jedino znao Malik, dok ih drugima Ibn Hurmuz nikada nije odavao!²²³

Jedan od najznačajnijih Malikovih učitelja bio je, nesporno, Ibn Šihab ez-Zuhri (umro 124.god. po H.). On je bio jedan od najvećih učenjaka tog vremena i osoba za koju se smatra da je prvi počeo bilježiti hadise. Bio je kadija i muftija u Šamu za vrijeme Emevija, pa kada bi dolazio u Medinu grupe zainteresiranih, među kojima je bio i Malik, okupljale su se oko njega i pokušavale iskoristiti njegovo znanje. Od njega Malik bilježi 132 predaje u svom Muvettau. Od tog broja 92 su musned-predaje, a ostale su munkati' i mursel-predaje.²²⁴

Značajan učitelj od koga je, uz hadis, očito je, iskoristio dosta i u šerijatskopравnim znanostima, bio je Rebi'a b. Ebi Abdurrahman (umro 136. god. po H.). Inače, Malik je puno vremena proveo u njegovim kružocima, pa, zato, i prenosi veliki broj predaja od njega. Kada je njegov učitelj Rebi'a umro, Malik je, sa sjetom, uzdahnuo: *Smrtu Rebi'e nestalo je slasti fikh!*²²⁵ Očito je da je Malik još vrlo rano slušao predavanja Rebi'a b. Ebi Abdurrahmana, što potvrđuje predaja u kojoj ga njegova majka savjetuje: *Idi Rebi'i i nauči od njega lijepo ponašanje i postupke, prije nego što počneš sticati znanje!*²²⁶ Analize pokazuju da je Malik u Muvetta'u uvrstio 12 hadisa, koje je čuo od ovog učitelja od čega su pet musned-predaje!²²⁷

Nafi' Mavla Abdullah b. Omer r.a, (umro 120. god. po H.) takođe, je jedan od najvećih i najznačajnijih učitelja imama Malika. On je, zbog svoje učenosti, bio prozvan Fakihom Medine. Malik se obavezao svakodnevno kod njega provoditi pola dana. Izuzetno je cijenio hadise koje mu je on prenio od Ibn Omera, r.a, a on od

²²² Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 73.

²²³ Dr. M. K. Husejn, spomenuto djelo, str. 23

²²⁴ Navdeni izvor i strana. Uporedi: Ibn Kajjim, *A'lamu-l-muvekki'in*, 3/84, u kojima spominje Ibn Šihaba i Rebi'u, kao dva značajna Malikova učitelja.

²²⁵ Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 73.

²²⁶ Ibn Abdu-l-Berr, *Tedžridu-t-temhid*, str. 34.

²²⁷ Uvod u Muvetta', str. 25.

Poslanika, s.a.v.s, pa je, zato, i izjavio: *Nije me zabrinjavalo što hadisi nisam čuo od drugoga, kada bih ga čuo od Nafi'a, koji on prenosi od Ibn Omera, r.a.*²²⁸ Inače, ovaj lanac prenosilaca: Malik od Nafi'a, on od Ibn Omera, r.a, a on od Vjerovjesnika, s.a.v.s, naziva se - kako smatra imam Buhari i brojni drugi hadiski stručnjaci - zlatnim lancem prenosilaca!²²⁹ Malik u Muvetta'u od ovog učitelja bilježi 80 hadisa.²³⁰

Učitelj koji je ostavio nesporan uticaj na imama Malika bio je, svakako, i Dža'fer es-Sadik, koga ši'ije smatraju svojim imamom, od koga u Muvetta'u prenosi 9 hadisa i to: 5 musned i 4 munkati'-predaje.²³¹

Inače, Dža'fer Es-Sadik je dvojako tretiran. On je jedna ličnost za Ehliisunnetsku ulemu i umjerene historičare a druga za pojedine ekstremne ši'ije. Očito je da su mu pojedini ekstremni pripadnici ši'ija pripisali ono što njemu, doista, ne pripada.

Od ostalih učitelja izdvojićemo samo neke: Amir b. Abdullah b. ez-Zubejr, Zejd b. Eslem, Se'id el-Makburi, Ishak b. Abdullah b. Ebi Talha, Abdullah b. Dinar, Ebü-z-Zinad Abdullah b. Zekvan, Hišam b. Urve, Jahja b. Se'id el-Ensari, Muhammed b. el-Munkedir, Salim Ebu-n-Nadr, Ejjub es-Sehtijani, Humejd et-Tavil, Humejd b. Kajs el-A'redž i dr.²³²

Učenici

Imam Malik ostavio je generaciju izvrsnih učenika. Čak su i najpoznatiji imami u njegovo vrijeme bili njegovi učenici. Obzirom da je živio u gradu Allahovog Poslanika, s.a.v.s, svi koji su odlazili na hadž i svraćali u taj grad, nezaobilazno su posjećivali Malika i saznawali od njega. Jedni su ostajali i van sezone hadža, kako bi što

²²⁸ El-Hakim, *Ma'rifetu-l-ulumi-l-hadisi*, str. 53 i Es-Sujuti, *Tedribu-r-ravi*, str. 35.

²²⁹ Dr. M.K.Husejn, *Uvod u Muvetta'*, str. 25.

²³⁰ Navedeno djelo, str. 26.

²³¹ Vidi: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/49-51; *Tehzibu-t-tehzib*, 4/6 i dr. A. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 74.

²³² Vidi šire: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/52-54; Ibn Kesir, *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/188; *Tehzibu-t-tehzib*, 4/6-7 i eš-Širbasi, cit. izvor, str. 82-83.

više saznali od njega. Osim toga, njegov dugi životni vijek - blizu 90 godina - bio je razlogom da ga je imala priliku čuti i od njega preuzeti zavidno znanje, doista, velika skupina zaljubljenika u islamske znanosti!

Tako od njega prenose brojne predaje čak i njegovi učitelji i veliki islamski učenjaci, kao što su, recimo: Ez-Zuhri, Hišam b. Urve, Jahja b. Ebi Kesir, Ejjub es-Sehtijani, Rebi'a b. Ebi Abdurrahman, Jahja b. Se'id el-Ensari, Musa b. Ukbe, Ebu Suhejl i dr.

Zatim njegovi vršnjaci i kolege imami u raznim islamskih disciplinama, kao što su: Ebu Hanife, Ebu Jusuf, Muhammed b. Hasan eš-Šejbani, el-Evza'i, Šu'be, Sufjan es-Sevri, Sufjan b. Ujejne, Lejs b. Sa'd, Hammad b. Seleme, Hammad b. Zejd, Abdullah b. El-Mubarek, Veki' b. El-Džerrah, Jahja el-Kattan, Ebu Davud et-Tajalisi, Jahja b. Jahja el-Lejsi i dr.

Među njegovim brojnim učenicima bili su: Abdullah b. Vehb, Abdurrahman b. el-Kasim, Ešheb b. Abdulaziz, Esed b. el-Furat, Abdulmelik b. el-Madžišun, Abdullah b. Abdulhakem i dr.²³³

Inače, posljednji učenik koji prenosi Muvetta' direktno od Malika bio je Ebu Huzafe Ahmed b. Isma'il es-Sehmi, koji je živio - kako tvrdi hafiz Ez-Zehebi - 80 godina nakon smrti imama Malika!²³⁴

Muhammed b. Hasan eš-Šejbani, jedan od najpoznatijih Ebu Hanifinih učenika i jedan od velikih učenjaka hanefijske pravne škole, bio je učenik Imama Malika u hadisu i hadiskim znanostima i, mora se konstatovati, Malik mu je itekako pomogao da stasa u velikog hadiskog stručnjaka! Muhammed priznaje: *Pred Malikovim vratima sam stajao tri godine i čuo iz njegovih usta više od 700 hadisa!*²³⁵

²³³ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/54.

²³⁴ Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 83.

²³⁵ Navedeni izvor, str. 74.

Odnos prema hadisu

Ljubav prema hadisu Allahovog Poslanika, s.a.v.s, bila je prepoznatljiva crta ovog islamskog velikana. Upravo zbog te ljubavi, izuzetne angažiranosti i posebnog doprinosa ovoj islamskoj disciplini, postao je imam u ovoj oblasti, a sened u kojem se on nalazi, proglašen je, kod najvećih hadiskih stručnjaka, najutentičnijim senedom! Uz to, ocijenjen je do maksimuma povjerljivim, pouzdanim i preciznim, kada je u pitanju prenošenje hadisa i hadiskog teksta! Njegova preciznost u hadisu bila je paradigmatična, pa, otuda i izjave hadiskih stručnjaka o njegovoj temeljnosti u ovoj oblasti.

Tako Sufjan kaže: *Kritika imama Malika u vezi sa prenosiocima hadisa bila je do kraja rigorozna!*²³⁶

Ali b. el-Medini veli: *Nije mi poznato da je Malik bilo čiji hadis izostavio izuzev onaj u kojem je neki nedostatak primijetio!*²³⁷

Imam Šafi'i konstatira: *Ako bi bilo šta sumnjivo primijetio u hadisu, Malik bi ga izostavljao!*²³⁸

Naravno, ovaj stepen u hadiskoj znanosti ne može se tek tako steći. Zato je trebalo uložiti maksimalan napor, trud i odricanje. To sam Malik dočarava kada kaže: *Svojom rukom sam napisao 100.000 hadisa!* Inače, brojni autori smatraju da je tih 100.000 hadisa imam Malik znao napamet!²³⁹

Na drugom mjestu kaže: *Ovo znanje (tj. hadis) je vjera, pa pazite od koga ga preuzimate! Ja sam zapamtio 70 onih koji su govorili: Rekao je Allahov Poslanik, s.a.v.s, kod ovih stubova - aludirajući na stubove Vjerovjesnikove, s.a.v.s, džamije - međutim, ja ništa od njih nisam preuzeo! Ima nekih kojima bih povjerio kuću punu zlata i oni to ne bi pronevjerili, međutim, oni nisu stručnjaci u hadisu!*²⁴⁰

Imam Malik se, s krajnjim respektom odnosio spram hadisa Allahovog Poslanika, s.a.v.s. Tako, kada bi ga ljudi pitali za neki

²³⁶ Isti izvor i strana.

²³⁷ Isti izvor i strana.

²³⁸ Navedeno djelo i str.

²³⁹ Navedeno djelo i str.

²⁴⁰ El-Gazali, *Ihja ulumi-d-din*, 1/46. Uporedi: Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 74.

šerijatskopravni propis, on bi im, bez prethodnih priprema, odgovorio ili fetvu izdao, međutim, kada su ga pitali za neki hadis, on ne bi izišao iz kuće dok ne bi uzeo abdest, namirisao se, počesljavao bradu i obukao najljepše odijelo koje je imao, a onda bi tako skrušeno izišao, iz respekta prema hadisu i onome ko je hadis izgovorio!²⁴¹

Bilježi se da ga je, dok je citirao jedan hadis, škorpion ujeo 16 puta, a on je trpio bol i nije prekinuo citiranje riječi Vjerovjesnika, s.a.v.s. Kada su ga, nakon toga, upitali zašto na vrijeme nije prekinuo citiranje tog hadisa, odgovorio je: *Trpio sam iz respekta prema Allahovom Poslaniku, s.a.v.s.*²⁴²

Kada bi citirao hadis, nikada to ne bi činio povišenim tonom. Takođe, nikada nije oponirao hadisu. Katkada bi pokazivao na kabur Allahovog Poslanika, s.a.v.s, izjavivši: *Od svakog se može uzeti i odbaciti, izuzev od stanovnika ovog kabura!, misleći na Vjerovjesnika, s.a.v.s.*²⁴³

Upravo zbog te neizmjerne ljubavi spram Poslanika islama, s.a.v.s, nije htio ni njegov grad nikada napuštati, izuzev za vrijeme obavljanja hadžskih obreda! Tako su mu neke halife nudile da preseli u Bagdad, tadašnju islamsku prijestonicu, da tamo širi svoje ogromno znanje, što je Malik odbio, žarko želeći ostati u Medini, u susjedstvu Vjerovjesnikovog, s.a.v.s, kabura!²⁴⁴

Zna se da nikada nije ni na jednoj jahaćoj životinji prohajao Medinom upravo iz poštovanja prema tijelu Poslanika, s.a.v.s., koje je tu pokopano! Malik kaže: *Stidim se da jašem životinju koja bi svojim kopitama gazila zemlju koja u svojoj utrobi drži tijelo Allahovog Poslanika, s.a.v.s.!!!*²⁴⁵

²⁴¹ Es-Sujuti, *Tenviru-l-havalik*, 3/166.

²⁴² Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 75.

²⁴³ Spomenuti izvor, str. 76.

²⁴⁴ Spomenuti izvor i strana.

²⁴⁵ Vidi: dr. Muhammed Udžadž el-Hatib, *Usulu-l-hadisi*, str. 345.

Muvetta'

Najpoznatije njegovo djelo je Muvetta'. Na njemu je Imam Malik aktivno radio, kako navodi šejh Muhammed Ebu Zehre, oko 11 godina, i to od 148. do 159. god. po Hidžri.²⁴⁶ Inače, u sređivanje i dotjerivanje tog djela utrošio je punih 40 godina!²⁴⁷

Razlog nastajanja tog djela je, kako se navodi, bio je prijedlog halife Ebu Dža'fera el-Mensura, koji je prilikom obavljanja hadža, sreo imama Malika i predložio mu da napiše djelo koje će biti između Ibn Omerove, r.a, strogosti i Ibn Abbasove, r.a, popustljivosti. On je napisao ovo djelo i nazvao ga Muvetta'om.²⁴⁸ Međutim, sam Malik navodi drugi razlog, zbog čega je ovom djelu dao ime: Muvetta'. On kaže: *Ovo sam djelo dao na uvid sedamdeseterici medinskih pravnika, koji su ga decidno pregledali, ocijenili i primjedbe dostavili, pa sam ga zato i nazvao El-Muvetta'/Utrveni put!*²⁴⁹

Kada je za to čuo halifa El-Mehdi iz Malikovih usta, naredio je da se njemu i njegovim učenicima dodijeli 5.000 zlatnika. Harun er-Rešid, poznati islamski vladar, prilikom obavljanja hadžskih obreda, slušao je iz usta Malikovih, sa svojim sinovima, njegov Muvetta' i predložio, tom prilikom, Maliku da objesi Muvetta' na Kjabu i obaveže muslimane da se striktno pridržavaju ove knjige. Međutim, Malik je odbio taj prijedlog, rekavši da su se ashabi Allahovog Poslanika, s.a.v.s, razilazili u nekim pitanjima, pa su zato otišli u različite predjele, pa bi obavezivanje ljudi na slijeđenje samo jedne knjige dovelo, nesporno je, do velikih nesporazuma i nesuglasica!²⁵⁰ To je najbolja lekcija svim fanatičnim pripadnicima različitih mezheba i pravaca, kako se treba tolerantno ponašati i uvažavati druga mišljenja i različite pristupe!!!

U Muvetta'u se nalazi ukupno 1.720 hadisa, zajedno sa citatima ashaba i tabi'ina. Od tog broja 600 su musned-predaje, 228

²⁴⁶ Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 93.

²⁴⁷ Dr. Mustafa es-Siba'i, *Es-Sunnetu ve mekjanetuha fi-t-tešri'i-l-islami*, str. 431.

²⁴⁸ Isti izvor i strana.

²⁴⁹ Isti izvor i strana. Pogledaj, takođe: dr. M. K. Husejn, cit. djelo, str. 32-33.

²⁵⁰ El-Huli, *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str. 46. Vidi takođe: dr. S. es-Salih, cit. djelo, str. 387 i dr. Muhammed Abdullah Veled Kerim, Uvod u knjizi: *Kitabu-l-kabes, fi šerhi Muvetta' Malik b. Enes*, 1/58.

mursel-predaje, 613 mevkuf-predaje/izreka ashaba i 285 izreke tabi'ina.²⁵¹ Inače, Malik od 100.000 hadisa koje je pamtio, uvrstio je, u početku, u svoj Muvetta' 10.000 hadisa. Međutim, vremenom je dosta izostavljao, pa je, po njegovom preciznom kriteriju moglo, na kraju, proći svega 1.720 predaja, od čega je bilo svega 600 Poslanikovih, s.a.v.s, hadisa!²⁵² Značajno je napomenuti, kako navodi i naš Mehmed ef. Handžić, da se muttesil-predaje koje se nalaze u ovom djelu ubrajaju među najvjerodostojnije hadise uopće!²⁵³

Ovo djelo, uz hadise, tretira i brojna fikhska pitanja, pa se, s pravom može reći, da je i fikhsko koliko i hadisko.²⁵⁴ El-Kettani tvrdi da Malik u Muvetta'u tretira oko 3.000 šerijatskopравnih pitanja!²⁵⁵

Vrijednost djela najbolje će oslikati riječi imama Šafije, koji kaže: *Nakon Allahove knjige, Kur'ana, na Zemlji se nije pojavila autentičnija knjiga od Muvetta'a!* U drugoj verziji stoji: *Nije se pojavila na Zemlji knjiga bliža Kur'anu od Muvetta'a!* U trećoj verziji se bilježi: *Najkorisnija knjiga, nakon Kur'ana, je Muvetta'!*²⁵⁶

Imam En-Nevevi, komentirajući ove riječi imama Šafije, a oslanjajući se na poznate islamske autoritete, kaže: *Ovo je Šafija izjavio prije nastajanja Sahiba Buharije i Muslima. Ova dva djela su, prema konsenzusu islamske uleme, vjerodostojniji od Muvetta'a!*²⁵⁷ To zastupa i poznati imam u hadisu, Ibnu-s-Salah.²⁵⁸

Ibn Abdu-l-Berr ističe: *Muvetta'u nema premca! Nema, izuzev Allahove Knjige, knjige iznad ove!*²⁵⁹

²⁵¹ Muhammed Fuad Abdulbaki, Uvod u *Muvetta'*, str. 4.

²⁵² M. Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 81.

²⁵³ Vidi o ovoj problematici: Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 93-94. O tome piše i M. Handžić u djelu *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 81.

²⁵⁴ *Er-Risale el-mustatrise*, str. 13.

²⁵⁵ Vidi: Muhammed Fuad Abdulbaki, cit. djelo, str. 3-4. Uporedi: Ibnu-s-Salah, *Ulumu-l-hadisi*, str. 18.

²⁵⁶ Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 95.

²⁵⁷ *Ulumu-l-hadisi*, str. 18.

²⁵⁸ Dr. M. A. Veled Kerim, cit. djelo, 1/57.

²⁵⁹ Isto djelo i strana.

Ed-Dehlevi zaključuje: *Malikov Muvetta' je najvjerodostojnije, najpoznatije, najstarije i najobuhvatnije šerijatskopravno djelo.*²⁶⁰

Islamski učenjaci su se, uglavnom, razišli u pogledu autentičnosti predaja u ovom djelu. Tako ga neki preferiraju u odnosu na Buharijin i Muslimov Sahih, drugi ga izjednačavaju i stavljaju u istu ravan sa ova dva najpoznatija hadiska djela, a treći smatraju da su merfu' i muttesil-predaje u ovom djelu ravne predajama navedena dva Sahiha, dok predaje koje nisu takve, nisu na tom nivou. Međutim, većina islamskih učenjaka, obzirom na postojanje velikog broja citata ashaba, tabi'ina i Malikovih promišljanja, svrstavaju ga odmah nakon Sahiha Buharije i Muslima, što je, po njima, i najispravnije.²⁶¹

Budući da navode iz ovog djelo prenosi veliki broj učenjaka, ono se vrlo brzo proširilo van granica Medine i stiglo do najudaljenijih područja islamske države!

Komentari

Veliki broj komentara napisan je u vezi sa ovim najznačajnijim Malikovim djelom. Od brojnih komentara ističu se:

- 1 - *Et-Tembidu lima fi-l-Muvetta' mine-l-me'ani ve-l-esanid*, autor Ibn Abdu-l-Berr (umro 463. god. po H.), tretira senede.
- 2 - *El-Istizkaru lima fi-l-Muvetta' mine-l-me'ani ve-l-asar*, spomenuti autor, tretira fikhske teme – metn.
- 3 - *El-Munteka fi šerhi Muvetta' Imami Dari-l-bidžre*, autor Ebi-l-Velid b. Badži, (umro 474. god. po H.),
- 4 - *El-Mesalik, fi šerhi Muvetta' Imam Malik*, autor Ebu Bekr b. el-Arebi (umro 543.),
- 5 - *El-Kabes, fi šerhi Muvetta' Malik b. Enes*, isti autor,
- 6 - *Tenviru-l-havalik, ala šerhi Muvetta' Malik*, autor imam Es-Sujuti (umro 911.),

²⁶⁰ Vidi o tome: dr. M. U. el-Hatib, *Usulu-l-hadisi*, str. 347.

²⁶¹ Vidi o tome: Uvod u djelo: Ibnu-l-Arebi, *Kitabu-l-kabes*, 1/61; El-Huli, cit. djelo, str. 50-53; Muhammed Lutfi es-Sabag, *El-Hadisu-n-nebevi*, str. 328-329 i dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 434-435.

- 7 - *Šerh Mulla Ali*, autor Muhammed Kari el-Hanefi (umro 1014.),
- 8 - *Šerhu-ḡ-Zerkani ala Muvetta' Malik*, autor Muhammed Abdulbaki b. Jusuf ez-Zerkani (umro 1122.),
- 9 - *El-Musevva fi šerhi El-Muvetta'*, autor Ahmed Velijjullah ed-Dehlevi (umro 1176),
- 10 - *Evdḡuḡu-l-mesalik, ila šerfi Muvetta' Malik*, autor Muhammed Zekerijja el-Kandehlevi.²⁶²

Ostala djela

Pored Muvetta'a Malik je napisao:

- 1.- *Tefsiru garibi-l-Kur'ani*,
- 2.- *Risale fi-r-reddi ale-l-kaderijje*,
- 3.- *Risale fi-l-akdiije*,
- 4.- *Risale fi-l-fetva ila Ebi Gassan*,
- 5.- *Kitabu-s-surur*,
- 6.- *Kitabu-s-sijer*,
- 7.- *Kitabun fi-n-nudḡumi ve hisabi medari-ḡ-ḡemani ve menazili-l-kameri*,
- 8.- *Risale ile-l-Lejs b. Sa'd*,
- 9.- *Risale ile-r-Rešidi fi-l-adabi ve-l-meva'izi*.²⁶³

Osobine

Malik je bio lijep i korpulentan. Uvijek je bio lijepo obučen. Oblačio je bijelu odjeću. Mnogo je koristio mirise. Volio je lijepu hranu a posebno meso. Od voća je najviše volio banane, ističući: *Ništa više ne liči na džennetske plodove od njih!*²⁶⁴

²⁶² Usporedi: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/88-90 i Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 96.

²⁶³ Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 111. Pogledaj o njegovim osobinama: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/69 i *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/188.

²⁶⁴ Provjeri: Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 114.

Bio je izuzetne inteligencije i izuzetno je dobro pamtio. Znao je zapamtiti desetine hadisa prilikom samo jednog slušanja!²⁶⁵ Tako kaže na jednom mjestu: *Bio sam kod Se'ida b. El-Musejjeba, Urveta, Kasima, Ebu Usame, Humejda i Salima, i od svakog od njih sam čuo od 50 do 100 hadisa. Kada sam otišao od njih, znao sam citirati sve te hadise koje sam od njih čuo, a da ni jednom ne pogriješim!*²⁶⁶

Za njega se tvrdi, da je čuvajući svoj jezik, puno šutio. Vrlo malo je izdavao fetve. Imao je, nadasve, lijep odnos prema svojoj porodici: supruzi, tri sina i kćerki Fatimi, koja je znala njegov Muvetta' napamet. Ona bi sjedila iza vrata, pa kada bi neko citirao Maliku njegovo djelo i pogriješio, Fatima bi pokucala na vrata, pa bi Malik naredio da se ponovi čitanje a onda bi ispravio grešku.²⁶⁷

Puno vremena je provodio u ibadetu. Za njega se tvrdi, da kada bi ušao u kuću, odmah bi uzimao Kur'an u ruke i dugo bi učio!²⁶⁸

Mišljenja drugih o imamu Maliku

Malik je vrlo mlad postao poznat i popularan učenjak. Čak je nadmašio i brojne učitelje još za njihova života. Sam je izjavio: *Nisam počeo izdavati fetve dok mi sposobnost za to nije priznalo 70 učenih ljudi. Malo je ljudi kod kojih sam ja učio, a da mi se za svoga života nisu obraćali, pitajući me o pojedinim naučnim stvarima!*²⁶⁹

Rijetki su islamski velikani o kojima je izrečeno tako pohvala kao u slučaju imama Malika.

Imam Šafija kaže: *Imam Malik je moj učitelj. Od njega sam uzimao znanje!*²⁷⁰

Na drugom mjestu kaže: *Ako dođe neka predaja, onda je Malik kao zvijezda!*²⁷¹

²⁶⁵ Es-Sujuti, *Tenviru-l-havalik*, 3/165.

²⁶⁶ Vidi: Eš-Širbasi, cit. djelo, str.116.

²⁶⁷ Isti izvor i strana.

²⁶⁸ M. Handžić, cit. djelo, str. 85.

²⁶⁹ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/74.

²⁷⁰ Ebu Nu'ajm, *Hiljetu-l-evlija*, 6/318.

²⁷¹ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/75.

Na trećem mjestu on iznosi: *Da nije bilo Malika i Sufjana b. Ujejne, nestalo bi znanja u Hidžazu!*²⁷²

Ibn Vehb priznaje: *Da nisam upoznao Malika i Lejsa, žalutao bih!*²⁷³

El-Ka'nebi kaže: *Došli smo Sufjanu b. Ujejni i zatekli ga veoma skrbanog i tužnog. Rečeno im je da je razlog takvom stanju vijest o smrti imama Malika. Sufjan im je tada rekao: Nije na čitavoj Zemlji nikog sebi ravnja ostavio!*²⁷⁴

Esed b. el-Furat kaže: *Ako tražiš Allahovo zadovoljstvo i Ahiret, onda se drži Malika!*²⁷⁵

Ebu Jusuf, poznati fakih i učenik Ebu Hanife, veli: *Nisam vidio učenije osobe od Ebu Hanife, Malika i Ibn Ebi Lejle!*²⁷⁶

Et-Taberi kaže da je čuo Ibn Mehdiya kako ističe: *Nisam vidio čovjeka pametnijeg od imama Malika!*²⁷⁷

En-Nesai kaže: *Allahovi povjerenici nad znanjem Allahovog Poslanika, s.a.v.s, su trojica: Šu'be, Malik i Jahja el-Kattan!*²⁷⁸

Ahmed b. Hanbel konstatira: *On je imam i u hadisu i u fikhu!*²⁷⁹

Opreznost i preciznost u hadisu bile su njegove prepoznatljive crte. Tako Ma'n b. Isa kaže: *Malik b. Enes se bojao da ne zamijeni harf ba i harf ta i tome slično!*²⁸⁰

Abdurrahman ističe: *Nikoga ne stavljam ispred Malika kada je u pitanju vjerodostojnost hadisa!*²⁸¹

²⁷² Isti izvor, 8/75 i 111.

²⁷³ *Hil'jetu-l-evlija*, 6/321; *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/110 i M.Handžić, cit. djelo, str. 86.

²⁷⁴ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/94.

²⁷⁵ Isti izvor i strana.

²⁷⁶ *Tehzibu-t-tehzib*, 4/8.

²⁷⁷ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/106.

²⁷⁸ Isti izvor, 8/94.

²⁷⁹ Hatib el-Bagdadi, *El-Kifaje fi ilmi-r-rivaje*, str. 179; *Hiljetu-l-evlija*, 6/318 i *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/107.

²⁸⁰ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/74.

²⁸¹ Isti izvor, 8/75.

Jahja el-Kattan veli: *Ne postoji vjerodostojnija osoba u hadisu od Malika! On je bio imam u hadisu.*²⁸² Na drugom mjestu napominje: *Nikoga iz njegovog vremena ne stavljam ispred Malika!*²⁸³

En-Nesai veli: *Malik je, nakon tabi'ina, za mene najveći! Nema boljeg, pouzdanijeg i preciznijeg u hadisu od njega, niti osobe sa manje predaja od slabih prenosilaca! Ne znamo da je uopće prenosio, ako izuzmemo Abdulkerima, od onih čiji se hadisi ne uvažavaju i odbacuju.*²⁸⁴

Ibn Huzejme, autor Sahiha, priznaje: *Mi smo analizirali Malikove predaje. Ako on prenosi od nekog šejha i mi bismo prenosili, a ako on to nije činio, i mi smo odbijali primiti takvu predaju.*²⁸⁵

Otuda, s pravom, Sufjan b. Uzejne ističe da je Malik bio najrigorozniji u kritici prenosilaca hadisa!²⁸⁶

Sljedeći primjeri na najbolji način iskazuju njegovu skromnost, savjest i iskrenost. Hejsem b. Džemil kaže: *Maliku su postavili 48 pitanja. Na 32 je odgovorio: Ne znam!*²⁸⁷

Halid b. Haddaš veli: *Postavio sam Maliku 40 pitanja. Odgovorio mi je samo na pet!*²⁸⁸

Nakon izloženog, nikoga ne treba iznenaditi što većina islamskih učenjaka smatra da se upravo na Malika odnosi hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s, koji prenosi Ebu Hurejre, r.a: *Uskoro bi moglo doći vrijeme da svijet putuje radi znanja, pa da ne nađe nikog učenijeg od učenjaka Medine!*²⁸⁹

²⁸² *Hiljetu-l-evlija*, 6/321.

²⁸³ *Tehzibu-t-tehzib*, 4/8.

²⁸⁴ Isti izvor i strana.

²⁸⁵ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/188.

²⁸⁶ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/77. Uporedi: El-Gazali, *Ihjau ulumi-d-din*, 1/46.

²⁸⁷ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/77.

²⁸⁸ Bilježi ga Tirmizi i ocjenjuje kao hasen-sahih. Bilježe ga još: Ahmed, Ibn Hibban, Hakim i Bejheki. Ibn Hibban i Hakim ga ocjenjuju vjerodostojnom predajom, a s njima se slaže i Ez-Zehebi.

²⁸⁹ Ova predaja se nigdje ne bilježi kao merfu'-predaja. Ovo je mevkuf-predaja koja se veže za Ibn Abbasa, r.a. Bilježi Ibn ebi Šejbe u El-Musannefu.

Iskušenja

Gotovo svi islamski velikani nailazili su na velika iskušenja zbog ponašanja vladajućih struktura. Od toga nije bio pošteđen ni imam Malik. On je, kao i brojni drugi veliki islamski učenjaci, bio maltretiran i fizički mučen. Doduše, postoje različite verzije o razlogu njegova mučenja.

Po jednoj od verzija koja se uveliko provlači kroz islamsku literaturu, halifa Ebu Dža'fer el-Mensur pokušao je osporiti hadis koji je citirao imam Malik: *Ne vrijedi razvod braka pod prisilom*.²⁹⁰ što je podrazumijevalo da nema prisege ni halifi pod presijom, pa je halifa tražio da on taj hadis ne prenosi drugima, što je Malik odbio i zbog toga je bičevan!²⁹¹ Nakon tog slučaja, od posljedica tih udaraca, kako navodi Ibrahim b. Hammad, Malik je jednom rukom držao drugu!²⁹² Navodi se da je to bilo 147. god. po Hidžri.²⁹³

Nakon tog slučaja reagirali su građani Medine, pa je halifa El-Mensur tražio oprost od imama Malika, pravdajući to nesporazumom i obznanivši narodu, za vrijeme hadža, da fetve jedino mogu izdavati imam Malik i Ibn Ebi Zi'bi!²⁹⁴

Smrt

Svi autori slažu se da je imam Malik umro 179. god. po Hidžri.²⁹⁵ Hafiz Ez-Zehebi tvrdi da se samo na jednom mjestu, greškom, od njegovog pisara Habiba spominje 180. godina, kao godina njegove smrti.²⁹⁶

²⁹⁰ Ibn Hallikan, *Vefejatu-la'jan*, 4/137 i *Tehzibu-t-tehzib*, 4/8.

²⁹¹ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/80.

²⁹² Muhammed Muhammed Ebu Zehv, *El-Hadisu ve-l-muhaddisune*, str. 289.

²⁹³ Vidi o tome: Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 87-91. Ibn Ebi Zi'b je Ebu-l-Haris Muhammed b. Abdurrahman el-Medeni, jedan od učenjaka iz generacije etba'i-t-tabi'ina. Prozvan je Fakihom Medine. Rođen je 80. a umro 159. god. Po Hidžri.

²⁹⁴ Vidi, na pr: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/130; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/188, *Tehzibu-t-tehzib*, 4/8.

²⁹⁵ Vidi: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/131.

²⁹⁶ Vidi o različitim verzijama njegovog životnog vijeka: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/131-132; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/188 i *Tehzibu-t-tehzib*, 4/8.

Postoje razilaženja samo u tome koliko je Malik godina živio. El-Kadi Ijad navodi više verzija u tom pogledu. Tako spominje 70, 84, 85, 86, 87, 89, 90 i 92 godine.²⁹⁷ Ebu Muhammed ed-Darrab energično tvrdi da je njegov životni vijek bio 86 godina, dok su svi drugi navodi netačni!²⁹⁸

Ukopan je u Beki'i, poznatom medinskom mezaristanu, gdje su pokopani i brojni časni ashabi Allahovog Poslanika, s.a.v.s.

²⁹⁷ Pogledaj: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 8/132.

²⁹⁸ Prethodni izvor i strana. Vidi takođe: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/188; El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 227 i Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 117.

MUHAMMED B. IDRIS EŠ-ŠAFI'I

150./767. – 204./819.

Imam Šafija jedan je od najvećih islamskih učenjaka. Teško je odgonetnuti da li je njegov doprinos veći u hadisu ili fikhu. Zna se da je udario temelje i jednoj i drugoj znanosti!

Ubraja se u obnovitelje islama u II hidžretskom stoljeću! Allahov Poslanik, s.a.v.s, i imam Šafija imali su zajedničkog pretka!

Puno ime mu je Ebu Abdullah Muhammed b. Idris b. el-Abbas b. Osman b. Šafi'i b. Es-Saib b. Ubejd b. Abdu Jezid b. Hašim b. el-Muttalib b. Abdu Menaf b. Kusajj el-Kureši el-Muttalibi eš-Šafi'i el-Mekki.²⁹⁹ Abdu Menaf je zajednički predak Allahovog poslanika, Muhammeda, s.a.v.s, i imama Šafije, pa, otuda, za Šafiju kažu da je bio amidžić Vjerovjesnika, s.a.v.s!³⁰⁰

Nazvan je eš-Šafi'i po svom pradjedu Šafi'u, koji se ubraja u generaciju mladih ashaba, obzirom da je Allahovog Poslanika, s.a.v.s, sreo kada je imao desetak godina.³⁰¹ Otac njegovog pradjeda Šafi'a es-Saib prešao je na islam na dan bitke na Bedru.³⁰² Majka mu je porijeklom iz plemena El-Ezd.³⁰³

Rođenje i djetinjstvo

Svi autori spominju da je imam Šafija rođen 150. god. po Hidžri, dakle, one godine kada je umro velikan islamske znanosti Ebu Hanife.³⁰⁴ Čak se navodi, u nekim izvorima, da je rođen iste noći u kojoj je umro Ebu Hanife!³⁰⁵

Kada je u pitanju mjesto njegova rođenja, postoje izvjesna razilaženja. Tako se spominju: Gaza, Askelan, Jemen i dr.³⁰⁶ Međutim, većina autora, očito je, preferira Gazu u Palestini,

²⁹⁹ O njegovom punom imenu vidi sljedeće izvore: *Tarihu Bagdad*, 2/57; *Sijeru a 'lami-n-nubela'*, 10/5; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/274; *Tehzibu-t-tehzib*, 3/497; Ibn Hadžer, *Tevali-t-te'sis lime'ali Muhammed b. Idris*, str. 34 i El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 260-261.

³⁰⁰ *Tarihu Bagdad*, 2757 i dr. Ahmed eš-Širbasi, *El-e'immetu-l-erbe'a*, str. 122.

³⁰¹ Vidi: *Tarihu Bagdad*, 2/58; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/274 i *Tevali-t-te'sis*, str. 38.

³⁰² *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/274.

³⁰³ *Tevali-t-tesis*, str. 40.

³⁰⁴ Provjeri: Ebu Nu'ajm: *Hiljetu-l-evlija'*, 9/68; *Tarihu Bagdad*, 2/59; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/274; *Tehzibu-t-tehzib*, 3/498; Ibnu-l-Imad, *Šezeratu-z-zeheb*, 3/20; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 265 i Ahmed Muhammed Šakir, Uvod u djelo: *Er-Risale od Šafije*, str. 8.

³⁰⁵ Vidi: *Sijeru a 'lami-n-nubela'*, 10/12; *Tevali-t-te'sis*, str. 49 i dr. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 122.

³⁰⁶ Uporedi: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/274.

citirajući samog imama Šafija, koji je izjavio: *Rođen sam u Gazī 307, 150. god. Kada sam imao dvije godine, majka me je prenijela u Mekku!*³⁰⁸ Inače, njegov otac je umro mlad, pa je imam Šafija odrastao u krilu majke, bez oca.

Od samog rođenja dalo se primijetiti da će to dijete biti značajna ličnost u islamskom svijetu, što potvrđuje i san njegove majke koji bilježe brojni islamski izvori, u kome se kaže da je ona, rađajući Šafiju, vidjela kako se rađa zvijezda koja je pala na Misir, nakon čega su se njezini dijelovi raspršili i na ostala područja! To su tumači snova protumačili tako što su rekli da je rođen veliki učenjak, čije će učenje izuzetno djelovati na Egipat, ali će njegovo znanje doprijeti i do svih ostalih područja!³⁰⁹

Imam Šafija se intelektualno razvija i odgaja u periodu abbasijske dominacije, u vremenu procvata brojnih naučnih disciplina, nastanka različitih idejnih usmjerenja i izuzetnog porasta prevođenja različitih djela sa drugih jezika.

Vrlo rano je naučio Kur'an napamet. Neki izvori bilježe da je tada imao samo sedam godina. Nakon toga je počeo izučavati hadis i hadiske znanosti. Sa deset godina je naučio napamet Malikovo djelo *El-Muvetta'*, a onda se dao na izučavanje šerijatskopравnih znanosti.³¹⁰ Nakon toga, izvjesno vrijeme uči arapski jezik i pjesništvo, u čemu je postao izuzetno poznat!³¹¹

Uz izučavanje znanosti, njegov omiljeni hobi bilo je gađanje u čemu je postigao maksimum. Od deset pokušaja gađanja strijelom imao je devet ili svih deset pogodaka, što je bilo nedostižno za njegove suvremenike!³¹²

³⁰⁷ Teritotij sa istoimenim gradom u pograničnom području današnjeg Egipta i Izraela. Arapi su ga osvojili 634. godine. (Vidi: *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, 2/502).

³⁰⁸ *Hiljetu-l-evlija'*, 9/67; *Tarihu Bagdad*, 2/59; *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/6 i *Tehzibu-t-tehzib*, 3/498.

³⁰⁹ Vidi šire o tome: *Tarihu Bagdad*, 2/59; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/274; *Tehzibu-t-tehzib*, 3/498 i *Šezeratu-z-zeheb*, 3/21.

³¹⁰ Vidi: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/11; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/274 i *Šezeratu-z-zeheb*, 3/20.

³¹¹ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/6.

³¹² Pročitaj o tome: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/6 i *Tehzibu-t-tehzib*, 3/498.

Inače, imam Šafija je prvo učio u Mekki. Tu je ima brojne učitelje i puno je naučio. Usavršavanje je nastavio u Medini, uglavnom, slušajući imama Malika, od koga je dosta naučio i sa njim je ostao sve do njegove smrti 179. god. po Hidžri, povremeno obilazeći svoju majku koja je ostala u Mekki.³¹³

Učitelji

Imam Šafija je učio u više tadašnjih islamskih naučnih centara. U početku je, svakako, najviše naučio u Mekki. Prvi učitelj koji je ostavio nesumnjiv utjecaj na ovog velikana, posebno u domenu šerijatskopравnih znanosti, bio je Muslim b. Halid ez-Zendži. Od ostalih učitelja u Mekki izdvajamo: Sufjan b. Ujejne, Se'id b. Salim el-Kadah, Davud b. Abdurrahman el-Attar, Abdulhamid b. Abdulaziz b. Ebi Davud i Fudajl b. Ijad.

U Medinu odlazi kada je navršio dvadeset godina, i uz, imama Malika, najviše je naučio od Ibrahima b. Ebi Jahjaa el-Medenija, Abdulaziza ed-Deraverdija, Attara b. Halida, Isma'ila b. Dža'fera, Ibrahima b. Sa'da i Muhammeda b. Se'ida b. Fudejka.

U Jemenu susreće Mutarrifa b. Mazina, Hišama b. Jusufa el-Kadija, Jahjaa b. Hassana i dr.

U Iraku uči od Muhammeda b. Hasana, učenika Ebu Hanife, Veki'a b. El-Džerraha, Hammada b. Usame el-Kufija, Isma'ila b. Atije el-Basrija, Abdulvehhaba b. Abdulmedžida el-Basrija i dr.³¹⁴

Značajno je napomenuti da su Šafijini učitelji bili raznih naučnih usmjerenja i profila. Među njima nalazimo predstavnike tradicionalne hadiske škole, one koji su preferirali analogiju, mu'tezilijsko i ši'itsko učenje do onih koji su zastupali stavove suprotne njegovom mezhebu! To će uveliko doprinijeti proširenju njegovih vidika i obuhvatnijem pristupu brojnim problemima!

Tako Šafija uči hadis i analogiju u Bagdadu od Muhammeda b. Hasana, Ebu Hanifinog učenika, izuzetnog hanefijskog pravnika,

³¹³ Pogledaj: Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 125.

³¹⁴ Šire o njegovim učiteljima vidi: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/6-7; *Tehzibut-tehzib*, 3/497; *Tevali-t-te'sis*, str. 62-73 i dr. A. eš-Širbasi, cit. izvor, str. 127-129.

koji slovi kao jedan od najznačajnijih Šafijinih učitelja i koga je on izuzetno cijenio i respektirao. Muhammed b. Hasan je, takođe, respektirao svoga učenika Šafiju, tako da je volio sastanke i kružoke sa njim, više nego sastanke sa halifom!³¹⁵

Učenici

Kako god je imam Šafija imao brojne učitelje, broj njegovih učenika je, takođe, bio veliki. Od njega nisu učili samo učenici, već su to činili čak i njegovi učitelji od kojih je on, u početku, učio, a takođe i njegovi savremenici imami, sa kojima se družio i raspravljao o raznim islamskim disciplinama. Posebno su iskoristili njegovo znanje iz hadisa i fikha.

Od njegovih učenika posebno se ističu:

- U Mekki: Ebu Bekr el-Humejdi, Ibrahim b. Muhammed b. El-Abbas, Ebu Bekr Muhammed b. Idris, Musa b. ebi el-Džarud i dr.
- U Bagdadu: Hasan es-Sabah ez-Za'ferani, Husejn b. Ali el-Kerabisi, Ebu Sevr el-Kelbi, Ahmed b. Muhammed el-Eš'ari el-Basri i dr.
- U Egiptu: Harmele b. Jahja, Jusuf b. Jahja el-Bujejti, Isma'il b. Jahja el-Muzeni, Muhammed b. Abdullah b. Abdulhakem, er-Rebi' b. Sulejman el-Džizi i dr.³¹⁶

Najistaknutiji Šafijin učenik bio je, nesumnjivo, Ahmed b. Hanbel. Kada su ga, jednom prilikom, pitali o njegovom učitelju, on je s ponosom izjavio: *Allah je nama sa imamom Šafijom milost ukazao! Inače, mi smo učili i bilježili od drugih dok nismo upoznali imama Šafiju. Kada smo čuli njegovo izlaganje, ustanovili smo da je on znaniji od drugih. Od njega smo saznavali danima i noćima. Allah mu se smilovao - svako dobro smo od njega vidjeli!*³¹⁷

³¹⁵ Vidi o tome: dr. A. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 128.

³¹⁶ Pogledaj šire o njegovim brojnim učenicima: *Sijeru a 'lami-n-nubela'*, 10/7-8; *Tehzibu-t-tehzi*b, 3/487-498; *Tevali-t-te'sis*, str. 158-176 i dr. A. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 129-131.

³¹⁷ Dr. A. eš-Širbasi, spomenuti izvor, str. 129.

Ahmed b. Hanbel nije izostajao iz kružoka koga je vodio imam Šafija. Tako Ez-Za'ferani primjećuje: *Nikada nisam otišao u Šafijin naučni kružok a da nisam u njemu našao Ahmeda b. Hanbela.*³¹⁸

U sezoni hadža i drugim prilikama Šafija je držao predavanja u Haremi-šerifu u Mekki. Tada je veliki broj zainteresiranih i željnih znanja slušao od njega i prenosio dalje.

Jednom prilikom je Ahmed b. Hanbel došao Ishaku b. Raheveju, inače učitelju imama Buharija, i pozvao ga: *Ustani, Ebu Ja'kobe, da vidiš čovjeka kakvog tvoje oči do sada nisu vidjele!* I doveo ga je do mjesta gdje je Šafija držao predavanje.³¹⁹

Imam Šafija se iz Mekke vraća u Bagdad 195. god., gdje ga dočekuju učenjaci raznih profila i tada piše poznato djelo *Er-Risala* u kojem je udario temelje usuli fikhu. Odatle odlazi 199. god. u Egipat i tamo se nastanjuje do kraja života. Tu je napisao brojna djela i odgojio brojne generacije budućih učenjaka. Obilazili su ga učenici iz Šama, Jemena, Iraka i drugih područja, koristeći njegovo zavidno znanje.³²⁰

Imam Šafija bi počinjao sa predavanjem Kur'ana – kako navodi er-Rebi' b. Sulejman – kada bi završio sa sabah-namazom. Hadis je tumačio kada bi Sunce već izašlo. Kada bi Sunce već poskočilo na horizontu otvorio bi razgovor i diskusije o održanim predavanjima, a nakon toga, pa sve do podne-namaza, dolazile bi grupe učenika željne arapskog jezika, gramatike, sintakse i pjesništva.³²¹

Tako je imam Šafija svakodnevno šest sati držao predavanja iz različitih oblasti i to je rezultiralo velikom grupom izvanrednih učenika koji će kasnije biti svjetionici islamskog ummeta u različitim naučnim disciplinama!

³¹⁸ Isti izvor i strana.

³¹⁹ *Šezeratu-z-zeheb*, 3/20.

³²⁰ Vidi o tome šire: dr. A. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 130-131.

³²¹ Uporedi: dr. A. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 131.

Djela

Od brojnih djela koja je napisao imam Šafija, izdvajamo:

1 - *Kitabu-r-rišale*: Ovo djelo napisao je po nagovoru Abdurrahmana b. Mehdiya. Djelo tretira pitanja usuli-fikha, a bilo je postaknuto od strane muhaddisa toga vremena. Djelo je pisao 195. godine, za vrijeme boravka u Bagdadu.³²² Nakon završetka tog djela Abdurrahman b. Mehdi je izjavio: *Nisam znao da je Allah stvorio ovakvog čovjeka!*³²³

Kada je preselio u Egipat napisao je novu verziju tog djela. Neki tvrde da je stara verzija djela izgubljena i da do danas nije pronađena!³²⁴ Za to djelo El-Muzeni kaže: *Pročitao sam ga 500 puta i svaki put sam u njemu našao neku novu korist!*³²⁵

2 - *Kitabu-l-umm*: Obuhvata konačnu verziju njegovog mezheba. Zna se da je imam Šafija dolaskom u Egipat i promjenom stanja i običaja, uveliko izmijenio neke svoje šerijatskopravne stavove, pa je djelo rezultat tih promjena. Ono sadrži preko 140 poglavlja!

3 - *Kitabu-l-hudždžde*,

4 - *Kitabu-s-sijer*,

5 - *Kitabu-l-mebsut*,

6 - *Kitabus-sunen*

7 - *Kitabu Ali ve Abdullah*,

8 - *Kitabu-l-mensurat*,

9 - *Ihtilafu-l-hadis*,

10 - *Džima'u-l-ilmi*,

11 - *Ibtalu-l-istihsan*,

12 - *Abkamu-l-Kur'an*,

13 - *Bejanu-l-fardi*,

³²² Vidi o tome, cit. djelo, str. 130 i 135.

³²³ Cit. djelo, str. 130.

³²⁴ Uporedi: Ebu-l-Fida' Abdullah el-Kadi, u djelu: *Tevali-t-te'sis*, str. 154.

³²⁵ Dr. A. eš-Širbasi, navedeni izvor, str. 136.

- 14 - *Sifetu-l-emri ve-n-nehji*,
- 15 - *Fadailu Kurejš*,
- 16 - *Ihtilafu Malik ve-š-Šafi'i*,
- 17 - *Ihtilafu me'a Muhammed b. Hasan*,
- 18 - *Ihtilafu-l-irakijjin*,
- 19 - *El-Emali-l-kubra*,
- 20 - *El-Imlau-s-sagir*, i dr.³²⁶

Njegov *Musned* i *Sunen*

Imam Šafija nije napisao zasebno hadisko djelo, kao što to nije učinio ni Ebu Hanife, već su to, kasnije, sakupili njihovi učenici. Tako je njegov *Musned* sakupio Ebu-l-Abbas Muhammed b. Ja'kub el-Esamm el-Emevi en-Nejsaburi (umro 346. god.). U njega je uvrstio hadise koje je preuzeo od Šafijina učenika, Er-Rebi' b. Sulejmana el-Muradija (umro 270. god.), a koji su navedeni u Šafijinim djelima *El-Umm* i *El-Mebsut*.³²⁷

Postoji takođe i njegov *Sunen* a to je hadisko djelo u kome su sabrani hadisi koje prenosi Ebu Dža'fer et-Tahavi od Šafijinog učenika el-Muzenija.³²⁸

Oba djela su štampana.

Njegov odnos prema hadisu

Njegov doprinos fikhu i usuli-fikhu je nemjerljiv. To bi se moglo reći i kada su u pitanju hadis i hadiska znanost. Kako god je udario temelje usuli-fikhu, tako je udario temelje i hadisu, posebno ako se uzme u obzir uspostavljanje pravila u domenu

³²⁶ Vidi o spomenutim djelima sljedeće izvore: *Tevali-t-te'sis*, str. 154-156; *Šezeratu-z-zeheb*, 3/21 i dr. A. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 135-137.

³²⁷ El-Kettani, *Er-Risale el-mustatrefe*, str.17. Uporedi, takođe: M.Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 81 i dr. Subhi es-Salih, *Ulumu-l-hadisi ve mustalehuhu*, str. 389.

³²⁸ M.Handžić, cit. djelo, str. 81. uporedi, takođe: dr. M. es-Siba'i, *Es-Sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri'i-l-islami*, str. 440.

rivajeta/prenošenju hadisa i briljantne odbrane sunneta! On je bio izvor u pitanjima sunneta, kako primjećuje Ibnu-u-Salah, svima nakon njega!³²⁹

On se, u pogledu prihvatanja hadisa, razlikovao od Ebu Hanife i Malika. Tako je smatrao obligatnim postupati po hadisu čiji je lanac prenosilaca/sened autentičan a, uz to, spojen do Allahgovog Poslanika, s.a.v.s, makar i izlazio iz okvira prakse stanovnika Medine, što je uslovljavao Malik, ili brojne druge stroge uvjete koje je zagovarao Ebu Hanifel

S pravom se može reći da njegovo djelo *Er-Risale*, kao i studije u djelu *El-Umm*, predstavljaju najdragocjenije štivo što su do sada učenjaci napisali u odbranu sunneta i njegovog mjesta u šerijatskom pravu! Nije, otuda, imam Šafija bez razloga nazvan *Nasiru-l-hadisi*/Pomagač hadisa ili *Nasiru-s-Sunneti*/Pomagač sunneta!³³⁰

Otuda Muhammed b. Hasan, Šafijin učitelj a Ebu Hanifin učenik, konstatira: *Ako danas muhaddisi nešto kažu, onda je to izraženo Šafijinim jezikom!*³³¹

Ez-Za'ferani ide još dalje kada ističe: *Muhaddisi su spavali, pa ih je probudio imam Šafija!*³³²

Imam Šafija je, uz Kur'an, smatrao fundamentalnim izvorom hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s. On je odbacivao svoje (prethodno) mišljenje ako je oponiaralo hadisu. Otuda eksplicite napominje: *Ako je hadis vjerodostojan – to je moj mezheb!*³³³

³²⁹ Muhammed Muhammed Ebu Zehv, *El-Hadisu ve-l-muhaddisune*, str.301.

³³⁰ Vidi o tome: Ebu Nu'ajm, *Hiljetu-l-evlija*, 9/107; *Tarihu Bagdad*, 2/68; *Sijeru a'lami-n-nubela*, 10/5 I 47; Dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 440; M.M.Ebu Zehv, cit. djelo, str. 300 i dr. A. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 133.

³³¹ *Hiljetu-l-evlija*, 9/91; dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 440 i M.M. Ebu Zehv, cit. djelo, str. 300.

³³² Dr. M. es-Siba'i, spomenuti izvor, str. 440; M.M. Ebu Zehv, nav. djelo, str. 300 i dr. A. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 133.

³³³ El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 264. Uporedi, takođe: dr. A. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 132.

U drugoj verziji se navode njegove riječi: *Ako nađete vjerodostojan hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s, - postupajte po njemu, a moj govor ostavite.*³³⁴

Sa koliko zanosa je imam Šafija bio privržen hadisu, najbolje će nam oslikati riječi velikog Ahmeda b. Hanbela: *Nisam vidio nikoga da više slijedi hadis od Šafije.*³³⁵

Koliko, konstataciju da je Šafija bio hafiz u hadisu, navodi da je kompletno Malikovo djelo je imam Šafija dostigao u hadisu najbolje će ilustrirati riječi čuvenog Ibn Ferhuna, koji uz *El-Muwetta'* naučio napamet za samo devet noći!!!³³⁶

Imam Fahrudin er-Razi smatra da je imam Šafija bio veliki znalac u hadisu i hadiskoj znanosti, da je svojim zanimanjem obuhvatio čitavu lepezu hadiskih disciplina i da je bio najbolji pomagač sunneta!³³⁷

Takođe, hafiz Ez-Zehebi potvrđuje njegovu preciznu utemeljenost u hadisu, nazivajući ga *hafizom hadisa*, osobom koja je duboko prodrla u skrivene mahane hadisa i osoba koja je primala samo autentične predaje! Na kraju, Ez-Zehebi zaključuje da bi imam Šafija još više na planu hadisa doprinio, da je duže živio, kao što je bio slučaj sa drugim imamima!³³⁸

Imam Šafija je prvi, kako tvrdi El-Esnevi, koji je nešto napisao o *nasih* i *mensub*/derogiranim i derogirajućim hadisima.³³⁹ Otuda imam Ahmed primjećuje: *Mi nismo znali koji je derogirajući a koji derogirani hadis dok nismo sreli imama Šafiju.*³⁴⁰

Ako citiramo poznatog hadiskog kritičara Ebu Zur'a er-Razija ustvrdićemo kakav je respekt Šafija uživao kod hadiskih stručnjaka

³³⁴ *Hil'jetu-l-evlija* ', 9/106-107; *Sijeru a'lami-n-nubela* ', 10/33; *Tevali-t-te'sis*, str. 63; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 264; *El-Hadisu ve-l-muhaddisune*, str. 301 i *El-E'immetu-l-erbe'a*, str. 132.

³³⁵ *Hil'jetu-l-evlija* ', 9/102 i *Sijeru a'lami-n-nubela* ', 10/87.

³³⁶ Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 132.

³³⁷ Spomenuto djelo, str. 133.

³³⁸ Vidi: dr. Subhi es-Salih, cit. djelo, str. 390.

³³⁹ *Sijeru a'lami-n-nubela* ', 10/48. Vidi, takođe: *Šezeratu-z-zeheb*, 3/22.

³⁴⁰ Dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 440 i M.M. Ebu Zehv, cit. djelo, str. 300.

u njihovoj oblasti. On kaže: *Kod Šafije se ne može naći hadis u kome je on pogriješio!!*³⁴¹ Slično tome zaključuje i Ebu Davud.³⁴²

Njegova opsesija hadisom, uz Kur'an i fikh, bila je prepoznatljiva i kroz stihove, koje je iza sebe ostavio u velikom broju. Tako na jednom mjestu kaže:

Svako znanje izuzev Kur'ana, hadisa i fikha u vjeri,

Najobičnije je gubljenje snage i vremena,

Ako se znanje sa haddesena ne preuzima i ne mjeri,

*Onda je takvo znanje obično došaptavanje šejtana!*³⁴³

Osobine i vrline

Imam Šafija bio je lijepe fizičke konstrukcije i lijepoga lica. Imao je lijep glas, pa su, dok je učio Kur'an, prisutni uživali i plakali.³⁴⁴ Bio je izuzetan govornik, pa ga je Ishak b. Rahevejh nazvao *hatibom uleme*.³⁴⁵

Krasile su ga brojne moralne vrline. Spomenimo samo neke:

Jahja b. Me'in kaže: *Čak i da je laž kojim slučajem dozvoljena, njegove visoke moralne norme mu ne bi dozvoljavale da laže!*³⁴⁶

Jednom prilikom, kako prenosi Harmele b. Jahja, izjavio je: *Nikada u životu nisam slagao, niti sam se zakačio Allahom!*³⁴⁷

Njegova darežljivost bila je poslovična. Bilježi se da mu je jednom u blizini Mekke bio namješten šator u koji je primao ljude. Sa sobom je imao 10.000 zlatnika koje mu je halifa dostavio. Do

³⁴¹ *Sijeru a'lami-n-nubela*', 10/47 i *Tehzibu-t-tehzib*, 3/500.

³⁴² Vidi: *Tehzibu-t-tehzib*, 3/500 i *Šezeratu-z-zeheb*, 3/20.

³⁴³ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/276 i M.M. Ebu Zehv, cit. djelo, str. 300.

³⁴⁴ Vidi: *Tarihu Bagdad*, 2/64.

³⁴⁵ *Eš-Širbasi*, cit. djelo, str. 152.

³⁴⁶ *Hil'jetu-l-evlija*', 9/97.

³⁴⁷ *Hil'jetu-l-evlija*, 9/134 i *Tevali-t-te'sis*, str. 121.

kraja boravka u šatoru podijelio je potrebnima svih 10.000 zlatnika!³⁴⁸ Po Ibn Hadžeru ta brojka dosegla je 20.000 zlatnika!³⁴⁹

Bilježi se da mu je jednom prilikom sa jahalice pao bič, koji je jedan dječak podigao, obrisao svojim rukavom i dodao mu, na što mu je imam Šafija podario sedam zlatnika!³⁵⁰ U drugoj verziji tvrdi se da mu je poklonio 50 zlatnika!³⁵¹

Brojni izvori navode da je imam Šafija noć dijelio na tri dijela. Prvu trećinu noći koristio je za učenje, saznavanje, pisanje i intelektualno sazrijevanje, drugu trećinu za ibadet, a treću za san i spavanje!³⁵²

Za njega se tvrdi, slično kao i za Ebu Hanifu, da je svakog mjeseca učio po 30 puta Kur'an, a za vrijeme ramazana čak 60 puta, i to sve u namazu!³⁵³

Posebnu ekstazu doživljavao je u namazu! Tako Ibrahim b. Muhammed primjećuje: *Nikoga nisam vidio da ljepše klanja namaz i da ga bolje doživljava od Muhammeda b. Idrisa eš-Šafi'ija!*³⁵⁴

Omer b. Nebate, primjećujući da nije vidio pobožnije osobe od imama Šafije, bilježi zanimljiv događaj: *Šafija, Haris b. Lebid i ja otišli smo na Saffu. Haris, učenik Saliba el-Mirrija, imao je veoma lijep glas, pa je počeo učiti Kur'an. Kada je došao do riječi Allaha Uzvišenog: Ovo je dan u kome oni neće ni prozboriti i pravdanje im neće dozvoljeno biti!*³⁵⁵ *vidio sam Šafiju kako mu se boja promijenila, koža zadrhta, počeo se tresti i, na kraju, pade onesviješten!*³⁵⁶

³⁴⁸ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/38. Uporedi, takođe: El-Gazali, *Ihjau ulumi-d-din*, 1/43.

³⁴⁹ *Tevali-t-te'sis*, str. 123.

³⁵⁰ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/37 *Tevali-t-te'sis*, str. 123.

³⁵¹ Vidi: *Ihjau ulumi-d-din*, 1/43.

³⁵² Vidi o tome: *Hil'jetu-l-evlija'*, 9/135; *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/35, *Ihjau ulumi-d-din*, 1/42 i *El-Fadlu-l-mubin*, str. 261.

³⁵³ O ovoj nevjerovatnoj, i za naše razumijevanje, čudnoj činjenici, pogledati: *Hil'jetu-l-evlija'*, 9/134; *Tarihu Bagdad*, 2/63 i *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/36.

³⁵⁴ *Hil'jetu-l-evlija'*, 9/135 i *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/91.

³⁵⁵ *El-Murselat*, 35-36.

³⁵⁶ *Ihjau ulumi-d-din*, 1/43.

Njegovi intelektualni dometi bili su, doista, visoki. Štoga bi pročitao, to bi i zapamtio! O kakvom intelektualnom kolosu se radilo najbolje ilustrira podatak da je od svog Muslim b. Halid ez-Zendžija dobio dozvolu da izdaje fetve kada je imao samo 15 godina!!!³⁵⁷

Intelektualna istančanost rezultat je, između ostalog, kako primjećuje imam El-Gazali, neprejedanja i minimalnog konzumiranja hrane.³⁵⁸ Taj eliksir imam Šafija otkriva u jednoj izjavi, koju prenosi Ibn ebi Hatim: *Samo sam se jedanput najeo za 16 godina i tom prilikom sam stavio ruku u usta i povratio ! Učinio sam to zato što je sitost uzrok tromosti tijela, okorjelosti srca, iščeznuća pronicljivosti, povećanja sna i slabi osobu od ibadeta.*³⁵⁹

Brojne su ga osobine i vrline krasile. Ko želi više saznati o tome, neka iščita zasebna djela napisana o ovom velikanu. Među ostalim, djela o njemu napisali su: Ebu Abdullah b. Omer er-Razi, Muhammed b. Husejn el-Aburi, Nasr b. Ibrahim el-Makdisi, Ibn ebi Hatim er-Razi, Ebu Bekr el-Bejheki, Abdurreuf el-Munavi, Isma'il el-Adžluni, Ibn Hadžer el-Askalani i dr.³⁶⁰

Imam Šafi u očima drugih

Njegova pozicija postala je posebno značajna u očima islamskih učenjaka nakon tvrdnje velikog broja uleme da se na njega odnose riječi Allahovog Poslanika, s.a.v.s, o obnoviteljima vjere. Naime, radi se o hadisu koji prenosi Ebu Hurejre, r.a: *Allah Uzvišeni će slati ovome ummetu na kraju svakih stotinu godina onoga ko će im obnoviti njihovu vjeru.*³⁶¹

³⁵⁷ Provjeri: *Tarihu Bagdad*, 2/64; *Sijeru a'lami-n-nubela*', 10/15-16 I *Tehzibu-t-tehzib*, 3/498.

³⁵⁸ Vidi: *Ihjau ulumi-d-din*, 1/42.

³⁵⁹ *Hil'jetu-l-evlija*', 9/127; *Sijeru a'lami-n-nubela*', 10/36; *Ihjau ulumi-d-din*, 1/42 i *El-Fadlu-l-mubin*, str. 261.

³⁶⁰ Vidi o tome: Ibnu-n-Nedim, *El-Fehreset*, str. 209-210; es-Subki, *Tabekatu-š-šafi'ijje*, 1/343-345 I Ebu-l-Fida' Abdullah el-Kadi, *Uvod u: Tevali-t-te'sis*, str. 13-14.

³⁶¹ Hadis bilježe Ebu Davud, Hakim i el-Bejheki u *El-Ma'rifetu*. Hadis se ocjenjuje kao autentičan.

Ahmed b. Hanbel, komentirajući ovaj hadis, kaže: *Allah će slati ljudima na kraju svakih stotinu godina ko će ih poučiti sunnetu, a otkloniti laž od Allahovog Poslanika, s.a.v.s. Analizirali smo i našli da je u prvih stotinu godina to bio Omer b. Abdulaziz, a u drugih stotinu godina imam Šafija.*³⁶² To tvrde Ibn Adijj, Hakim, ez-Zehebi, Ibn Hadžer i drugi.³⁶³

U drugom hadisu koji prenose Ibn Mes'ud, Ali b. ebi Talib, Ibn Abbas i Ebu Hurejre, r.a, sa sličnim verzijama, Poslanik islama, Muhammed, s.a.v.s, kaže: *Dajte prednost Kurejšijama, jer će znanje jednog njihovog učenjaka prekriti zemlju.*³⁶⁴ Islamski učenjaci slažu se da se ove riječi odnose na imama Šafijul³⁶⁵

Inače, brojni islamski učenjaci puno pohvala su izrekli u prilog ovog velikana. Tako Ebu Sevr el-Kelbi kaže: *Nisam sreo nikog sličnog Šafiji.*³⁶⁶

Malik b. Enes priznaje: *Od Kurejšija mi nije došao mladić inteligentniji i sa više razumijevanja od Šafije.*³⁶⁷

Ibn Vehb veli: *Šafija je imam učenjacima.*³⁶⁸

Neko je u prisustvu Sufjana b. Ujejne rekao da je umro Šafija, na što je on konstatirao: *Ako je, doista, umro, onda je umro najvredniji učenjak ovog vremena.*³⁶⁹

Jahja b. Se'id ističe: *Nisam vidio pametnijeg i inteligentnijeg od njega.*³⁷⁰

Slično napominje i Ebu Ubejd Kasim b. Selam: *Nisam vidio pametnijeg, pobožnijeg i rječitijeg čovjeka od Šafije.*³⁷¹

³⁶² Tarihu Bagdad, 2/62; Sijeru a'lami-n-nubela', 10/46; Tehzibu-t-tehzib, 3/498; Tevali-t-te'sis, str. 48 I Šezeratu-z-zeheb, 3/21.

³⁶³ Vidi o tome: El-Bidaje ve-n-nihaje, 10/275. Uporedi, takođe: Šefik Kurdić, Putokazi islama, str.147-148.

³⁶⁴ Hadis bilježe Hakim u El-Mustedreku, Ebu Davud et-Tajalisi u Musnedu i el-Bezzar u Musnedu.

³⁶⁵ Vidi: Tevali-t-te'sis, str. 42-45.

³⁶⁶ Sijeru a'lami-n-nubela', 10/46.

³⁶⁷ Tevali-t-te'sis, str. 74.

³⁶⁸ Isti izvor, str. 78.

³⁶⁹ Isti izvor, str. 76.

³⁷⁰ Isti izvor, str. 77.

Junus b. Abdu-l-A'la veli: *Nisam sreo pametnijeg čovjeka od Šafije! Kada bi se sakupila pamet čitavog ummeta, nadvladala bi je pamet imama Šafije.*³⁷²

Njegova dominacija u diskusijama i raspravama na najbolji način ilustrirana je u riječima Haruna b. Se'ida, kada ističe: *Kada bi Šafija, raspravljajući sa drugima, želio ubijediti svoje sagovornike da su ovi stubovi od kamena - drveni, uspio bi.*³⁷³

Otuda Muhammed b. Abdullah b. Abdulhakem primjećuje: *Kada bi vidio onoga s kim raspravlja imam Šafija, ja bih ga sažaljevaao! On je ljude naučio kako da upotrebljavaju argumente.*³⁷⁴

Ebu Sevr zaključuje: *Ko tvrdi da je vidio sličnog Šafiji u znanju, rječitosti, utemeljenosti i argumentiranosti – taj je slagao.*³⁷⁵

El-Adžluni ističe da niko nije želio više oponašati Šafiju od imama Ahmeda.³⁷⁶ Ahmed o njemu kaže: *Nisam vidio čovjeka da bolje razumijeva Allahovu Knjigu od Šafije.*³⁷⁷

Na drugom mjestu kaže: *Da nije bilo Šafije – ne bismo razumjevali hadis.*³⁷⁸

Nije, onda, čudo što su brojni učenjaci, poput Ahmeda b. Hanbela, Ishaka b. Rahevejha, Se'ida el-Kattana i drugih, učili dove za ovog velikana i molili Allaha da mu oprost!³⁷⁹

Tako Ahmed b. Hanbel priznaje: *U ranu zoru Allaha molim za šest osoba. Jedan od njih je Šafija.*³⁸⁰

Na drugom mjestu Ahmed veli: *Već trideset godina nisam zaspao a da prije toga nisam Allaha molio za imama Šafiju.*³⁸¹

³⁷¹ Isti izvor, str. 79.

³⁷² Isti izvor, str. 88.

³⁷³ Isti izvor, str. 92.

³⁷⁴ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/49-50.

³⁷⁵ *Tehzibu-t-tehzib*, 3/499.

³⁷⁶ *Tevali-t-te'sis*, str. 85.

³⁷⁷ Isti izvor, str. 84.

³⁷⁸ Isti izvor, str. 85.

³⁷⁹ Vidi o tome šire: *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/44-45; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/275; *Tezibu-t-tehzib*, 3/498 i *Tevali-t-te'sis*, str. 84.

³⁸⁰ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 10/45.

³⁸¹ *Tehzibu-t-tehzib*, 3/498.

Abdullah, Ahmedov sin, začudio se sa koliko zanosa i iskrenosti je njegov otac molio Allaha za Šafiju, pa ga je jednog dana upitao: *Kakav je taj čovjek Šafija, kada toliko Allahu upućuješ dove za njega?* Ahmed mu je odgovorio: *Sine moj, Šafija je bio za dunjaluk kao Sunce, a za ljude kao zdravlje! Pa zar ovo dvoje imaju alternativu i zamjenu?*³⁸²

Spomenuti primjer najbolji je pokazatelj otvorenosti i širokogrudnosti pravih i istinskih učenjaka! Ovo je još jedan dokaz da među iskrenim imamima nije bilo zavisti, zlobe i mržnje, kao što će se pojaviti kod neukih ili nedovoljno učenih i nedovoljno iskrenih!

Smrt

U islamskoj literaturi nalazimo različite razloge njegove smrti. Ima i vrlo senzacionalističkih predaja o njegovom preseljenju na onaj svijet.³⁸³ Imam Bejheki, posredstvom Ebu Nu'ajma el-Džurdžanija, spominje zanimljivu predaju u kojoj se kaže: *Halifin izaslanik došao je Šafiji u Egipat tražeći od njega da preuzme funkciju kadije, na što je Šafija uputio dovu Allahu Plemenitom: Moj Gospodaru, ako je to bolje za mene, moju vjeru, moj dunjaluk i konačnu moju sreću – neka se onda to izvrši, a ako je suprotno tome, onda me uzmi Sebi!* Bilježi se da je imam Šafija tri dana nakon te dove preselio na ahiret!³⁸⁴

Međutim, zna se da su imama Šafiju satirale razne bolesti. Između ostalih, bolovao je i od hemoroida, pa mnogi autori smatraju da je ta bolest bila uzrokom njegove smrti!³⁸⁵

Umro je 204. godine u Egiptu, gdje je živio posljednje godine života, u 54. godini.³⁸⁶

³⁸² *Sijeru a 'lami-n-nubela'*, 10/45.

³⁸³ Vidi jednu takvu predaju: *Tevali-t-te'sis*, str. 181.

³⁸⁴ Isti izvor, str. 182.

³⁸⁵ Vidi: dr. A. eš-Širbasi, cit. djelo, str. 155.

³⁸⁶ Vidi o tome: *Tarihu Bagdad*, 2/70; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/277; *Tehzibu-t-tehzib*, 3/499 i *Tevali-t-te'sis*, str. 179.

AHMED B. HANBEL

164./780. – 241./855.

Ahmed b. Hanbel bio je velikan hadiske i šerijatskopravne znanosti. Njegov Musned, sa blizu 40.000 hadisa, jedno je od najznačajnijih i najkorisnijih hadiskih djela.

Čvrstina njegove vjere, snaga argumenata koje je koristio i intelektualna profinjenost, učinili su ga neprobojnim zidom za novotarije koje su u to vrijeme nadirale, dok su ga iskušenja, koja su kulminirala zatvaranjem u tamnicu, učinile paradigmatičnim za generacije koje dolaze!

Puno mu je ime Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed b. Idris b. Abdullah b. Hajjan b. Abdullah b. Enes b. Avf b. Kasit b. Mazin b. Šejban b. Zuhel b. Sa'lebe b. Ukabe b. Sa'b b. Āli b. Bekr b. Vaif ez-Zuheli eš-Šejbani el-Mervezi el-Bagdadi.³⁸⁷

Ahmedov otac je pred njegovo rođenje preselio iz Merva u Horasan u Bagdad. U to vrijeme njegova majka je bila trudna i odmah po dolasku u Bagdad rodila je Ahmeda 164. god. po Hidžri.

Inače, njegovo porijeklo se spaja sa porijeklom Allahovog poslanika, Muhammeda, s.a.v.s, kod Nizara b. Ma'da b. Adnana i seže do Isma'ila, a.s!³⁸⁸

On je poznat u narodu kao Ahmed b. Hanbel, iako mu Hanbel nije otac, nego djed! To je zbog toga što mu je otac Muhammed bio obični vojnik, dok mu je djed bio daleko poznatiji, naime, bio je gradonačelnik Šerhasa u Horasanu za vrijeme emevijske vladavine.³⁸⁹

Djetinjstvo i obrazovanje

Otac mu je umro kada je on bio sasvim mali. Neki tvrde da je Ahmed imao tada samo tri,³⁹⁰ a njegov otac trideset godina.³⁹¹ Svu brigu o njemu je preuzela majka.

Ahmed je još kao dijete naučio arapski jezik i Kur'an napamet. Ebu Jusuf, poznati hanefijski pravnik i Ebu Hanifin učenik, bio je prvi učitelj od koga Ahmed počinje saznati. To priznaje sam Ahmed kada kaže: *Prvi od koga sam bilježio hadis bio je Ebu Jusuf*.³⁹² Zna se da je jedan od njegovih prvih učitelja bio i Hušejm b. Bešir

³⁸⁷ Vidi o tome: *Tarihu Bagdad*, 4/414; Ibnu-l-Dževzi, *Menakibu-l-Imam Ahmed b. Hanbel*, str. 16; Ez-Zehebi, *Tarihu-l-islami*, 1/66 (štampano zajedno sa knjigom *Musned Ahmed b. Hanbela*, od Ahmeda Muhameda Šakira); *Sijeru a'lami-n-nubela'* 11/177-178; *El-Bida'je ve-n-nihaje*, 10/352 i *Šezeratu-z-zeheb*, 3/185-186.

³⁸⁸ Pogledaj: *Hil'jetu-l-evlija'*, 9/162; *Tarihu Bagdad*, 4/414; Ibnu-l-Dževzi, cit. djelo, str. 16 i *El-Bida'je ve-n-nihaje*, 10/352.

³⁸⁹ Dr. Eš-Širbasi, *El-e'immetu-l-erbe'a*, str. 159.

³⁹⁰ *El-Bida'je ve-n-nihaje*, 10/353.

³⁹¹ *Tarihu Bagdad*, 4/415 i *Tarihu-l-islam*, 1/66.

³⁹² Ibnu-l-Dževzi, navedeni izvor, str. 23.

kod koga je Ahmed pune četiri godine slušao hadis i to od 179. do 183. god. Tada je Ahmed, kako tvrdi Ibn Kesir, imao 16 godina!³⁹³

Prvo njegovo putovanje u potrazi za hadisom van rodnog Bagdada bilo je 183. godine kada odlazi u Kufu, a tri godine kasnije odlazi u Basru. Nakon toga odlazi u Mekku, 187. godine kada sluša Sufjana b. Uejnu. Te godine Ahmed prvi puta obavlja i hadž. Iza toga putuje u Jemen (197. godine.) gdje u San'i sluša čuvenog Abdurrezzaka. Sa njim putuje i Jahja b. Me'in, njegov savremenik, inače, veliki muhaddis i kritičar hadisa.³⁹⁴ Nedostatak materijalnih sredstava ga je spriječio da otputuje u Rejj i sluša poznatog učenjaka Džerira b. Abdu-l-Hamida. Za to mu je trebalo 50 dirhema, što on, zbog skromnog materijalnog stanja, nije mogao sebi priuštiti!³⁹⁵

Inače, djetinjstvo je proveo živeći skromno, jer mu otac, osim male, skromne kuće ništa drugo nije ostavio. Zato je od malih nogu bio primoran zarađivati za život, baveći se krojačkim zanatom, tkanjem i prodajom odjeće, pisarskim zanatom, čak i prenošenjem tereta, ali je uvijek strogo vodio računa da svaki novčić zaradi na dozvoljen način!³⁹⁶

Učitelji

Ahmed b. Hanbel od petnaeste, a prema nekim izvorima, od šesnaeste godine obilazi hadiske stručnjake i od njih uči hadis i hadiske znanosti. Tako je obišao brojne islamske naučne centre i slušao brojne učitelje. Izdvojićemo samo neke: Ebu Jusuf Ja'kub b. Ibrahim el-Kadi, poznati učenik Ebu Hanife, Hušejm b. Bešir el-Vasiti, Abdurrahman b. Mehdi, Sufjan b. Uejne, Sulejman b. Harb, Ebu Bekr b. Ajaš, Abdurrezzak b. Hemmam es-San'ani, Ebu Davud et-Tajalisi, Ebu Bekr b. ebi Šejbe, Muhammed b. Idris eš-

³⁹³ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/353.

³⁹⁴ *Tarihu-l-islam*, 1/69. Uporedi: Abdu-l-Fettah ebu Gudde, *Safhatun min sabri-l-ulema'i ala šedaidi-l-ilmi ve-t-tahsili*, str. 53-54.

³⁹⁵ O njegovim putovanjima u potrazi za hadisom vidi: Ibn Hadžer, *Atrafu Musnedi-l-imam Ahmed b. Hanbel*, uvod dr. Zuhejra b. Nasiru-n-Nasira, 1/38-39.

³⁹⁶ Pogledaj o ovom segmentu njegovog života: Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 159-161.

Šafi'i, Jahja b. Se'id el-Kattan, Veki' b. el-Džerrah, Džerir b. Abdul-Hamid, Ishak b. Rahevejh, Abdullah b. Numejr, Bišr b. el-Mufeddal, Isma'il b. Ulejje i dr.³⁹⁷

Puno je vremena proveo obilazeći učitelje i crpeći zavidno znanje kojim su oni raspolagali. Otuda se oženio veoma kasno, kako i sam priznaje: *Oženio sam se nakon četrdesete godine*.³⁹⁸

Ibnu-l-Dževzi tvrdi: *Dva puta je obišao dunjaluk dok nije sakupio Musned*.³⁹⁹

Kolika je bila Ahmedova želja da što više iskoristi svoje učitelje najbolje pokazuje njegova praksa nakon jacija-namaza. Otrpazio bi svoga poznatog učitelja Veki' b. el-Džerraha do njegove kuće, pitajući ga za hadise i citirajući ih, kako bi ih on preslušao, a onda bi se zadržao pred njegovom kućom, koristeći njegovo znanje, do kasno u noć!⁴⁰⁰

Učenici

Imam Ahmed bio je učenik, takoreći, čitavog života. Hadis je istraživao i nakon što je proglašen imamom i nakon što je postao jedan od najvećih autoriteta u hadisu. Primjećen je i u svojim poznim godinama kako sa sobom nosi tintarnicu, bilježeći hadise i drugo, a na njihovu začuđenost, odgovarao bi: *Me'a-l-mahbere ile-l-makbere! Sa tintarnicom do kabura*.⁴⁰¹ Time je htio kazati da će saznavati i kontinuirano se usavršavati sve do smrti!

Imam Ahmed, iako je rano postao autoritet u hadisu, nije htio pokretati samostalna predavanja prije 40. godine života! Neki autori smatraju da to nije htio činiti iz respekta prema učiteljima koji su još bili živi, a drugi da to nije htio činiti iz respekta prema

³⁹⁷ Šire o njegovim šejhovima pogledati: *Menakibu-l-imam Ahmed b. Hanbel*, str. 33-54; *Sijeru a 'lami-n-nubela* ', 11/180-181; *Tehzibu-t-tehzib*, 1/43 i *Šezeratu-z-zeheb*, 3/186.

³⁹⁸ Ibnu-l-Dževzi, cit. djelo, str. 58 i *Tarihu-l-islam*, 1/70.

³⁹⁹ Ebu Gudde, cit. djelo, str. 54.

⁴⁰⁰ Vidi o tome: *Tarihu-l-islam*, 1/71 i Ebu Gudde, cit. djelo, str. 116-117.

⁴⁰¹ Ebu Gudde, cit. djelo, str. 120 i Eš-Šerbasi, cit. djelo, str. 164.

Poslaniku islama, s.a.v.s, koji je Objavu primio upravo u 40. godini i tek nakon toga je počeo sa pozivanjem u vjeru!⁴⁰²

Kada je napunio 40 godina počeo je držati javna predavanja u glavnoj bagdadskoj džamiji, a posebna predavanja je držao u svojoj kući.

Hasan b. Isma'il bilježi od svog oca, da je rekao: *Ahmedovim predavanjima u džamiji prisustvovalo je oko 5.000 osoba. Od tog broja 500 ih je bilježilo hadise, a ostali su učili od njega ponašanje, slušali savjete i imali druge koristi.*⁴⁰³

Od Ahmeda nisu učile samo mlađe generacije. Od njega su učili i hadis saznawali i brojni njegovi učitelji, koje je Ahmed u toj oblasti vremenom prevazišao. Od njegovih učitelja, hadis su od njega prenosili sljedeći: Veki' b. el-Džerrah, Abdurrahman b. Mehdi, Muhammed b. Idris eš-Šafi'i, Ma'ruf el-Kerhi, Kutejbe b. Se'id, Ali b. el-Medini, Abdurrezzak b. Hemmam es-San'ani i brojni drugi.⁴⁰⁴

Od njegovih učenika spomenućemo samo neke: Buhari, Muslim, Ebu Davud, Ebu Zur'a er-Razi, Ebu Hatim er-Razi, Osman b. Se'id ed-Darimi, Jahja b. Adem, Jezid b. Harun, Jahja b. Me'in, Zijad b. Ejjub, Bekijj b. Mahled, Hanbel b. Ishak, Muhammed b. Refi', Davud b. Amr, te njegovi sinovi Abdullah i Salih i stotine drugih. Posljednji koji je od njega učio i prenosio hadis bio je Ebu-l-Kasim el-Begavi.⁴⁰⁵

Djela

Ahmed je napisao dobar broj djela. Navešćemo nazive većine djela koja spominju islamski izvori:

1 - *Musned*,

2 - *Kitabu-s-sunne*,

⁴⁰² Pogledaj o tome: Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 165.

⁴⁰³ Dr. Zuhejr b. Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, 1/39.

⁴⁰⁴ O njegovim učiteljima i njihovom preuzimanju hadisa od njega vidi šire: Ibnu-l-Dževzi, cit. djelo, str. 83-90.

⁴⁰⁵ Više o tome: Ibnu-l-Dževzi, cit. djelo, str. 90-106; *Tarihu-l-islam*, 1/67-68; *Sijeru a'lami-n-nubela* ', 11/181-183 i *Tehzibu-t-tehzib*, 1/43.

- 3 - *Kitabu-t-tefsir*,
- 4 - *Kitabu-ḡ-ḡuhd*,
- 5 - *Kitabu-s-salat*,
- 6 - *Kitabu-l-menasiki-l-kebir*,
- 7 - *Kitabu-l-menasiki-s-sagīr*,
- 8 - *Kitabu-t-tarih*,
- 9 - *Kitabu-n-nasihi ve-l-mensuh*,
- 10 - *Kitabu-l-mukaddemi ve-l-mu'ehhari fī Kitabillahi te'ala*,
- 11 - *Kitabu fadaili-s-sahabe*,
- 12 - *Kitabu-l-ileli ve-r-ridḡali*,
- 13 - *Kitabu-l-ešribe*,
- 14 - *Kitabu-l-mesail*,
- 15 - *Risala fī-l-Kur'an*,
- 16 - *Risala fī-r-reddi ale-l-dḡehmije*.⁴⁰⁶

Musned

Najveće i najznačajnije Ahmedovo djelo je, svakako, *Musned*, koji je počeo sakupljati još od 180. godine i utrošio na njega većinu životnog vijeka. Inače, ovo je jedno od najznačajnijih i najkorisnijih hadiskih djela uopće!

Broj hadisa

Ahmedov *Musned*, zavisno od izvora koji se koristi, sadrži između 30.000 i 40.000 hadisa.⁴⁰⁷ Prof. Ahmed Muhammed Šakir smatra da u njemu nema manje od 35.000, ali da ne prelazi cifru od

⁴⁰⁶ O njegovim djelima vidi: Ibnu-l-Dževzi, cit. djelo, str. 191; Hajruddin ez-Zirikli, *El-A'lam*, 1/203; Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 175-192 i dr. Hasan Makbuli el-Ehdel, *Mustalehu-l-hadisi ve ridḡaluhu*, str. 72.

⁴⁰⁷ Vidi: Mehmed Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 81.

40.000 hadisa!⁴⁰⁸ Većina islamskih izvora navodi da njegov *Musned* bez ponovljenih hadisa dostiže brojku od 30.000, a sa ponovljenim 40.000!⁴⁰⁹ Ibnu-l-Džezeri citira Ebu Bekra b. Malika koji je ustvrdio da u njegovom *Musnedu* nedostaje samo 30-40 hadisa od ravnih 40.000!⁴¹⁰

Ovaj broj hadisa Ahmed je izabrao iz mnoštva od 750.000 hadisa kako i sam kaže: *Ovo djelo sam sakupio i sastavio od 750.000 hadisa! Ko se od muslimana bude razilazio u vezi sa Poslanikovim, s.a.v.s, hadisima, neka se vrati na ovo djelo, pa ko ga ne nađe u ovom djelu, onda mu taj hadis ne može poslužiti kao argument.*⁴¹¹ Svom sinu Abdullahu je oporučio: *Pridržavaj se mog Musneda! On će biti putokaz ljudima.*⁴¹²

Klasifikacija hadisa u *Musnedu*

Ovo djelo je klasificirano na temelju musneda ashaba. On je poredao musnede ashaba prema prioritetima. Tako je spomenuo musnede prve četverice halifa, a onda musnede preostale šesterice ashaba kojima je zagaranitiran Džennet, a iza toga je nastavio redati musnede ashaba shodno njihovoj vrijednosti, onih koji su Hidžru prvi učinili, području u kojem su živjeli ili se doselili, plemenima odakle potiču i sl.⁴¹³

Treba spomenuti da je imam Ahmed u musnedu jednog ashaba citirao sve hadise koje on prenosi od Allahovog Poslanika, s.a.v.s, ne osvrćući se na tematiku koju hadis tretira, tako da onaj koji traži određeni hadis mora pročitati sve hadise koje taj ashab prenosi ako želi pronaći taj hadis. Šejh Ahmed b. Abdurrahman el-

⁴⁰⁸ A.M.Šakir, *El-Ba'isu-l-hasis*, str. 211.

⁴⁰⁹ O ovome vidi: El-Kettani, *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 18; dr. es-Siba'i, *Es-Sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri'i-l-islam*, str. 443; dr. Subhi es-Salih, *Ulumu-l-hadisi ve mustalehu*, str. 395; dr. Ekrem Dija' el-Umeri, *Buhusun fi tarihi-s-sunneti-l-mušerrefe*, str. 242; El-Huli, *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str. 67/68 i dr. Zuhejr b. Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, str. 1/63.

⁴¹⁰ Ibnu-l-Džezeri, *El-Mas'adu-l-Ahmed*, 1/37 (djelo štampano na početku Ahmedovog *Musneda*, sa komentarom A. M. Šakira).

⁴¹¹ Ibnu-l-Džezeri, cit. djelo, 1/35.

⁴¹² Dr. Muhammed Udžadž el-Hatib, *Usulu-l-hadis*, str. 351.

⁴¹³ O klasifikaciji hadisa u njegovom *Musnedu* vidi šire: Dr. Mahmud et-Tahan, *Usulu-t-tahridži ve diraseti-l-esanid*, str. 43-44.

Benna es-Sa'ati je pokušao olakšati istraživačima pronalaženje hadisa iz ove Zbirke, tako što je kompletan Musned klasificirao prema tematici i podijelio ih na poglavlja i nazvao ga *El-Fethu-r-rebbani fi tertibi Musned el-Imam Ahmed eš-Šejbani*.

Broj ashaba

Različite su verzije u pogledu broja ashaba čiji su musnedi spomenuti u ovom Ahmedovom djelu. Tako Ibnu-l-Džezeri spominje 690 ashaba i 96 žena-ashaba.⁴¹⁴ Dr. Mahmud et-Tahan tvrdi da *Musned* sadrži 904 musneda ashaba. Ti musnedi sadrže od jednog do nekoliko stotina hadisa.⁴¹⁵ Šejh Muhammed Nasiruddin el-Albani je sačinio spisak ashaba spomenutih u *Musnedu* i pored svakog od njih naveo je tom i stranicu gdje se spominju njihovi musnedi. Ukupno je naveo 915 imena. To izuzetno olakšava pronalaženje hadisa u ovoj zbirci. Ovaj spisak je štampan na početku Ahmedovog Musneda!⁴¹⁶

Broj Ahmedovih učitelja

Ukupan broj učitelja od kojih Ahmed prenosi hadise u svom Musnedu iznosi 283! Uz to treba dodati i 173 učitelja njegovog sina Abdullaha koji su spomenuti u ovom Musnedu.⁴¹⁷

Stepen autentičnosti hadisa

Hadiski učenjaci su se razišli u pogledu stepena autentičnosti hadisa u Musnedu. Jedni, među kojima je i Ebu Musa el-Medini,

⁴¹⁴ El-Mas'adu-l-Ahmed, 1/38 i dr. Zuhejr b. Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, 1/63.

⁴¹⁵ Et-Tahan, cit. djelo, str. 44.

⁴¹⁶ Vidi: Izdanje El-Mektebu-l-islami, Bejrut, 1983. godine, štampano zajedno sa djelom: *Muntehabu kenzi-l-ummali*, od Ali el-Mutteki el-Hindija.

⁴¹⁷ Vidi: dr. Zuhejr b. Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, 1/63.

tvrdi da su svi hadisi u ovoj zbirci autentični i da su, prema tome, dokaz u vjeri!⁴¹⁸

Drugi tvrde da *Musned* sadrži i autentične i slabe, ali i apokrifne hadise. Tako Ibnu-l-Dževzi smatra da u njemu ima 15, a hafiz El-Iraki 9 apokrifnih hadisa! Hafiz Ibn Kesir navodi da su hadisi u ovoj zbirci o vrijednosti Merva i Askelana apokrifni, podržavajući stav da u ovom djelu ima i takvih hadisa!⁴¹⁹

Treća grupacija islamskih učenjaka, među kojima su Ez-Zehabi, Ibn Hadžer, Ibn Tejmije i Es-Sujuti, zauzimaju središnji stav u ovom pogledu. Oni smatraju da u *Musnedu* ima i vjerodostojnih i slabih predaja. Međutim, ove slabe predaje su bliske hasen/dobrim predajama. Imam Es-Sujuti tvrdi: *Sve što se nalazi u Ahmedovom Musnedu može se prihvatiti! Čak i njegove da'if-predaje su bliske hasen-predajama!*⁴²⁰

Ibn Hadžer el-Askalani je na optužbe Ibnu-l-Dževzija i el-Irakija napisao djelo *El-Kavlu-l-musedded, fi-z-zebbi an Musned Ahmed* u kojem je argumentirano iznio stav o neutemeljenosti optužbi na ovog genija, priznajući da su, doista, neki hadisi izuzetno slabi, ali oni ne tretiraju temelje islama, već se odnose na poticaje na dobro i odvracanje od lošeg, što inače hadiski stručnjaci toleriraju!⁴²¹ Ibn Hadžer tvrdi da se u čitavom *Musnedu* nalazi samo tri do četiri isuviše slabe predaje!⁴²²

Treba napomenuti da je imam Ahmed, nakon sakupljanja ove zbirke, imao namjeru dobro je analizirati i izbaciti iz nje svaku iole lošiju predaju. Međutim, smrt ga je u tome pretekla! Vjerovatno je i to razlog što pojedini hadiski stručnjaci kritikuju neke predaje u ovoj zbirci. S druge, pak, strane, zna se da su njegov sin

⁴¹⁸ Ebu Musa el-Medini, *Hasaisu-l-Musned*, 1/24-25 (Ovo djelo je štampano na početku Ahmedovog *Musneda*, sa komentarom A.M.Šakira). Uporedi, takođe: dr. Es-Siba'i, cit. djelo, str. 443.

⁴¹⁹ Vidi o tome: dr. es-Siba'i, cit. djelo, str. 443; El-Huli, cit. djelo, str. 68 i dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, 1/69-71.

⁴²⁰ Dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, 1/68.

⁴²¹ Vidi o ovome: dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, 1/71 i dr. Hasan Makbuli, *Mustalehu-l-hadisi ve ridžaluhu*, str. 71.

⁴²² Pogledaj: *El-Kavlu-l-Musedded fi-z-zebbi ani-l-Musned li-l-Imam Ahmed*, Mektebetu Ibni Tejmije, Kairo, 1981. i dr. Es-Siba'i, cit. djelo, str. 443,

Abdullah⁴²³ i Ebu Bekr el-Kati'i⁴²⁴ uvrstili i svoje predaje u njegov Musned, koje nisu imale, vjerovatno, jako utemeljenje, pa je i to bilo razlogom ovakve ocjene od strane pojedinih islamskih autora.⁴²⁵

Ibn Tejmije je energično zastupao mišljenje da Ahmed uopće nije prenosio hadise od ravija koji su poznati po laži, već je samo nekada uvažavao neke predaje od onih koji su ocijenjeni slabim zbog loše memorije! On tvrdi da su hadisi Ahmedovog *Musneda* jači od hadisa Ebu Davudovog Sunena!⁴²⁶

Da bismo razumjeli kompleksnost ovog kapitalnog djela pomoći će nam Ahmed el-Benna koji u uvodu Ahmedovog Musneda kaže: "Iščitavajući hadise u Musnedu ustanovio sam da se mogu podijeliti u šest kaategorija:

1.- Hadisi koje prenosi Ahmedov sin Abdullah, koje je direktno čuo od svog oca i oni predstavljaju većinu ovog djela. Ta kategorija hadisa se prepoznaje po konstrukciji: *haddesena Abdullah; haddeseni ebi*.

2.- Hadisi koje je Abdullah čuo od oca i nekog drugog. Taj broj je mali.

3.- Hadisi koje Abdullah prenosi od drugih, a ne od svog oca. To se naziva *zevidu Abdullah*. Po broju predaja dolaze odmah nakon prve kategorije.

4.- Hadisi koje je Abdullah čitao ili izlagao svome ocu. Njih nema puno.

5.- Hadisi koje Abdullah nije čuo od svog oca, niti mu ih je čitao ili izlagao, već ih je našao u njegovom Musnedu i prepoznao ih po njegovom rukopisu. Takvih hadisa je, takođe, malo.

⁴²³ Ebu Abdurrahman Abdullah b. Hanbel je bio hafiz u hadisu. Poznato mu je djelo *Zevaidu-l-Musned* tj. dodaci *Musnedu*, u kome je dodao oko 10.000 hadisa na Musned svoga oca. Umro je 290. god. Po Hidžri.

⁴²⁴ Ebu Bekr Ahmed b. Dža'fer el-Kati'i bio je hafiz hadisa i jedan od najvećih hadiskih autoriteta u Iraku u svoje vrijeme. Prenosio je Ahmedove predaje i dodao neke predaje njegovom Musnedu. Umro je 368. god.

⁴²⁵ Vidi o tome: dr. Es-Siba'i, cit. djelo, str. 443 i El-Huli, cit. djelo, str. 69.

⁴²⁶ Ibn Tejmije, *Minhadžu-s-Sunne*, 7/96-97. Takođe: dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, 1/69-70.

6.- Hadisi koje je hafiz El-Kati'i prenio od drugih a ne od Abdullaha i njegovog oca.

Ovakvih hadisa je najmanje u ovom Musnedu. To se prepoznaje po specifičnoj konstrukciji u kojoj se kaže: *haddesena fulan*, bez spominjanja Abdullaha i njegovog oca Ahmeda. To je *zevaidu-l-kati'i*.⁴²⁷

Djela nastala u vezi s *Musnedom*

Vremenom su nastala značajna djela u vezi sa Ahmedovim Musnedom, od komentara, preko skraćanih verzija ovog djela, pa sve do djela koja tretiraju prenosioce hadisa u ovom djelu. Spomenimo neke:

a) Komentari: Komentar šejha Ebu-l-Hasana es-Sindija (umro 1138.god. po H.) i *Bulugu-l-emani min esrari-l-fethi-r-rabbani* od Ahmeda el-Bena'a es-Sa'atija (umro 1371. god. po H.).

b) Djela u vezi sa Musnedom: *Hasaisu-l-Musned* od Ebu Musa el-Medinija (umro 581.god.), *El-Mas'adu-l-Ahmed* od Ibnu-l-Džezzerija (833.), *El-Kavlu-l-musedded fi-ž-žebbi an Musned Ahmed*, od Ibn Hadžera (852.), *Zejlul-l-kavli-l-musedded* od Muhammeda Sibgatullaha el-Medarisija.

c) Djela u vezi sa klasifikacijom hadisa u Musnedu: *Tertibu-l-Musned* od Ebu Bekra el-Muhibba (789.), *Tertibu-l-Musned* od Ibn Zurejka (803.), *Tertibu-l-Musned* od Ibn Zeknuna (837.).

d) Djela u vezi sa prenosiocima u Musnedu: *Tertibu esmai-s-sahabelležine ahredže hadisehum Ahmed b. Hanbel fi-l-Musned*, od Ibn Asakira (571.), *El-Ikmalu fi žikri men lebu rivaje fi Musned el-Imam Ahmed mine-r-ridžali*, od El-Husejnija (765.), *El-Maksadu-l-Ahmed fi ridžali Musned Ahmed*, od Ibnu-l-Džezzerija (833.), *Et-Taribu-l-edžved, bi evhami men džeme'a ridžale-l-Musned*, od Ibn

⁴²⁷ Ahmed el-Benna, *El-Fethu-r-rabbani*, 1/19. Uporedi: Muhammed Es-Sabag, *El-Hadisu-n-nebevi*, str. 331-332.

Hadžera (852.), *Febresu-l-a'lami fi Musned b. Hanbel*, izdanje Orijentalnog instituta iz Berlina, 1906. god.⁴²⁸

Njegov opis i vrline

Imam Ahmed je bio tamnije puti, korpulentan, oblačio je, uglavnom, bijelu odjeću. Knio je kosu i bradu. Vrlo malo je jeo. Imao je izuzetno dobru memoriju. Bio je vrlo ozbiljan. U svom prisustvu nije dozvoljavao neozbiljnost i šalu. Ko bi primijetio Ahmeda u svojoj blizini uozbiljio bi svoj govor. Fetve je izdavao samo kada su isključivo tražene od njega. Samo u krajnjoj nuždi je koristio svoje mišljenje. Često se moglo čuti da na postavljena pitanja odgovara sa: *Ne znam!*⁴²⁹

Skromnost je bila njegova prepoznatljiva crta. Posebno je bio skroman prema slabim, siromašnim i nemoćnim. Nijedan siromašan čovjek se nije prijatnije i dostojanstvenije osjećao ni u jednom društvu, kako ističe Ebu Bekr el-Meruzi, kao što se osjećao kada bi sjedio sa Ahmedom, koji im je ukazivao posebnu počast.⁴³⁰ Njegovu skromnost najbolje nam je dočarao Jahja b. Me'in koji priznaje: *Nisam sreo nikoga poput Ahmeda! Družili smo se pedeset godina a da nikada nije istakao niti se pohvalio sa dobrim osobinama i brojnim kvalitetima koje je imao!*⁴³¹

Strogo je vodio računa o hrani koju je jeo. Prenosi se slučaj, koji prenosi Ibn Kesir, a u kojem se spominje da Ahmed u jednom periodu nije imao ništa od hrane u svojoj kući, tako da nije ništa jeo tri dana. Porodica je uspjela od Saliha, njegovog sina, dobiti malo brašna i napraviti nešto hrane. Nakon što su mu servirali hranu, Ahmed ih je upitao odakle im hrana? Odgovorili su da su je dobili od Saliha. Ahmed je ustao i odbio jesti tu hranu, samo zato što je uzeta od Saliha koji, kako Ahmed reče, uzima nagrade i novac od halife el-Mutevekkila ale-l-lah!

⁴²⁸ O ovim djelima vidi opširnije: dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, 1/77-88; dr. Ekrem Dija' el-Umeri, cit. djelo, 243; el-Huli, cit. djelo, str. 70; dr. M. U. el-Hatib, cit. djelo, str. 351-352 i dr. Hasan Makbuli, cit. djelo, str. 71-72.

⁴²⁹ Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 201.

⁴³⁰ *Menakibu-l-Imam Ahmed b. Hanbel*, str. 272.

⁴³¹ Cit. djelo, str. 274 i *Sijeru a'lami-n-nubela*, 11/214.

Jednom prilikom je halifa priredio veliku gozbu na koju je pozvao i imama Ahmeda. Ahmed tom prilikom nije uzeo nijedan zalogaj, plašeći se da to halifa nije na dozovoljen način stekao!

Koliko se Ahmed bojava harama najbolje će nam potvrditi treći slučaj koji navodi Ibn Kesir. Naime, halifa el-Me'mun je jednom prilikom dijelio veliku količinu zlatnika muhaddisima. Svi su tu hediju primili! Jedini je Ahmed odbio!⁴³²

Otuda je Ahmed bio izrazito siromašan. Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman tvrdi da je Ahmed bio strpljiv u siromaštvu punih 70 godina!⁴³³ Njegova preokupacija bio je ahiret. Ebu Davud es-Sidžistani tvrdi: *Druženja i sijela kod Ahmeda su bila ahiretska. Na njima nije bilo spomena dunjaluku. Nikada nisam primijetio da je na njima Ahmed spomenuo dunjaluk.*⁴³⁴

Pored ostalih osobina karakteristična je bila i njegova darežljivost. Harun el-Mustemli je jednom prilikom sreo Ahmeda i potužio mu se da je ostao bez sredstava za život. Ahmed mu je dao pet dirhema rekavši: *To je sve što imam!*⁴³⁵

Njegov odnos prema ibadetu bio je paradigmatičan za generacije koje dolaze poslije njega. Puno je vremena provodio u ibadetu. Njegov sin Abdullah prenosi: *Moj otac je svakodnevno klanjao po 300 rejkata nafle-namaza! Nakon torture u zatvoru, obzirom da je fizički oslabio, klanjao je po 150 rejkata, a tada je gotovo imao 80 godina! Svaki sedam dana je završavao učenje kompletnog Kur'ana! Nakon jaciye-namaza je kratko spavao, a onda bi ustajao i u ibadetu provodio sve do sabah-namaza.*⁴³⁶ Uz to je, kako navodi Ibrahim b. Hani, izrazito puno postio.⁴³⁷

Imama Ahmeda je, uz brojne divne vrline, krasila i hrabrost. To najbolje primjećujemo kod pitanja da li je Kur'an stvoren. Stav ortodoksne ehlišunnetske uleme bio je da je Kur'an oduvijek i da nije stvoren. Imam Ahmed je energično zastupao taj

⁴³² *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/355.

⁴³³ *Menakibu-l-Imam Ahmed b. Hanbel*, str. 244.

⁴³⁴ Cit. djelo, str. 214.

⁴³⁵ *Sijeru a'lami-n-nubela*, 11/219.

⁴³⁶ Ebu Nu'ajm, *Hil'jetu-l-evlija*, 9/181; *Sijeru a'lami-n-nubela*, 11/212; *Menakibu-l-imam Ahmed b. Hanbel*, str. 286.

⁴³⁷ *Menakibu-l-imam Ahmed b. Hanbel*, str. 288.

stav. Budući da je tadašnji halifa Me'mun zagovarao mu'teziljsko učenje, tražio je da se Ahmed privede. Dok je Ahmed privođen, Me'mun je umro, pa je na vlast došao Mu'tesim, koji je bio istomišljenik prethodnog halife, te je Ahmeda strpao u tamnicu u kojoj je proveo 28 mjeseci i to od 218-220. god. Pušten je na slobodu kada je na vlast došao drugi Me'munov sin, Vasik Billah. Tada je došlo i do promjene ideološkog učenja na dvoru, pa je od tada imam Ahmed uživao izuzetan respekt!

Kasnije su Ahmedu zabranili pristup ljudima i održavanje kružoka, tako da je to iskušenje trajalo punih 14 godina!⁴³⁸ Kakve li sličnosti sa brojnim islamskim učenjacima u današnje vrijeme?!

Otuda su brojni autori upoređivali Ahmedovo iskušenje sa iskušenjem Ebu Bekra r.a. koje je imao sa otpadnicima od vjere, smatrajući da je Ebu Bekr, r.a. bio u prednosti jer je imao istomišljenike i pomagače, dok je Ahmed u ovom slučaju bio usamljen, pa je, prema tome, njegovo iskušenje bilo još veće!⁴³⁹

Ovo Ahmedovo iskušenje na najeklatantniji način nam govori kako učenjaci treba da zastupaju istinu i kako ih na tom putu ne mogu spriječiti male dunjalučke mrvice koje im prosu aktualne vlasti!!!

Koliko je Ahmed bio omiljen kod muslimana toga vremena zbog svojih plemenitih osobina i izuzetnih vrlina najilustrativnije dočarava hafiz Ez-Zehebi, koji citira dvojicu Ahmedovih savremenika. Jedan od njih kaže: *Kod nas u Horasanu smatraju da Ahmed gotovo ne pripada ljudskoj vrsti. Skloniji su da vjeruju da je on od meleka!!!* Drugi primjećuje: *Kod nas smatraju da Ahmedov pogled odgovara ibadetu godinu dana!!!*⁴⁴⁰

⁴³⁸ Vidi o ovim njegovim iskušenjima: *Menakibu-l-imam Ahmed b. Hanbel*, str. 308-362; *Sijeru a'lami-n-nubela*', 11/232-265; M. Handžić, cit. djelo, str. 88 i Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 173-175.

⁴³⁹ Uporedi: *Sijeru a'lami-n-nubela*', 11/196 i Eš-Širbasi, cit. djelo, str. 184.

⁴⁴⁰ *Sijeru a'lami-n-nubela*', 11/211. Vidi, takođe: *Tarihu-l-islam*, 1/79.

Drugi o njemu

Imam Ahmed je bio genije o kojem se u islamskoj literaturi mogu pronaći samo riječi pohvale i posebnog respekta. Gotovo da nema autora koji mu ne priznaje vanrednu učenost, nadprosječnu memoriju i, nadasve, visoke etičke kvalitete, kao rijetko kojem islamskom učenjaku!

Ibrahim el-Harbi, fasciniran njegovom učenošću, kaže: *Kao da je Allah u Ahmedu b. Hanbelu sintetizirao znanje i prvih i kasnijih generacija.*⁴⁴¹

Veki' b. el-Džerrah i Hafs b. Gijas priznaju: *U Kufu nije ušao sličan ovom mladiću!* tj. Ahmedu b. Hanbelu.⁴⁴²

Jahja b. Se'id el-Kattan, poznati hadiski stručnjak, kaže: *Meni nije došao sličan Ahmedu!*, a drugom prilikom veli: *On je jedan od najvećih naučnika ovog ummeta.*⁴⁴³ Bilježi se, takođe, od njega da je priznao: *Niko mi iz Bagdada nije došao draži od Ahmeda b. Hanbela.*⁴⁴⁴

Ibn ebi Hatim prenosi da je njegov otac bio upitan o Ahmedu i da je odgovorio da je on imam i hudždže/dokaz, argument!, a imam Nesai ističe da je bio povjerljiv u hadisu, pouzdan i da je bio jedan od velikih imama!⁴⁴⁵

Ebu Davud, autor poznatog *Sunena*, priznaje: *Sreo sam dvije stotine učenjaka, ali nisam vidio sličnoga Ahmed b. Hanbelu.*⁴⁴⁶

Ebu Zur'a er-Razi, poznati hadiski ekspert, slično kaže: *Moje oči nisu vidjele osobe slične Ahmedu b. Hanbelu.*⁴⁴⁷ Na drugom mjestu ističe: *Nisam vidio nikog doraslog Ahmedu u naučnim disciplinama.*⁴⁴⁸

Abdullah b. el-Hurejbi kaže: *On je bio najvredniji u svom vremenu.*⁴⁴⁹

⁴⁴¹ *Sijeru a'lami-n-nubela*, 11/188.

⁴⁴² Isto djelo, 11/189; *Tarihu-l-islam*, 1/72 i *Tehzibu-t-tehzib*, 1/43 i 195.

⁴⁴³ *Hil'jetu-l-evlija*, 9/167; *Sijeru a'lami-n-nubela*, 11/196 i *Tehzibu-t-tehzib*, 1/43.

⁴⁴⁴ *Sijeru a'lami-n-nubela*, 11/189.

⁴⁴⁵ *Tehzibu-t-tehzib*, 1/44,

⁴⁴⁶ *Hil'jetu-l-evlija*, 9/164 i *Menakibu-l-imam Ahmed b. Hanbel*, str. 139.

⁴⁴⁷ *Hil'jetu-l-evlija*, 9/164.

⁴⁴⁸ Cit. djelo, 9/164 i *Tarihu-l-islam*, 1/76.

Jahja b. Adem veli: *On je naš predvodnik.*⁴⁵⁰

Abdurrezzak es-San'ani, poznati autor hadiske zbirke, kaže: *Nisam sreo većeg šerijatskog pravnika, niti pobožnijeg čovjeka od njega.*⁴⁵¹

Imam Šafija priznaje: *Kada sam napustio Bagdad, iz sebe nisam ostavio većeg pravnika, većeg znalca, boljeg zahida i pobožnijeg čovjeka od Ahmeda b. Hanbela.*⁴⁵²

Iako je imam Šafija bio njegov učitelj, ipak je priznavao Ahmedu vođstvo kada je u pitanju hadis. Jednom prilikom mu se obratio riječima: *Ebu Abdullah, ti si veći ekspert u vjerodostojnijim predajama od nas, pa kada nađeš autentičnu predaju obavijesti me, kako bi se oslonio na nju.*⁴⁵³

Otuda Ebu Ubejd tvrdi: *Nisam vidio nijednu osobu da bolje poznaje sunnet od njega.*⁴⁵⁴

Njegovo pamćenje hadisa bilo je poslovično. Ebu Zur'a er-Razi, čuveni hadiski kritičar, tvrdi da je Ahmed poznavao nevjerojatnih *milijon hadisa!*⁴⁵⁵

Koliko je bilo povjerenje u njegovu stručnost u oblasti hadisa najbolje potvrđuje izjava Amra b. en-Nakida koji kaže: *Ako se samo Ahmed suglasi sa mojim hadisom, onda me uopće ne interesira što će mi drugi oponirati.*⁴⁵⁶

Imam Ahmed je svojim otporom mu'tezilizmu sačuvao brojne ljude od zablude. Otuda Ali b. el-Medini, poznati hadiski stručnjak, tvrdi da niko, nakon Allahovog Poslanika, s.a.v.s, nije učinio za islam koliko Ahmed b. Hanbel!⁴⁵⁷ Značajno je navesti mišljenje Ibn Hibbana i Hilala b. el-Ala'a, koji smatraju da je Ahmed tada

⁴⁴⁹ Tehzibu-t-tehzip, 1/43.

⁴⁵⁰ Isto djelo i strana.

⁴⁵¹ Tarihu-l-islam, 1/72 i Tehzibu-t-tehzip, 1/43.

⁴⁵² Tarihu Bagdad, 4/419; Tarihu-l-islam, 1/74; Sijeru a'lami-n-nubela', 11/195 i M. Handžić, cit. djelo, str. 87.

⁴⁵³ Hil'jetu-l-evlija', 9/170 i Sijeru a'lami-n-nubela', 11/213.

⁴⁵⁴ Tarihu-l-islam, 1/74 i Sijeru a'lami-n-nubela', 11/196.

⁴⁵⁵ Tarihu Bagdad, 4/419-420; Sijeru a'lami-n-nubela', 11/187; Tehzibu-t-tehzip, 1/44 i Šezeratu-z-zeheb, 3/188.

⁴⁵⁶ Tarihu-l-islam, 1/77 i Sijeru a'lami-n-nubela', 11/198.

⁴⁵⁷ Vidi: Tarihu Bagdad, 4/418. Uporedi: Ebu Zehv, El-Hadisu ve-l-muhaddisune, str. 353.

popustio – kada je u pitanju pritisak mu'tezilija da je Kur'an stvoren – mnogi ljudi bi otišli u kufur!⁴⁵⁸

Imam Ahmed je bio odlučan borac za odbacivanje novotarija koje su se tih godina kalemile na vjeru. Otuda Kutejbe ističe: *Da nije bilo Ahmeda, mnogo toga bi se pridodalo vjeri! On je imam čitavog dunjaluka!*⁴⁵⁹

Smrt

Ahmed b. Hanbel umro je u Bagdadu 241. god. u 77. godini života.⁴⁶⁰ Njegovoj dženazi prisustvovao je veliki broj ljudi. U brojnim izvorima se navodi da mu je dženazu-namaz klanjalo između 800.000 i 1.300.000 muškaraca i 60.000 žena!!!⁴⁶¹

El-Hallal bilježi predaju od Abdu-l-Vehhaba el-Verraka koji je rekao: *Nismo čuli za veći skup ni u džabilijetu niti u islamu od dženaze Ahmedu b. Hanbelu! Na toj dženazi je bilo oko milion muškaraca i 60.000 žena! Ljudi su tom prilikom otvarali vrata svojih domova, nudeći one koji nemaju abdest, da uđu u kuću i uzmu abdest za tu dženazu!*⁴⁶²

Koliko je Ahmed bio omiljen u narodu najbolje će nam ilustrirati izjava Ebu-l-Hasana et-Temimija, koju prenosi od svog oca a on od djeda, koji je prisustvovao toj dženazi, a nakon namaza je osjetio potrebu da se približi njegovom kaburu. Tek osmi dan, nakon dženaze, uspio se približiti njegovom kaburu zbog ogromne gužve i velikog broja ljudi koji su svakodnevno dolazili na njegov kabur!⁴⁶³

Još jedan nevjerovatan podatak vezan je za njegovu dženazu. Naime, nakon dženaze i veličanstvenog skupa kakav se ne pamti do tada, brojni autori spominju predaju Ibn ebi Hatima, da je tom

⁴⁵⁸ Tehzibu-t-tehzib, 1/44.

⁴⁵⁹ Tarihu-l-islam, 1/73 i Sijeru a'lami-n-nubela', 11/195.

⁴⁶⁰ Tarihu Bagdad, 4/422 i Menakibu-l-Imam Ahmed b. Hanbel, str. 409.

⁴⁶¹ Vidi o tome: Tarihu Bagdad, 4/422; Menakibu-l-imam Ahmed b. Hanbel, str. 415-416; Tarihu-l-islam, 1/140; Sijeru a'lami-n-nubela', 11/340 i El-Bidaje ve-n-nihaje, 10/368.

⁴⁶² Sijeru a'lami-n-nubela', 11/339.

⁴⁶³ Menakibu-l-imam Ahmed b. Hanbel, str. 418.

prilikom, prešlo na islam 10.000, a u drugoj predaji 20.000 židova, kršćana i vatropoklonika!!!⁴⁶⁴

I na kraju, spomenut ćemo još jednu zanimljivost u vezi s ovim velikanom islamske misli. Ebu-l-Hasan b. ez-Zaguni kaže: *Kada je, u blizini Ahmedovog kabura, pravljen kabur za Ebu Dž'a'fera b. ebi Musa'a, ukazala se njegova unutrašnjost! Ahmedovi ćefini bili su ispravni a njegovo tijelo nije se promijenilo! To je bilo 230 godina nakon Ahmedove smrti!!!*⁴⁶⁵

Nije ni čudo: Bio je to Ahmed b. Hanbel! Allah mu se smilovao i nagradio ga Džennetom!

⁴⁶⁴ O ovome provjeri: *Tarihu Bagdad*, 4/423; *Menakibu-l-imam*, str.420; *Tarihu-l-islam*, 1/141; *Sijeru a 'lami-n-nubela* ', 11/343; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 10/369 i *Šezeratu-z-zeheb*, 3/189.

⁴⁶⁵ *Tehzibu-t-tehzib*, 1/44.

ABDULLAH B. ABDURRAHMAN ED-DARIMI

181./797. – 255./868.

Ed-Darimi bio je jedan od velikih hafiza hadisa i veoma pouzdan i precizan u ovoj oblasti. Njegovi učenici, sve sami hadiski velikani, na koje je on, itekako, utjecao, bili su: Buhari, Muslim, Nesai, Ebu Davud i Tirmizi.

Njegov Sunen, prema brojnim hadiskim autoritetima, zaslužuje šestu poziciju od Kutubi-s-sitte, budući da sadrži manje slabih predaja od Ibn Madžinog Sunena!

Njegovo puno ime je Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behram b. Abdussamed⁴⁶⁶ et-Temimi ed-Darimi es-Semerkandi.⁴⁶⁷

Ed-Darimi je rođen 181. god. po Hidžri. On je to sam potvrdio u predaji koju od njega prenosi Ishak b. Ibrahim el-Verrak, u kojoj kaže: *Rođen sam 181. godine one godine u kojoj je umro Abdullah b. el-Mubarek.*⁴⁶⁸

Ed-Darimi se naziva zbog pripadnosti Darimu b. Maliku b. Hanzali, a Es-Semerkandi, po gradu Semerkandu, u današnjem Uzbekistanu.⁴⁶⁹

Putovanje u potrazi za hadisom

Ed-Darimi, kao i ostali muhaddisi njegovog vremena, rano se počinje zanimati za hadis i hadisku znanost. Zavidno znanje iz te oblasti postigao je obilazeći tadašnje islamske naučne centre. U izvorima se navodi da je bio u Šamu, Egiptu, Iraku, Hidžazu, Horasanu i dr.⁴⁷⁰

Slušao je veliki broj učitelja od kojih je mnogo naučio iz ove oblasti. Izdvojicemo samo one najznačajnije: Jezid b. Harun, en-Nadr b. Šumejl, Ebu-n-Nadr Hašim b. el-Kasim, Mervan b. Muhammed et-Tatari, Ešhel b. Hatim, Esved b. Amir, Dža'fer b.

⁴⁶⁶ Hafiz Ez-Zehebi, suprotno ostalim autorima, umjesto Ibn Abdussamed spominje Ibn Abdullah! Međutim, u djelu *Tezkiretu-l-huffaz*, takođe, spominje Ibn Abdussamed. Dakle, ovdje se radi o štamparskoj grešci ili je to, pak, neka posebna verzija imena drugim autorima nepoznata. (Uporedi: *Sijeru a'lami-n-nubela*, 12/224).

⁴⁶⁷ *Tarihu Bagdad*, 10/29; Ibn Hibban, *Es-Sikat*, 8/364; Ibnu-l-Dževzi, *El-Muntezam*, 10/144 i 12/92; *Tehzibu-t-tehzib*, 2/373; El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 296; El-Kettani, *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 32 i Ez-Zirikli, *El-A'lam*, 4/95.

⁴⁶⁸ *Tarihu Bagdad*, 10/30; *Sijeru a'lami-n-nubela*, 12/228 i *Tehzibu-t-tehzib*, 2/374.

⁴⁶⁹ Uporedi: *Tarihu Bagdad*, 10/29; Ibnu-l-Dževzi, *El-Muntezam*, 12/92; *Sijeru a'lami-n-nubela*, 12/224; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 297-298; *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 32 i Fevvaz Ahmed Zemerli, Uvod u: SUNEN Ed-Darimije, 1/5.

⁴⁷⁰ Vidi o tome: *Tarihu Bagdad*, 10/29; *El-Muntezam*, 10/144; *El-A'lam*, 4/95 i Muhammed es-Sabag, *El-Hadis-u-n-nebevi*, str. 332.

Avn, Se'id b. Amir ed-Dube'i, Ebu Ali el-Hane'fi, Osman b. Omer b. Faris, Vehb b. Džerir, Jahja b. Hassan, Ja'la b. Ubejd, Ebu Asim, Ebu Nu'ajm, El-Humejdi, Muhammed b. Jusuf el-Firjabi, Ebu-l-Jeman i dr.⁴⁷¹

Učenici

Imam Ed-Darimi je iza sebe ostavio brojne učenike koji su bili izuzetno poznata imena u hadiskoj znanosti. Dovoljno je reći da su gotovo svi autori Kutubu-s-sitte bili njegovi učenici!⁴⁷² Brojni izvori spominju da su njegovi najpoznatiji učenici Buhari, Muslim, Nesai, Ebu Davud i Tirmizi. Uz njih ćemo takođe spomenuti njegove poznate učenike - muhaddise kao što su: Ebu Zur'a er-Razi, Ebu Hatim er-Razi, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Hasan b. es-Sabah el-Bezzar, Muhammed b. Jahja ez-Zuheli, Bekijj b. Mahled, Bundar b. Beššar, Omer b. Muhammed el-Budžejri, Abdullah b. Vasil el-Buhari, Muhammed b. Abdullah el- Hadremi Mutajjen, Isa b. Omer b. el-Abbas es-Semerandi, Abd b. Humejd, Salih b. Muhammed (poznat kao Džezere) Ibrahim b. ebi Talib, Dža'fer b. Muhammed el-Firjabi, Muhammed b. en-Nadr el-Džarudi i dr.⁴⁷³

Djela

On je napisao više djela. U islamskim izvorima spominju se:

- 1 - *Es-Sunen*,
- 2 - *El-Musned*,
- 3 - *El-Džami'*,
- 4 - *Et-Tefsir*,

⁴⁷¹ O tome opširnije: *Tarihu Bagdad*, 10/29; *El-Muntezam*, 10/144; *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 12/224-225; *Tehzibu-t-tehzib*, 2/373, Fevvez Ahmed Zemerli, cit. djelo, 1/5-6.

⁴⁷² Vidi: Mehmed Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 90.

⁴⁷³ Opširnije o njegovim učenicima: *Tarihu Bagdad*, 10/29; *El-Muntezam*, 10/144 i 12/92; *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 12/225; *Tehzibu-t-tehzib*, 2/373 i Zemerli, cit. djelo, 1/6-7.

Neki autori smatraju da su *Sunen* i *Musned* isto djelo, danas poznato pod nazivom *Sunen* imama Darimija.⁴⁷⁵ Ima i mišljenja da je *El-Džami'*, ustvari, njegov *Sunen*, kao što tvrdi hafiz El-Iraki, a da je njegov *Musned* tokom vremena izgubljen!⁴⁷⁶

Sunen

Njegov *Sunen* kod muhaddisa je poznat kao *Musned*. Tako imam Es-Sujuti tvrdi da brojni autori smatraju da je preče nazivati Darimijin *musned* *sunenom*, obzirom da je klasificiran prema šerijatskopравnim poglavljima, kako su, inače, klasificirane hadiske zbirke nazvane *sunenima*! Neki tom djelu daju naziv i *Sahih*!⁴⁷⁷

Prvi koji je ovu Darimijinu zbirku hadisa nazvao *Sahihom* bio je imam Mugletaj,⁴⁷⁸ a on je ovaj naziv, po svoj prilici, preuzeo iz rukopisa čuvenog hafiza El-Munzirija.⁴⁷⁹ To tvrdi i hafiz El-Ala'i.⁴⁸⁰

Hafiz El-Iraki smatra da je Darimi ovo djelo nazvao *Musnedom*, kao što je i imam Buhari svoj *sahih* nazvao *Musnedom*, budući da

⁴⁷⁴ O njegovim djelima vidi: *Tarihu Bagdad*, 10/32; *El-Muntezam*, 10/145; *Ez-Zehebi*, *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/535; *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 12/228; *Tehzibu-t-tehzib*, 2/373; Es-Sujuti, *Tedribu-r-ravi*, 1/88; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 296; M. Handžić, cit. djelo, str. 90; Ez-Zirikli, cit. djelo, 4/95-96; El-Huli, *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str. 61 i dr. Ekrem el-Umeri, *Buhusun fi tarihi-s-sunneti-l-mušerrefeti*, str. 236.

⁴⁷⁵ Pogledaj o tome: M. Handžić, navedeni izvor, str. 90 i M. Es-Sabag, *El-Hadisu-n-nebevi*, str. 332.

⁴⁷⁶ Vidi o takvoj mogućnosti: Es-Sujuti, *Tedribu-r-ravi*, 1/88-89.

⁴⁷⁷ Vidi: Es-Sujuti, *Tedribu-r-ravi*, 1/88. Uporedi, takođe: Zemerli, cit. djelo, 1/8-9 i dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, Uvod u djelo: Ibn Hadžer, *Ithafu-l-mehere bi-l-fevaiddi-l-mubtekere min atrafi-l-ašere*, 1/48.

⁴⁷⁸ Alauddin Mugletaj b. Abdullah el-Hanefi et-Turki bio je hafiz hadisa. Napisao je više od stotinu djela. Umro je 762. god. po H. (Vidi: *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 117-118.)

⁴⁷⁹ *Tedribu-r-ravi*, 1/88.

⁴⁸⁰ Vidi: cit. djelo, 1/88. Inače, El-Ala'i, čije je ime: Salahuddin Ebu Se'id Halil el-Ala'i ed-Dimiški eš-Šafi'i bio je poznati hafiz hadisa i poznati ekspert za prenosioce hadisa i skrivene mahane u hadisu. Od brojnih njegovih djela najpoznatija su: *Džami'u-t-tahsili fi ahkami-l-merasili* i skraćena verzija *Džami'u-l-usula* od Ibnu-l-Esira el-Džezirija. Umro je 761. god. po H. (Vidi: *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 83-84.)

svi hadisi koji su u njemu navedeni imaju cijeli niz prenosilaca sve do Allahovog Poslanika, s.a.v.s, iako u njegovom *Sunenu* ima popriličan broj mursel, mu'dal, munkati' i maktu'-predaja.⁴⁸¹

Njegov *Sunen* sadrži ukupno 3.503 hadisa!⁴⁸²

O stepenu vjerodostojnosti hadisa u toj zbirci postoje različite ocjene. Hafiz Mugletaj smatra da su hadisi u ovom djelu autentični. Međutim, Ibn Hadžer tvrdi sa u ovom djelu ima i autentičnih, ali i slabih predaja! Po njemu je Malikov *Muvetta'* autentičniji a prenosiooci jači!

Brojni autori smatraju da su hadisi u Darimijinoj zbirci jači i autentičniji od Ibn Madžinog *Sunena*! Tako šejh El-Ala'i zaključuje: *Preče je da se na šestu poziciju Kutubi-s-sitte, umjesto Ibn Madžinog Sunena, uvrsti Darimijin Sunen!*⁴⁸³ Isti stav ima i hafiz Mugletaj i šejh Abdu-l-Hakk ed-Dehlevi. Oni smatraju da bi njegov *Musned* trebao zauzeti šestu poziciju u *Kutubi-s-sitte* zato što u njegovom *Sunenu* ima daleko manje slabih prenosilaca, pa iako ima mursel i mevkuf-predaja, zato su rijetke šazz i munker-predaje!⁴⁸⁴

Ibn Hadžer drži da Darimijin *Sunen*, svojom autentičnošću, uopće ne zaostaje za ostalim sunenima iz *Kutubi-s-sitte*! Da je kojim slučajem klasificiran na šestu poziciju, umjesto Ibn Madžine zbirke, bilo bi bolje!⁴⁸⁵

Značajno je istaknuti da u njegovom *Sunenu* ima '*ali*-predaja tj. predaja preko kojih se sa najmanjim brojem prenosilaca na najkraći način stiže do Vjerovjesnika, s.a.v.s. Njegovo djelo sadrži i dobar broj *sulasijjata*, tj. predaja u čijem se lancu prenosilaca pojavljuju samo trojica ljudi između njega i Allahovog Poslanika, s.a.v.s. Takvih predaja u Darimijinom *Sunenu* ima više nego u Buharijinom *Sabihu*!⁴⁸⁶

⁴⁸¹ *Tedribu-r-ravi*, 1/88.

⁴⁸² Vidi izdanje Daru-r-rejjan li-t-turas, Kairo, 1987. god., u obradi Fevvaza Ahmeda Zemerlija i Halida es-Seb'a el-Elemija, u dva toma.

⁴⁸³ Zemerli, cit. djelo, 1/10.

⁴⁸⁴ Isto djelo, tom i strana. Vidi, takođe: Muhammed es-Sabag, *El-Hadisu-n-nebevi*, str. 333.

⁴⁸⁵ *Tedribu-r-ravi*, 1/88.

⁴⁸⁶ *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 32. Uporedi, takođe: Zemerli, cit. djelo, 1/10.

Drugi o Darimiju

Imam Darimi je islamski učenjak o kojem su islamski autori izrekli brojne pohvale. On nije respektiran samo kao hadiski ekspert, već je izuzetno cijenjen i kao mufessir i kao šerijatski pravnik!

El-Hatib el-Bagdadi tvrdi da je Darimi bio jedan od onih koji su puno putovali u potrazi za hadisom, prepoznatljiv po izuzetnom pamćenju hadisa, vanredno pouzdan, iskren i posebno istančan u ovoj oblasti, a uz to je bio skroman i pobožan!⁴⁸⁷

Muhammed b. Ibrahim b. Mensur eš-Širazi tvrdi da je Darimi posjedovao intelektualno savršenstvo. Po njemu je on bio osoba koja je drugima bila uzor u blagosti, memoriji, ibadetu i zuhdu. Njegovom angažiranošću hadis se posebno rasprostranio u Semerkandu. On je svaki falsifikat hadisa odbacivao! Bio je, kako primjećuje eš-Širazi, mufessir u punom smislu te riječi i učeni pravnik!⁴⁸⁸

Hafiz Ibn Hibban kaže: *Darimi je bio jedan od preciznih hafiza hadisa i pobožnih ljudi u vjeri, koji su pamtiti, sakupljali, razumijevali, pisali i prenosili hadise! Zbog toga se hadis raširio u njegovom mjestu. On je sunnetu poživao, štitiio njegove prijatelje a njegove neprijatelje ponižavao!*⁴⁸⁹

Ebu Se'id el-Ešedždž, poznati hadiski stručnjak, priznaje da je on bio njihov imam/predvodnik,⁴⁹⁰ dok Ebu Hatim er-Razi, poznati hadiski kritičar, tvrdi da je on bio imam svog vremena!⁴⁹¹

Muhammed b. Abdullah el-Meharrimi, obraćajući se stanovnicima Horasana, odakle je bio i Darimi, veli im: *Dok je Darimi među vama, ne tražite drugoga!!*⁴⁹²

⁴⁸⁷ *Tarihu Bagdad* 10/29. To isto prenose i ez-Zehebi i Ibn Hadžer. (Vidi: *Sijeru a'lami-n-nubela*, 12/227 i *Tehzibu-t-tehzib*, 2/373-374.)

⁴⁸⁸ *Sijeru a'lami-n-nubela*, 12/227; *Tehzibu-t-tehzib*, 2/373 i dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, 1/47.

⁴⁸⁹ Ibn Hibban, *Es-Sikat*, 8/364. Vidi, takođe: *Sijeru a'lami-n-nubela*, 12/227 i *Tehzibu-t-tehzib*, 2/373.

⁴⁹⁰ Vidi o tome: *Tarihu Bagdad*, 12/32; *Sijeru a'lami-n-nubela*, 12/226 i *Tehzibu-t-tehzib*, 2/373.,

⁴⁹¹ *Tarihu Bagdad*, 10/32; *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/535; *Sijeru a'lami-n-nubela*, 12/227 i *Tehzibu-t-tehzib*, 2/373.

⁴⁹² *Tarihu Bagdad*, 10/31-32 i *Sijeru a'lami-n-nubela*, 12/226.

Njegova intelektualna snaga, izuzetna memorija i suptilna pobožnost izdvajali su ga od mnogih drugih. Otuda Muhammed b. Abdullah b. Numejr priznaje: *Nadmašio nas je Abdullah b. Abdurrahman Darimi, i u pamćenju i u pobožnosti!*⁴⁹³

Ibn ebi Hatim prenosi od svog oca da je Darimi bio pouzdan i iskren u hadisu,⁴⁹⁴ a Ebu Abdullah Hakim en-Nejsaburi navodi da je bio jedan od istaknutih hafiza u hadisu!⁴⁹⁵

Redža' b. Muredždža, njegov učenik, kasnije veliki hadiski stručnjak, tvrdi: *Nisam vidio nikoga da bolje poznaje hadis od njega!*⁴⁹⁶ Drugom prilikom on kaže: *Sreo sam Sulejmana eš-Šazekunija, Ishaka b. Rabeejha i još niz učenjaka, ali nisam sreo nikoga da bolje pamti hadise od Darimija!*⁴⁹⁷

Ahmed b. Hanbel je posebno respektirao ovog velikana hadiske znanosti. Koliko je uvažavao ocjenu Darimije, kada je u pitanju neki prenosilac hadisa, najbolje će nam ilustrirati sljedeći primjer. Naime, jednom prilikom je Abdussamed b. Sulejman el-A'ređž el-Belhi upitao Ahmeda o el-Hammaniju i njegovom mjestu u hadiskoj znanosti, pa mu je Ahmed odgovorio: *Ostavili smo ga i ne prenosimo od njega hadis zbog (loše ocjene) Abdullaha b. Abdurrahmana Darimija o njemu! Darimi je, uistinu, imam!*⁴⁹⁸

Ishak b. Davud es-Semerkandi prenosi od jednog svog rođaka, koji je bio kod Ahmeda b. Hanbela i počeo mu hvaliti izvjesnog Ibn el-Munzira, na što mu je Ahmed odgovorio da ne poznaje tog čovjeka, nego mu je savjetovao da se on u hadisu drži Darimija! To mu je ponovio tri puta!⁴⁹⁹

Ebu-l-Fadl Muhammed b. Ibrahim es-Semerkandi kaže: *Jednom prilikom dok sam bio kod Ahmeda, spomenut je Darimi, na što je on*

⁴⁹³ *Tarihu Bagdad*, 10/32; *Sijeru a'lami-n-nubela*', 12/226; *Tehzibu-t-tehzib*, 2/373 i *Šezeratu-z-zeheb*, 3/245.

⁴⁹⁴ Ibn ebi Hatim, *El-Džerhu ve-ta'dilu*, 5/99.

⁴⁹⁵ *Tehzibu-t-tehzib*, 2/374.

⁴⁹⁶ *Tarihu Bagdad*, 10/31 i *Tehzibu-t-tehzib*, 2/374.

⁴⁹⁷ *Tarihu Bagdad*, 10/31; *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/535 i *Sijeru a'lami-n-nubela*', 12/229.

⁴⁹⁸ *Tarihu Bagdad*, 10/31.

⁴⁹⁹ *Tarihu Bagdad*, 10/31 i *Tehzibu-t-tehzib*, 2/373.

konstatovao: *To je taj gospodin!, a zatim dodao: Meni je ponuđen kufr, pa ga nisam primio, a njemu je ponuđen dunjaluk, a on ga je odbio!!*⁵⁰⁰

Abdullah, sin Ahmeda b. Hanbela, kaže da je jedanput upitao oca: ko su stvarni hafizi hadisa? On mu je odgovorio: *Sinko moj, to su mladići koji su bili kod nas iz Horasana, koji su se već razišli!* Upitao sam: *Ko su oni?* Odgovorio je: *Muhammed b. Isma'il el-Buhari, Ubejdullah b. Abdulkerim Ebu Zur'a er-Razi, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkandi ed-Darimi i Hasan b. Šudža' el-Belhi!* Upitao sam: *Ko je najbolji od njih?* Rekao je: *Ebu Zur'a je najbolje citirao hadise, Buharija ih je najbolje poznavao, Darimi je bio najprecizniji, dok ih je Hasan b. Šudža' najbolje klasificirao u poglavlja.*⁵⁰¹

Ebu Hatim er-Razi tvrdi: *Buharija je najznaniji od onih koji su ušli u Irak, a od onih koji se danas nalaze u Horasanu, Muhammed b. Jahja je najznaniji, Muhammed b. Eslem najpobožniji a Darimi najsigurniji.*⁵⁰²

Muhammed b. Beššar kaže: *Četiri su hafiza na dunjaluku: Ebu Zur'a u Rejju, Muslim u Nejsaburu, Darimi u Semerkandu i Buhari u Buhari.*⁵⁰³

Imam Ez-Zehebi za ovog velikana tvrdi da je bio jedan od stubova vjere!⁵⁰⁴

Koliko je uvažavanje i poštovanje ovaj velikan uživao kod ostalih hadiskih autoriteta, najbolje potvrđuje primjer koji bilježi Ishak b. Ahmed b. Halef. On kaže: *Bili smo kod Muhammeda b. Isma'la el-Buharija, kada mu je došla vijest o smrti imama Darimija. Prvo je oborio glavu, a onda je podigao i rekao: Inna lillahi ve inna ilejhi radž'un! / Mi smo Allahovi i Njemu se vraćamo! Suze su obilile njegove obraze, a onda je izgovarao stihove u kojima se izražavale tuga za ovim velikanom.*⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ *Tarihu Bagdad*, 10/31 i *El-Muntezam*, 10/144 I 12/93. Ovdje se radi o *Halku-l-Kur'anu*, raspravi da li je Kur'an stvoren ili je oduvijek. Da je Ahmed prihvatio to mu'teziljsko učenje o stvaranju Kur'ana otišao bi u nevjerstvo. On je to odbio i strpan je, zbog toga, u tamnicu. Imamu Darimiju je ponuđeno vrhovno sudstvo, pa ga je odbio prihvatiti, pa je zbog toga bio ponižavan i maltretiran!

⁵⁰¹ *Tedribu-r-ravi*, 2/229.

⁵⁰² *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 12/227; *Tehzibu-t-tehzip*, 2/373 i *Tedribu-r-ravi*, 2/229.

⁵⁰³ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 12/226 i *Tehzibu-t-tehzip*, 2/373.

⁵⁰⁴ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 12/229.

⁵⁰⁵ *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 12/228-229 i *Tehzibu-t-tehzip*, 2/374.

Smrt

Većina islamskih izvora spominje da je imam Darimi umro u četvrtak, na Jevmi-t-tervije, a ukopan u petak, na Dan Arefata, 255. god. po Hidžri. U času smrti imao je 75 godina.⁵⁰⁶ Neki izvori navode da je umro 250. godine,⁵⁰⁷ ali većina preferira 255. godinu.

U većini izvora navodi se da je Darimi živio 75, dok Ibn Hadžer kaže da je živio 74 godine.⁵⁰⁸

Ukopan je u Mervu, današnjem Iraku.⁵⁰⁹

⁵⁰⁶ O tome vidi: *Tarihu Bagdad*, 10/32; *Es-Sikat*, 8/364; *El-Muntezam*, 10/145 i 12/93; *Šezeratu-z-zeheb*, 3/245 i *El-A'lam*, 4/95.

⁵⁰⁷ Uporedi: *Tarihu Bagdad*, 10/32; *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 12/228 i *Tehzibu-t-tehzib*, 2/373.

⁵⁰⁸ *Tehzibu-t-tehzib*, 2/373.

⁵⁰⁹ Vidi: Muhammed es-Sabag, *El-Hadisu-n-nebevi*, str. 332.

BUHARI

194./819. – 256./869.

Izuzetno memoriranje, precizni kriteriji u prihvatanju i prenošenju hadisa, prefinjen karakter i, nadasve, suptilna pobožnost i bogobožnost, učinili su da Buhari izraste u genija koji se rađa jednom u hiljadu godina. Povrh toga, konsenzus je islamske uleme, njegov *Sabih* je najautentičnija knjiga, nakon Časnog Kur' ana, na planeti Zemlji!

Ebu Abdullah Muhammed b. Isma'il b. Ibrahim b. el-Mugire b. Berdizbeh⁵¹⁰ - a neki vele: Bezdizbeh⁵¹¹ - el-Džu'fi el-Buhari. El-Džu'fi se nazivao zbog toga što je njegov djed prešao na islam posredstvom El-Jemana b. Ahnesa el-Džu'fija. Inače, prema tadašnjim običajima onaj koji je primio islam preuzima prezime od onoga od koga je primio islam i automatski postaje njegov štićenik.⁵¹² El-Buhari ime je dobio po poznatom mjestu Buhari⁵¹³, gdje je i rođen.

Potiče iz porodice koja je bila poznata po osobama koje je učenost krasila. Njegov otac Isma'il slušao je hadis od Malik b. Enesa⁵¹⁴ i bio je poznat kao učen i pobožan čovjek.

Svi autori se slažu u datumu rođenja imama Buharija. Rođen je u petak, nakon džume-namaza, 13. ševvala 194. god. po H. ili 810. god. po Isa, a.s., rođenju.⁵¹⁵

Putovanje u potrazi za hadisom

Imam Buhari se isticao svojom oštroomnošću, izuzetnim pamćenjem i ljubavlju spram znanja, napose islamskog, još kao dijete. Hadis je počeo učiti još dok je bio u mektebu, kada, kako i

⁵¹⁰ Ez-Zehebi, *Sijeru a'lami-n-nubela*, 12/391; Ibn Hadžer, *Hedju-s-sari*, str. 501; El-Kettani, *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str.10; Muhammed Muhammed Ebu Zehve, *El-Hadisu ve-l-muhaddisun*, str. 353; dr. Mustafa es-Siba'i, *Es-Sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri 'i-l-islami*, str. 445 i Buran ed-Danavi, *Uvod u El-Edebu-l-mufred* Imama Buhari, str. 9.

⁵¹¹ Vidi: Ibn Hadžer, *Tehzibu-t-tehzib*, 3/508; Ibn Kesir, *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/27. Neki naši autori navode skraćenu verziju njegovog imena. (Vidi: T. Okić, *Islamska tradicija*, str. 17; M. Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 86; i M. Karalić, *Imam Buharija i njegov Džami'u-s-sahih*, *Islamska misao*, br. 5, 1982. god. str. 21). Drugi navode već spomenutu dužu verziju imena. (Usporedi: M. Tufo, *Temelji hadiske nauke*, *Glasnik*, za 1937. god., br. 6-7, str. 260, N. Smailagić, *Leksikon islama*, str. 104 i O. Nakićević, *Uvod u hadiske znanosti*, str. 149).

⁵¹² El-Kettani, cit. djelo, str. 10.

⁵¹³ Grad u današnjem Uzbekistanu. Muslimani su ga osvojili u 8. stoljeću. U njemu se nalaze brojni spomenici islamske kulture. (*Enciklopedija leksikografskog zavoda*, 1/531).

⁵¹⁴ *Sijeru e'lami-n-nubela*, 12/392.

⁵¹⁵ Ibn Kesir, 11/27; Ez-Zehebi, 12/392; Ibnu-l-Imad, *Šezeratu-z-zeheb*, 3/252 i Ez-Zirikli, *El-E'alam*, 6/34.

sam priznaje, nije imao ni deset godina. Sa 16 godina je već znao napamet ono što su napisali Ibn Mubarek i Veki'.⁵¹⁶ Ibn Kesir navodi predaju da je još kao dječak znao napamet citirati 70.000 hadisa sve jedan za drugim.⁵¹⁷

Nakon učenja pred brojnim šejhovima u rodnom mjestu i prisustvovanju hadiskim kružocima, upućuje se sa majkom i bratom Ahmedom u Mekku poradi izvršavanja pete islamske dužnosti i tu ostaje, da uveća svoje znanje. Uz znamenite hadiske učitelje u Mekki, odlazi i sluša hadiske znanosti od medinskih hadiskih autoriteta i već tada počinje pisati svoja znamenita djela.

Neodoljiva želja za znanjem i spoznajom vodi ga u naučne centre: u Šam, Egipat, Hidžaz, Basru, Kufu, Horasan, Bagdad i dr.⁵¹⁸ Tamo dolazi u kontakt sa najjeminentnijim hadiskim stručnjacima, s kojima ulazi u naučne rasprave, od njih uči, ali im pruža i svoje bogato znanje i istančane kriterije koje je vremenom sve više usavršavao.

Inače, imam Buhari upušta se veoma mlad u naučne rasprave i veoma često misli suprotno onima sa kojima raspravlja. Njegova urođena sklonost ka hadisu bila je prepoznatljiva crta na svakom mjestu. Tako je jednom prilikom, kako navodi hafiz Ez-Zehebi, došao kod Humejdija koji je raspravljao sa drugim muhaddisom, koji mu je oponirao u stavovima. Humejdi je tražio da Buhari presudi u toj raspravi, iako je Buhari tada imao svega 18 godina, a oni su bili zreli i odrasli učenjaci. Imam Buhari je presudio u korist Humejdija. Sjećajući se tog slučaja, Buhari će se kasnije prisjetiti i primjetiti: *Da je oponent Humejdijevo stvu ostao pri svom mišljenju, pa kao takav umro - umro bi kao nevjernik!*⁵¹⁹

Buharijini učitelji

Prije negoli je otišao iz rodnog mjesta na dalje usavršavanje u hadiskoj znanosti, prvo je u Buhari slušao znamenite šejhove koji su mu dali osnovne smjernice u toj oblasti i prenijeli veliki broj

⁵¹⁶ Ez-Zehebi, 12/393.

⁵¹⁷ *El Bidaje ve-n-nihaje*, 11/27.

⁵¹⁸ El-Huli, *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str. 71.

⁵¹⁹ *Sijeru e'alami-n-nubela*, 12/401.

hadisa, kao što su bili: Abdullah b. Muhammed el-Džu'fi, Muhammed b. Selam⁵²⁰ el-Bikendi i drugi.

Nakon odlaska iz rodnog mjesta u Belhu, hadis sluša od Mekkijsa b. Ibrahima, u Mervu od Abdana b. Osmana i Alije b. Hasana, u Nejsaburu od Jahja b. Jahjaa, u Rejju od Ibrahima b. Musaa, u Bagdadu od Muhammeda b. Isaa, Surejdža b. Nu'mana, Affana i dr., u Basri od Ebu-l-Asima el-Ensarija, Abdurrahmana b. Hammada, Hadždžadža b. Minhala i dr., u Kufi od Ubejdullaha b. Musaa, Ebu Nu'ajma i dr., u Mekki od Ebu Abdurrahmana el-Mukria, Hallah b. Jahjaa, Hassana b. Hassana el-Basrija i dr., u Medini od Abdulaziza el-Uvejsija, Ejjuba b. Sulejmana i dr., u Misiru od Se'ida b. ebi Merjem, Asbega i dr. i u Šamu od Ebu Jemana, Adema b. ebi Ijasa i drugih.⁵²¹

Imam Buhari je, kako i sam priznaje, boravio u Šamu, u Misiru, dva puta u Džeziri, četiri puta u Basri, šest godina je proveo u Hidžazu, ni sam ne zna broj svojih posjeta Kufi i Bagdadu gdje je imao veoma korisne susrete sa hadiskim autoritetima.⁵²² Zna se, obzirom da je puno putovao, da je imao prilike slušati oko hiljadu učitelja. O tome sam Buhari kaže: *Bilježio sam hadis od 1.080 stručnjaka u toj oblasti!*⁵²³

Generacija učenika koju je odgojio

Imam Buhari imao je izuzetno veliku nadarenost u pogledu prezentiranja hadiske znanosti ljudima, posebno mladima. Njegovim predavanjima prisusvovalo je na hiljade osoba. Sinteza njegovog znanja, memorije, moralnih kvaliteta i kriterija i duhovne suptilnosti osvajala je one koji su ga slušali i to je bio faktor koji je prevagnuo u odgajanju generacije koju je ostavio iza sebe.

⁵²⁰ Hafiz Ez-Zehebi ime oca Buharijinog šejha navodi sa tešdidom/udvostručenjem, dakle: Sellam. (Vidi: *El-Muštebih*, 1/378), dok Imam En-Nevevi navodi kako je u tekstu spomenuto, dakle, bez udvostručenja. (Vidi: *Tehzibu-l-esma' ve-l-lugat*, 1/70).

⁵²¹ *Sijeru e'alami-nubela'*, 12/394-395 i *Tehzibu-t-tehzip*, 3/508.

⁵²² El-Kasimi, *Hajatu-l-Buhari*, str. 15.

⁵²³ Cit. djelo, str. 16.

Ne zna se precizan broj onih koji su slušali imama Buharija. Zna se, međutim, da je samo njegov *Sabih*, kako tvrdi jedan od najvrednijih njegovih učenika i prenosilac ove njegove zbirke, Muhammed b. Jusuf el-Firberi, slušalo 90.000 ljudi!!!⁵²⁴ Nakon tog podatka, neće se pretjerati ako se kaže da je sam imam Buhari bio univerzitet!!!

Njegovi učenici bili su iz raznih dijelova islamskog svijeta, tako se *Sabih* vrlo brzo raširio na sva područja i vrlo brzo došao do velikog broja muslimana. Hafiz Ez-Zehebi kaže: *Da čovjek putuje čitavu godinu kako bi saznao ovaj Sabih ne bi pretjerao, zbog njegove važnosti i vrijednosti!*⁵²⁵

Od brojnih njegovih učenika izdvojicemo samo neke: Imam Muslim, autor poznatog *Sabiha*, imam Tirmizi i imam Nesai, autori poznatih *Sunena*, Ibn Huzejme, autor *Sabiha*, Ebu Zur'a er-Razi, Ebu Hatim er-Razi, Ibn ebi-d-Dun'ja, Ebu Bišr ed-Dulabi i drugi autori poznatih hadiskih djela.⁵²⁶

Pamćenje, znanje i oštroumnost

Ibn Adijj navodi više islamskih učenjaka koji su mu govorili o vanrednoj oštroumnosti i memoriji ovog muhaddisa.⁵²⁷ Navodi se, tako, da se jednom prilikom kada je imam Buhari dolazio u Bagdad okupila grupa velikih muhaddisa želeći ga podvrgnuti ispitivanju. Našli su desetericu između sebe koji su dobili zadatak da navedu po deset hadisa ali sa senedima/lancem prenosilaca koji ne odgovaraju dotičnim hadisima. To su i uradili. Na sve citirane hadise Buhari je odgovarao da ne zna. Međutim, kada je i posljednji učenjak završio sa citiranjem svojih hadisa, on se tada svakom ponaosob obratio, citiravši hadis i dodavši mu lanac prenosilaca koji mu odgovara, a koji su oni namjerno izvrnuli. Nakon takvog

⁵²⁴ Hatib el-Bagdadi, *Tarihu Bagdad*, 2/9 i Ibn Hallikan, *Vesejatu-l-a'jan*, 4/190.

⁵²⁵ *Sijeru e'alami-n-nubela*, 12/400.

⁵²⁶ Vidi; Ibn Hadžer, *Tahzibu-t-tehzip*, 3/508.

⁵²⁷ *Tarihu Bagdad*, 2/10.

genijalnog poteza svi su učenjaci Bagdada odali priznanje ovog mladom muhaddisu.⁵²⁸

Drugi primjer koji bilježe mnogi autori eksplicite govori o njegovoj oštroumnosti i genijalnom znanju. Naime, kako navodi Ebu-l-Ezher, u Semerkandu je u vrijeme imama Buharija bilo 400 muhaddisa. Čitavu sedmicu su se dogovarali kako da nađu neku grešku kod imama Buharija. Dogovorili su se da izmiješaju šamske sa iračkim, a jemenske sa haremejskim senedima i tako utvrde njegovu poslovičnu memoriju. Imam Buhari je sve senede postavio tamo gdje im je mjesto i time dokazao da mu nema premca u svijetu!⁵²⁹

Trud i samoprijegor koji je imam Buhari pokazao prelazi granice uobičajenog postupanja. On na jednom mjestu kaže: *Bilježio sam hadise od hiljadu i više šejbova. Od svakog od njih sam zabilježio 10.000 i više hadisa.*⁵³⁰ *Ni jedan hadis nisam naveo bez seneda!*⁵³¹

Muhammed b. ebi Hatim navodi predaju u kojoj imam Buhari kaže: *Sinoć nisam zaspao dok nisam izbrojao koliko sam hadisa zabilježio u svojim knjigama. Izbrojao sam 200.000 hadisa i to sve sa senedom! Hikaju ni jednu nisam zabilježio, jer sam ih sve pamtio! Djelo El-I'tisam napisao sam za jednu noć!!! Doista ne znam ništa što je potrebno jednom muslimanu a da nije spomenuto u Kur'anu i sunnetu! Upitao sam ga: Može li se sve to znati? Odgovorio je: Da!*⁵³²

Imam Buhari kaže: *Znam napamet 100.000 vjerodostojnih hadisa i 200.000 hadisa koji ne ispunjavaju kriterije ovih prvih!*⁵³³

Ebu Bekr el-Kelvazani kaže: *Nisam vidio nikog sličnog imamu Buhariji! On bi pozajmio knjigu nekog učenjaka, pročitao bi je jedanput i već bi znao citirati sve početne dijelove hadisa!*⁵³⁴

⁵²⁸ M.Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 86-87.

⁵²⁹ *Sijeru e 'alami-n-nubela'*, 12/411.

⁵³⁰ Es-Subki, *Tabekatu-š-šafi'ije*, 2/222.

⁵³¹ Ibn Redžeb, *Tabekatu-l-hanabile*, 1/275.

⁵³² *Sijeru e 'alami-n-nubela'*, 12/412.

⁵³³ Vidi: *Tarihu Bagdad*, 2/25; *Tabekatu-l-hanabile*, 1/275; *Tabekatu-š-šafi'ije*, 2/218 i *Hedju-s-sari*, str. 488.

⁵³⁴ *Sijeru e 'alami-n-nubela'*, 12/416 i *Hedju-s-sari*, str. 487.

Buhari i učenjaci

Koliko je imam Buhari bio respektovan među suvremenicima, posebno učenjacima, najbolje će ilustrirati predaja koju bilježi Ibn el-Ahrem, u kojoj se kaže da ga je, prilikom dolaska u Nejsabur, dočekalo 4.000 ljudi, uglavnom uleme!⁵³⁵

El-Bikendi, uz podatak da je imam Buhari još kao dječak znao napamet 70.000 hadisa, ističe da je uz to znao godine rođenja, smrti i mjesto stanovanja svakog ashaba i tabi' ina od kojih hadise bilježi.⁵³⁶

Jahja b. Dža'fer kaže: *Da mogu poklonio bih dio života Buhariji! Moja smrt je smrt jednog čovjeka, a njegova smrt je nestanak znanja!!*⁵³⁷

Abdan, jedan od učitelja imama Buharija, je izjavio: *Svojim očima nisam vidio oštroumijeg i dalekovidijeg mladića od Buharije!*⁵³⁸

Ahmed b. Hanbel veli: *U Horasanu se nije pojavio učenjak kao što je Buhari.*⁵³⁹

Nu'ajm b. Hammad kaže: *Buhari je fakih ovog ummeta!*⁵⁴⁰

Mahmud b. en-Nadr na jednom mjestu ističe: *Boravio sam u Basri, Šamu, Hidžazu i Kufi i susreo se sa njihovom najvećom ulemom. Kadgod bih spomenuo imama Buharija pred njima, svi su ga stavljali ispred sebe!*⁵⁴¹

Sa kakvim respektom se gledalo na tog vrsnog stručnjaka najbolje će potvrditi primjer u kojem se kaže da se s blagonaklonošću gledalo na svakog ko je čak u bilo kakvim rodbinskim odnosima ili je iz istog mjesta odakle je imam Buhari. Naime, Hatib el-Bagdadi, Ez-Zehebi i Ibn Hadžer u svojim izvorima navode jedan detalj iz biografije njegovog učenika, Muhammeda b. Jusufa, koji napominje: *Kada sam doputovao u Basru,*

⁵³⁵ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 12/437

⁵³⁶ Vidi: *Tarihu Bagdad*, 2/24-25 i *Tabekatu-š-šafi'ijje*, 2/218-222.

⁵³⁷ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 12/418 i *Hedju-s-sari*, str. 485.

⁵³⁸ *Tarihu Bagdad*, 2/24

⁵³⁹ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 12/421.

⁵⁴⁰ *Hedju-s-sari*, str. 483.

⁵⁴¹ *Tarihu Bagdad*, 2/19.

uputio sam se Bundaru⁵⁴² koji me je upitao: Odakle si?. Rekao sam mu: Iz Horasana! Na to je ponovo zapitao: Iz kojeg si dijela Horasana? Iz Buhare!, odgovorio sam mu. Poznajesh li Muhammeda b. Isma'ila (Buhariju)?!, ponovo me upitao. Da! Ja sam u rodbinskim odnosima sa njim! - odgovorio sam. Nakon toga mi je ukazivao veće poštovanje nego prema drugim ljudima!⁵⁴³

Redža el-Hafiz kaže: Prednost Buharije u odnosu na druge učenjake je kao prednost ljudi nad ženama! On je jedan od Allahovih ajeta/ znakova što bodaju Zemljom!⁵⁴⁴

Kutejbe kaže: Da je imam Buhari živio u vrijeme ashaba, bio bi jedan od Allahovih znakova!⁵⁴⁵

On je, takođe, rekao: Primjer Buharije u svojoj generaciji u pogledu iskrenosti, čednosti i bogobojažnosti je kao primjer Omera b. el-Hattaba među ashabima Allahovog Poslanika, s.a.v.s!⁵⁴⁶

Ebu Bekr b. Huzejme ističe: Pod nebeskim svodom nisam sreo čovjeka boljeg pamćenja i učenijeg u hadisu Allahovog Poslanika, s.a.v.s, od imama Buharija!⁵⁴⁷

Najbolji pokazatelj vrijednosti ovog genija potvrđuju riječi imama Muslima, takođe velikana hadiskih znanosti, koji je zadivljen njegovim znanjem jednom prilikom rekao imamu Buhariju: Dopusti da ti poljubim noge, učitelju svih učitelja, predvodniče muhaddisa i liječniče hadisa od skrivenih mahana!⁵⁴⁸

Imam Tirmizi, njegov učenik, kaže: Nisam sreo ni u Iraku niti u Horasanu znanijeg u disciplinama skrivenih mahana u hadisu, biografijama prenosilaca i poznavanju lanca prenosilaca od imama Buharija!⁵⁴⁹

⁵⁴² Bundar je bio veliki hadiski stručnjak. Njegovo ime je Muhammed b. Beššar.

⁵⁴³ *Tarihu Bagdad*, 2/18; *Sijeru e 'alami-n-nubela'*, 12/422 i *Hedju-s-sari*, str. 483.

⁵⁴⁴ *Tarihu Bagdad*, 2/25.

⁵⁴⁵ *Sijeru e 'alami-n-nubela'*, 12/431 i *Hedju-s-sari*, str. 483.

⁵⁴⁶ Citirani izvori.

⁵⁴⁷ *Tehzibu-l-esmai ve-l-lugat*, 1/70 i *Tabekatu-š-šafi 'ijje*, 2/218.

⁵⁴⁸ *Sijeru e 'alami-n-nubela'*, 12/432.

⁵⁴⁹ *Tehzibu-l-esma' ve-l-lugat*, 1/70 i *Tabekatu-š-šafi 'ijje*, 2/220.

Husejn b. Muhammed, poznat kao Ubejdu-l-idžl, veli: *Nikoga nisam sreo ravnog Buhariji! On sam je bio ummet/narod, zajednica! Sve mu je išlo od ruke!*⁵⁵⁰

Abdullah b. Hammad el-Amuli kaže: *Želio sam da budem makar dlaka na grudima imama Buharija!*⁵⁵¹

Uživajući u izjavama najvećih islamskih kapaciteta i njihovom iskrenom divljenju hadiskom geniju, završićemo sa snom poznatog islamskog pravnika Ebu Zejda el-Mervezija: *Jednom prilikom zaspa sam u blizini Kjabe i sanjao Allahovog Poslanika, s.a.v.s, koji me je upitao: Dokle ćeš izučavati Šafijinu knjigu a moju izostavljati?! Upitao sam: Allahov Poslaniče, koja je to tvoja knjiga?! Odgovorio je: Buharijin Džami'u-s-Sahih!*⁵⁵²

Pobožnost i moralni kriteriji

Brojni izvori navode da je imam Buhari za vrijeme ramazana svaki dan završavao hatmu učeći Kur'an, a to je, takođe, činio i svaku treću noć na nafili-namazu koju bi klanjao nakon teravih-namaza!⁵⁵³ Inače, tokom čitave godine je klanjao 13 rekjata noćnog namaza!⁵⁵⁴ Tako ga je jedne noći dok je klanjao noćni namaz, 17 puta ujela osa. Nakon završetka namaza obratio se prisutnima: *Pogledajte šta me je to uznemiravalo!* Njegovo tijelo je bilo šareno od ujeda. Upitali su ga: *Zašto nisi prekinuo namaz kada te je prvi put ujela?!* Odgovorio je: *Počeo sam učiti jednu suru, pa sam želio da je završim do kraja!*⁵⁵⁵

Imamu Buhariji nije bilo premca u preciznom i savjesnom bilježenju hadisa, što jasno ilustrira primjer koji bilježi Verraka: *Kada smo jednom bili na putovanju i spavali u sobi, nakon što smo legli, primijetio sam da je Buhari 16 puta u toku te noći ustajao, palio svjetiljku i*

⁵⁵⁰ Tarihu Bagdad, 2/30.

⁵⁵¹ Sijeru e'alami-n-nubela', 12/437.

⁵⁵² Tehzibu-l-esma ve-l-lugat, 1/75; Sijeru e'alami-n-nubela', 12/438 i Hedju-s-sari, str. 290.

⁵⁵³ Vidi: Tarihu Bagdad, 2/12; Tabekatu-š-šafi'ijje, 2/223-224 i Sijeru e'alami-n-nubela', 12/439.

⁵⁵⁴ Vidi: Tarihu Bagdad, 2/13-14 i Ibn Kesir, El-Bida je ve-n-nihaje, 11/29.

⁵⁵⁵ Tabekatu-l-hanabile, 1/276 i dr. Husejni Abdul-Medžid Hašim, El-Imam el-Buhari muhaddisen ve fekihen, str. 61.

*zapisivao hadise kojih se tog momenta sjetio. Radio je to tako tiho, kako mene ne bi uznemiravao!*⁵⁵⁶

Husejn b. Muhammed es-Semerkandi kaže: *Buhariju su krasile, uz ostale lijepe osobine, tri koje posebno potcrtavam: malo je govorio, nije bio pohlepan za onim što ljudi imaju i nije ga zanimalo što drugi rade: cjelokupno njegovo zanimanje bilo je vezano za nauku!*⁵⁵⁷

Sulejm b. Mudžahid kaže: *Za svojih 60 godina nisam vidio niti sreo većeg fakiha, pobožnijeg, bogobojaznijeg i udaljenijeg od dunjalučkih interesa od imama Buharija.*⁵⁵⁸

Istančana svijest o odnosu spram drugih ljudi, kao i moralna čistoća najbolje će se odslikati u njegovoj izjavi koju bilježi Ibn ebi Hatim: *Nisam nikada nikoga ogovorio nakon što sam saznao da je ogovaranje haram!*⁵⁵⁹

Na temelju naprijed spomenutog, primjećuje se čednost, savjesnost i bogobojaznost ovog islamskog velikana! Da je to očekivano od ovog muhaddisa, posebno ćemo moći shvatiti nakon analiziranja izjave oca imama Buharija koja nam dolazi posredstvom Ahmeda b. Hafsa. Otac imama Buharija na samrtnoj postelji kaže: *U svom imetku ne znam ni za jedan novčić da sam ga stekao na nedozvoljen način!!!*⁵⁶⁰

Djela

Može se slobodno reći da nema ni jedne hadiske discipline u kojoj nije briljirao imam Buhari i u kojoj nije došao do izražaja njegov raskošni talenat i prepoznatljiva memorija. Gotovo da nema ni jedne grane u ovoj oblasti a da nije ostavio neko djelo iza sebe. Tako je pored svog najpoznatijeg djela *Džami-s-Sahiba* napisao:

- *Kadaja-s-sahabe ve-t-tabi'in,*

- *Et-Tarihu-l-kebir,*

⁵⁵⁶ *Tarihu Bagdad*, 2/13 i dr. Hašim, cit. djelo, str. 65.

⁵⁵⁷ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 12/448-449.

⁵⁵⁸ *Tabekatu-š-šafi'ijje*, 2/227 i *Hedju-s-sari*, str. 486.

⁵⁵⁹ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 12/441 i dr. Hašim, cit. djelo, str. 63.

⁵⁶⁰ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 9/23/97, 12/447.

- *Et-Taribu-l-evsat,*
- *Et-Taribu-s-sagir,*
- *El-Edebu-l-mufred,*
- *El-Kiraetu halfe-l-imam,*
- *Birru-l-validejni,*
- *Halku ef'ali-l-ibad,*
- *Kitabu-d-du'afa',*
- *El-Džami'u-l-kebir,*
- *El-Musnedu-l-kebir,*
- *Et-Tefsiru-l-kebir,*
- *Kitabu-l-ešribe,*
- *Kitabu-l-hibe,*
- *Esami-s-sahabe,*
- *Kitabu-l-vuhdan'*
- *Kitabu-l-mebsut,*
- *Kitabu-l-ilel,*
- *Kitabu-l-kuna,*
- *Kitabu-l-feraid,⁵⁶¹*
- *Kitabu-t- tevarihi ve-l-ensabi,*
- *Ref'u-l-jedejni fi-s-salati.⁵⁶²*

Džami'u-s-Sahih

Džami'u-s-Sahih Buharijino je najznačajnije djelo i ujedno najznačajnije hadisko djelo u historiji islama uopće. To je prva zbirka nastala, isključivo, od vjerodostojnih hadisa. Nijedno hadisko djelo prije *Sabiha* nije bilo do kraja pouzdano, jer je u svakom od njih bilo i autentičnih i nepouzdatih predaja. To je

⁵⁶¹ Vidi: El-Kasimi, *Hajatu-l-Buhari*, str. 66-67.

⁵⁶² Vidi: Fuad Sizkin, *Tarihu-t-turasi-l-arebi*, 1/205.

prvo djelo koje je svaki musliman mogao čitati bez imalo bojazni da će naići na slabu ili apokrifnu predaju.

Brojni muhaddisi tvrde da su dva slučaja motivirala imama Buharija da napiše to svoje kapitalno djelo:

1- Prijedlog njegovog učitelja i velikog hadiskog stručnjaka Ishak ibn Rahevejha, koji je na skupu hadiskih učenjaka, kojem je prisustvovao i imam Buhari, rekao: *Kako bi bilo da neko od vas napiše jednu sažetu zbirku hadisa u kojoj bi sabrao isključivo autentične predaje!*⁵⁶³ To se dojmilo imami Buhariji koji se odlučio na tako zahtjevan poduhvat, te tako nastaje *Sahih*, koji donosi ugled i respekt kod svih pripadnika ummeta Muhammeda, s.a.v.s.

2- San imama Buharija, kada je sanjao da stoji pred Allahovim Poslanikom, s.a.v.s., sa lepezom u ruci, štiteći i braneći ga. Tumači snova protumačili su da on, ustvari, treba da brani Poslanikov, s.a.v.s, hadis od podvala i laži. Kažu da je to bio podsticaj da počne pisati navedenu zbirku.⁵⁶⁴

Inače, to djelo imam Buhari počeo je pisati u Medini, gradu Allahovog Poslanika, s.a.v.s, nastavio u Mekki, onda u Basri i, konačno, završio u rodnoj Buhari.⁵⁶⁵

Nijedan hadis nije zapisao a da prethodno nije precizno izučio, detaljno provjerio njegove prenosioc, okupao se i klanjao dva rekjata namaza, kao što bilježi njegov učenik El-Firebri u predaji u kojoj imam Buhari ističe: *Nijedan hadis nisam uvrstio u svoj Sahih a da se prethodno nisam okupao i klanjao dva rekjata!*⁵⁶⁶

Zbirka je izabrana iz 600.000 hadisa a pisana je punih 16 godina, kako i sam Buhari ističe u jednoj predaji: *Izabrao sam Sahih iz 600.000 hadisa. Pisao sam ga 16 godina i učinio sam ga dokazom između mene i Uzvišenog Allaha!*⁵⁶⁷

Nakon završetka tog djela imam Buhari ga daje na recenziju najvećim hadiskim kritičarima tog vremena Ahmed b. Hanbelu,

⁵⁶³ Ez-Zehebi, *Sijeru e'alami-n-nubela* ', 12/401.

⁵⁶⁴ Ibnu-l-Imad, *Šezeratu-z-zeheb*, 3/253.

⁵⁶⁵ Vidi: dr. El-Husejmi Hašim, *Imam Buhari muhaddisen ve fekihen*, str. 88-89.

⁵⁶⁶ El-Kasimi, cit. djelo, str. 29.

⁵⁶⁷ Isti izvor, str. 29.

Jahja b. Me'inu i Ali b. el-Mediniju, koji su djelo ocijenili izuzetno vrijednim i imali primjedbe za samo četiri hadisa.⁵⁶⁸

Treba napomenuti da Buhari, kako tvrdi Hatib el-Bagdadi, nije uvrstio sve vjerodostojne predaje u to djelo, plašeći se glomaznosti i želeći olakšati ljudima pristup hadisima Allahovog poslanika, s.a.v.s.⁵⁶⁹ On je u svoj *Sabih* uvrštavao samo najpouzdanije od pouzdanih predaja i time ga uspio izdići iznad svih hadiskih djela napisanih i prije i poslije njega.

Uvjeti za izbor hadisa

Obzirom da imam Buhari nigdje nije ostavio pisani trag o uvjetima kojih se pridržavao pri sastavljanju svog *Sabiha*, učenjaci su, analizirajući hadise koje sadrži zbirka, željeli ustvrditi te uvjete. Tako su mnogi iz samog naziva zbirke uspjeli dati traženi odgovor. Naime, oni su iz potpunog imena: *El-Džami'u-s-sabihu-l-musnedu-l-muhtesaru min ehadisi Resulillahi ve sunenih ve ejjamihi* odgonetnuli da je imam Buhari pri pisanju tog djela postavio sebi četiri temeljna uvjeta:⁵⁷⁰

1. Po prvoj riječi u nazivu djela *el-džami'u*, koja ima značenje *univerzalnog, sveobuhvatnog* zaključili su da je imam Buhari želio uvrstiti hadise koji se odnose na cjelokupan život muslimana, pa je, zbog toga, navodio hadise o imanu, ibadetu, nauci, bračnom, nasljednom i kaznenom pravu, Poslanikovim, s.a.v.s, fizičkim i moralnim karakteristikama, džihadu i ostalim životnim pitanjima ne želim se ograničiti samo na fikhška pitanja kao što su uradili pojedini sakupljači hadiskih zbirki.

2. Po drugoj riječi *es-sabih* ustanovili su da je u to svoje djelo želio sabrati isključivo autentične hadise, želio se razlikovati od svojih prethodnika, koji su u svoje zbirke uvrštavali i autentične i slabe predaje. On je, tako, od 600.000 hadisa uvrstio samo one koji najviše zadovoljavaju precizne kriterije autentičnosti!

⁵⁶⁸ Isti izvor, str. 30.

⁵⁶⁹ *Tarihu Bagdad*, 2/8-9.

⁵⁷⁰ Vidi opširnije: dr. El-Husejni Hašim, *Imam Buhari muhaddisen ve fekihen*, str. 89-91. i dr. M. U. El-Hatib, *Usulu-l-hadisi*, str. 328-329.

3. Iz treće riječi *el-musnedu* shvatili su da je želio sabrati samo one hadise sa potpunim senedima, iako smatraju da u tome nije baš bio previše dosljedan, obzirom da je uvrstio jedan broj mu'allek i munkati'- predaja.

4. Iz četvrte riječi *el-muhtesaru* razumjeli su da je htio sačiniti sažetu zbirku hadisa. To su potkrijepili njegovom izjavom u kojoj kaže: *U svoj sam Džami'u-s-sabih uvrstio isključivo vjerodostojne hadise, ali je takvih hadisa daleko više ostalo neuvrštenih, jer sam se pobojavao da djelo ne bude preopširno!*⁵⁷¹

Inače, što se tiče uvjeta pri sastavljanju tog djela, zanimljivo je mišljenje koje je iznio hafiz Ebu Bekr el-Hazimi. On kaže: *Uvjeti za sabih su: 1 - da sened bude spojen, 2 - da ravija bude musliman, 3 - da bude iskren, 4 - da nije poznat po obmanama, 5 - da nije poznat po greškama, 6 - da je opisan svojstvima adaleta, 7 - da je precizan, 8 - da dobro zapamti ono što čuje, 9 - da je zdarvog rasuđivanja, 10 - da malo sumnja (u ono što pamti), i 11 - da je ispravne akide/vjerovanja.*⁵⁷²

Značajno je napomenuti da je pri izboru hadisa bio veoma strog i precizan, što se najbolje primjećuje u slučaju mu'an'an-predaja. Imam Buhari nije prihvatio ni jednu takvu predaju, bez obzira na pouzdanost i preciznost prenosilaca, sve dok nije ustanovio da je svaki prenosilac, pored toga što je vremenski dočekaio svoga prethodnika, susreo se sa njim i direktno od njega čuo hadis. Po tome se imam Buhari eksplicite razlikuje od imama Muslima i drugih muhaddisa, koji uvjetuju samo da su dvojica prenosilaca bili suvremenici, ne uvjetujući da su hadis čuli jedan od drugog jer to ukazuje na to da je postojala prilika da se sretnu.

Broj hadisa

Džami'u-s-sabih sadrži ukupno 9.082 hadisa. Od tog broja 7.397 je muttesil-predaja, računajući i hadise koji su ponovljeni više puta. Međutim, bez ponovljenih, *Sabih* sadrži 2.761, a po nekima, 2.602

⁵⁷¹ Tarihu Bagdad, 2/9; El-Kasimi, *Hajatu-l-Buhari*, str. 31 i El-Kasimi, *Kavaidu-t-tahdis*, str. 85.

⁵⁷² El-Kasimi, *Hajatu-l-Buhari*, str. 30.

muttesil-predaje. Pored hadisa koji imaju spojen lanac prenosilaca, u tom djelu bilježi 1.341 mu'allek-hadis i 344 mutabe'a-predaje.⁵⁷³

Te brojke ne odnose se na mevkuf-predaje, vezane za govor ashaba, niti na maktu'- predaje, koje tretiraju govor i izjave tabi'ina.

Klasifikacija hadisa

Imam Buhari svoj *Sahih* podijelio je na 97 poglavlja/kitaba, poglavlja je podijelio na manje dijelove/babove, kojih ima 3.730, a po nekima 3.450.⁵⁷⁴

Poglavlja je klasificirao prema fikhskim temama, tako da je svoju zbirku započeo poglavljem o početku Objave, zatim o imanu, nastavio poglavljem o znanju, čišćenju, abdestu, gusulu, menstruaciji, tejemumu, namazu, džumi, dženazi, zekjatu, hadždžu, postu itd., da bi djelo završio poglavljem o tevhidu/monoteizmu.

Ne samo da je izuzetno dobro poznao hadis, već i u samom citiranju teksta i lanca prenosilaca hadisa i njegovoj klasifikaciji po poglavljima jasno se primjećuje i njegova genijalna oštroumnost u fikhskom promišljanju. Uz to, pored hadisa, on navodi i brojne izjave ashaba i tabi'ina i, tako, na nov i sasvim argumentiran način pokazuje svoju genijalnu sklonost i ka islamskom pravu.⁵⁷⁵

Nakon analiziranja njegovih šerijatsko-pravnih rješenja, stiče se dojam da je imam Buhari, uz to što je bio hadiski genije, bio i izuzetan mudžtehid, koji je na temelju hadisa i izreka ashaba i tabi'ina donosio sopstvena rješenja u fikhskoj oblasti.⁵⁷⁶

Imam Nevevi, u prilog tome, zaključuje da Buhariji nije bilo premca u istančanosti u izvlačenju fikhskih zaključaka iz određenih

⁵⁷³ Vidi: dr. El-Umeri, *Buhusun fi tarihi-s-sunneti-l-mušerrefeti*, str. 320.

⁵⁷⁴ M. Karalić, *Imam Buharija i njegov Džami'u-s-sahih*, *Islamska misao*, br. 8, 1982. god. str. 22.

⁵⁷⁵ Zanimljivo bi bilo pogledati studiju dr. Hašima o imamu Buhariju kao muhaddisu i islamskom pravniku i na taj način ispravno sagledati njegovu sretnu sintezu između te dvije oblasti.

⁵⁷⁶ Neophodno je pogledati poglavlje o tome da li je imam Buhari pripadao posebnom mezhebu i koliko je on sam bio mudžtehid po navedenoj studiji dr. Hašima, str. 167-174.

hadisa.⁵⁷⁷ Tako se s pravom može reći da njegov *Sahih* ne predstavlja samo vrhunsko hadisko, nego i vrhunsko šerijatsko-pravno djelo, a uz to je i svojevrsan komentar hadisa koje ta zbirka sadrži.

Kritika hadisa i prenosilaca u *Sahihu*

Hadiski kritičari su uvijek savjesno i sasvim preciznim mjerilima provjeravali svako hadisko djelo. Posebna pažnja bila je pridavana baš navedenom djelu. Bez obzira na brižljivu pažnju samog Buharije i precizne kriterije koje je koristio u pisanju tog djela, hadiski kritičari su, imali primjedbi.

Primjedbe su se odnosile na nešto manje od 80 hadisa, a kritički se osvrnuli i na 80 ravija u *Sahihu*. Kada je u pitanju, na primjer, *Sahih* imama Muslima, kritički su se osvrnuli na 130 hadisa i kritikovali 160 ravija.⁵⁷⁸

Neki, poput Ibn Dževzija, idu dotle da čak jedan hadis iz njegovog *Sahiha* smatraju apokrifnim, što su kasnija istraživanja i precizna provjeravanja Sujutija, a posebno Ibn Hadžera el-Askalanija opovrgla i argumentirano ustanovila da nema u tom djelu nijedne slabe predaje, a o apokrifnoj da se i ne govori.⁵⁷⁹

Djela u vezi sa *Sahibom*

Nijedno djelo, izuzev Kur'ana, nije bilo u žiži interesiranja učenjaka svih profila, kao što je to ta zbirka autentičnih hadisa. To će nam najbolje ilustrirati zasebno djelo Muhammeda Isama el-Hasenija u kome je spomenuo djela nastala kao rezultat svestranog izučavanja *Džami'u-s-sahiha*. On navodi 375 knjiga koje tretiraju to djelo, bilo da se radi o komentarima ili skraćenim verzijama tog

⁵⁷⁷ Vidi: dr. Nuruddin Itr, *El-Imam et-Tirmizi ve-l-muvazenetu bejne džami'ih i ve bejne-s-sahihajni*, str. 34.

⁵⁷⁸ Vidi: dr. El-Umeri, cit. djelo, str. 319.

⁵⁷⁹ Usporedi: M. Karalić, cit. članak, str. 22.

djela. Uz to, uz naziv djela, donosi biografiju autora i najosnovnije podatke o svakom od tih djela.⁵⁸⁰

Komentari

Veliki broj hadiskih stručnjaka komentirao je Buharijin Sahih. Samo u IV hidžretskom stoljeću, na primjer, to je učinilo 12 velikih hafiza hadisa, među kojima su bili Ibn el-Ahrem (umro 344.), Ibn Adijj (umro 365.), Ed-Darekutni (umro 385.), El-Hattabi (umro 388.) i drugi. Znatno broj znamenitih hadiskih stručnjaka komentirao je tu hadisku zbirku od njenog nastanka do današnjih dana, pa se može slobodno reći da brojni komentari na njegovo djelo predstavljaju svojevrsnu hadisku enciklopediju!

Ipak, svojom ozbiljnošću, preciznošću i korisnošću ističu se tri komentara koji se danas najviše i koriste u naučnim krugovima. To su:

- 1 - *Fethu-l-Bari*, Ibn Hadžera el-Askalanija (umro 852.),
- 2 - *Umdetu-l-kari*, Bedruddina el-Ajnija (umro 855.) i
- 3 - *Iršadu-s-sari*, Ahmeda el-Kastalanija (umro 922. god.)⁵⁸¹

Mustahredži

To su djela u kojima su autori naveli iste hadise koji se nalaze u *Sahihu*, ali sa savim drugim senedima, što je zbirku učinilo još argumentiranijom. Veliki broj takvih djela napisan je u prošlosti. Izdvojićemo najpoznatije:

- *Mustahredž*, Ebu Bekra el-Isma'iliya (umro 371.),
- *Mustahredž*, Ebu Nu'ajma el-Asbehaniya (umro 430.),
- *Mustahredž*, Ebu Bekra el-Berkanija (umro 425.),
- *Mustahredž*, Ebu Zerra el-Herevija, (umro 434.)⁵⁸²

⁵⁸⁰ Vidi: Muhammed el-Haseni, *Ithafu-l-kari bi ma 'rifeti džuhudi ve e'amali-l-ulemai ala Sahihi-l-Buhari*. Djelo sadrži 511 stranica.

⁵⁸¹ Dr. Abdurrahman Itr, *Me'alimu-sunneti-n-nebevije*, str. 204-205 i dr. Subhi es-Salih, *Ulumu-l-hadis*, str. 397.

Mustedrek - zbirke

To su djela u kojima su autori naveli hadise koji ispunjavaju uvjete imama Buharija u odabiranju hadisa, ali ih on nije uvrstio u svoj *Sahih*. Najpoznatije zbirke te vrste su:

- *Mustedrek*, Hakima en-Nejsaburija (umro 405.),
- *Mustedrek*, Ed-Darekutnija (umro 385.) i
- *Mustedrek*, Ebu Zerra el-Herevija (umro 434.).⁵⁸³

Atrafi

To su djela u kojima su hadiski stručnjaci spomenuli samo određene dijelove hadisa na temelju kojih se može pronaći kompletan hadis. Poznata su, između brojnih, sljedeća djela:

- *Atrafu-s-sahihajn*, Ebu Mes'uda ed-Dimiškija (umro 401.),
- *Atrafu-s-sahihajn*, Ebu Nu'ajma el-Asbehanija (umro 430.) i
- *Atrafu-s-sahihajn*, Ibn Hadžera el-Askalanija (umro 852.).⁵⁸⁴

Sulasijati

Ovdje se radi o hadisima u čijim se senedima između Buharije i Poslanika, s.a.v.s, nalaze samo trojica prenosilaca. Njegova zbirka sadrži 22 takva hadisa. Hadiski stručnjaci posebno su se osvrnuli na spomenute hadise, tako da je nastalo oko desetak značajnih djela u kojima se navedeni hadisi komentiraju. Najznačajnija su:

- *Šerhu sulasijati-l-Buhari*, El-Bermavi (umro 831.),
- *Šerhu sulasijati-l-Buhari*, Er-Rumi (umro 939.) i
- *Ta'liku ala sulasijati-l-Buhari*, Ali el-Kari (1014.).⁵⁸⁵

⁵⁸² Vidi: *Ithafu-l-kari*, str. 14-16. Usporedi: M. Karalić, cit. članak, str. 25.

⁵⁸³ Vidi: *Ithafu-l-kari*, str. 13-14.

⁵⁸⁴ Vidi: Isto djelo, str. 16.

⁵⁸⁵ Vidi: Isto djelo, str. 16-23.

Medžmu'ati

To su djela u kojima su objedinjeni hadisi iz više zbirki. Uglavnom, to je sinteza dva Sahiha - Buharijinog i Muslimovog. Takvih dijela ima mnogo a najpoznatija su:

- *El-Džem'u bejne-s-sahihajn*, Ebu Bekra el-Dževzeki (umro 388.),

- *El-Džem'u bejne-s-sahihajn*, El-Humejdi (umro 488.) i

- *El-Džem'u bejne-s-sahihajn*, El-Munziri.⁵⁸⁶

Skraćene verzije

Brojni su autori skratili njegov *Sahih* i ostavili samo one hadise koji se ne ponavljaju. Najpoznatije skraćene verzije ove zbirke su:

- *Muhtesar*, Džemaluddin el-Kurtubi (umro 656.),

- *Muhtesar*, Bedruddin el-Halebi (umro 789.) i

- *Muhtesar*, Husejn ez-Zebidi (umro 893.).⁵⁸⁷

Na te i druge skraćene verzije napisani su, takođe, brojni komentari.

Bošnjaci i Buharijin *Sahih*

Bošnjaci su, takođe, pridavali važnost tom najautentičnijem hadiskom djelu. Ovo se ogledalo kroz usmeno i pismeno prevođenje tog djela na naš jezik i njegovo komentiranje od strane naše uleme.

U prvim godinama austrougarske okupacije *Sahih* imama Buharija na naš jezik usmeno javno prevodi prvi reis-ul-ulema u BiH, Mustafa Hilmi-ef. Omerović, petkom u Gazi Husrevbegovoj medresi u Sarajevu, a poslije njegove smrti to nastavlja novoizabrani reis-ul-ulema Mehmed Teufik-ef. Azapagić.

Nakon njih zabilježeno je kvalitetno prevođenje muderrisa Ahmed-ef. Bureka u prostorijama G.H. Medrese u Sarajevu,

⁵⁸⁶ Vidi: Isto djelo, str.23-25.

⁵⁸⁷ Vidi: El-Huli, *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str. 81.

svakog petka u jutarnjim satima i to u periodu od 1926. do 1946. god.

U periodu od 1942. do 1945. god. to djelo prevodio je h. hfz. Mustafa-ef. Nurikić, muftija banjalučki, i to dio vezan za obredoslovlje, za potrebe imama tog područja.

Dugi niz godina h. hfz. Fuad-ef. Subašić pismeno prevodi ovo djelo i u cjelosti ga završava 1972. god.⁵⁸⁸

Hasan-ef. Škapur prevodi tu zbirku od početka 1965. god. članovima Udruženja ilmijje u Prijedoru. To je, u isto vrijeme, činio i pismeno.⁵⁸⁹ Preveo je tri prva toma i tokom prevođenja IV toma, preselio je u vječni i bolji svijet. Njegov prekinuti posao nastavio je Hasan-ef. Makić, tadašnji glavni imam u Prijedoru a sadašnji muftija bihački. On je završio i kompletan V tom, koji su četnici uništili zajedno sa imamskom kućom u Prijedoru, tako da njegov trud, nažalost, nije ugledao svjetlost dana.

Dakle, prva četiri toma prevedena su i objavljena. Prije godinu dana naši mladi stručnjaci završili su prijevod i komentar preostala četiri toma ove zbirke. U toj ekipi bili su: dr. Šukri Ramić, dr. Zuhdija Adilović, mr. Ahmed Adilović, Hasan Makić, Halil Mehanović, mr. Muharrem Štulanović, Sabrija Puška, Vehbija Makić, dr. Enes Ljevaković, hfz. Haso Popara, Mehmedalija Hadžić i pisac ovih redaka. Očekujemo da se uskoro pred čitaocima pojavi prijevod cijele zbirke.

Iskušnja imama Buharija

Kada je imam Buhari stigao u Nejsabur, poznati učenjak Muhammed b. Jahja ez-Zuheli podsticao je ljude da ga idu slušati i preuzimati znanje od njega. Međutim, kada je Ez-Zuheli vidio kakvu popularnost uživa imam Buhari u narodu, počeo mu je sve

⁵⁸⁸ Nažalost, djelo da dana današnjeg nije štampano. Nasreću, jedan od njegovih sinova je ovih dana završavao unos kompletnog prijevoda u kompjuter, pa se nadamo, da će, Allahovom pomoći, uskoro ovaj vrijedan prijevod ugledati svjetlo dana i tako ovaj gigantski poduhvat hfz Fuad-ef. Subašića biti na dohvat ruke našem čitateljstvu.

⁵⁸⁹ Vidi: Husein Đozo, Riječ recezenta, u: *Sahihu-l-Buhari*, prijevod: H. Škapur, I/9-11.

više zavidjeti, pa je to kulminiralo ubacivanjem smutnje između Buharije i naroda.⁵⁹⁰ Toliko je Ez-Zuheli radio protiv Buharije podvalama, lažima i smutnjama, da je, nažalost, uspio odvojiti sve učenjake toga vremena u Nejsaburu od ovog imama. Jedinu je imam Muslim ostao uz Buhariju kada su ga svi napustili!⁵⁹¹

Buhari je bio prinuđen napustiti Nejsabur i uputiti se u svoje rodno mjesto.

Međutim, napuštanje Nejsabura nije mu donijelo smiraj. Zavist je toliko bila jaka da je navela Ez-Zuhelija da je napisao pismo namjesniku Buhare Halid b. Ahmedu ez-Zuheliju u kome je optužio Buhariju da je oponent sunnetu, na što je namjesnik to pročitao pred građanima Buhare, tražeći od njih da ga napuste i ne slušaju. Građani Buhare odbijaju takav prijedlog gradonačelnika, a nakon čega on naređuje Imamu da napusti to mjesto, što Buhari i čini.⁵⁹²

Druga verzija, kako bilježe El-Bagdadi, Es-Subki, Ez-Zehebi i Ibn Hadžer, govori o obraćanju namjesnika Buhare Halid b. Ahmeda ez-Zuhelija imamu Buhariji, kada od njega zahtijeva da dođe na njegov dvor i da mu tamo tumači *Sabih* i *Tarih*. Buhari dostojanstveno odgovara da bi to bilo poniženje za znanje i nauku. Znanje se ne nosi na vrata vladara, nego kome treba znanje, taj dolazi u džamiju ili u drugo mjesto gdje se znanje širi i tamo ga preuzima. To je, po njima, bio razlog njegovog protjerivanja.⁵⁹³

Iz ova dva velika iskušenja imama Buharija izvlačimo velike pouke:

1 - Zavist će permanentno biti prisutna među ulemom. Kada je to osjetio najveći muhaddis svih vremena, šta onda očekivati danas?!

2 - Ukoliko se učenjak podanički ne odnosi spram vlasti, doživljava velike neprijatnosti. Imam Buhari kristalno jasno je

⁵⁹⁰ *Sijeru e'alami-n-nubela*, 12/449.

⁵⁹¹ Vidi: *Tarihu Bagdad*, 2/30 i *Tabekatu-š-šafi'ijje*, 2/330.

⁵⁹² Ova verzija je zabilježena kod Hafiza ez-Zehebija. Vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela*, 12/463.

⁵⁹³ Vidi: *Tarihu Bagdad*, 2/33; *Tabekatu-š-šafi'ijje*, 2/232-233; *Sijeru e'alami-n-nubela*, 12/464 i *Hedju-s-sari*, str. 494.

pokazao kako se treba odnositi spram vladajućih struktura koje bi htjele da im učenjaci služe u dnevno-političke svrhe. Taj postupak imama Buharija dijametralno je suprotan praksi mnogih današnjih “učenjaka” koji se sve više penju u naučnim krugovima, što su bliži vladajućoj hijerarhiji i što se više podanički odnose spram njih!

Smrt imama Buharija

Više autora naglašavaju da je Allah Uzvišeni primao dove ovog islamskog velikana. Kada je bio protjeran iz Nejsabura, zatim iz Buhare, a onda stigao u Hartenk, u blizini Semerkanda, gdje je imao rodbinu, on je nakon noćnog-namaza, zamolio Allaha Plemenitog da mu uzme dušu, naglasivši da je smrt bolja od fesada koji vlada u vladajućim i naučnim strukturama toga vremena, tako da nije prošao ni mjesec dana, kako tvrdi Abdul-Kuddus es-Semerkandi, a on je preselio u bolji, vječni svijet!⁵⁹⁴

Hatib el-Bagdadi, Es-Subki, Ez-Zehebi i Ibn Hadžer bilježe izjavu Et-Tavavisija koji kaže: *Sanjao sam Allahovog Poslanika, s.a.v.s, kako stoji u društvu svojih ashaba. Nazvao sam mu selam, pa nakon što mi je on odvratio, upitao sam ga: Koga čekaš, Allahov Poslaniče? Odgovorio je: Čekam Muhammeda b. Isma'ila el-Buharija! Nakon nekoliko dana saznao sam da je imam Buhari umro i to upravo onog momenta kada sam ja sanjao taj san!*⁵⁹⁵

Ebu Mensur, čovjek kod koga je imam Buhari bio smješten tih posljednjih dana svoga života, kaže, da kada je ukopan, svi su osjetili da njegov kabur miriše mirisom miska! Svi su se čudili tome, čak i oni koji su mu zavidjeli za vrijeme njegovog života i činili mu neprijateljstva, tako da se na njihovim licima primjećivalo kajanje i griža savjesti!⁵⁹⁶

⁵⁹⁴ Tarihu Bagdad, 2/34; Tabekatu-š-šafi'ijje, 2/232 i Sijeru e'alami-n-nubel'a', 12/466.

⁵⁹⁵ Tarihu Bagdad, 2/34; Tabekatu-š-šafi'ijje, 2/232; Sijeru e'alami-n-nubela', 12/468 i Hedju-s-sari, str.494.

⁵⁹⁶ Vidi: Tabekatu-š-šafi'ijje, 2/233-234; Sijeru e'alami-n-nubel'a', 12/467 i Hedju-s-sari, str. 494.

Inače, imam Buhari umro je u subotu, u noći uoči ramazanskog Bajrama 256. god. po Hidžri. U času smrti nedostajalo mu je 13 dana da napuni 62 godine života!⁵⁹⁷

⁵⁹⁷ *Tarihu Bagdad*, 2/6 i 34; *Tehzibu-l-esma'*, 1/68; *Vefejatu-l-e'ajan*, 4/190, *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 12/468 i *Hedju-s-sari*, str. 495.

MUSLIM

204./819. – 261./874.

Imam Muslim jedna je od najznačajnijih ličnosti u islamskoj historiji, posebno u hadiskoj oblasti. On je uz imama Buharija predstavljao neprobojni bedem slabim i apokrifnim hadisima i njihovom infiltriranju u hadisku znanost i tradiciju muslimana.

Njegova zbirka autentičnih hadisa predstavlja remek-djelo u islamskoj pisanoj riječi, te uz Buharijin *Sabih*, predstavlja, kako se slažu svi učenjaci, najautentičniju knjigu nakon Časnoga Kur'ana.

Muslim b. el-Hadždžadž b. Muslim el-Kušejri en-Nejsaburi. Sa ovim imenom operira većina učenjaka koji u svojim djelima spominju njegovu biografiju.⁵⁹⁸ Manji broj autora spominju dužu verziju njegovog imena koja glasi: Muslim b. el-Hadždžadž b. Muslim b. Verd b. Kušaz el-Kušejri en-Nejsaburi.⁵⁹⁹

En-Nejsaburi je prozvan po mjestu Nejsaburu, u Horasanu, Perzija, gdje je rođen, a El-Kušejri označava staro arapsko pleme odakle vodi porijeklo.⁶⁰⁰

Nekoliko autora navodi skraćenu verziju imena ovog hadiskog stručnjaka, među kojima El-Kettani,⁶⁰¹ dr. Mustafa es-Siba'i,⁶⁰² Muhammed Muhammed Ebu Zehve,⁶⁰³ kao i naši autori: Muhammed Tufo,⁶⁰⁴ Tajjib Okić⁶⁰⁵ i Mehmed Handžić.⁶⁰⁶

Po kun'ji/nadimku Ebu-l-Husejn spominju ga svi autori.

Rođenje

Brojni autori se razilaze kada je u pitanju preciziranje godine rođenja ovog velikana. Jedni tvrde da je rođen 204. god., tj. u godini kada je imami Šafija umro,⁶⁰⁷ drugi smatraju da je to bilo

⁵⁹⁸ Vidi: El-Hatib el-Bagdadi, *Tarihu Bagdad*, 13/100; Ibn Hadžer, *Tehzibu-t-Tehzib*, 4/67; Ez-Zirikli, *El-a' lam*, 7/22; dr. S. es-Salih, *Ulumu-l-hadisi ve mustalehuhu*, str. 398; dr. Abdurrahman Itr, *Me'alimu-s-sunneti-n-nebevije*, str. 206; dr. M. U. el-Hatib, *Usulu-l-hadisi*, str. 329; dr. O. Nakićević, *Uvod u hadiske znanosti*, str. 151 i M. Karalić, *Imam Muslim b. el-Hadždžadž*, *Islamska misao*, br. 113-114, maj-juni 1988., str. 24.

⁵⁹⁹ Usporedi: Ez-Zehebi, *Sijeru e'alami-n-nubel'a'*, 12/558 i dr. Nuruddin Itr, *El-imam Et-Tirmizi ve-l-muvazenetu bejne Džami' ihi ve bejne-s-sahihajni*, str. 35.

⁶⁰⁰ Abdurrahman Itr, cit. djelo, str. 206.

⁶⁰¹ *Er-risaletu-l-mustatrefe*, str. 11.

⁶⁰² *Es-sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri'i-l-islami*, str. 448.

⁶⁰³ *El-hadisu ve-l-muhaddisune*, str. 356.

⁶⁰⁴ *Temelji hadiske nauke*, *Glasnik IVZ*, br. 6-7, 1937, str. 264.

⁶⁰⁵ *Islamska tradicija*, str. 19.

⁶⁰⁶ *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 88.

⁶⁰⁷ Vidi: Ez-Zehebi, cit. djelo, 12/558; El-Makdisi, *Šurutu-l-eimmeti-s-sitte*, str. 7; Ibn Hadžer, cit. djelo, 4/67; El-Kasimi, *El-fadlu-l-mubin*, str. 144; Ez-Zirikli, cit. djelo, 7/221; El-Huli, *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str. 83 i dr. O. Nakićević, cit. djelo, str. 151.

206. god.,⁶⁰⁸ a treći se ne opredjeljuju ni za jednu ni za drugu godinu, već navode i jednu i drugu kao vjerovatnu mogućnost.⁶⁰⁹

Putovanje u potrazi za hadisom

Imam Muslim pokazao je ljubav spram nauke veoma rano, što se posebno primjećivalo u oblasti hadisa. U rodnom kraju redovno je prisustvovao kružocima hadisa koje su organizirali poznati učenjaci. Do četrnaeste godine slušao je predavanja učenjaka iz svog kraja a onda ga želja za ovom oblašću odvodi na pučinu ogromnog okeana ove znanosti.

Pun nagona za spoznajom putuje širom islamkog svijeta. U potrazi za hadiskom naukom obišao je Hidžaz, Egipat, Šam, Irak i druga područja.⁶¹⁰

Na tom putovanju već u rodnom Horasanu susreće i sluša čuvene hadiske stručnjake Ishaka b. Rahevejha i Jahja b. Jahja et-Tejmija, u Reiju Muhammeda b. Mehrena i Ebu Gassana, u Hidžazu Se'id b. Mensura i Ebu Mus' aba, u Iraku Ahmed b. Hanbela i Abdullaha b. Meslemea, u Egiptu Amr b. Sevvada i Harmelu b. Jahjaa, u Mekki el-Ka'nebija, u Kufi Ahmeda b. Junusa i mnoge druge.⁶¹¹

Nekoliko puta je, kako navodi Handžić,⁶¹² boravio u Bagdadu u potrazi za hadisom, a posljednji put to je bilo, kako tvrdi Hatib el- Bagdadi, 259. god. po Hidžri.⁶¹³

Potrebno je konstatovati da je imam Muslim najviše vremena, ipak, proveo sa imami Buharijem od koga je najviše i naučio iz

⁶⁰⁸ Usporedi: dr. N. Itr, cit. djelo, str. 35, takođe i njegovo drugo djelo: *Menhedžu-n-nakdi fi ulumi-l-hadisi*, str. 253, dr. A. Itr, cit. djelo, str. 206. i M. Tufo, cit. članak, str. 264.

⁶⁰⁹ M. U. el-Hatib, cit. djelo, str. 329 i M. Handžić, isti izvor, str. 88.

⁶¹⁰ Vidi o tome: Ez-Zehebi, cit. djelo, 12/558; Ez-Zirikli, cit. djelo, 7/221, dr. M. es-Siba'i, cit. djelo, str. 448, dr. Hasan Muhammed Makbuli, *Mustalehu-l-hadisi ve ridžaluhu*, str. 77, M. Handžić, str. 88 i dr. O. Nakićević, str. 151.

⁶¹¹ Ez-Zehebi, isto djelo, 12/558 i dr. S. es-Salih, cit. djelo, str. 398.

⁶¹² *Uvod u hadisku i tefsirsku nauku*, str. 88.

⁶¹³ *Tarihu Bagdad*, 13/101.

raznih hadiskih disciplina. Izuzetno je cijenio i uvažavao imama Buharija, koji mu je, to je neosporno, otvorio nove horizonte u domenu hadiskih znanosti.⁶¹⁴

Koliko je imam Muslim respektirao imama Buharija najbolje će ilustrirati njegov postupak kada je, jednom prilikom, zadivljen njegovom učenošću, ustao poljubio imama Buharija u čelo, rekavši mu: *Dopusti mi da ti poljubim noge, profesoru svih profesora, predvodniče muhaddisa i liječniče hadisa od svih mahana i nedostataka*.⁶¹⁵

Inače, imam Muslim slušao je hadis od velikog broja šejhova. Samo u svom najpoznatijem djelu bilježi, kako spominje Ez-Zehebi, preko 200 učitelja. Spomenućemo neke od njih: Ibrahim b. Halid el-Ješkuri, Ibrahim b. Se'id el-Dževheri, Ahmed b. Se'id er-Ribati, Ahmed b. Abdullah el-Kurdi, Ahmed b. Abde, Ahmed b. Meni', Ishak b. Rahevejh, Se'id b. Mensur, Abdullah ed-Darimi, Abd b. Humejd, Osman b. ebi Šejbe, Muhammed b. es-Sabbah ed-Dulabi, Jahja b. Me'in, Ebu Zur'a, Ebu Se'id el-Ešedždž i drugi.⁶¹⁶

Generacija muhaddisa koju je odgojio

Nakon obilaska velikih islamskih centara, susreta sa brojnim hadiskim autoritetima i apsorpiranja zavidnog znanja iz hadiske oblasti on se vratio u rodni kraj i počeo držati predavanja iz hadisa. Veliki broj zaljubljenika u tu znanost prisustvuje njegovim predavanjima. Naročito blizak bio je omladini. Tako će u krilu njegovih kružoka izrasti čitava plejada velikih muhaddisa, čija će imena trajno biti zapisana u hadiskoj znanosti. Među njima se posebno ističu: Ebu Isa Et-Tirmizi, autor poznatog *Sunena*, Ebu Bekr b. Huzejme, autor poznatog *Sahiba*, Ebu Hatim er-Razi, Ebu Zur'a er-Razi, Muhammed b. Harun, Ahmed b. Seleme, Muhammed el-Ferra', Ebu Avane el-Isfraini, Ebu Hamid el-A'meši, Jahja b. Sa'id, Ali b. Husejn, Husejn b. Muhammed el-

⁶¹⁴ Vidi o tome: dr. M. es-Siba'i, str. 448, dr. M.U. el-Hatib, str. 330; dr. H. M. Makbuli, str. 77, M. Handžić, str. 88. i M. Karalić, str. 24.

⁶¹⁵ Ibn Kesir, *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/36 i dr. A. Itr, spomenuto djelo, str. 207.

⁶¹⁶ Vidi širi spisak učitelja kod hafiza Ez-Zehabija: *Sijeru e'alami-n-nubel'a'*, 12/558-561.

Kabbani, Ibrahim b. Muhammed b. Sufjan, prenosilac njegovog *Sahiha* i brojni drugi.⁶¹⁷

Mjesto imama Muslima u hadiskoj znanosti

Islamska literatura, kako klasična tako i novija, prepuna je brojnih pohvala na račun ovog velikana. Davani su mu razni epiteti, svojstveni samo najvećim učenjacima, kao što su: imam, hafiz, hudždže, hakim i šejhu-l-islam u hadisu. Nema ni jedne hadiske discipline koju imam Muslim nije precizno poznavao. U nekim elementima nadmašio je čak i svoga učitelja imama Buharija.⁶¹⁸

Poznati hafizi i stručnjaci u hadisu Ebu Hatim i Ebu Zur'a er-Razi stavljali su ga ispred svih učenjaka tog vremena.⁶¹⁹

Husejn b. Mensur bilježi da je imam Muslim jednom prilikom spomenut pred svojim i Buharijinim učiteljem Ishak b. Rahevejhom, koji je tada na perzijskom jeziku izgovorio pohvalu u njegovo ime, koja u prijevodu glasi: *Kakav je to samo kapacitet!*⁶²⁰

Poznati kritičar u hadiskoj znanosti Abdurrahman b. ebi Hatim kaže: *Muslim je pouzdan hafiz u hadisu. Od njega sam bilježio hadise u Rejju. Kada je moj otac bio upitan o autentičnosti njegove predaje, odgovorio je: Pouzdan je i iskren.*⁶²¹

Ebu Amr b. Hamdan kaže: *Upitao sam Ibn Ukdeta, hafiza u hadisu, o Buhariji i Muslimu: Ko je od njih dvojice učeniji? Odgovorio je: Buhari je imam a i Muslim je imam u hadisu.*⁶²²

Hafiz Ibn Kurejš bilježi da je čuo Muhammeda b. Beššara da je jednom prilikom izjavio: *Četiri su samo istinska hafiza hadisa na*

⁶¹⁷ Vidi o tome detaljnije: Ibn Kesir, 11/36, Ibn Hadžer, 4/67 i dr. S.es-Salih, str. 398.

⁶¹⁸ M.Karalić, str. 24.

⁶¹⁹ Ibn Kesir, 11/36 i Ez-Zehebi, 12/563.

⁶²⁰ Ibn Kesir, 11/36 i Ez-Zehebi, 12/564.

⁶²¹ Ez-Zehebi, *Tezkiretu-l-Huffaz*, 2/589.

⁶²² *Tarihu Bagdad*, 13/102; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/37

*dunjaluku. To su: Ebu Zur'a er-Razi u Rejju, Muslim u Nejsaburu, Abdullah ed-Darimi u Semerkandu i El-Buhari u Buhari.*⁶²³

Hafiz Ishak b. Mensur je jednom prilikom, obraćajući se imamu Muslimu, rekao: *Dobra neće nestati sve dok te Allah poživi među muslimanima.*⁶²⁴

Ibn Mende bilježi da je čuo Muhammeda b. Ja'kuba el-Ahrema da je rekao: *Mali je broj autentičnih hadisa promakao Buhariji i Muslimu.*⁶²⁵

Hafiz El-Ahrem je, takođe, rekao: *Trojica su se istinskih muhaddisa pojavila u Nejsaburu. To su: Muhammed b. Jahja, Muslim b. el-Hadždžadž i Ibrahim b. ebi Talib.*⁶²⁶

Ibn ebi Hatim kaže: *Imam Muslim bio je od pouzdanih hafiza u hadisu, čije je poznavanje ove oblasti bilo, doista, istinsko i veliko.*⁶²⁷

Mesleme b. Kasim rekao je: *On je pouzdan hafiz u hadisu, izvanrednih sposobnosti i umijeća.*⁶²⁸

Imam En-Nevevi kaže: *Sva se ulema složila u pogledu njegove učenosti, pouzdanosti, visokog položaja i izvanredne sposobnosti u hadisakim disciplinama...*⁶²⁹

Na ovakve pohvale spomenutih islamskih velikana, komentar u vezi sa ovim genijem iz trećeg stoljeća po hidžri nije potreban. On je, neosporno je, bio jedan od stubova hadiske renesanse tog perioda, čovjek koji je, zajedno sa imamom Buharijem, udario temelje hadiskoj znanosti i postavio kriterije na temelju kojih će se trasirati jasni putevi u svim hadiskim disciplinama.

⁶²³ *Sijeru e'alami-n-nubel'a'*, 12/564.

⁶²⁴ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/37.

⁶²⁵ Ez-Zehebi, 12/566 i Ibn Kesir, 11/37. Pretpostavljam da je ovdje El-Ahrem mislio na to koliko su Buhari i Muslim poznavali hadis, a ne na ograničenost uvrštavanja hadisa u njihovim sahihima. Treba, ovom prilikom, spomenuti da su veliki broj hadisa zabilježili, recimo, Ibn Hibban i Ibn Huzejme u svojim sahihima, Hakim u *El-Mustedreku*, ali i brojni drugi sakupljači poznatih hadiskih zbirki.

⁶²⁶ Ez-Zehebi, 12/565.

⁶²⁷ Ibn ebi Hatim, *El-džerhu ve-t-ta'dilu*, 4/182.

⁶²⁸ Dr. Nuruddin Itr, *El-imam Et-Tirmizi*, str. 37.

⁶²⁹ En-Nevevi, *Tehzibu-l-esma'*, 2/90.

Djela

Imam Muslim napisao je veliki broj hadiskih djela. Brojni autori spominju cifru koja prelazi dvadeset djela iz ove oblasti.

Daleko najvrednije i najznačajnije njegovo djelo je *Sahih*, o kome će više riječi biti nešto kasnije. Ovom prilikom je značajno spomenuti i njegova ostala djela u ovoj oblasti:

- *Kitabu-l-musnedi-l-kebiru ala esmai-r-ridžali*,
- *Kitabu-l-džami'i-l-kebiru ale-l-ebvabi*,
- *Kitabu-l-ileli*,
- *Kitabu evhami-l-muhaddisine*,
- *Kitabu men lejse lehu illa ravin vahidin*,
- *Kitabu tabekati-t-tabi'ine*,
- *Kitabu-l-muhadremine*,
- *Kitabu-l-kuna ve-l-esma'*,
- *Kitabu-t-temjiz*,
- *Kitabu-l-vuhdan*,
- *Kitabu-l-efrad*,
- *Kitabu-l-akran*,
- *Kitabu evladi-s-sahabe*,
- *Kitabu efradi-š-šamijjine*,
- *Kitabu-l-intifa'i bi džuludi-s-iba'i*,
- *Kitabu musned hadisi Malik*,
- *Kitabu tesmijeti šujuhi Malik ve Sufjan ve Šu'be, i dr.*⁶³⁰

Sahih

Najznačajnije djelo po kojem je imam Muslim postao poznat i koje mu je donijelo ugled i respekt u znanstvenom svijetu je

⁶³⁰ Uporedi: Ibn Hadžer, 4/67; M. M. ebu Zehve, str. 357; dr. S. es-Salih, str. 399, M. Tufo, str. 264 i dr. O. Nakićević, str. 152.

njegovo djelo *El-Musnedu-s-Sahih*, više poznato kao *Sahih*. Imam Muslim je klasificirao hadise u ovom djelu prema fikhskim poglavljima. Na tom djelu radio je, kako bilježe mnogi autori, punih petnaest godina.⁶³¹

On je iz tri stotine hiljada hadisa koje je poznao, izabrao deset, a neki vele, dvanaest hiljada. Ako se odbiju hadisi koji se više puta ponavljaju u *Sahihu* onda taj broj ne prelazi četiri hiljade.⁶³² Međutim, šejh Muhammed Fuad Abdul-Baki, stavljajući brojeve uz svaki hadis iz njegovog *Sahiha*, ustanovio je da se radi o 3.033 hadisa koji se ne ponavljaju.⁶³³

Treba napomenuti da većina islamskih učenjaka preferira Buharijin *Sahih* nad Muslimovim. Međutim, ima alima, posebno sa islamskog Magreba, koji Muslimovu zbirku stavljaju ispred Buharijine, zbog ljepote klasifikacije teksta. Među njima se posebno ističe Ebu Ali en-Nejsaburi, učitelj poznatog muhaddisa Hakima en-Nejsaburija, koji je izjavio: *Pod ovim nebeskim svodom nema pouzdanije zbirke od Muslimovog Sahiha!*⁶³⁴

Imam Muslim, govoreći o hadisima u svom *Sahihu*, kaže: *Nisam sve vjerodostojne hadise koje sam poznao uvrstio u svoj Sahih. Zabilježio sam u njemu samo one koji ispunjavaju kriterije autentičnosti kod svih hadiskih učenjaka.*⁶³⁵

Nakon završetka svog *Sahiha* imam Muslim dao ga je na uvid svom suvremeniku, ekspertu hadisa i čuvenom hadiskom kritičaru, Ebu Zur'a er-Raziju, da ga pregleda i da svoju ocjenu. Sve hadise na koje je Ebu Zur'a imao primjedbu, Imam Muslim je izbacio, a ostavio samo hadise na koje nije bilo nikakve primjedbe. Zato

⁶³¹ Ez-Zehebi, *Tezkiretu-l-huffaz*, 1/589 i M. U. el-Hatib, cit. djelo, str. 321.

⁶³² Es-Sujuti, *Tedribu-r-ravi*, str. 104 i Ahmed Muhammed Šakir, *El-Ba'isu-l-hasis*, str. 25.

⁶³³ Vidi: dr. Ekrem Dija' el-Umeri, *Buhusu fi tarihi-s-sunneti-l-mušerrefeti*, str. 247.

⁶³⁴ *Tarihu Bagdad*, 3/101; Ibnu-s-Salah, *Ulumu-l-hadisi*, str. 19; Ibn Hallikan, *Vefejatu-l-a'jan*, 5/194; *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/289; *Sijeru e'alami-n-nubel'a'*, 12/566,

⁶³⁵ Ibnu-s-Salah, cit. djelo, str. 20; Džemaluddin el-Kasimi, *El-fadlu-l-mubin*, str. 146; M. Karalić, str. 25.

imam Muslim i ističe: *Sve što sam uvrstio u svoj Sahih bilo je argumentirano, a i sve što sam izbacio iz njega, učinjeno je argumentirano.*⁶³⁶

To na najbolji način ilustrira poslovičnu opreznost istinskih stručnjaka i velikana u hadiskoj oblasti. S druge strane, otkriva nam skromnost ovog genija i njegova spremnost da konsultira eksperte svoga vremena.

Specifičnosti Muslimovog *Sahiba*

1. Njegov *Sahih*, uz Buharijin, najvjerodostojnija je hadiska zbirka.

2. Hadisi su klasificirani slično klasificiranju u Buharijinom *Sahihu*.

3. Obzirom na brojnost puteva predaje broj hadisa njegovog *Sahiba* nadmašuje broj Buharijine zbirke.

4. Nema nijedne slabe niti hasen-predaje, sve su sahih. Doduše, veliki broj hadisa je istog sadržaja kao i kod Buharije, s razlikom što ih Muslim prenosi sa drugim lancem prenosilaca.

5. Sve različite puteve određenih predaja donosi na jednom mjestu, kako bi uvezo različitost tekstova/metna i ukazao na brojnost lanaca prenosilaca/seneda, klasificirajući senede prema jačini, preferirajući autentične nad manje autentičnim.

6. Ovaj *Sahih* prepoznatljiv je po preciznoj klasifikaciji hadisa.

7. Ova zbirka ima važan uvod u kojem imam Muslim govori o temeljima hadiske znanosti, posebno o izučavanju seneda u hadisu.

8. Mevkuf-predaje, koje tretiraju govor ashaba, sveo je na najmanju moguću mjeru. Cjelokupan *Sahih* obuhvata merfu'-predaje, koje sežu direktno do Allahovog Poslanika, s.a.v.s.

9. Imam Muslim pravio je distinkciju između termina *haddesena* i *ahberena*. Termin *haddesena* upotrebljavao je ako je predaja došla metodom slušanja a *ahberena* ako je predaja došla metodom čitanja. Istu razliku su pravili imam Šafija i još neki imami.

⁶³⁶ Dr. M. U. el-Hatib, cit. djelo, str. 331.

10. Bio je do kraja precizan u konstrukcijama kao što su *haddesena fulan* i *el-lafzu li fulan*. Ako je postojala neznatna razlika u jednom harfu teksta hadisa, opisu nekog prenosioca ili slično, što uopće ne bi mijenjalo značenje, on bi to pojasnio i naveo.

11. Bilježi potpune hadise sa njihovim lancem prenosilaca u jednom poglavlju. On ne presijeca tekstove hadisa i ne bilježi ih u više poglavlja, kao što čini Buhari.

12. On nije navodio mu'allek-predaje, izuzev na jednom mjestu, i to u poglavlju o tejemmumu, kako navode neki autori. Imam Es-Sujuti, međutim, navodi takvih šesnaest mjesta, ali ističe da ih je Muslim naveo nakon muttesil-predaje, što praktično i ne predstavlja mu'allek-predaju.⁶³⁷

Davanje prednosti Buharijinoj nad Muslimovom zbirkom

Većina učenjaka preferira Buharijinu nad Muslimovom zbirkom zbog određenih elemenata koje ovom prilikom navodimo:

1. Buhari bilježi hadise od 430 ravija od kojih Muslim nije zabilježio niti jedan hadis. Od tog broja kritikovano je 80 prenosilaca. Muslim bilježi hadise od 610 prenosilaca od kojih Buhari nije bilježio hadise, ali je od tog broja kritikovano 160 ravija.

2. Buhari od prenosilaca koji su kritikovani bilježi vrlo malo hadisa, dok Muslim od takvih prenosilaca bilježi daleko više.

3. Buhari sve muttesil - predaje bilježi od prve kategorije prenosilaca, a ševahid - predaje od druge. Muslim, međutim, neke i muttesil - predaje bilježi i od druge kategorije prenosilaca.

4. Buhari kod mu'an'an – predaja uslovljava susret prenosilaca, dok se Muslim zadovoljava time što su živjeli u isto vrijeme.

5. Broj hadisa kojima je osporavana vjerodostojnost kod Buharija je manji nego kod Muslima. Kod njega je manji od, 80 dok kod Muslima dostiže broj od 120.⁶³⁸

⁶³⁷ Vidi: dr. Abdurrahman Itr, *Me'alimu-s-sunneti-n-nebevije*, str. 208-210.

⁶³⁸ Uporedi; M. Karalić cit. članak, str.27.

Komentari *Sahiha*

Koliki je značaj ove zbirke najbolje potvrđuje broj komentara na nju. Autor *Kešfuz-ž-ununa* navodi petnaest komentara na njegov *Sabih*,⁶³⁹ a Muvettik b. Abdullah b. Abdulkadir navodi 48 većih i skraćenih komentara i rezimea ove zbirke.⁶⁴⁰

Najznačajnije je, svakako, komentar imama En-Nevevija (umro 676. god. po hidžri), koji se zove *El-Minhadž fi šerhi Sahihi Muslim b. el-Hadždžadž*, štampan u 18 dijelova i 9 tomova.

Pored navedenog komentara, najpoznatiji i u svijetu najviše čitani komentari su:

Ikmalu-l-Ikmal, autor Ebu-l-Feredža Isa b. Mes'uda ez-Zevavi (umro 743. god.), ima 12 tomova.

Ikmalu-l-mu'lim, bi fevaiddi kitabi Muslim, autor Ebu Abdullah Muhammed b. Halefe el-Ubbi el-Maliki (umro 828. god.), štampan u 7 tomova.

El-Ibtihadž, autor šejh Ahmed b. Muhammed el-Kastalani (umro 923. god.). polovina ga je štampana u 8 velikih tomova.

Komentar, autora šejha Ali el-Kari el-Herevi, štampan u 4 velika toma.⁶⁴¹

Skraćene verzije *Sahiha*

Brojni autori su, zbog, značaja *Sahiha* pravili njegove skraćene verzije, tako što su izostavljali sened hadisa i hadise koji se tekstualno ponavljaju. Među najpoznatijim skraćenim verzijama su:

Telbisu kitabi Muslimin ve šerbuhu, priredio Ahmed b. Omer el-Kurtubi (umro 656.god.),

Muhtesaru Muslimin, priredio Hafiz Zekijuddin Abdulazim el-Munziri (umro 656. god.),

⁶³⁹ El-Huli; *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str. 85.

⁶⁴⁰ Vidi: M. Karalić, str.27.

⁶⁴¹ Pogledaj: El-Huli, str. 85; dr. El-Umeri, str. 248; dr. Es-Siba'i, str. 449; dr. Makbuli, str. 77; M. Tufo, str. 265 i M. Karalić, str. 27.

Muhtesaru zevaidi Muslimin ale-l-Buhari, priredio Siradžuddin Omer b. Alija b. el-Mulekin eš-Šafi'i (umro 804. god.).⁶⁴²

Smrt imama Muslima

Svi autori slažu se da je imam Muslim umro 261. god. u rodnom Nejsaburu. Razilaze se jedino u tome koliko je imam Muslim u trenutku smrti imao godina, što opet zavisi od toga koja je godina rođenja prihvaćena od strane tih autora: 204. ili 206. Tako Ibn Hallikan tvrdi da je imam Muslim napunio, u trenutku smrti 55 godina,⁶⁴³ Ibn Kesir smatra da je imao 57 godina⁶⁴⁴, a hafiz Ez-Zehebi navodi da je tada imao 50 i nekoliko godina.⁶⁴⁵

Na kraju bi bilo zanimljivo navesti uzrok njegove smrti, onako kako navode islamski učenjaci u svojim djelima.

Naime, imam Muslim je jednom prilikom bio upitan za jedan hadis kojeg se nije mogao u tom trenutku sjetiti, pa je otišao kući potražiti ga u u svojim brojnim spisima. Ukućanima je rekao da mu to veče niko u sobu ne ulazi. Sa sobom je u sobu ponio jednu veliku korpu hurmi koju je bio dobio kao hediju, pa je jeo te hurme dok je tražio hadis. Kada je hadis pronašao, pred samu zoru, ustanovio je da je sve hurme iz korpe pojeo. Kažu da mu je nakon toga pozlilo, da se razbolio i da je to bilo uzrokom njegove smrti – Allah mu se smilovao i nagradio ga!

⁶⁴² El-Huli, str. 85-86 i M es-Siba'i, str. 449.

⁶⁴³ *Vefejatu-l-a'jan*, 2/91. Vidi, takođe: dr. S. es-Salih, str. 399.

⁶⁴⁴ *El-Bidaje ve-n-Nihaje*, 11/38, Vidi, takođe: *El-Fadlu-l-Mubin*, str. 144.

⁶⁴⁵ *Sijeru a'lami-n-Nubela*, 12/580.

IBN MADŽE EL-KAZVINI

209./824. – 273./886.

Ibn Madže el-Kazvini poznati je hafiz u hadisu koji je djelujući u 3. hidžretskom stoljeću uveliko doprinio da to stoljeće dobije naziv *zlatno doba hadiske znanosti*.

Njegov *Sunen*, uz brojne karakteristike, sadrži 1.339 hadisa koje uopće ne spominju ostali autori *El-Kutubu-s-sitte*.

Naš najveći muhaddis rahm. Mehmed-ef. Handžić započeo je vrlo lijep komentar na arapskom jeziku na njegov *Sunen* koji je nazvao *Izharu-l-behadže bi šerhi Sunen Ibn Madže*, ali ga, zbog bolesti i prerane smrti nije dovršio.

Ebu Abdullah Muhammed b. Jezid b. Madže er-Reb'i El-Kazvini.⁶⁴⁶ Poznat je u islamskoj literaturi kao Ibn Madže, a to je prezimenjak njegovog oca, a ne djeda ili majke, kako neki misle.⁶⁴⁷ Ibn Hadžer, takođe, tvrdi da je to nadimak njegovog oca, koji je bio perzijskog porijekla.⁶⁴⁸

Er-Reb'i označava njegovu pripadnost Rebi'i jednom od brojnih plemena. Međutim, ni Ibn Hallikan, niti drugi autori ne znaju određeno kojem plemenu pripada Ibn Madže.⁶⁴⁹

Rođen je u mjestu Kazvin,⁶⁵⁰ gradu u istoimenoj pokrajini sjeverozapadnog Irana, pa je, odatle, i dobio ime El-Kazvini.⁶⁵¹

Svi autori, i stariji i mlađi, spominju da je Ibn Madže rođen 209. god. Jedino dr. Mustafa Es-Siba'i navodi 207.god., kao godinu rođenja, što smatram štamparskom greškom, s obzirom da svi izvori isključivo navode 209. god.⁶⁵²

Putovanje u potrazi za hadisom

Pouzdanost se ne zna kada se Ibn Madže počeo zanimati za hadis i hadiske znanosti. Zna se, međutim, da je jedan od njegovih najstarijih šejhova bio Ali b. Muhammed Et-Tanafisi koji je umro 233.god. po Hidžri, pa se na temelju toga podatka može zaključiti da je počeo izučavati hadis između 15. i 20. godine života, kao što je, uglavnom, bio slučaj i sa ostalim učenjacima toga vremena.⁶⁵³

⁶⁴⁶ Ovo je ime po kojem ga spominju brojni autori. Vidi: Ibnu-l-Dževzi, *El-Muntezam*, 5/90; Ibn Hallikan, *Vefejatu-l-e'ajan*, 4/279; Ez-Zehebi, *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/636; Ibn Kesir, *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/56; Ibn Hadžer, *Tehzibu-t-tehzib*, 9/530 i Es-Sujuti, *En-Nudžumu-z-zahire*, 3/70.

⁶⁴⁷ Er-Rafi'i, *Tarihu Kazvin*, list 108 i El-Kettani, *Er-Risale el-mustatrefe*, str.12.

⁶⁴⁸ *Tehzibu-t-tehzib*, 9/530.

⁶⁴⁹ *Vefejatu-l-e'ajan*, 3/407.

⁶⁵⁰ Grad u istoimenoj pokrajini sjeverozapadnog Irana. Važno prometno čvorište. Osnovan u 4. stoljeću (Enciklopedija leksikografskog zavoda, 3/442).

⁶⁵¹ *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, 3/442.

⁶⁵² *Es-Sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri'i-l-islami*, str. 454.

⁶⁵³ Usporedi: Muhammed Mustafa el-A'zami, *Uvod u Sunen Ibn Madže*, 1/13.

Nakon 230. god. počinje njegovo angažiranije putovanje u potrazi za hadisom. Odlazi i izučava hadis i hadiske znanosti u poznatim islamskim naučnim centrima toga vremena: Mekki, Basri, Kufi, Bagdadu, Šamu, Misiru i Rejju.⁶⁵⁴

Učitelji

Ibn Madže je u svom dugogodišnjem izučavanju hadisa učio od brojnih šejhova. Učio je od: Ahmeda b. Ebi El-Hivarija, Osmana b. Isma'ila ez-Zuhelija, Hišama b. Ammara i dr. u Damasku; Ebu Tahira b. Serha, Muhammeda b. Remha, Junusa b. Abdu-l-A'la i dr. u Misiru; Amra b. Osmana, Hišama b. Abdulmelika, Jahja b. Osmana i dr. u Homsu; Ebu Bekra b. Ebi Šejbeta, Ebu Hajseme Zuhejra b. Harba, Suvejda b. Se'ida i dr. u Iraku.⁶⁵⁵

Učenici

Ibn Madže je ostavio čitavu plejadu vrijednih učenika. Najpoznatiji od njih su: Ibrahim b. Dinar el-Džerši el-Hemedani, Ahmed b. Ibrahim el-Kazvini, Ebu Amr Ahmed b. Muhammed el-Medeni, Ebu-t-Tajjib Ahmed b. Ruh eš-Ša'rani el-Bagdadi, Ishak b. Muhammed el-Kazvini, Sulejman b. Jezid el-Kazvini, Ali b. Ibrahim el-Kazvini, Ali b. Se'id el-Gaddani, Muhammed b. Isa es-Saffar i mnogi drugi.⁶⁵⁶

Djela

Uz najpoznatije djelo *Sunen*, Ibn Madže napisao je još *Et-Tefsir* i *Et-Tarih*. Međutim, ta dva djela nisu dostupna javnosti, jer su, očito je, vremenom zagubljena.

⁶⁵⁴ Vidi: Ibnu-l-Dževzi, cit. djelo, 5/90; Ibn Hadžer, cit. djelo, 9/531; Ibn Hallikan, cit. djelo, 3/407 i Ed-Dihlevi, *Mukaddima fi usuli-l-hadis*, str. 97.

⁶⁵⁵ Vidi o tome: Jakut el-Hamevi, *Mu'džemu-l-buldan*, 4/344.

⁶⁵⁶ Vidi: Ez-Zehebi, *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/278; Ibn Hadžer, spom. izvor, 9/531 i El-A'zami, cit. djelo, 1/13.

Što se tiče njegovog tefsira Kur'ani-kerima, o tome imamo potvrdu u riječima hafiza El-Mizzija, koji na jednom mjestu kaže: *Pronašao sam samo dva djela Tefsira Ibn Madže...*⁶⁵⁷

O njegovom djelu *Et-Tarih* doznajemo u riječima hafiza Ebu-l-Fadla Muhammeda b. Tahira El-Makdisija, koji kaže: *Vidio sam u Kazvinu njegovo djelo Et-Tarih koje je tretiralo ljude i mjesta od vremena ashaba do njegovog doba.*⁶⁵⁸

Ta dva djela spominju brojni autori u svojim izvorima.⁶⁵⁹

Sunen

To je njegovo najznačajnije djelo, u kojem navodi sahih, hasen i da'if predaje. Uz to, navodi i neke sasvim slabe hadise, pa je zbog toga poprilično kasno njegov *Sunen* uvršten među šest najpoznatijih hadiskih zbirki.

Prvi koji je Ibn Madžin *Sunen* pridodao *Sahihima* Buharije i Muslima i *Sunenima* Ebu Davuda, Tirmizije i Nesaije, bio je Ebu-l-Fadl Muhammed b. Tahir el-Makdisi (umro 507. god. po Hidžri), u knjizi *Atrafu-l-kutubi-s-sitte*.⁶⁶⁰ Nakon toga učinio je to i hafiz Abdul-Ganijj el-Makdisi (umro 600.god.) u djelu *El-Kemalu fi esmai-rridžali*.⁶⁶¹

Prije njih, islamski učenjaci su na 6. poziciju uvrštavali *El-Muvetta'* imami-Malikov, obzirom da je vjerodostojniji od Ibn Madžinog *Sunena*.

Međutim, i nakon što je El-Makdisi uvrstio Ibn Madžin *Sunen* u odabranu zbirku hadisa pojedini islamski učenjaci su i dalje na 6. poziciju stavljali Malikov *Muvetta'*. Među pojedincima koji su to činili bili su Ebu-l-Hasan Rezin b. Muavija Es-Serkasti (umro 535.god.) u djelu *Et-Tedžridu li-s-sihabi-s-sitte*, u čemu ga je slijedio i

⁶⁵⁷ *Tehzibu-l-kemal*, 1/150.

⁶⁵⁸ Vidi: El-A'zami, cit. djelo, 1/14.

⁶⁵⁹ O njegovom tefsiru i Tarihu vidi, npr: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/277; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/56 i Ibnu-l-Imad, *Šezeratu-z-zeheb*, 3/309.

⁶⁶⁰ Vidi: El-Makdisi, *Šurutu-l-eimmeti-s-sitte*, str. 21. Vidi, takođe: El-Kettani, *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 12-13.

⁶⁶¹ El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 215.

imam Ibnu-l-Esir el-Džezeri (umro 606. god.) u kapitalnom djelu *Džami'u-l-usul*.⁶⁶²

Drugi, pak, preferiraju *Sunen* Darimija i stavljaju ga na 6. poziciju. To je, recimo, stav Ibnu-s-Salaha, En-Nevevija, Ibn Hadžera i dr.⁶⁶³

Međutim, analizirajući ovu zbirku hadisa, može se doći do zaključka da je ona uvrštena na 6. poziciju i zbog redoslijeda poglavlja i hadisa koje je na vrlo lijep i prijemčljiv način sačinio Ibn Madže.⁶⁶⁴

Inače, Ibn Madže, kao i njegovi prethodnici, klasificira hadise prema fikhskim pitanjima. On je u *Sunen* uvrstio ukupno 4.341 hadis. Od spomenutog broja 3.002 hadisa, u cjelosti ili jednim dijelom, spominju i autori preostalih zbirki nazvanih *El-Kutubu-s-sitte*. Zanimljivo je da Ibn Madže navodi, kako primjećuje Muhammed Fuad Abdulbaki, 1.339 hadisa koje uopće ne navode peterica spomenutih autora. Od tog broja:

- 428 hadisa autentičnog su seneda,
- 199 hadisa dobrog su seneda,
- 613 hadisa slabog su seneda, i
- 99 hadisa su vrlo lošeg seneda.⁶⁶⁵

Obzirom da Ibn Madžin *Sunen* sadži najviše slabih, a posebno, veoma slabih predaja, on se, zbog toga, i smiješta na posljednje mjesto u rangiranju hadiskih zbirki iz *El-Kutubu-s-sitte*. U odnosu na druge spomenute zbirke njegov *Sunen* izdvaja se sa predajama od nekih prenosilaca koji su optuženi za laž i krađu hadisa.⁶⁶⁶

⁶⁶² Pogledaj: *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 13 i dr. Muhammed Udžadž el-Hatib, *Usulu-l-hadisi*, str. 342.

⁶⁶³ El-Kettani, cit. djelo, str. 13.

⁶⁶⁴ To primjećuje Ibn Hadžer. Vidi: *Tehzibu-t-tehzib*, 9/531.

⁶⁶⁵ Usporedi, *Sunen* Ibn Madže, 2/1519-1520.

⁶⁶⁶ Vidi: dr. Nuruddin Itr, *Menhedžu-n-nakdi fi ulumi-l-hadisi*, str. 278.

Po nekim autorima u ovoj zbirci ima čak oko hiljadu slabih predaja.⁶⁶⁷

Treba naglasiti da je značaj *Sunena*, pored ostalog, i u tome, što hafiz Ibn Madže, iako navodi 3.002 hadisa koji su spomenuli i autori preostalih pet zbirki, on ih, što je vrlo važno, ne navodi sa istim lancem prenosilaca, nego dolazi sa novim, čime još više pojačava hadise iz prethodnih zbirki, čime potvrđuje vrijednost i značaj sopstvenog djela.

Sunen je Ibn Madže podijelio na 32 knjige/kitaba i 1.500 poglavlja/poglavljja. Uz to, ovo djelo poznato je po preciznom klasificiranju hadisa i hadiskih poglavlja.⁶⁶⁸ Inače, poglavlja u ovoj zbirci vrlo su kratka. Obično nisu duža od nekoliko redaka. Rijetka su poglavlja koja prelaze više od jedne stranice. Uz to, *Sunen* karakterizira i jednostavnost i lakoća u pronalaženju hadisa koje tražimo, upravo zbog Ibn Madžinog znalačkog klasificiranja hadisa.⁶⁶⁹

U ocjeni hadisa tog, nesporno, vrijednog djela, postoje različiti pristupi, od onog koje zastupa hafiz El-Mizzi (umro 742. god. po Hidžri) da su *sve predaje koje je naveo Ibn Madže a ne navode ih peterica autora El-Kutubi-s-sitte slabe!* do onog koje navodi Ibn Hadžer (umro 852.god. po Hidžri) da su *brojne predaje koje on navodi – a ne navode ih preostala peterica autora – autentične!*⁶⁷⁰

Komentari *Sunena*

Kao i svako vrijedno hadisko djelo, tako je i *Sunen*, vremenom dobio značajne komentare. Spomenimo neke:

1 - Komentar Kemaluddina Muhammeda b. Musaa ed-Dimjerija eš-Šafi'ija (umro 808. god. po Hidžri), djelo u pet tomova.

⁶⁶⁷ *Tehzibu-t-tehzib*, 9/532. Vidi, takođe: dr. Hemmam Abdurrahim Se'id, *Et-Temhidu fi ulumi-l-hadisi*, str.110.

⁶⁶⁸ Usporedi: dr. Abdurrahman Itr, *Me'alimu-s-sunneti-n-nebevijeti*, str. 220.

⁶⁶⁹ Pogledaj: Muhammed Lutfi Es-Sabag, *El-Hadisu-n-nebevi*, str. 325.

⁶⁷⁰ El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 113. Zanimljivo je pogledati šta o tome kažu velikani hadiske znanosti. Vidi, na primjer: Ibnu-l-Dževzi, *El-Mevdu'at*, 2/55-56 i Ez-Zehebi, *Mizanu-l-i'tidal*, 2/20.

2 - Komentar Ibrahima b. Muhammeda El-Halebija (umro 841.).

3 - Komentar *Misbabu-ḡ-ḡudḡadḡe, šerh ala Sunen Ibn Madḡe*, hafiza Dželaluddina es-Sujutija (umro 911.).

4 - Komentar *Kifajetu-l-hadḡe fi šerhi Sunen Ibn Madḡe*, Muhammeda b. Abdulhadija Es-Sindija (umro 1138.).

5 - Komentar *Ma temessu ilejbi-l-hadḡe ala Sunen Ibn Madḡe*, Siradžuddina Omera b. El-Mulekkina, u osam tomova.

6 - Komentar *Indḡahu-l-hadḡe, šerh Sunen Ibn Madḡe*, šejha Ed-Dehlevija.⁶⁷¹

Bošnjaci i Ibn Madžin *Sunen*

Sunenu nije se pridavala pažnja koliko ostalim djelima iz *El-Kutubu-s-sitte*. Naš najveći muhaddis rahm. Mehmed-ef. Handžić nije, ipak, dozvolio da taj velikan hadiske znanosti bude zapostavljen na našim prostorima, pa je započeo svoj, doista, izvanredni komentar na arapskom jeziku na spomenuto djelo, nazvavši ga: *Iḡharu-l-behadḡe bi šerhi Sunen Ibn Madḡe*.⁶⁷² Nisam primijetio da je taj komentar spomenuo neki istraživač u svojim djelima. Pronašao sam ga u rukopisima Gazi-Husrevbegove biblioteke pripremajući doktorsku disertaciju iz oblasti izučavanja hadisa u BiH od dolaska islama do kraja XX stoljeća. U tom radu značajan prostor pripada našem najvećem muhaddisu Mehmed-ef. Handžiću.

Handžićev komentar sadrži 118 rukom pisanih, velikih listova. Prije komentara Handžić donosi dva poglavlja. U prvom poglavlju navodi Ibn Madžinu biografiju, a u drugom govori o njegovom

⁶⁷¹ O komentarima na *Sunen* vidi: dr. Mustafa Es-Siba'i, *Es-Sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri'i-l-islami*, str. 455; dr. Ekrem Dija' el-Umeri, *Buhusun fi tarihi-s-sunneti-l-mušerrefeti*, str. 252; dr. Abdurrahman Itr, cit. djelo, str. 221; M. Es-Sabag, cit. djelo, str. 326; dr. Hasan Makbuli, *Mustalehu-l-hadisi ve riḡžaluhu*, str. 86 i Mehmed Handžić, *Iḡharu-l-behadḡe*, list 9-10, rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, broj 6963.

⁶⁷² Vidi rukopis u GHB u Sarajevu, pod brojem: 6963.

Sunenu, gdje analizira hadise i piše o najosnovnijim detaljima tog djela.

Nakon dva uvodna poglavlja, Handžić manirom velikog muhaddisa, svojim lijepim, prepoznatljivim rukopisom i tečnim, sočnim arapskim jezikom, počinje komentar djela. Završio je 38 poglavlja/babova. Navodeći 39. poglavlje koje tretira abdest, iz *Kitabu-t-tahareta*, stao je... To je na 118. listu rukopisa. Da li je razlog što je stao iznenadna bolest i vrlo brza smrt ili nešto drugo, nije nam poznato, budući da rahm. Handžić ne navodi datum pisanja komentara?! Inače, uočljivo je, da je taj naš vrijedni muhaddis datum navodio na kraju završenih rukopisa. Obzirom da ovo djelo nije priveo kraju, nije mogao ni staviti datum, pa smo, tako, ostali bez vrijednog podatka!

Ibn Madže i učenjaci

Ibn Madže se ubraja u grupu poznatih hafiza i stručnjaka u hadisu. On je ličnost koja je, uz ostale velikane hadiske misli, obilježila 3. hidžretsko stoljeće, koje je nazvano *zlatnim vremenom hadiske znanosti*.

Ebu Ja'la Halil b. Abdullah el-Halili el-Kazvini kaže: *Ibn Madže je izuzetno pouzdan, a o njegovoj pouzdanosti su se drugi složili. Drugi su potrebni njegovog znanja. Poznat je u hadisu i u hijžu*.⁶⁷³

Hafiz Ez-Zehebi ističe: *Ibn Madže bio je pouzdan hafiz i hadiski kritičar, širokog obrazovanja. Njegov Sunen donekle umanjuje njegovo vrštavanje munkera i nešto malo mevdū'-predaja. Ukupno oko hiljadu predaja u njegovoj zbirci imaju neku vrstu slabosti*.⁶⁷⁴

Hafiz Ibn Kesir veli: *Sunen Ibn Madže najbolje ukazuje na njegovo djelo, znanje, utemeljenost i slijeđenje sunneta*.⁶⁷⁵ On je, takođe, istakao da je *Sunen*: *...izuzetno koristan i nadasve lijepo klasificiran po fikhskim pitanjima*.⁶⁷⁶

⁶⁷³ Ez-Zehebi, *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/636; *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/279 i *Tehzibu-t-tehzib*, 9/532.

⁶⁷⁴ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/278-279.

⁶⁷⁵ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/56.

⁶⁷⁶ Vidi: El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 215.

Ibn Hallikan kaže: *On je imam u hadisu, znalac hadiskih disciplina i svega što je u vezi sa hadiskim znanostima.*⁶⁷⁷

Ibnu-l-Dževzi o njemu je rekao: *Bio je, doista, poznavalac hadisa i hadiskih znanosti.*⁶⁷⁸ Gotovo identičnu ocjenu daje i hafiz Ibn Hadžer el-Askalani.⁶⁷⁹

Ibn Nasiruddin kaže: *Ibn Madže je jedan od znamenitih imama u hadisu. Bio je pouzdan hafiz. Autor je Sunena, Tefsira i Tariha. Njegov Sunen ne sadrži više od 30 hadisa u čijem senedu se nalazi slabost.*⁶⁸⁰

Očito je da ovih nekoliko rečenica hadiskih učenjaka sasvim dovoljno ilustrira Ibn Madžinu učenost i njegov značaj u oblasti hadiskih znanosti!

Smrt

Hafiz Ibn Madže umro je, kako ističu svi autori, u rodnom Kazvinu, u ramazanu 273. god. po Hidžri.⁶⁸¹

Uz 273. godinu, samo pojedini autori, spominju i 275. kao moguću godinu njegove smrti.⁶⁸²

Ibn Madže je, kako navodi Ibn Kesir, u času smrti napunio 64 godine života.⁶⁸³

⁶⁷⁷ *Vefejatu-l-a'jan*, 3/407.

⁶⁷⁸ *El-Muntezam*, 5/90.

⁶⁷⁹ Vidi: *Tehzibu-t-tehzib*, 9/531.

⁶⁸⁰ Ibnu-l-Imad, *Šezeratu-z-zeheb*, 3/308.

⁶⁸¹ Ibn Hallikan, cit. djelo, 4/279; Ibnu-l-Dževzi, cit. djelo, 5/90 i *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/279.

⁶⁸² Usporedi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/279 i *Tehzibu-t-tehzib*, 9/532.

⁶⁸³ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/56.

EBU DAVUD ES-SIDŽISTANI

202./817. – 275./888.

Ebu Davud es-Sidžistani je jedan od najznačajnijih muhaddisa u historiji. Uz temeljito poznavanje hadisa i hadiskih znanosti, bio je, takođe, jedan od velikih šerijatskih pravnika.

Njegov *Sunen* predstavlja, po većini učenjaka, nakon Buharijine i Muslimove, najvažniju zbirku hadisa, u kojoj je, iz pola miliona hadisa koje je poznavao, izabrao i uvrstio 4.800 klasificirajući ih prema šerijatsko-pravnim pitanjima.

Puno mu je ime Sulejman b. el-Eš'as b. Ishak b. Bešir b. Šeddad b. Jahja b. Imran ebu Davud el-Ezdi es-Sidžistani.⁶⁸⁴

On je porijeklom iz Sidžistana, poznatog područja u Afganistanu.⁶⁸⁵ Neki smatraju da on porijeklo vodi iz sela Sidžistana ili Sidžistane, koja se nalazi u blizine Basre, u Iraku, što kategorički demantira hafiz Ez-Zehebi.⁶⁸⁶ Kroz literaturu on je poznat kao: Ebu Davud es-Sidžistani.

Rođen je 202. god. po Hidžri, odnosno 817. god. po Isaovom, a.s., rođenju.⁶⁸⁷

Putovanje u potrazi za hadisom

Ebu Davud je prvo iskoristio hadiski potencijal u svom mjestu, a nakon toga se uputio prema drugim islamskim naučnim centrima toga vremena: Horasanu, Šamu, Iraku, Egiptu, Hidžazu, Džeziri i dr.⁶⁸⁸ Više puta je boravio u Bagdadu u potrazi za hadisom a prvi puta je to učinio, kako navodi hafiz Ez-Zehebi, kada je imao 18 godina.⁶⁸⁹

Nakon izvjesnog vremena provedenog po raznim islamskim naučnim centrima, on se smjestio u Basri, ispunivši želju abbasijском halifi el-Vasiku, koji ga je molio da to učini.⁶⁹⁰ U ovom gradu je ostao do kraja života.

⁶⁸⁴ Ovako ga, uglavnom, sa malim izmjenama spominju brojni autori. Pogledaj: Ibn ebi Hatim, *El-Derhu ve-ta'ta'dilu*, 4/101; Hatib el-Bagdadi, *Tarihu Bagdad*, 9/55; Ibn Hallikan, *Vefejatu-l-a'jan*, 2/404; Ibn ebi Ja'la, *Tabekatu-l-Hanabile*, 1/159; Ibnu-l-Dževzi, *El-Muntezam*, 5/97; Ibnu-l-Esir, *El-Lubab*, 1/533; Ez-Zehebi, *El-Iber*, 2/54, El-Jafī'i, *Mir'atu-l-džinan*, 2/189 i El-Kehhale, *Mu'džemu-l-mu'ellifin*, 4/255.

⁶⁸⁵ Vidi: *Vefejatu-l-e'ajan*, 2/405, Ez-Zehebi, *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/221 i Abdulaziz Izzuddin es-Sejrevan, Uvod u: *El-Merasil Ebu Davuda*, str. 15.

⁶⁸⁶ *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/591.

⁶⁸⁷ Nema razilaženja među autorima u godini njegovog rođenja. Vidi: Ez-Zehebi, *Et-Tarih*, 1/122; Ibn Kesir, *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/60; Ibn Hadžer, *Tehzibu-t-tehzib*, 4/169; Es-Subki, *Tabekatu-š-šafi'ijje*, 2/48 i El-Kasimi, *El-fadlu-l-mubin*, str. 176.

⁶⁸⁸ Ibnu-l-Imad, *Šezeratu-z-zeheb*, 3/314.

⁶⁸⁹ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/221.

⁶⁹⁰ Vidi; šejh Es-Sejrevan, Uvod u: *El-Merasil Ebu Davuda*, str. 17.

Učitelji

Ebu Davud je obilazeći velike islamske centre slušao veliki broj učitelja, od njih puno naučio i zabilježio veliki broj hadisa. Tako je, između ostalih, slušao:

- u Mekki: el-Ka'nebija i Sulejmana b. Harba,
- u Basri: Muslima b. Ibrahima i Ebu-l-Velida Et-Tajalisija,
- u Kufi: Hasana b. er-Rebi'a el-Buranija i Ahmeda b. Junusa el-Jerbu'ija.
- u Halepu: Ebu Tevbe b. er-Rebi'a b. Nafi'a,
- u Harranu: Ebu Dža'fera en-Nufejlja i Ahmeda b. ebi Šu'ajba,
- u Homsu: Hajveta b. Šurejha i Jezida b. Abdurabbih,
- u Damasku: Safvana b. Saliha i Hišama b. Ammara,
- u Horasanu: Ishak b. Rahevejha,
- u Bagdadu: Ahmed b. Hanbela,
- u Belhu: Kutejbu b. Se'ida i
- u Egiptu: Ahmed b. Saliha i mnoge druge.⁶⁹¹

Uz naprijed nabrojane slušao je i poznate hadiske kapacitete, kao što su: Jahja b. Me'in, Ali b. el-Medini, Ibrahim b. Beššar er-Remadi, Se'id b. Mensur, Muhammed b. es-Sabah ed-Dulabi i dr.⁶⁹²

Učenici

Ebu Davud je odgojio brojnu generaciju muhaddisa. Od njega su hadis slušali veliki hadiski stručnjaci, poput, Ebu Isaa et-Tirmizija i Ebu Abdurrahmana en-Nesaija, takođe, autora poznatih *Sunena*.⁶⁹³

⁶⁹¹ *Sijeru e'alami-n'nubela'*, 13/204-205 i Muhammed Muhjuddin Abdulhamid, Uvod u: *Sunen Ebu Davuda*, 1/4-8.

⁶⁹² Es-Sejrevan, cit. djelo, str. 17.

⁶⁹³ *Sijeru e'alami-n'nubela'*, 13/205.

Od ostalih učenika najpoznatiji su: njegov sin Abdullah b. Sulejman b. el-Eš'as,⁶⁹⁴ Ahmed b. Muhammed b. Harun el-Hallal, Ali b. Husejn b. el-Abd, Muhammed b. Muhalled ed-Devri, Isma'il b. Muhammed es-Saffar i Ahmed b. Selman en-Nedždžar, koji je, ujedno, posljednji koji je od njega prenosio hadise, kako ističe hafiz Ibn Kesir.⁶⁹⁵

Djela

Ebu Davud je ostavio iza sebe brojna djela iz oblasti islamskih a napose hadiskih disciplina. Jedan broj autora navodi dvanaest,⁶⁹⁶ a drugi sedamnaest djela.⁶⁹⁷

Uz *Sunen* kao najpoznatije djelo, o kojem će uskoro biti više govora, spomenućemo njegova najpoznatija djela:

- 1 - *Kitabu-l-merasil*,
- 2 - *Kitabu-n-nasih*,
- 3 - *Kitabu-l-kader*,
- 4 - *Kitabu-z-žuhd*,
- 5 - *Kitabun fi-r-ridžali*.⁶⁹⁸

Sunen

Sunen je njegovo najznačajnije djelo. On je, kako i sam kaže, iz pola miliona hadisa koje je zabilježio od Allahovog Poslanika, s.a.v.s, izabrao 4.800 hadisa i uvrstio ih u ovu svoju zbirku.⁶⁹⁹

⁶⁹⁴ Njegov sin Abdullah je bio jedan od najvećih hafiza hadisa u Bagdadu. Poznato mu je djelo *El-Mesabih*. Slušao je neke šejhove zajedno sa svojim ocem u Misiru i Šamu. Umro je 316. god. po Hidžri. (Vidi: *Šezeratu-z-zeheb*, 3/316.)

⁶⁹⁵ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/59. Vidi spisak njegovih učenika u Uvodu u *Sunen* Ebu Davuda, 1/8-9.

⁶⁹⁶ Vidi: Ibn Hajr, *Fehreset*, str. 109-110; Brockelmann, *Tarihu-l-edebi-l-Arebi*, prijevod: dr. Abdulhalim en-Nedždžar, 3/188 i dr. Muhammed Udžadž el-Hatib, *Usulu-l-hadis*, str. 336.

⁶⁹⁷ Vidi: dr. Abdurrahman Itr, *Me'alimu-s-sunneti-n-nebevije*, str. 211-212.

⁶⁹⁸ *Sijeru e'alami-n'nubela'*, 13/209, Uvod u: *El-Merasil* Ebu Davuda, str. 20-21 i Mehmed Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 89.

Međutim, u stavljanju brojeva pored svakog hadisa koje je izvršio šejh Muhammed Muhjuddin Abdulhamid - broj hadisa dostiže cifru od 5.274. Razlika u broju hadisa je, vjerovatno, u tome što Ebu Davud nije u prethodnu cifru uračunao 600 mursel-predaja i neke predaje koje se više puta ponavljaju u njegovoj zbirci.⁷⁰⁰

Njegov *Sunen* se ubraja među šest najpoznatijih hadiskih zbirki, nazvanih *El-Kutubu-s-sitte*. U njemu autor, uglavnom, navodi hadise koji tretiraju šerijatsko-pravna pitanja, što nije slučaj sa ostalim hadiskim zbirkama nazvanih *Sunen*. Većina hadiskih stručnjaka ovaj *Sunen* preferiraju u odnosu na druge Sunene i svrstavaju ga odmah nakon *Sabiha* imama Buharija i imama Muslima.⁷⁰¹

Inače, njegov *Sunen* sadrži 35 *kitaba*/knjiga i 1.871 *bab*/poglavlje.

Nakon završetka ove zbirke Ebu Davud je daje čuvenom Ahmedu b. Hanbelu na jednu vrstu recenzije, koji je, nakon detaljnog analiziranja, izuzetno pohvaljuje i smatra izvanredno vrijednom.⁷⁰²

Ebu Davud radeći na ovoj zbirci dugo vremena, izdvajajući hadise u njoj iz mnoštva hadisa koje je zabilježio ili zapamtio, primjećuje:

Četiri su hadisa čovjeku dovoljna za njegovu vjeru:

1 - *Djela se vrednuju prema namjerama.*⁷⁰³

2 - *Od ljepote islama jednog čovjeka spada da se kloni onoga što ga se ne tiče.*⁷⁰⁴

⁶⁹⁹ Hatib el-Bagdadi, *Tarihu Bagdad*, 9/57; Ez-Zehebi, *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/593; *Sijeru e'alami-n'nubela'*, 13/209-210; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/59 i El-Kasimi, *El-fadlu-l-mubin*, str. 178.

⁷⁰⁰ Dr. Ekrem Dija' el-Umeri, *Buhusun fi tarihi-s-sunneti-l-mušerrefeti*, str. 248.

⁷⁰¹ Vidi: dr. Makbuli, *Mustalehu-l-hadisi ve ridžaluhu*, str. 81.

⁷⁰² *Tarihu Bagdad*, 1/56 i *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/59.

⁷⁰³ Ovaj hadis bilježe svi autori poznatih šest zbirki/*El-Kutubu-s-sitte*.

3 - *Vjernik neće dostići stepen pravog vjernika sve dok ne bude želio svome bratu ono što želi i sebi.*⁷⁰⁵

4 - *Halal je jasan i haram je jasan a između njih stoje sumnjive stvari...*⁷⁰⁶

Karakteristike *Sunena*

Brojne su specifičnosti koje karakteriziraju ovo vrijedno djelo.⁷⁰⁷ Navešćemo, u najkraćim crtama, one najvažnije:

1 - Imam Ebu Davud uvrštava u ovu svoju zbirku vjerodostojne predaje ili predaje koje su slične njima.

2 - Ukoliko navede hadis koji ima poprilično slab lanac prenosilaca, on to obavezno naglasi i pojasni.

3 - On navodi slabu predaju samo onda kada za određeno pitanje ili tematiku ne nađe jaču predaju, obzirom da on, kako navodi Ibn Mende,⁷⁰⁸ i slabu predaju preferira u odnosu na mišljenja ljudi.

4 - Tekstu hadisa koji tretira fikhska pitanja daleko više obraća pažnju nego senedu/lanac prenosilaca. Primjećujući to, el-Hattabi, kaže: *On je u ovoj zbirci sakupio one hadise koji su temelji znanja i šerijatskopравnih propisa. Nije poznato da ga je u tome iko pretekao, niti je, nakon njega, neko tako nešto uradio!*⁷⁰⁹

Imam Nevevi, sagledavajući njegovo pretežiranje fikskih pitanja kroz hadise, rekao je: *Čovjeku koji se zanima za fikhska pitanja neophodan je *Sunen Ebu Davuda*. Većinu hadisa koji tretiraju fikhska*

⁷⁰⁴ Ovaj hadis bilježe Tirmizi, Ibn Madže, Ahmed, Ebu Ahmed el-Hakim u djelu *El-Kuna*, Eš-Širazi u djelu *El-Elkab*, El-Hakim u djelu *Tarihu Nejsabur*, Et-Taberani u djelu *El-Mu'džemu-l-evsat* i Ibn Asakir u *Tarihu*.

⁷⁰⁵ Bilježe Buhari, Muslim, Tirmizi, Nesai i Ibn Madže.

⁷⁰⁶ Bilježe Buhari, Muslim, Ebu Davud, Tirmizi i Nesai.

⁷⁰⁷ Karakteristike ovog djela najbolje je ilustrirao sam Ebu Davud u poznatom djelu *Risaletu Ebi Davud ila ehli Mekka* (Vidi: *El-Mektebu-l-Islami*, Bejrut-Damask, 1985. godine).

⁷⁰⁸ Dr. Mustafa es-Siba'i, *Es-sunnetu ve mekanetuha fi-t-tešri'i-l-islami*, str. 452.

⁷⁰⁹ El-Mubarekfuri, *Tuhfetu-l-ahvezi*, uvod, 1/62.

*pitanja koja su potrebna islamskom pravniku ovdje će ih s lakhoćom pronaći.*⁷¹⁰

5 - Ni u jednom poglavlju ove svoje zbirke ne spominje mnogo hadisa. Izabire samo one neophodne na temelju kojih se može pronaći argument za dotični šerijatskopравни propis.

6 - Ne ponavlja hadise u istom poglavlju, izuzev ako donosi hadis sa daleko dužim tekstom ili ukoliko taj hadis sadrži bitne promjene u odnosu na već spomenuti.

7 - Isuviše duge hadise pokušava skratiti, tako što navodi najbitniji dio vezan za argumentiranje nekog šerijatskopavnog pitanja.

8 - Ako nije spomenuo prilikom citiranja hadisa neki nedostatak ili slabost koju u sebi sadrži, onda ga, ocjenjujući ga, upotrebljava termin *salih*. Ibnu-s-Salah, Nevevi i dr. smatraju da je taj termin sličan Tirmizijinom terminu *hasen/dobar*, a drugi istraživači smatraju da taj njegov termin *salih* ima općenitije značenje i da označava i vjerodostojnu/*sahih* i dobru/*hasen*-predaju.⁷¹¹

9 - On u svom *Sunenu* ne navodi mišljenja ashaba i tabi'ina kojima jača neko šerijatskopavno pitanje, već to čini sa hadisima, navodeći i upoređujući i tako jača neki fikhski propis.

10 - U ovoj zbirci naveo je dosta mursel-predaja. To je, ustvari, predaja u čijem senedu nije spomenuto ime ashaba, već tabi'in izravno prenosi od Poslanika, s.a.v.s. Ebu Hanife i Malik su mursel koristili kao argumente u dokazivanju šerijatsko-pravnih pitanja. Očito je, da je i imam Ebu Davud bio identičnog stava.

11 - Jedan od uvjeta koje je on uvažavao u uvrštavanju hadisa jeste da nije htio prihvatati predaje onih prenosilaca za koje se utvrdilo da njihove predaje odbacuju hadiski kritičari.⁷¹²

⁷¹⁰ Cit. djelo, 1/62.

⁷¹¹ Uporedi: dr. Nuruddin Itr, *Menhedžu-n-nakdi fi ulumi-l-hadisi*, str. 276-277.

⁷¹² Analiziraj: dr. Abdurrahman Itr, cit. djelo, str. 212-214 i dr. Makbuli, navedeni izvor, str. 81.

Komentari *Sunena*

Brojni su komentari na ovaj *Sunen*, kao što su, uostalom, brojni komentari i na sve ostale poznate hadiske zbirke. Navešćemo neke:

- 1 - *Me'alimu-s-sunen* od imama El-Hattabija (umro 388. god. po . . . H.),
- 2 - *El-Addu-l-mevdud* od hafiza El-Munzirija (656. god.),
- 3 - Komentar Kutbuddina El-Jemenija Eš-Šafi'ija (752. god.),
- 4 - Komentar od El-Belkinija (805. god.),
- 5 - Komentar od El-Ajnija (855. god.),
- 6 - *Mirkatu-s-su'ud* od imama Sujutija (911. god.),
- 7 - *Fethu-l-vedud* od Es-Sindija (1138. god.),
- 8 - *Avnu-l-ma'bud* od Azimabadija Ed-Dijanevija,
- 9 - *Gajetu-l-maksud* od Azimabadija,
- 10 - *Bezlu-l-medžbud* od Halila Ahmeda es-Seharenfurija (1346. god.), i
- 11 - *El-Menbelu-l-azbi-l-mevrud* od Mahmuda Es-Subkija.⁷¹³
- 12 - Komentar na *Sunen* Ibn Reslana er-Remlija.⁷¹⁴

Skraćene verzije *Sunena*

Poznate skraćene verzije ove poznate zbirke su:

- 1 - *El-Mudžteba* od hafiza El-Munzirija (umro 656. god.),
- 2 - *El-Muhtesaru* od Muhammeda b. Hasana el-Belhija (VII st.),
- 3 - *Tehzibu Sunen Ebi Davud* od Ibn Kajjima el-Dževzijje (751. god.)⁷¹⁵

⁷¹³ Vidi o tome: dr. M. Es-Siba'i, cit. djelo, str. 452; dr. Jusuf el-Karadavi, *Sekafu-d-da'ije*, str. 55; dr. A. Itr, cit. djelo, str. 214 i Es-Sejrevan, cit. djelo, str. 19-20.

⁷¹⁴ Na ovom djelu je doktorirao dr. Fuad Sedić, dekan Islamske pedagoške akademije u Bihaću 1997. godine na poznatom islamskom univerzitetu *Džamiatu-l-Imam* u Rijadu.

Mjesto Ebu Davuda i njegovog *Sunena* među učenjacima

Ebu Davud i njegov *Sunen* zauzimaju veoma visok položaj među islamskim učenjacima. Brojni autori su se veoma pohvalno izrazili o ovom velikanu hadiske misli. Njegova zaokupljenost dvjema islamskim znanostima - hadisom i fikhom - koje je on kroz ovu svoju zbirku jasno artikulirao, donijela mu je glas, kako ističe Ibn Hibban, velikog imama u vjeri, hadisu i šerijatskom pravu i čovjeka koji će postati prepoznatljiv po velikom pamćenju, preciznosti i utemeljenosti u šerijatskim disciplinama.⁷¹⁶

Njegovu utemeljenost u fikhskim disciplinama najbolje je ilustrirao imam El-Gazali kada je rekao: *Za mudžtebida je dovoljno iz oblasti hadisa poznavanje Sunena Ebu Davuda!*⁷¹⁷

Imam El-Hattabi kaže: *U hadiskoj znanosti ništa nije nepisano kao njegov Sunen. On je ljepše klasificiran i sa više fikhske koristi od Sahiba Buharije i Muslima!*⁷¹⁸

Slično tome razmišlja i Ebu Isma'il el-Herevi kada kaže: *Sunen Ebu Davuda je, po mom mišljenju, korisniji od Sahiba Buharije i Muslima, zato što se njima mogu koristiti samo stručnjaci, a koristi Sunena su dostupni svakom čovjeku!*⁷¹⁹

Muhammed b. Mahled kaže: *Od momenta kada je Ebu Davud napisao svoju zbirku hadisa i pročitao je ljudima, ona je muhaddisima postala kao Mushaf koji su slijedili i nisu mu oponirali, a uz to su mu priznali izuzetnu memoriju i vođstvo u njegovom vremenu!*⁷²⁰

Hafiz Ibn Mende ga uvrštava među četvericu najzaslužnijih za razvrstavanje hadisa i čišćenje istih od podvala i laži, rekavši: *Četverica ljudi su jasno razdvojili autentične od loših i ispravne od pogrešnih predaja. To su: Buhari, Muslim, Ebu Davud i Nesai!*⁷²¹

⁷¹⁵ Pogledaj: dr. M. Es-Siba'i, cit. djelo, str. 452 i Es-Sejrevan, cit. djelo, str. 20.

⁷¹⁶ Usporedi: *Tehzibu-t-tehziib*, 4/172.

⁷¹⁷ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/59. Usporedi, takođe: M.Handžić, cit. djelo, str. 83.

⁷¹⁸ El-Hattabi, *Me'alimu-s-sunen*, 1/6.

⁷¹⁹ El-Kasimi, *El-fadlu-l-mubin*, str. 177.

⁷²⁰ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/212 i *Tehzibu-t-tehziib*, 4/172.

⁷²¹ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/212.

Ebu Abdullah el-Hakim, poznati hadiski stručnjak i hafiz u hadisu, kaže: *Ebu Davud je, bez sumnje, predvodnik hadiskih stručnjaka u svom vremenu!*⁷²²

Hafiz Musa b. Harun, zadivljen njegovom učenošću i bogobojažnošću, ističe: *Ebu Davud je na dunjaluku stvoren za hadis a na abiretu za Džennet!*⁷²³

Na drugom mjestu ovaj isti učenjak kaže: *Nisam sreo vrednijeg čovjeka od Ebu Davuda!*⁷²⁴

Njegovu preciznost, utemeljenost i znalačku dominaciju hadiskim znanostima, najbolje su izrazili Ebu Bekr Es-Sagani i Ibrahim El-Harbi, kada su primjetili: *Ebu Davudu je hadis bio savitljiv (dostupan), kao što se Davudu, a.s, savijalo željezo!*⁷²⁵

Koliko je Ebu Davud bio respektiran u svoje vrijeme najbolje će nam potvrditi primjer Sehl b. Abdullaha et-Tusterija, koji je, fasciniran njegovim poznavanjem hadisa, rekao: *Pokaži mi svoj jezik kojim izgovaraš hadise Allahovog Poslanika, s.a.v.s, da ga poljubim!*⁷²⁶

Vrijednost njegovog *Sunena* u očima islamskih učenjaka najbolje će nam izraziti Ibnu-l-A'rabi riječima: *Kada čovjek ne bi posjedovao ništa - izuzev Mushafa i Ebu Davudovog Sunena - ne bi mu trebalo ništa više u pravcu sticanja znanja!*⁷²⁷

Hafiz Ez-Zehebi kaže: *Imam Ebu Davud je, uz svoje vođstvo u hadisu i hadiskim znanostima, bio i jedan od najvećih šerijatskih pravnika/fakiha što jasno potvrđuje ova njegova zbirka. Bio je jedan od darovitih drugova imama Ahmeda, sa kojim se dugo družio i pitao ga o najtananijim pitanjima šerijatskog prava. Inače je pripadao pravcu selefija u slijeđenju Sunneta!*⁷²⁸

⁷²² Isti izvor i ista str.

⁷²³ Isti izvor i ista str.

⁷²⁴ Isti izvor, 13/213.

⁷²⁵ *Tehzibu-t-tehzib*, 4/172 i Ibnu-l-Imad, *Šezeratu-z-zeheb*, 3/314.

⁷²⁶ *Vefejatu-l-e'ajan*, 2/404-405, *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/213; *Šezeratu-z-zeheb*, 3/316 i *El-Fadlu-l-mubin*, str.177.

⁷²⁷ Muhammed Muhjuddin Abdulhamid, cit. djelo, 1/1 i dr. Abdurrahman Itr, cit. djelo, str. 212.

⁷²⁸ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/215.

Ibadet i pobožnost Ebu Davuda

Analizirajući njegovu biografiju nalazimo i primjere njegovog duhovnog angažmana i posebne pobožnosti. Tako Ibn Kesir navodi da je bio na najvećem stupnju pobožnosti i ibadeta i da je umnogome ličio na Ahmeda b. Hanbela.⁷²⁹

Muhammed b. Sa'd Ez-Zuhri kaže: *Ebu Davud je bio vrlo vrijedan i izuzetno pobožan!*⁷³⁰

Ebu Hatim Er-Razi, istaknuti hafiz i kritičar hadisa, kaže: *Bio je pouzdan i pravi autoritet u hadisu. Nisam vidio čovjeka sa većom skrušenošću od njega!*⁷³¹

Zbog njegove duhovne suptilnosti i čežnje za duhovnim vrednotama, mnogi su učenjaci skloni da kažu, kao što je rekao Amr b. Ali el-Bahili, da je: *Ebu Davud bio takav čovjek kome je Allah uslišavao dove!!!*⁷³²

Smrt

Svi se autori slažu da je ovaj velikan hadiske misli umro u mjesecu ševvalu 275. god. po Hidžri, odnosno 889. god. po Isa, a.s, rođenju. Umro je u 73. god. života u Basri u kojoj je i proveo najveći dio svoga vijeka.⁷³³ Ukopan je uz kabur čuvenog Sufjana es-Sevrija.⁷³⁴

⁷²⁹ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/59.

⁷³⁰ Es-Sejrevan, cit. djelo, str. 18

⁷³¹ Isto.

⁷³² Isto.

⁷³³ Vidi o tome: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/221; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 1/60; *Šezeratu-z-zeheb*, 3/316; *El-fadlu-l-mubin*, str. 176 i M. Handžić, cit. izvor, str. 89.

⁷³⁴ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/60.

ET-TIRMIZI

209./824. – 279./892.

Bistrina uma imama Tirmizija, njegovo genijalno pamćenje i izvanredna nadarenost učinili su da treće hidžretsko stoljeće, u kojem je radio i djelovao, a koje je prozvano *zlatnim stoljećem* u hadiskoj znanosti, postane još blistavije. Njegova najpoznatija zbirka hadisa predstavlja jedno od najkorisnijih i najznačajnijih hadiskih djela uopće. To najbolje ilustrira izreka koja se često upotrebljava u brojnim islamskim izvorima: *U kojoj se kući nađe zbirka imama Tirmizija kao da sam Vjerovjesnik, s.a.v.s, govori u njoj!*

Puno ime mu je Muhammed b. Isa b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhak ebu Isa es-Sulemi ed-Darir el-Bugi et-Tirmizi.

Dodatak es-Sulemi dobio je zbog pripadnosti plemenu Benu Sulejm, a El-Bugi zato što je rođen u selu Bug, u oblasti Tirmiz. Međutim, najpoznatiji je po imenu Et-Tirmizi, po imenu grada u sjevernom toku rijeke Amu Darje, na sjeveru Irana, gdje je rastao ovaj velikan islamske misli.

Es-Sem'ani ga nazva Et-Termezi,⁷³⁵ onako kako su stanovnici toga kraja izgovarali, dok ga drugi, kako ističe Ez-Zehebi, nazivaju Et-Tirmizi.⁷³⁶ U Islamskoj enciklopediji spominje se da je u upotrebi i jedan i drugi izgovor, ali da danas preovladava izgovor: Tirmizi.⁷³⁷

Rođenje

Historičari, na žalost, ne navode preciznu godinu rođenja ovog velikana. Jedni navode da je rođen na početku trećeg hidžretskog stoljeća, drugi da je rođen oko 210., a treći, 200. i neke godine.⁷³⁸ Međutim, savremeni autori, analogijom da je živio sedamdeset godina - kako navodi Ez-Zehebi,⁷³⁹ dolaze do zaključka da je rođen 209. god.⁷⁴⁰ Samo su dvojica islamskih učenjaka Es-Sindi i Džessus precizirali kao godinu rođenja 209. po Hidžri.⁷⁴¹

Uz razilaženje autora u preciziranju godine njegovog rođenja, uočljivo je, takođe, razilaženje u tvrdnji da je slijep rođen ili je oslijepio kasnije. Preovladava mišljenje, koje zastupaju Ez-Zehebi, Ibn Kesir, Ibn Hadžer i dr., da nije rođen slijep, već da se to dogodilo pred kraj života, argumentirajući to njegovim putovanjem

⁷³⁵ Vidi: dr. Nuruddin Itr, *El-Imam et-Tirmizi ve-l-mukarenetu bejne džami'ih i ve bejne-s-sahihajni*, str.10.

⁷³⁶ Vidi: *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/634.

⁷³⁷ *Dairetu-l-me'arifi-l-islamijje*, 5/223.

⁷³⁸ Vidi: Ez-Zehebi, *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 9/61.

⁷³⁹ *Mizanu-l-i'tidal*, 3/117.

⁷⁴⁰ Vidi: Komentar na njegov *Eš-Šemail* Muhammeda b. Kasima Džesusa, 1/4.

⁷⁴¹ Vidi: Ahmed Muhammed Šakir, *Uvod u Tirmizijin Sunen*, 1/77.

u potrazi za hadisom, bilježenjem hadisa i susretima sa brojnim učiteljima.⁷⁴²

Putovanje u potrazi za hadisom

Prema podacima koje iznose brojni islamski izvori, imam Tirmizi, nakon osnovnih saznanja o hadisu u rodnom mjestu, 235. god. napušta rodni kraj i upućuje se ka poznatim hadiskom centrima.⁷⁴³ Sluša veliki broj hadiskih stručnjaka u Horasanu, Iraku, Hidžazu i drugim dijelovima islamskog svijeta, ali nije putovao, kao mnogi drugi muhaddisi, kako tvrdi Ez-Zehebi, u Misir i Šam.⁷⁴⁴ Sa sigurnošću se može tvrditi da uopće nije boravio u Bagdadu, jer da je tamo boravio sigurno bi slušao čuvenog Ahmeda b. Hanbela, kojeg on nigdje u svojim djelima ne spominje kao svog šejha. Čak ni Hatib el-Bagdadi ne spominje Tirmiziju u svome *Tarihu Bagdad* u kome je spomenuo sve učenjake koji su došli i boravili u Bagdadu.⁷⁴⁵

Imam Tirmizi odlikovao se izuzetnom memorijom i oštroomnošću. To najbolje ilustrira predaja Ebu Sa'da el-Idrisija u kojoj imam Tirmizi kaže: *Putujući jednom prilikom za Mekku, ponio sam dvije omanje zbirke hadisa od jednog šejha koje sam sreo na tom putovanju. Zamolio sam ga da me presluša, a kada je on na to pristao, otvorio sam te zbirke i našao u njima samo bjelinu, bez teksta hadisa. Tada sam mu citirao hadise napamet. Šejh nije mogao u to povjerovati. Tada sam mu rekao da mi citira 40 novih hadisa, što je on i učinio, a kada sam mu ih ponovio bez greške on je, zadivljen, izjavio: Još nisam sreo sličnog tebi!*⁷⁴⁶

Učitelji

Imam Tirmizi mnogo vremena proveo je putujući u potrazi za hadisom. Na tom putu susreo je brojne učitelje od kojih je

⁷⁴² Vidi: *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/634; *Tehzibu-t-tehzip*, 9/389 i N. Itr, cit. djelo, str. 10.

⁷⁴³ Vidi: dr. Nuruddin Itr, navedeno djelo, str. 11.

⁷⁴⁴ *Sijeru e 'alami-n-nubela* ', 13/271.

⁷⁴⁵ Usporedi: dr. N. Itr, cit. djelo, str. 11.

⁷⁴⁶ *Sijeru e 'alami-n-nubela* ', 13/273; *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/635 i *Tehzibu-t-tehzip*, 9/388-389.

zabilježio mnogo hadisa i naučio mnogo iz oblasti hadiske znanosti. Između ostalih, hadise je bilježio od Kutejbe b. Se'ida, Ishak b. Rahevejha, Mahmuda b. Gajlana, Ahmeda b. Meni'a, Alija b. Hudžra, Isma'ila b. Musaa el-Fezarija i Ebu Mus'aba ez-Zuhrija.⁷⁴⁷

Ipak, imam Tirmizi najviše je naučio, u raznim disciplinama, od imama Buharija sa kojim je proveo dosta vremena. Imam Buhari ga je izuzetno cijenio, pa je, iz respekta spram njega, prenio od njega dva hadisa i jednom izjavio: *Ja sam više naučio od Tirmizije, nego on od mene!*⁷⁴⁸

Uz imama Buharija, Tirmizi je puno naučio i od imama Muslima, imama Ebu Davuda, imama ed-Darimija i imama Ebu Zur' a er-Razija.⁷⁴⁹

Imam Tirmizi bilježi hadise od učitelja od kojih su bilježili i ostali autori najpoznatijih hadiskih zbirki *El-kutubu-s-sitte*. Inače, spomenutim autorima devet je zajedničkih učitelja. To su: Muhammed b. Beššar Bundar (umro 252. god.), Muhammed b. el-Musenna (252.), Zijad b. Jahja (254.), Abbas b. Abdulazim el-Anberi (246.), Ebu Se'id el-Ešedždž (257.), Amr b. Alij el-Fellas (249.), Ja'kub b. Ibrahim ed-Devreki (252.), Muhammed b. Mu'ammer el-Bahrani (256.) i Nasr b. Alij el-Džehdani (250.).⁷⁵⁰

Učenici

Imam Tirmizi odgojio je brojne učenike koji su, nakon njegove smrti, postali poznati u hadiskoj znanosti. Od brojnih učenika stasalih u njegovoj hadiskoj školi, izdvojicemo, ovom prilikom, sljedeće:

Ebu Bekr Ahmed es-Semerandi, Ebu Hamid Muhammed el-Mervezi, Ahmed b. Alij el-Mukri, Ahmed b. Jusuf en-Nesefi, Er-Rebi' b. Hajjan el-Bahili, Ebu-l-Abbas Muhammed b. Ahmed b.

⁷⁴⁷ Vidi opširnije: *Sijeru e 'alami-n-nubela'*, 13/271 i dr. N. Itr, cit. djelo, str. 13.

⁷⁴⁸ *Sijeru e 'alami-n-nubela'*, 13/272; A. M. Šakir, cit. djelo, 1/87 i dr. Muhammed Udžadž el-Hatib, *Usulu-l-hadisi*, str. 337.

⁷⁴⁹ Vidi opširnije: dr. N. Itr, spomenuto djelo, str. 16-17.

⁷⁵⁰ Vidi: A. M. Šakir, cit. djelo, 1/81 i dr. N. Itr, cit. djelo, str. 12.

Mahbub, jedan od prenosilaca njegovog *El-Džami'a*, El-Hejsem b. Kulejb Eš-Šaši, jedan od prenosilaca njegovog djela *Eš-Šemail* i dr.⁷⁵¹

Djela

Vjerovatno je atmosfera koja je vladala u trećem hidžretskom stoljeću - tzv. *zlatnom dobu hadiske znanosti* - doprinijela da imam Tirmizi napiše tako značajna i vrijedna djela. Spomenimo naslove koje bilježe islamski izvori:

- 1 - *El-Džami'u-s-sahih* ili *El-Džami'u-s-sunen*, poznatije kao *Sunen*.
- 2 - *Eš-Šemailu-n-nebevije*, djelo koje tretira duhovne i fizičke vrline Allahovog Poslanika, s.a.v.s.
- 3 - *Kitabu-l-ileli*,
- 4 - *Kitabu-ž-žuhd*,
- 5 - *Kitabu-t-tarih*,
- 6 - *Kitabun fi-l-asari-l-mevkufe*,
- 7 - *Esmau-s-sahabe*,
- 8 - *El-Esma ve-l-kuna*.⁷⁵²

El-Džami'u-s-sunen

Njegovo najznačajnije i najvrednije djelo je, bez dvojbe, *El-Džami'u-s-sahih* ili *El-Džami'u-s-sunen* u narodu poznato kao *Sunen*, ubraja se među šest najpoznatijih hadiskih zbirki, nazvanih *El-Kutubu-s-sitte*. Neki ovu hadisku zbirku svrstavaju na treće mjesto, odmah nakon Buharijevog i Muslimovog *Sabiha*.

U Tirmizijevom *Sunenu* sadržano je oko 4.000 ili, tačnije, 3.956 hadisa,⁷⁵³ što je manje nego u Buharijevoj i Muslimovoj zbirci, ali je u ovoj zbirci daleko manje ponovljenih hadisa.

⁷⁵¹ Vidi širi spisak: *Sijeru e 'alami-n-nubela'*, 13/271-272.

⁷⁵² Vidi: A. M. Šakir, 1/90-91 i dr. N. Itr, str. 29.

Zbirka se smatra jednom od najljepših, najpristupačnijih i najkorisnijih hadiskih zbirki uopće. Imam Tirmizi potrudio se da iznese hadise koji svojim sadržajem nisu predugi a koji tretiraju najrazličitije propise i uputstva potrebna za svakodnevni život.

Inače, značajno je napomenuti da hadiske zbirke sa imenom sunen, uglavnom, tretiraju hadise iz domena šerijatsko-pravnih propisa. Međutim, ovu njegovu zbirku karakterizira univerzalnost i sveobuhvatnost, pa je i nazvana imenom El-Džami’.

Uvrštavajuću hadise u svoju zbirku, Tirmizijevi kriteriji nisu bili strogi poput kriterija njegovih prethodnika Buharije i Muslima, pa su kod njega evidentni, pored autentičnih, kojih ima puno, i jedan broj dobrih-hasen i jedan broj slabih-da’if predaja. Nakon temeljnih analiza njegove zbirke, hadiski stručnjaci konstatovali su da u ovom djelu imaju četiri kategorije hadisa:

- 1 - Autentični hadisi koji ispunjavaju uvjete Buharije i Muslima,
- 2 - Autenticni hadisi koji ispunjavaju uvjete Ebu Davuda i Nesaije,
- 3 - Dobri-hasen hadisi koji ne sadrže mahane, i
- 4 - Slabi-da’if hadisi koji imaju vidljive nedostatke.⁷⁵⁴

Svi hadisi, izuzev dva koja spominje i sam imam Tirmizi, koriste i preporučuju islamski učenjaci. Prvi je Ibn Abbasov, r.a, hadis u kome se govori da je Allahov Poslanik, s.a.v.s, sastavljao podne sa ikindijom i akšam sa jacijom dok je bio u Medini, bez ikakve bojazni, bez velikog pljuska i bez putovanja. Drugi hadis govori o onome ko konzumira alkohol, pa ako to ponovi i četvrti put, da će se nad njim izvršiti smrtna kazna!⁷⁵⁵

⁷⁵³ Vidi: Izdanje Sunena, *Daru-l-kutubi-l-ilmije*, Bejrut, 1987. god., sa obradom i komentarom velikog hadiskog stručnjaka Ahmeda Muhammeda Šakira.

⁷⁵⁴ Vidi: dr. N. Itr, str. 154. Usporedi: M. Karalić, *Uvod u Sunen Tirmizije*, 1/6.

⁷⁵⁵ Tirmizi, *Kitabu-l-ilel*, 5/692. Ovo izdanje je doštampano na kraju njegovog *Sunena*, Bejrut, 1987. god.

Specifičnosti *Sunena*

Obzirom na ograničenost prostora spomenućemo, u najkraćim crtama, nekoliko bitnih elemenata koji karakteriziraju ovo djelo:

1 - Tirmizi je uvrstio samo hadise po kojima su radili islamski pravници/fakihi i na temelju kojih su mudžtehidi temeljili svoje stavove.

2 - Uz svaki hadis on donosi stepen vjerodostojnosti, odnosno ocjenu hadisa, što nije slučaj kod drugih autora. Kada navodi i slabu predaju, on obavezno ukazuje na njenu slabost i konkretno obrazlaže njen nedostatak.

3 - Veoma slabe predaje ne navodi kada iznosi važne postulate islama, već ih navodi samo kada podstiče na dobre i pozitivne stvari.

4 - Tirmizi izabere hadis vezan za određenu tematiku, a onda, nakon citiranja tog hadisa, navodi da postoji veći broj predaja koje govore isto ili slično o toj tematici. Nekada izabere najjaču predaju a nekada predaju koja najviše odgovara naslovu poglavlja ili tematici koju obrađuje.

5 - Nakon citiranja hadisa, on navodi stavove ashaba, tabi' ina i poznatih imama i učenjaka koja su u vezi s tim hadisom ili tematikom koju obrađuje.

6 - Terminologija koju je koristio pri ocjeni hadisa posebno je zanimljiva. Niko prije njega takvu terminologiju i takve konstrukcije nije koristio. Samo on daje ocjenu uz hadis, npr: *hasenun-sabihun*, *sabihun-hasenun*, *hasenun-sabihun-garibun* i sl.

Hadiski stručnjaci, obzirom da terminologiju koju upotrebljava imam Tirmizi nigdje posebno nije pojasnio - izuzev termina *hasen* i *garib*⁷⁵⁶ pokušavaju odgonetnuti zbog čega je na taj način ocjenjivao hadise koje navodi u ovoj zbirci.

Ibn es-Salah smatra da se radi o tome da je citirani hadis došao u više predaja, pa je neka od njih, na pr., sahih, druga hasen a treća

⁷⁵⁶ Vidi o tome: dr. N. Itr, str. 185.

garib.⁷⁵⁷ Drugi smatraju da mu je sened/lanac prenosilaca ocijenjen, npr. sahihom, a metn/tekst hadisa hasenom ili obrnuto. Treći, opet, smatraju da je autor Sunena sam u dilemi kako da ocijeni hadis: da li je sahih, hasen ili garib, obzirom da su ga prethodnici ocjenjivali na različite načine, pa navodi, kako primjećuje Ibn Hadžer, sve ocjene u vezi sa dotičnim hadisom.⁷⁵⁸

Tirmizijevo mjesto među učenjacima

Veliki broj hadiskih stručnjaka veoma pohvalno se izrazio o ovom hadiskom autoritetu izuzetne memorije, prefinjene oštroumnosti i tanahne preciznosti.⁷⁵⁹

Imam Hakim bilježi predaju u kojoj Omer b. Allek kaže: *Niko u Horasanu, nakon smrti imama Buharija, nije ga mogao zamijeniti u znanju, pamćenju, pobožnosti i odricanju od ovoga svijeta, izuzev Ebu Isa et-Tirmizija. On je, iz strahopoštovanja prema svome Gospodaru, toliko plakao da je oslijepio i tako je živio godinama.*⁷⁶⁰

O njegovom pamćenju hafiz Ez-Zehebi bilježi predaju Ebu Sa'da el-Idrisija: *Ebu Isa et-Tirmizi imao je poslovično pamćenje.*⁷⁶¹

Hafiz Ez-Zehebi pohvalno se i kritički osvrće na ovog velikana, kada kaže: *Njegov El-Džami' obezbijedio mu je mjesto imama u hadisu, čovjeka prepoznatljivog po izuzetnoj memoriji i velikog šerijatskog pravnika. Međutim, on nije bio previše strog u bilježenju hadisa.*⁷⁶²

Ibn Tahir navodi izjavu Ebu Isma'ila el-Ensarija koji kaže: *Ova zbirka Ebu Isa et-Tirmizija je korisnija od Buharijeve i Muslimove zbirke. Naime, Buharijin i Muslimov Sahih u potpunosti može razumjeti samo hadiski stručnjak, dok Tirmizijinu zbirku razumije i obični narod.*⁷⁶³

⁷⁵⁷ Cit. djelo, str. 187.

⁷⁵⁸ Cit. djelo, str. 188.

⁷⁵⁹ Vidi o tome: El-Makdisi, *Šurutu-l-eimmeti-s-sitte*, str. 17; *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/634 i *Tehzibu-t-tehzib*, 9/388.

⁷⁶⁰ *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/634, *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/273 i *Tehzibu-t-tehzib*, 9/389.

⁷⁶¹ *Sijeru e'alami-n-ubela'*, 13/273.

⁷⁶² Cit. izvor, 13/276.

⁷⁶³ Vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/277 i Ibn Kesir, *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/72. Usporedi: M. Karalić, cit. djelo, 1/12.

Ebu Ja'la Halil b. Abdullah el-Kazvini u knjizi *Ulumu-l-hadisi* ističe: *Mubammed b. Isa et-Tirmizi je hafiz u hadisu o čijoj stručnosti i utemeljenosti su se složili hadiski učenjaci.*⁷⁶⁴

Imam Ibn Hibban, hvaleći imama Tirmizija, kaže da je on marljivo sakupljao hadise, bilježio ih, pamtio i stalno obnavljao.⁷⁶⁵

Hafiz Ez-Zehebi tvrdi da Tirmizijev *Sunen* sadrži korisno znanje, zaključujući da zbirka predstavlja jedan od temelja islama i islamske znanosti.⁷⁶⁶

Na kraju, treba spomenuti da je imam Tirmizi, nakon što je završio ovu svoju zbirku, dao je na recenziju hadiskim stručnjacima Hidžaza, Iraka i Horasana, koji su, nakon detaljnih analiza, zadivljeni njegovim djelom, izjavili: *U čijoj se kući nađe ova zbirka hadisa, to je kao da u njoj Vjerovjesnik, s.a.v.s, govori!*⁷⁶⁷

Komentari *Sunena*

Brojni su istraživači, na različite načine i sa različitih aspekata prilazili izučavanju ove zbirke, od onih koji su se zanimali za prenosioce od kojih Tirmizi prenosi hadise do onih koji su pokušavali prodrijeti u tajne termina i konstrukcija koje je upotrebljavao ocjenjujući hadise u ovoj zbirci.⁷⁶⁸

Vremenom je nastao veliki broj komentara ovog djela. Spomenimo neke:

- 1 - *Aridatu-l-ahvezi*, hafiza Ebu Bekra b. el-Arebija (umro 543. god. po H.),
- 2 - Komentar Ibn Redžeba el-Hanbelija, (umro 795. god.), koji nije kompletiran.

⁷⁶⁴ Ibn Kesir, cit. djelo, 11/71-72.

⁷⁶⁵ Vidi: *Sijeru e 'alami-n-nubela'*, 13/273.

⁷⁶⁶ Vidi: Isti izvor, 13/274.

⁷⁶⁷ *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/634; *Sijeru e 'alami-n-nubela'*, 13/274 i *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/72. Usporedi: M. Karalić, cit. izvor, 1/14.

⁷⁶⁸ Poznati savremeni sirijski muhaddis dr. Nuruddin Itr odbranio je 1964. god. na poznatom islamskom sveučilištu *Al-Azhar* doktorsku disertaciju o ovom islamskom geniju i komparaciji između njegovog *Sunena* i *Sahiha* Buharija i Muslima. Ova disertacija štampana je 1970. god.

- 3 - Komentar od Ebu-l-Fetha b. Sejjidinnas el-Ja'murija (umro 732. god.),
- 4 - Komentar hafiza Zejnuddina el-Irakija (umro 806. god.), koji, ustvari, predstavlja dopunu prethodnog komentara, i
- 5 - *Tuhfetu-l-ahvezi*, Abdurrahmana el-Mubarekfurija (umro 1353. god.).⁷⁶⁹

Bošnjaci i imam Tirmizi

Imam Tirmizi i njegova najpoznatija zbirka hadisa posebno su postali poznati našem čitateljstvu nakon što je prof. Mahmut Karalić preveo i komentirao četiri toma, do sada, tog obimnog i značajnog djela.

Na Islamskoj pedagoškoj akademiji u Zenici i Bihaću, u okviru izučavanja hadisa na drugoj godini studija, prevodi se i komentira nekoliko poglavlja iz Tirmizijeve zbirke i to hadisi koji tretiraju pedagoške metode, što će posebno dobro doći studentima u njihovom budućem radu sa učenicima.

Tirmizijin *Eš-Šemail*, djelo koje sadrži hadise koji tretiraju fizičke i duhovne osobine i vrline Allahovog Poslanika, s.a.v.s, prevodio je i komentirao petkom ujutro direktor Šerijatsko-sudačke škole a kasnije i reisu-l-ulema Sulejman-ef. Šarac. To je potrajalo nekoliko godina. Pored učenika, predavanjima su prisustvovali i brojni građani.⁷⁷⁰

Njegov *Eš-Šemail*, osim u školskim institucijama, preveden je i komentiran i po privatnim kućama za uži krug slušatelja i ljubitelja hadisa. Takva su predavanja držali Muhammed-ef. Hadžimulić i nešto kasnije Muhammed Tufo, profesor Šerijatsko-sudačke škole.⁷⁷¹

⁷⁶⁹ Vidi: dr. Hasan Muhammed Makbuli, *Mustalehu-l-hadisi ve ridžaluhu*, str. 83-84.

⁷⁷⁰ Vidi: Tajjib Okić, *Islamska tradicija*, str. 27. Usporedi: *Tridesetogodišnji izvještaj Šerijatsko-sudačke škole u Sarajevu od osnutka zavoda do kraja školske 1916/1917.god.*, Sarajevo, 1917. god., str. 40.

⁷⁷¹ Vidi: T. Okić, isti izvor, str. 27.

Husejn Omerspahić preveo je 1995. godine sažetak djela pod nazivom *Vrline Allahovog Poslanika*. Izdavač je bio *El-Kalem*.

Treba napomenuti da naši autori M. Tufo, M. Handžić, T. Okić, O. Nakićević i M. Karalić u svojim djelima spominju biografiju ovog znamenitog hadiskog stručnjaka i navode najosnovnije podatke iz njegovog života i rada.

Najveći broj autora navodi da je imam Tirmizi umro u svom rodnom mjestu.⁷⁷² Svi se slažu da je to bilo u redžebu 279. god. po Hidžri.⁷⁷³

⁷⁷² Usporedi: Ibn Hallikan, *Vefjatu-l-e'ajan*, 3/407; *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/635 i Ibnu-l-Esir, *Džami'u-l-usul*, 1/114.

⁷⁷³ Vidi: *Mizanu-l-i'tidal*, 3/678; *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 13/277 i *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/72.

EN-NESAI

215./830. – 303./915.

Imam En-Nesai jedan je od najvećih muhaddisa.
Posebno se iskazao u disciplini o valjanosti i
povredivosti prenosilaca hadisa. Mnogi ga stavljaju u
istu ravan sa Buharijem, a ispred Muslima, Ebu
Davuda i Tirmizije, u pogledu poznavanja prenosilaca
hadisa, njihovih vrlina i mahana.

Njegov *Sunen*, po mnogima, dolazi odmah iza dva
Sahiha, jer je u njemu, u odnosu na druge sunene,
manje slabih predaja!

Puno ime mu je Ahmed b. Šu'ajb b. Ali b. Sinan b. Bahr b. Dinar Ebu Abdurrahman en-Nesai el-Horasani.⁷⁷⁴

Rođen je u mjestu Nesa ili Nisa. To je naziv za četiri mjesta, odnosno grada u Horasanu, Perziji, Kormanu i Hemedanu.⁷⁷⁵

U kojem od tih mjesta je rođen imam En-Nesai?

Većina historičara i hadiskih stručnjaka smatra da je rođen u mjestu Nesa u Horasanu. Takvo mišljenje zatupa i hafiz Ez-Zehabi, koji se računa u najbolje poznavaoce prenosilaca hadisa/ravija i takav stav i iznosi u *Velikoj historiji islama*,⁷⁷⁶ kao i u knjizi *Tezkiretu-l-huffaz*, nazvavši imama En-Nesai El-Horasani.⁷⁷⁷

Imam Es-Sehavi smatra slabim mišljenje da je imam En-Nesai rođen u Perziji,⁷⁷⁸ pa, otuda, Jakut el-Hamevi, kao i većina muhaddisa i historičara, smatra da je En-Nesai rođen u Horasanu.

Kako je En-Nesaijevo rodno mjesto dobilo ime

To mjesto dobilo je ime Nesa ili Nisa za vrijeme islamskog osvajanja. Naime, kada su muškarci iz mjesta saznali da dolazi islamska vojska i da se treba s njima sukobiti - pobjegli su! Muslimani su zatekli samo žene, i tom prilikom, su rekli: *Ovdje su samo žene/nisa' a mi se ne borimo protiv žena!* Napustili su to mjesto u kojem su bile samo žene koje se na arapskom jeziku nazivaju *nisa'*, pa se od tada mjesto i naziva Nisa'.⁷⁷⁹

Prema Ibn El-Esiru, mjesto je osvojeno za vrijeme hilafeta Osman b. Affana, r.a, 32. god. po Hidžri pod vođstvom Abdullaha b. Amira. Neki tvrde da je to područje osvojeno još 22. god. po

⁷⁷⁴ Uporedi: Ibn Hallikan, *Vefejatu-l-e'ajan*, 1/77; Es-Subki, *Tabekatu-š-šafi'ijje*, 3/14; Ez-Zehabi, *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/698 i *Sijeru e'alami-n-nubela*, 14/125; Ibn Kesir, *El-Bida je ve-n-nihaje*, 11/131; Ibn Hadžer, *Tehzibu-t-tehzib*, 1/36; Es-Sujuti, *Husnu-l-muhadara*, 1/349 i Ibn el-Imad, *Šezeratu-z-zeheb*, 2/239.

⁷⁷⁵ Vidi: Jakut el-Hamevi, *Mu'džemu-l-buldan*, 1/468 i 8/238.

⁷⁷⁶ Vidi: 9/170.

⁷⁷⁷ Vidi: 2/698. Pogledaj, takođe: El-Džezeri, *El-lubab fi tehzibi-l-ensab*, 3/306.

⁷⁷⁸ *Fethu-l-mugis*, 3/309.

⁷⁷⁹ *Mu'džemu-l-buldan*, 8/282.

Hidžri, a neki opet da je to bilo 18. god. po Hidžri, za vrijeme hilafeta Omera b. el-Hattaba, r.a.⁷⁸⁰

Godina rođenja

Najveći broj autora kao godinu En-Nesaijevog rođenja navodi 215. po Hidžri, odnosno 830. po rođenju Isaa, a.s. Međutim, to nije sasvim sigurno ukoliko se prisjetimo izjave samog Imama: *To bi trebalo da bude 215. godine.*⁷⁸¹

Neki autori, otuda, tvrde da je rođen 214. god. Razlog tome je predaja njegovog učenika Ebu Se'ida b. Junusa, autora knjige *Tarihu Misre*, koji kaže: *Svojom rukom sam zapisao da je imam En-Nesai rođen u Nesau 215., ili, kako neki tvrde, 214.god.*⁷⁸²

Ima čak autora, kao što navodi imam Es-Sujuti, koji tvrde da je ovaj velikan rođen 225. god.⁷⁸³ Međutim, izvor takvog podatka nije sasvim siguran, pa se, uglavnom, za godinu En-Nesaijevog rođenja uzima jedna od dvije naprijed spomenute godine.

Početak izučavanja hadisa

Hadis je počeo izučavati u 15. godini života, od najvećih učenjaka svoga vremena. Zna se da je otišao kod Kutejbe b. Se'ida iz Horasana, poznatoga hadiskog autoriteta i jednog od najvećih hafiza hadisa tog vremena i učio uz njega godinu i dva mjeseca.⁷⁸⁴ Imam En-Nesai je od njega prenio puno hadisa i tokom života se ponosio što mu je Kutejbe bio učitelj u hadisu.⁷⁸⁵

⁷⁸⁰ Ibn el-Esir, *El-Kjamil*, 3/62.

⁷⁸¹ *Fethu-l-mugis*, 3/310.

⁷⁸² Ibn Hallikan, *Vefevjatu-l-e'ajan*, 1/25.

⁷⁸³ Es-Sujuti, *Husnu-l-muhadara*, 1/197.

⁷⁸⁴ Vidi: *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/446 i dr. Muhammed Udžadž el-Hatib, *Usulu-l-hadis*, str.339.

⁷⁸⁵ Kutejbe je rođen 149. god. po Hidžri. Slušao je hadis od Malik b. Enesa, El-Lejsa b. Sa'da, Ibn Lehi'a, Šerika i dr. Umro je 240. god. (Vidi: dr. Faruk Hammade, Uvod u En-Nesaijev: *Amelu-l-jevmi ve-l-lejle*, str. 15.)

Putovanje u potrazi za hadisom

Vrijeme u kojem je živio, radio i djelovao imam En-Nesai je vrijeme putovanja u potrazi za hadisom, njegovim skupljanjem i provjeravanjem.

Nakon Horasana, imam En-Nesai odlazi u Irak, a zatim u Šam, pa Hidžaz, a onda u Džeziru, da bi nakon toga stigao u Egipat gdje se nastanio i proveo najviše vremena.⁷⁸⁶

Na En-Nesaijev dolazak u Egipat u potrazi za hadisom podsjeća jedna anegdota. Naime, došavši u Egipat on je stigao do Harisa b. Miskina, velikog egipatskog učenjaka, hafiza hadisa i kadiju Misira. Međutim, kada ga je Haris vidio sa kapom, prekrivačem na glavi i ogrtačem, pomislio je da se radi o špijunu i saradniku sa vlastima, pa ga je odbio primiti sa ostalim učenicima, tako da je En-Nesai, krijući se iza vrata, sjedio i slušao šejha i njegova predavanja, što potvrđuje i u svojim sjećanjima na taj period!⁷⁸⁷

Inače, putovanja u potrazi za hadisom nisu prestajala tokom čitavog života.

Učitelji

Brojni su učitelji od kojih je učio ovaj hadiski velikan. Spomenućemo neke od njih: Ebu Zekerija Jahja b. Musa (umro 230. god. po Hidžri), Ishak b. Rahevejh (238.), Ali b. Hudžr (244.), Ahmed b. Meni' el-Bagdari (244.), autor *Musneda* Isa b. Hammad (248.), Osman b. ebu Šejbe, autor *Musneda* (239.), Ibrahim b. Jusuf (239.),⁷⁸⁸ Mahmud b. Gajlan el-Mervezi (239.), Abdurrahman b. Ibrahim Duhajm, muhaddis Šama (245.), Muhammed b. Abdullah

⁷⁸⁶ Vidi: Šejh Abdulaziz Izzuddin es-Sejrevan, Uvod u En-Nesaijev: *Ed-du'afa' ve-l-metrukin*, str. 22; dr. Hasan Muhammed Makbuli, *Mustalehu-l-hadii ve ridžaluhu*, str.85 i dr. Abdurrahman Itr, *Me'alimu-s-sunneti-nebevije*, str.217.

⁷⁸⁷ Pogledaj o tome: Ibn El-Esir, *Džami'u-l-usul*, 1/198-199, Ez-Zehebi, *Tarihu-l-islam*, 9/172 i *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/130.

⁷⁸⁸ Bio je poznati učenjak Belha. Zanimljivo je da samo En-Nesai, od šesterice autora Kutubi-s-sitte, bilježi hadise ovog hafiza hadisa!

b. Ammar el-Mevsili (242.), Ebu Se'id el-Ešedždž, muhaddis Kufe (257.), Omer b. Osman el-Homsi, muhaddis Homsa (250.) i dr.

Većina spomenutih šejhova bili su učitelji imama Buharije i Muslima, s tim što je En-Nesai taj spisak još proširio, jer je živio nakon dvojice velikih muhaddisa. On prenosi hadise i od svojih vršnjaka Ebu Davuda es-Sidžistanija i Abdullaha, sina Ahmeda b. Hanbela.⁷⁸⁹

Najpoznatiji učenici

Imam En-Nesai imao je brojne učenike, od kojih će neki postati hafizi hadisa i stručnjaci u različitim hadiskim disciplinama. Među najpoznatije se ubrajaju: hafiz Ebu Bišr ed-Dulabi (umro 310. god. po Hidžri),⁷⁹⁰ Ebu Hatim ibn Hibban (354.), hafiz Ebu Dža'fer et-Tahavi (321.), Ebu Dža'fer el-Ukajli (322.), hafiz Ebu Ali en-Nejsaburi (349.), Ebu Se'id b. Junus (347.), Ebu-l-Kasim et-Taberani (360.), hafiz Ibn Adijj (365.) i dr.⁷⁹¹

Njegovo najpoznatije djelo *Sunen* prenose od njega sljedeći učenici: Njegov sin Abdul-Kerim (344.), Ebu Bekr b. es-Sunni (364.), Ebu Ali el-Esjuti, Hasan b. Rešik el-Askeri, Ebu-l-Hasan b. Hajeviye, Muhammed b. Mu'avija b. el-Ahmer el-Endelusi, Muhammed b. Kasim el-Kurtubi, Ali b. Ebu Dža'fer et-Tahavi i Ebu Bekr Ahmed b. Muhammed b. el-Muhendis.⁷⁹²

Ponašanje i usmjerenje

Imam En-Nesai bio je izuzetno skroman i pobožan. Odlikovao se lijepim izgledom i korpulencijom. Njegovo lice bilo

⁷⁸⁹ Vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/125-127.

⁷⁹⁰ Pisac ovih redaka odbranio je 1990. god. magistarsku disertaciju na najstarijem islamskom univerzitetu *Ez-Zejtuna* u Tunisu, obrađujući život i djelo tog velikog muhaddisa, koji je bio učenik Buharijev, Muslimov i En-Nesaijev.

⁷⁹¹ Vidi širi spisak učenika: *Ez-Zehebi, El-Iberu*, 3/122-123, *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/127, Ibn el-Imad, *Šezeratu-z-zeheb*, 3/88 i El-Kasimi, *El-fadlu-l-mubin*, str.192.

⁷⁹² Ibn Hadžer, *Tehzibu-t-tehzib*, 1/36.

je posebno nurli, ili kako Ibn Kesir ističe: ...*kao da mu je na licu bila svjetiljka*.⁷⁹³

U nekim izvorima bilježi se da je volio jesti kokošije meso, pa je stalno jeo velike pijetlove koji su gajeni za njega.⁷⁹⁴ Vjerovatno je i to pomoglo da bude izrazito snažan i korpulentan.

Imao je četiri žene. Jedan od njegovih sinova Abdul-Kerim prenosi očev *Sunen*.⁷⁹⁵

Za njega brojni izvori kažu da je danonoćno bio u ibadetu. Postio je Davudov, a.s, post tj. jedan dan bi postio a drugi jeo i tako je radio tokom čitave godine.⁷⁹⁶ Često je odlazio na hadž, a, obzirom da ga je krasila hrabrost i korpulencija, svaku priliku koristio je kako bi učestvovao u džihadu.⁷⁹⁷

Imam En-Nesai bio je šafi'ijskog mezheba.⁷⁹⁸ Jedno vrijeme je bio kadija u Homsu a kasnije u Egiptu.⁷⁹⁹

Njegovo akaidsko uvjerenje bilo je utemeljno na akidi ehli-sunneta ve-l-džema'ata, što se primjećuje i u njegovim djelima, posebno u poglavljima koja tretiraju iman/vjervanje i temeljne islamske propise. Tako je, kako bilježi Ebu-l-Kasim Abdullah es-Sa'di kadija Misira, došavši u Damask primijetio dosta izvitoperivanja u vezi sa imamom Alijom, r.a, pa je ponukan time, napisao djelo koje govori o vrlinama i kvalitetima Alije, r.a, onakvim kakvi jesu, bez veličanja ili umanjivanja. Međutim, ši'ije su zloupotrijebile i raširile vijest da imam En-Nesai veliča i uzdiže ši'izam, što, niukom slučaju, nije bio njegov cilj.⁸⁰⁰

⁷⁹³ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/131.

⁷⁹⁴ Ez-Zehebi, *Tarihu-l-islami*, 9/171. i El-Kasimi, *El-fadlu-l-mubin*, str. 193.

⁷⁹⁵ Dr. Faruk Hammade, cit. djelo, str. 16.

⁷⁹⁶ Es-Subki, *Et-tabekatu-š-šafi'ije*, 2/84.

⁷⁹⁷ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/131.

⁷⁹⁸ Ibn el-Esir, *Džami'u-l-usul*, 1/196.

⁷⁹⁹ Spominje imam Et-Taberani u *Mu'džmu-l-evsatu*. Vidi: Ez-Zehebi, *El-Iber*, 2/123 i *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/132.

⁸⁰⁰ Dr. Faruk Hammade, cit. izvor, str. 24.

Djela

Imam En-Nesai je napisao veliki broj djela. Neki izvori navode 30 naslova.⁸⁰¹

Mi ćemo, ovom prilikom, spomenuti najvažnija:

- 1 - *Sunen Kubra – Veliki Sunen*
- 2 - *Sunen Sugra – Mali Sunen, zvani El-Mudžteba,*
- 3 - *Kitabu-l-kuna,*
- 4 - *Kitabu-du'afa' ve-l-metrukin,*
- 5 - *Kitabu-t-emjiz,*
- 6 - *Kitabu-t-tabekat,*
- 7 - *Kitabu-l-džerhi ve-t-ta'dili,*
- 8 - *Tefsiru-l-Kur'ani-l-kerim,*
- 9 - *Fadailu-l-Kur'ani-l-kerim,*
- 10 - *Hasaisu Ali,*
- 11 - *Amelu jevmin ve lejletin,*
- 12 - *Fadailu-s-sahabe, i dr.*⁸⁰²

Sunen

Njegov *Sunen* sadrži 5.761 hadis.⁸⁰³ Neki autori smatraju da u islamu nije napisano ništa ljepše od njegovog *Sunena*.

Poznati hadiski stručnjaci, kao što su Ibn Mendeh, Es-Subki, Ibn Adijj, Ed-Darekutni, Hatib el-Bagdadi, smatraju da je sve što se nalazi u toj njegovoj zbirci hadisa vjerodostojno.⁸⁰⁴

⁸⁰¹ Dr. Faruk Hamade u svojoj doktorskoj disertaciji navodi svih trideset njegovih djela.

⁸⁰² Vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela* ', 14/133 i dr. F. Hamade, cit. djelo, str. 28-38.

⁸⁰³ Usporedi: dr. Makbuli, *Mustalehu-l-hadisi ve ridžaluhu*, str. 84.

⁸⁰⁴ Vidi: dr. Faruk Hamade, spomenuti izvor, str. 44.

Svoj *Es-Sunenu-l-kubra*, na zahtjev nekih emira, skratio je izbacivši slabije predaje, pa je to djelo, tako prečišćeno, dobilo naziv *El-Mudžteba*. To djelo poznato je i kao *Es-Sunenu-s-sugra* i ono spada među šest poznatih hadiskih zbirki, zvanih *El-Kutubu-s-sitte*.⁸⁰⁵

Ta zbirka ocijenjena je veoma visokom ocjenom u pogledu njene autentičnosti. Imam Es-Sehavi kaže: *Ukupno gledajući, Sunen imama En-Nesaija, nakon Buharijinog i Muslimovog Sabiha, ima najmanje slabih predaja*.⁸⁰⁶

Obzirom da su se islamski pravnici interesirali za brojna šerijatsko pravna pitanja, imam En-Nesai htio je svojim *Sunenom* da sakupi i uvrsti upravo one hadise koji će obilato koristiti fakihima, ali, u isto vrijeme, nije zaboravio ni svoju privrženost sunnetu, pa je tako napravio sretnu sintezu između te dvije šerijatske oblasti.

Karakteristike En-Nesaijevog *Sunena*

Od brojnih karakteristika navešćemo samo najbitnije:

1 - On na jednom mjestu sakuplja sve senede koji su u vezi sa određenim tekstom hadisa, upravo onako kako je radio i imam Muslim. On ih parcijalno ne navodi kao imam Buhari, pa, otuda, neki autori preferiraju njegov *Sunen* nad *Sabihom* imama Buharija, obzirom da je on cijepao hadis na više dijelova i navodio ih u više različitih poglavlja, što je istraživačima otežalo pronalaženje i služenje tim hadisima.

2 - Kada imam En-Nesai navodi predaje koje oponiraju jedna drugoj, onda on preferira onu čije su ravije/prenosioci jači.

3 - On je, uz ime prenosioica, često navodio i *kun'ju*/priimenak, ili uz *kun'ju* navodi i njegovo ime, kako ne bi kod istraživača bilo nedoumica o kojem raviji se radi.

4 - Ljubomorno čuva hadise sa njihovim kompletnim senedima/lancem prenosilaca i ne izostavlja ih - izuzev samo u dva slučaja u *Sunenu* - dok imam Buhari ima znatan broj mu'allek-predaja, dakle, sa nepotpunim senedom.

⁸⁰⁵ Mehmed Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 83.

⁸⁰⁶ *Fethu-l-mugis*, 1/86. Takođe, pogledaj: *El-fadlu-l-mubin*, str. 197.

5 - Upotrebljava terminologiju koju su muhaddisi toga vremena koristili, kao npr: *hadis-munker*, *gajru mahfuz*, *lejse bi sabit* i sl.

6 - Ukazivanje na povredivost ili nepovredivost nekog od prenosilaca odmah nakon citiranja hadisa njegova je prepoznatljiva karakteristika, što nisu prakticirali ni Buhari ni Muslim.

7 - Najmanje slabih predaja sadržano je u njegovom *Sunenu*, nakon Sahiha Buharije i Muslima. Ako analiziramo njegov i Ebu Davudov *Sunen* naći ćemo da su njegovi hadisi jači i utemeljeniji, iako su imali slične kriterije u prihvatanju hadisa. Što se tiče imama Tirmizija, on je bio blaži u prihvatanju hadisa od En-Nesaija, čak je uvrštavao i hadise onih prenosilaca od kojih su En-Nesai i Ebu Davud odbili prihvatiti hadise.⁸⁰⁷

Njegovo mjesto u hadisu

Izoštren sluh za povredivost i neopovredivost prenosilaca hadisa izgradio mu je visoko mjesto među islamskim učenjacima toga vremena a i kasnije. Veliki broj imama i hadiskih stručnjaka oslanjao se na njegovu ocjenu podobnosti nekog od prenosilaca hadisa. Tako Ibn Hadžer, u biografiji Ahmeda b. Jahjaa El-Harranija, kaže da mu je dovoljno što od tog prenosioca bilježi imam En-Nesai i da ga on, zbog toga, ubraja u povjerljive ravije!⁸⁰⁸

Hafiz Ez-Zehebi, u biografiji Ahmeda b. Abdurrahmana el-Busrija, citira Hatiba el-Bagdadija, koji kaže da je dovoljna argumentacija za autentičnost tog ravije što od njega En-Nesai prenosi hadise!⁸⁰⁹

Et-Tehanev napominje, da se ravija od koga imam En-Nesai prenosi predaju može automatski smatrati autentičnim, a od koga

⁸⁰⁷ Vidi više o karakteristikama: Fuad Sizkin, *Tarihu-t-turasi-l-arebi*, 3/196; dr. Faruk Hamade, cit. djelo, str. 53-58; dr. Nuruddin Itr, *Menhedžu-n-nakdi fi ulumi-l-hadis*, str. 277 i dr. Abdurrahman Itr, cit. djelo, str. 218.

⁸⁰⁸ *Tehzibu-t-tehzib*, 1/189. Vidi, takođe: Et-Tehanevi, *Kavaidu fi ulumi-l-hadis*, str. 73 i 188.

⁸⁰⁹ *Mizanu-l-i'tidal*, 1/115.

prenosi u *Sunenu* a ne naglasi njegovu slabost, onda je to znak da je taj ravija *hudždže* dokaz, argument, pouzdan!⁸¹⁰

Imam Ed-Darekutni kaže: *Ebu Bekr b. el-Haddad eš-Šafi'i puno je prenosio hadis. Međutim, prenosio je samo od imama En-Nesaija. Rekao je: Zadovoljan sam da on bude dokaz između mene i Uzvišenog Allaha.*⁸¹¹

Hafiz El-Hakim rekao je: *Čuo sam imama Ed-Darekutnija kako više puta izjavljuje da je imam En-Nesai iznad svih učenjaka svoga vremena u hadisu, a posebno u hadiskoj disciplini Ilmu-l-džerhi ve-t-ta'dili/znanosti o valjanosti i povredivosti prenosilaca hadisa.*⁸¹²

Ebu Se'id b. Junus, autor knjige *Tarihu Misr*, kaže: *On je bio imam, hafiz i izuzetno pouzdan u hadisu.*⁸¹³

Hafiz Ez-Zehebi preferira ga u odnosu na Muslima, Ebu Davuda i Tirmizija u oblasti poznavanja prenosilaca hadisa.⁸¹⁴ Uz to, stavlja ga na istu ravan sa Buharijem i Ebu Zur'a er-Razijem u poznavanju skrivenih mahana u hadisu.⁸¹⁵

Tadžuddin es-Subki stavlja ga ispred Muslima u hifzu/pamćenju. On kaže: *Pitao sam Hafizu Ez-Zehebija: Koji je boljeg pamćenja: Muslim b. El-Hadždžadž ili En-Nesai? Odgovorio je: En-Nesai.*⁸¹⁶

Hafiz Ebu Ali En-Nejsaburi ističe da je En-Nesai bio rigorozniji i strožiji u provjeri prenosilaca hadisa i od samog Muslima.⁸¹⁷

Neki idu dalje, kao ulema Magreba, pa ga stavljaju čak i ispred Buharije.⁸¹⁸

Nosio je titulu *šejhu-l-islam*, a nju su nosili samo rijetki učenjaci u povijesti islama.

Ubraja se u obnovitelje islama u 3. hidžretskom stoljeću!

⁸¹⁰ Et-Tehanev, cit. djelo, str.222.

⁸¹¹ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/131-132. i *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/132.

⁸¹² dr. Faruk Hamade, cit. djelo, str. 19.

⁸¹³ Es-Sejrevan, cit. djelo, 24.

⁸¹⁴ Isti izvor, str. 24.

⁸¹⁵ Es-Subki, *Tabekatu-š-šafi'ijje*, 2/83.

⁸¹⁶ Prethodni izvor, 2/83. Vidi takođe: Ez-Zehebi, *Et-Tarih*, 9/172.

⁸¹⁷ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/131.

⁸¹⁸ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/131.

Bio je veliki mudžtehid, iako je formalno pripadao šafi'ijском mezhebu.

Događaji pred smrt i smrt

Imam En-Nesai 302. god. dolazi u Damask, gdje pristalice Muavije, r.a, zahtijevaju od njega da napiše nešto o vrlinama Muavije, r.a, kao što je učinio u slučaju Alije, r.a. Neki izvori tvrde da je to bilo u Remlu, u Palestini. Nakon odbijanja da to učini, Muavijine pristalice fizički nasrću na njega i izbacuju ga iz džamije.

Neki izvori tvrde da je od posljedica primljenih udaraca i umro u Damasku. Međutim, pouzdaniji izvori tvrde da je, nakon što je pretučen, prebačen, po vlastitoj želji, u Mekku, gdje je i umro od posljedica tih udaraca. Ukopan je između Safe i Merve.⁸¹⁹

Svi se slažu da je to bilo 303. god. po Hidžri ili 915. god. po rođenju Isa, a.s.⁸²⁰ Hafiz Ibn Kesir tvrdi da je umro u 88. godini života.⁸²¹

⁸¹⁹ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/132-133.

⁸²⁰ Ibn El-Esir el-Džezeri, *El-kamilu fi-t-tarih*, 8/96; Ibn Hallikan, *Vefejatu-l-e'ajan*, 1/26; Ibn Hadžer, *Tehzibu-t-tehzib*, 1/39; Ez-Zehebi, *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/243; Es-Safedi, *El-vafi bi-l-vefejat*, 6/417; Taš Kubri-zade, *Miftahu-s-se'ade*, 2/12, El-Jafi'i, *Mir'atu-l-džinan*, 2/241 i Brockelmann, *Tarihu-l-edebi-l-arebi*, 1/163.

⁸²¹ Vidi: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/132.

EBU BEKR IBN HUZEJME

223./837. – 311./923.

Ibn Huzejm bio je jedan od velikih hafiza hadisa.
On nastavlja školu svojih učitelja: Buharije i Muslima.
Njegov *Sahih* ubraja se među najkorisnija hadiska
djela i zauzima treću poziciju među zbirkama
nazvanim sahih, odmah nakon Buharijinog i
Muslimovog Sahiha!

Puno ime mu je Ebu Bekr Muhammed b. Ishak b. Huzejme b. el-Mugire b. Salih b. Bekr es-Sulemi en-Nejsaburi eš-Šafi'i.⁸²² Pojedini izvori umjesto Ebu Bekr navode kun'ju Ebu Abdullah. Očito je da se radi o zamjeni kun'je od poznatog hadiskog stručnjaka sa istim imenom i imenom oca Muhammeda b. Ishaka el-Mahzumija, koji je umro 236. god. po Hidžri, a nosio je kun'ju Ebu Abdullah.⁸²³ El-Kettani ne preferira ni prvu ni drugu kun'ju, nego smatra da je nazivan i Ebu Bekr i Ebu Abdullah!⁸²⁴

Rođenje i obrazovanje

Ibn Huzejme rođen je 223. god. u Nejsaburu.⁸²⁵ Početno znanje stekao je u rodnom mjestu. Od najranijeg djetinjstva saznaje temelje hadisa i hadiske znanosti od poznatih nejsaburskih hadiskih stručnjaka Ishaka b. Rahevejha (umro 238. god. po H.), Muhammeda b. Humejda er-Razija (umro 230. god. po H.) i drugih.⁸²⁶

Nakon Nejsabura i apsorbiranja solidnog znanja iz hadiske oblasti, Ibn Huzejme kreće u potrazi za znanjem, i u druge islamske naučne centre toga vremena. Otac mu je uvjetovao odlazak u druge centre tražeći da nauči Kur'an napamet i da ga u cijelosti može proučiti na namazu! Tako je Ibn Huzejme veoma rano naučio Kur'an napamet i tek onda dobio dozvolu da otputuje u Merv⁸²⁷ Iz Merva odlazi u Rejj, zatim u Bagdad, onda u Šam, Basru, Kufu, Džeziru, Hidžaz, Egipat, Vasiť i druge centre.⁸²⁸

⁸²² Vidi: Ibn ebi Hatim, *El-Džerhu ve-t-ta'dilu*, 7/196; Ibnu-l-Dževzi, *El-Muntezam*, 13/233; Ez-Zehebi, *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/720; *Sijeru a'lami-n-nubela'*, 14/365; Ibn Kesir, *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/159; Ez-Zirikli, *El-A'lam*, 6/29; dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, uvod u knjigu: Ibn Hadžer, *Ithafu-l-mehera bi-l-fevaidi-l-mubtekere min atrafi-l-ašere*, 1/49 i dr. Abdulaziz b. Ibrahim eš-Šehvan, uvod u knjigu: Ibn Huzejme, *Kitabu-t-tevhid*, 1/25.

⁸²³ Uporedi: El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 333.

⁸²⁴ Provjeri: El-Kettani, *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 20.

⁸²⁵ *Sijeru e'lami-n-nubela'*, 14/365; *El-E'alam*, 6/29; M. Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 90 i dr. Eš-Šehuan, cit. djelo, 1/25.

⁸²⁶ Dr. Eš-Šehuan, nav. izvor, 1/25.

⁸²⁷ Isti izvor, 1/31.

⁸²⁸ Vidi o tome: *El-Muntezam*, 13/233-234 i *El-E'alam*, 6/29.

U tim naučnim centrima Ibn Huzejme slušao je hadis ali i fikh i druge znanosti i tako postao kako primjećuje hafiz Ez-Zehebi, primjer izuzetnog znanja i izvanredne naučne utemeljenosti.⁸²⁹

Učitelji

Hafiz Ibn Huzejme imao je stotine učitelja od kojih je slušao i saznavao godinama, tražeći znanje u brojnim islamskim centrima. U svom djelu *Kitabu-t-tevhid*, dakle, ne računajući *Sabih* i druga djela, spominje svojih 135 učitelja!⁸³⁰

Najpoznatiji su bili Buhari, Muslim, Ishak b. Rahevejh, Muhammed b. Humejd er-Razi, Muhammed b. Jahja ez-Zuheli, Bundar Muhammed b. Beššar el-Abdi, Ebu Musa Muhammed b. el-Musenna, Mahmud b. Gajlan, Ali b. Hudžr, Nasr b. 'Ali, Junus b. Abdu-l-E'ala, Ahmed b. Meni', Ebu Kurejb, Ahmed b. Ibrahim ed-Devreki, Ebu Se'id el-Ešedždž, Hasan b. Muhammed ez-Za'ferani, Harun b. Ishak el-Hemedani, Bišr b. Mu'az i drugi.⁸³¹

Učenici

Izuzetno Ibn Huzejmino znanje, posebno iz hadisa, vrijedno su bilježili, pamtili i dalje prenosili njegovi brojni učenici. U islamskim izvorima ističu se njegovi sljedeći učenici: Ahmed b. el-Mubarek el-Mustemilli, Ibrahim b. ebi Talib, Ebu 'Ali en-Nejsaburi, Ebu Hamid b. eš-Šerki, Ebu Hatim el-Busti, Ishak b. Sa'd en-Nesevi, Jahja b. Muhammed b. Sa'id, Ebu Ahmed b. 'Adijj, Ebu Bekr Ahmed b. Mehran el-Mukri', Abdullah b. Ahmed b. Dža'fer eš-Šejbani, Halil b. Ahmed es-Sidžzi, Ahmed b. Muhammed es-Sunduki, Ahmed b. Husejn el-Mervani i brojni drugi.⁸³²

⁸²⁹ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/365.

⁸³⁰ Vidi: dr. Eš-Šehvan, cit. djelo, 1/32.

⁸³¹ O njegovim učiteljima vidi: *El-Muntezam*, 13/233-234; *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/365-366, Abdu-l-Hakk ed-Dihlevi, *Mukaddima fi usuli-l-hadisi*, str. 91 i dr. Eš-Šehvan, cit. djelo, 1/31-32.

⁸³² *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/366-367.

Posljednji je od njega hadis prenosio njegov unuk Ebu Tahir Muhammed b. el-Fadl b. Muhammed b. Ishak b. Huzejme, u Nejsaburu.⁸³³

Zanimljivo je napomenuti da su, iz respekta prema ovom velikanu, i neki njegovi učitelji od njega prenosili hadise i na taj način, u neku ruku, postali njegovi učenici. U tu grupu ubrajaju se: Buhari, Muslim i Muhammed b. Abdullah b. Abdulhakem.⁸³⁴

Djela

Ibn Huzejme bio je veoma plodan pisac. Napisao je veliki broj djela i spisa. Hakim en-Nejsaburi spominje da je napisao preko 140 različitih djela, izuzimajući određena pitanja/ *mesail* koja obuhvataju dodatnih 100 manjih djela.⁸³⁵

Njegovo najpoznatije djelo, svakako, je *Sahih* o kome će kasnije biti više riječi. Pored *Sahiha* napisao je:

1 - *Kitabu-t-tevhidi ve isbati sifati-r-Rabbi, azže ve dželle*.⁸³⁶ Zanimljivo je da je to djelo iz oblasti akaiidske znanosti, ali se Ibn Huzejme u njemu poslužio metodologijom muhaddisa svaki tekst popratio senedom i tako uspio sačuvati praksu svojih prethodnika.

2 - *Še'nu-d-du'ai ve tefsiri-l-ed'ijjeti-l-me'sure*.⁸³⁷

⁸³³ Dr. Eš-Šehvan, cit. djelo, 1/32.

⁸³⁴ Vidi o tome: *El-Muntezam*, 13/234; *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/366; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 334; Muhammed Muhammed ebu Zehv, *El-Hadis ve-l-muhaddisune*, str. 348 i dr. Eš-Šehvan, cit. djelo, 1/32.

⁸³⁵ Vidi o tome: Es-Subki, *Tabekatu-š-šafi'ijje*, 3/188; *Sijeru e'almai-n-nubela'*, 14/376, Ez-Zirikli, cit. djelo, 6/29 i *El-Hadis ve-l-muhaddisune*, str. 348.

⁸³⁶ Ovo djelo štampano je u dva toma u obradi dr. Abdulaziza b. Ibrahima eš-Šehvana, to je, ustvari, njegova doktorska disertacija. Štampano je 1997/1417. god. u Rijadu. Ovo djelo su koristili i citirali u svojim djelima najveći islamski učenjaci. (Vidi, na primjer: Ibn Tejmiije, *El-Fetava el-kubra*, 3/192, 5/24, 6/467 i 497; Ibn Hadžer, *Fethu-l-bari*, 13/345 i 14/413; Ez-Zehebi, *Mizanu-l-i'tidal*, 2/267, Ibn Irak, *Tenzihu-š-šeri'ati-l-merfu'a*, 1/139 i brojni drugi.).

⁸³⁷ Djelo se, kao rukopis nastao u VI hidžretskom stoljeću, čuva u poznatoj biblioteci *Ez-Zahirijja* u Damasku, pod rednim brojem 61. (Vidi: dr. Fuad Sizkin, *Tarihu-t-turasi-l-'arebi*, 4/33.)

Što se tiče drugih djela, nažalost nisu sačuvana. Zub vremena ih je potpuno uništio. Za pojedina djela saznajemo izravno od samog autora iz njegove knjige *Kitabu-t-tevhid*, gdje spominje:

- *Kitabu me'ani-l-Kur'an*,⁸³⁸
- *El-Musnedu fi-l-fikhi*.⁸³⁹

Očito je da se ovo drugo djelo naziva nekada i *Kitabu-l-kebir*.⁸⁴⁰

Inače, ovaj impozantan broj od 140 djela, za koje Hakim tvrdi da ih je napisao, vjerovatno je manji, ako se uzme u obzir da je Ibn Huzejme znatan broj manjih djela ili dijelova ukomponirao u svoje kapitalno djelo *Kitabu-l-kebir*.⁸⁴¹

Sahih

Sahih je njegovo najznačajnije i najpoznatije djelo. To je, ustvari, skraćeni naziv njegovog djela: *Mubtesaru-l-mubtesari mine-l-musnedi-s-sahibi 'an Resulillahi, sallelahu 'alejhi ve sellem*.⁸⁴²

Sam naziv nas upućuje da je ovaj *Sahih* svojevrsni rezime njegovog većeg djela *Kitabu-l-kebir* koji je on, očito, skratio i učinio preciznijim i autentičnijim.⁸⁴³ Neki smatraju da je ovo djelo, ustvari, rezultat onoga što je diktirao učenicima, što su oni marljivo i pažljivo bilježili.⁸⁴⁴

Uvjetovao je da se u *Sahih* unesu vjerodostojni hadisi, čiji lanac prenosilaca je spojen i koje prenose pouzdani prenosiooci od pouzdanih prenosilaca, te da nema prekida seneda, niti bilo kakvog nedostatka u prenošenju!⁸⁴⁵

Treba napomenuti da njegov *Sahih* nije autentičan kao Buharijn ili Muslimov, naprosto jer ni njegovi kriteriji nisu toliko

⁸³⁸ Vidi: *Kitabu-t-tevhid*, 2/728 u izdanju *Mektebetu-r-rušd*, Rijad, 1997. god.

⁸³⁹ Isti izvor, tom, strana i izdanje.

⁸⁴⁰ Uporedi: Isti izvor, 2/381.

⁸⁴¹ Dr. Eš-Šehvan, cit. djelo, 1/37.

⁸⁴² Vidi: *El-E'alam*, 6/29. Takođe: dr. Eš-Šehvan, nav. izvor, 1/37.

⁸⁴³ Uporedi: El-Bejheki, *Es-Sunenu-l-kubra*, 1/434; El-E'Azami u predgovoru u djelo: *Sahih Ibn Huzejme*, 1/17.

⁸⁴⁴ Vidi takvo mišljenje: Muhammed es-Sabag, *El-Hadisu-n-nebevi*, str. 334.

⁸⁴⁵ Dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, 1/50.

precizni kao Buharijni ili Muslimovi. Jedan od razloga je i što Ibn Huzejme nije pravio razliku između sahih i hasen-predaja, već je i hasen-predaje uvrštavao kao autentične!⁸⁴⁶

Dakle, ako se ocjenjuje autentičnost hadisa u ovoj zbirci, treba konstatovati da se u njoj nalaze i sahih, i hasen, i da'if-predaje. Čak i sam autor neke predaje u svom *Sahibu* ocjenjuje kao slabe, što eksplicite upućuje na zaključak da kriteriji pri uvrštavanju hadisa u ovo djelo nisu ni izbliza jednaki kriterijima Buharije i Muslima.

Jedna od prepoznatljivih crta ovog *Sahiha* je u tome što se Ibn Huzejme potrudio da približi i pojasni hadise koji naizgled oponiraju jedan drugom.⁸⁴⁷ U toj oblasti bio je inače, veliki stručnjak!

Od ostalih karakteristika, može se napomenuti da Sahih obiluje dugim naslovima određenih poglavlja, što posebno pogoduje islamskim pravnicima da iz tih naziva poglavlja iznjedre brojne šerijatskopravne zaključke!

Sahib je štampan u obradi i valorizaciji velikog islamskog učenjaka dr. Muhammeda Mustafe el-E'azamija, uz asistenciju poznatog muhaddisa šejha Muhammeda Nasira el-Albanija.

Ako kompariramo ovo djelo sa Ibn Hibbanovim *Sahibom*, doći ćemo do saznanja da se njegov *Sahib* preferira nad Ibn Hibbanovim, kako napominje imam Sujuti, zbog preciznijeg i studioznijeg ispitivanja predaja i jačih kriterija koje je Ibn Huzejme upotrebljavao pri sabiranju ove zbirke!⁸⁴⁸

Što se tiče hadiskih zbirki koje su nazvane imenom *Sahib*, imam Es-Sehavi, tvrdi da je, nakon Buharijinog i Muslimovog najautentičniji Ibn Huzejmin, pa onda *Sahib* Ibn Hibbana!⁸⁴⁹

Čuveni Hatib el-Bagdadi smatra da odmah nakon Buharijnog i Muslimovog *Sahiha* dolaze *Suneni* Ebu Davuda, Nesaije i Tirmizije i

⁸⁴⁶ Isti izvor, tom i strana.

⁸⁴⁷ Vidi o tome: Salah b. Muhammed b. Uvejda u djelu: *Tedribu-r-ravi* Imama Sujutije, 1/52.

⁸⁴⁸ Es-Sujuti, *Tedribu-r-ravi*, 1/52. Vidi, takođe: dr. Mahmud et-Tahan, *Tejsiru mustalehi-l-hadisi*, str. 39 i dr. Nuruddin Ibr, *Menhedžu-n-nakdi fi 'ulumi-l-hadisi*, str. 258.

⁸⁴⁹ Vidi ovu tvrdnju: *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 21.

Sabih Ibn Huzejme, koji je, kako precizira Hatib el-Bagdadi, uvjetovao, u svom djelu, navođenje samo onih predaja čiji je sened spojen, uz to da su ih prenijeli pouzdani prenosioci od Vjerovjesnika, s.a.v.s.⁸⁵⁰

Za Ibn Kesira Ibn Huzejmin *Sabih* je puno bolji od *Mustedreka* imama Hakima en-Nejsaburija, zbog toga što je Ibn Huzejme uvjetovao autentičnost pri uvrštavanju hadisa u ovu zbirku!⁸⁵¹

Ibnu-l-Mulekkin preferira Ibn Huzejmin nad Ibn Hibbanovim *Sabihom*, tvrdeći, da je Ibn Hibban, uglavnom, preuzeo brojne hadise od njegovog učitelja Ibn Huzejme i njegovog *Sabiha*!⁸⁵²

Imam Sujuti i još neki autori smatraju ovu zbirku jednom od najvrednijih hadiskih djela, tvrdeći da ona dolazi odmah nakon Muslimovog *Sabiha*!⁸⁵³

Navedeno je sasvim dovoljno da se ilustrira vrijednost Ibn Huzejminog *Sabiha*.

Ibn Huzejmine vrline

Brojne su vrline krasile ovog islamskog velikana. Njegov zuhd i bogobožnost bile su crte koje su uljepšavale njegove ionako visoke moralne kvalitete. Ibn Huzejme ne bi počeo pisati ni jedno svoje djelo, dok ne bi klanjao istiharu!⁸⁵⁴

Kada je jednom upitan odakle mu to zavidno znanje, odgovorio je da je Allahov poslanik Muhammed, s.a.v.s, rekao da voda Zemzem koristi za ono za što se pije, pa on nikada nije pio tu vodu a da Allaha nije zamolio da mu podari korisno znanje!⁸⁵⁵

Koliko je bio skroman i koliko dunjalučkim uživanjima nije pridavao važnost, najbolje će nam ilustrirati činjenica da je imao

⁸⁵⁰ Vidi: *Ithafu-l-meheri Ibn Hadžera*, predgovor, 1/50.

⁸⁵¹ Cit. djelo, 1/51.

⁸⁵² Cit. djelo, 1/51.

⁸⁵³ Provjeri: cit. djelo, 1/51.

⁸⁵⁴ Dr. Eš-Šehvan, cit. djelo, 1/25.

⁸⁵⁵ Isti izvor, 1/26.

samo dvije košulje, pa je jednu oblačio dok mu je druga bila na čišćenju i obratno!⁸⁵⁶

Njegova darežljivost bila je poslovična. Za njega se tvrdi da je toliko dijelio i sadaku nesebično udjeljivao da košulju koju bi dobio ili je kupio ne bi obukao više od jedanput, već bi je odmah poklanjao siromašnima!⁸⁵⁷

Njegov unuk Muhammed b. el-Fadl tvrdi da je njegov djed toliko udjeljivao, pogotovo ljudima željnim znanja i onima koji znanje dijele, da bi dijelio ne znajući koliko im daje!⁸⁵⁸

Imam Hakim prenosi da je Ibn Huzejme jednom napravio takvu gozbu da je pozvao veliki broj i siromašnih i bogatih, a toliko broj je samo vladar pozivao!⁸⁵⁹

Uz ostale osobine, treba istaknuti njegovu hrabrost i odvažnost. Nije se plašio vladara i vlasti! Tako Ebu Bekr b. Balevejh, prenosi od njega sljedeće kazivanje: *Kada sam bio u posjeti kod emira Isma'ila b. Ahmeda, emir je citirao hadis koji prenosi njegov otac a u kome se nalazi jedna slabost u senedu, na što sam ja reagirao i ukazao na taj nedostatak. Kada sam izašao od njega, obratio mi se Ebu Zerr el-Kadi i priznao mi: Znali smo za tu grešku evo već 20 godina, ali niko nije imao petlje da mu to kaže i upozori ga na to! Ibn Huzejme je odgovorio: Ja sebi ne dozvoljavam da čujem neki hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s, u kojem se nalazi neka greška, nedostatak ili falsifikat a da ne upozorim na to!*⁸⁶⁰

Očito je da su sve spomenute osobine utjecale da se njegove dove kod Onoga koji dove prima uslišavaju. To će najbolje ilustrirati slučaj koji navode neki islamski izvori. Naime, kada su jednom sa ibn Huzejmom u Egiptu boravila još trojica velikih islamskih učenjaka: Muhammed b. Harun et-Taberi, Muhammed b. Nasr el-Mervezi i Muhammed b. Alevijeh el-Vezzan, ponestalo im je hrane i sredstava koja su ponijeli sa sobom, tako da tri dana i tri noći nisu ništa jeli, niti su imali sredstava da nabave nešto hrane.

⁸⁵⁶ Isti izvor, 1/26.

⁸⁵⁷ *Tabekatu-š-šafi'ije*, 3/111.

⁸⁵⁸ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/376.

⁸⁵⁹ *Tabekatu-š-šafi'ije*, 3/119.

⁸⁶⁰ *Tabekatu-š-šafi'ije*, 3/111.

Došli su do zaključka da moraju nekoga moliti da im nešto dadne od hrane. Svaki od njih se stidio pokucati na vrata i od nekoga tražiti nešto za jelo.

Tada je Ibn Huzejme ustao i klanjao dva rekjata, na sedždi moleći da im Allah kakav izlaz omogući iz takve neugodne situacije. Dok je on bio na sedždi jedan čovjek je pokucao na vrata, držeći u ruci svijeću i tražeći dozvolu da uđe u sobu u kojoj su njih četverica boravili. Bio je to službenik Ahmeda b. Tuluna, namjesnika Egipta.

Zavukao je ruku u džep i izvadio neki listić, pogledao u njega, a onda upitao: *Ko je od vas Muhammed b. Nasr el-Meruzi?* Odgovorili su: *To je ovaj!* Tada je službenik izvadio kesu sa 50 zlatnika, dao mu je, rekavši: *Namjesnik Ahmed b. Tulun te selami i poručuje ti da ovo trošiš a kada ti nestane, dostaviće ti još ovoliko!* Onda je upitao i za ostalu trojicu učenjaka, dok je Ibn Huzejme još bio na sedždi, i dao im svima po 50 zlatnika, sa selamima i istim porukama od namjesnika! Međutim, oni su odbili to primiti, dok ne dobiju objašnjenje zbog čega im namjesnik upućuje ta sredstva!

Službenik im je pojasnio da je namjesnik zaspao na podnevnom odmoru tzv. *kajluli*, pa mu je u snu rečeno: *Ahmede, kako ćeš se sutra opravdati pred Allahom kada pred Njega staneš i kada te bude upitao o četiri učenjaka koji su tri dana bili gladni bez hrane?!* Namjesnik se uplašen probudio iz sna, odmah je napisao imena četverice učenjaka i dao službeniku zlatnike da ih preda njima. Od podnevnog odmora do noći službenik je ispitivao mjesto odsjedanja ovih učenjaka, kako bi im predao ta sredstva!⁸⁶¹

Ibn Huzejmino mjesto među učenjacima

Ibn Huzejme zauzima veoma visoko mjesto u naučnim krugovima, posebno u hadiskoj i šerijatskopravnoj oblasti. Doduše, njegovo ime u hadiskoj znanosti je poznatije nego u šerijatskopravnoj! Zbog memorije, po čemu je bio poznat i

⁸⁶¹ Ovo zanimljivo kazivanje bilježi: Ibnu-l-Dževzi u *El-Muntezamu*, 13/234-235. On bilježi i drugu verziju ovo kazivanja. (Vidi: Isto djelo, 13/235-236.).

precizne utemeljenosti u hadiskoj znanosti prozvan je hafizom hadisa i imamom imama!

To se najbolje može uočiti iz izjava brojnih učenjaka, među kojima su bili i njegovi učitelji i učenici. Svi su isticali njegov ogroman doprinos hadisu i hadiskoj znanosti, ali i njegovu umješnost u rješavanju šerijatskopравnih pitanja!

Kada je Abdurrahman b. ebi Hatim, autor poznatog djela *El-Džerhu ve-t-ta'dilu* upitan o Ibn Huzejmi, odgovorio je: *Teško vama! On može da pita o nama a ne mi o njemu! On je imam koji se slijedi!*⁸⁶²

Rebi' b. Sulejman, poznati šerijatski pravnik, pred kojim je Ibn Huzejme učio fikhske znanosti, priznaje svojim učenicima: *Znate li vi ko je Ibn Huzejme?! To je osoba od koje smo mi više naučili nego što je on od nas!*⁸⁶³

Ibn ebi Hatim ocjenjuje Ibn Huzejmu kao pouzdanog i iskrenog stručnjaka u hadiskim znanostima.⁸⁶⁴

Slično ocjenjuje i imam Darekutni kada kaže: *Ibn Huzejme bio je bez premca, pouzdani imam!*⁸⁶⁵

Hafiz Ez-Zehebi ističe da je Ibn Huzejme bio izuzetan hadiski stručnjak i izvanredan poznavalac prenosilaca hadisa. Bio je imam, hafiz hadisa i argument u toj oblasti, a uz to i šerijatski pravnik!⁸⁶⁶

Ebu Hatim Muhammed b. Hibban priznaje: *Na Zemlji nisam sreo osobu koja ljepše vlada sunnetom i bolje pamti autentične predaje od Ibn Huzejme. Čini se da je kompletan sunnet pred njegovim očima!*⁸⁶⁷

Čuveni hafiz Ibn Kesir ističe brojne vrline ovog velikana, nazvavši ga predvodnikom učenjaka, morem znanja, učenjakom koji je mnogo pisao i sakupljao a za njagov *Sabih* tvrdi da je jedno

⁸⁶² *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/371 i *Sijeru e'alami-n-nubela*, 14/376-377.

⁸⁶³ *Sijeru e'alami-n-nubela*, 14/371.

⁸⁶⁴ Vidi: *El-Džerhu ve-t-ta'dilu*, 7/196.

⁸⁶⁵ *Tezkiretu-l-huffaz*, 2/370; *Sijeru e'alami-n-nubela*, 14/372 i Ibnu-l-Imad, *Šezeratu-z-zeheb*, 2/263.

⁸⁶⁶ *Sijeru e'alami-n-nubela*, 14/372. Vidi, takođe: dr. Eš-Šehvan, cit. djelo, 1/33-34.

⁸⁶⁷ *Sijeru e'alami-n-nubela*, 14/372; *El-Hadisu ve-l-muhaddisune*, str. 348 i dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, 1/49.

od najkorisnijih i najvrednijih djela uopće. Uz to, navodi da je Ibn Huzejme jedan od mudžtehida u islamu!⁸⁶⁸

Ibn Huzejme imao je izuzetnu memoriju. Sve hadise koje je zabilježio usput je i zapamtio! Tako je čuveni hadiski učenjak Ibn Rahevejh, obraćajući se Ibn Huzejmi, rekao: *Ja znam 70.000 hadisa, a koliko ih ti znaš napamet?* Odgovorio je: *Sinko moj, nikada nisam ni jedan hadis zapisao a da ga nisam odmah i zapamtio!!*⁸⁶⁹

Hafiz Ebu 'Ali Hasan b. Muhammed navodi: *Nisam sreo sličnog Ibn Huzejmi! On je pamtio fikska pravila proistekla iz hadisa, baš kao što dobar učaj pamtí poglavlje iz Kur'ana.*⁸⁷⁰

Ibn Huzejmin anganžman na planu hadisa bilo je izuzetno velik. Njegov doprinos u tom pogledu najbolje je dočarao El-Mu'abbir koji je izjavio: *To je bio čovjek koji je oživio sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s.*⁸⁷¹

Naš najveći muhaddis h. Mehmed-ef. Handžić za njega kaže da je bio imam imama, da se posebno istakao braneci ehli-s-sunnetski pravac i da je tražio da se ne te'vili kako se ne bi udaljavalo od jezičkog značenja islamskih izvora.⁸⁷²

Dovoljno je navesti izjavu Ebu Osmana, koju citira hafiz Ez-Zehabi, i utvrditi mjesto ovog velikana u očima islamskih učenjaka. U njoj se kaže: *Allah, doista, otklanja nesreće od stanovnika ovoga grada, zahvaljujući Ibn Huzejmi i njegovom mjestu kod Allaha.*⁸⁷³

Iz naprijed izloženog da se uočiti da je Ibn Huzejme bio jedan od velikana islamske misli i izvor, u hadisu i fikhu, generacijama koje su ga slijedile.

⁸⁶⁸ Vidi: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/159.

⁸⁶⁹ *Sijeru e'alami-n-nubela* ', 14/372-373 i dr. Eš-Šehvan, cit. djelo, 1/34.

⁸⁷⁰ *Tabekatu-š-šafi'ijje*, 3/118.

⁸⁷¹ *Sijeru e'alami-n-nubela* ', 14/373.

⁸⁷² Pogledaj o tome: *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 90.

⁸⁷³ *Sijeru e'alami-n-nubela* ', 14/369..

Smrt

Imam Ibn Huzejme je, kako navode svi izvori, umro 311. god. po Hidžri.⁸⁷⁴ Živio je 89 godina.⁸⁷⁵

Ukopan je, kako navodi Ibnu-l-Dževzi, u jednoj sobi svoje kuće, koja će kasnije postati njegov kaburistan.⁸⁷⁶

⁸⁷⁴ Pogledaj: Ibnu-l-Dževzi, cit. djelo, 13/236; *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/382; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/159; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 334; *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 20; *El-E'alam*, 6/29; M. Handžić, cit. djelo, str. 90; dr. Nuruddin Itr, cit. djelo, str. 358 i dr. Hasan Makbuli, *Mustalehu-l-hadisi ve ridžaluhu*, str. 80.

⁸⁷⁵ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 14/382 i dr. Eš-Šehvan, cit. djelo, 1/27. El-Kasimi navodi da je živio preko 80 godina. (Vidi: *El-Fadlu-l-mubin*, str. 334.)

⁸⁷⁶ Vidi: *El-Muntezam*, 13/236.

EBU HATIM IBN HIBBAN

EL-BUSTI

--/-- - 354./965.

Ibn Hibban bio je pouzdan hafiz hadisa, veliki hadiski kritičar i izuzetan stručnjak u svim hadiskim disciplinama. Uz hadis, bio je ekspert i u medicini, astronomiji, arapskom jeziku i još nekim oblastima.

Njegov *Sahih* sa 7.495 hadisa u vrhu je ljestvice hadiskih zbirki!

Puno ime mu je Ebu Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. Hibban b. Mu'az b. Ma'bed b. Se'id b. Sehîd b. Hedîje b. Murre b. Sa'd b. Jezîd b. Murre b. Zejd b. Abdullah b. Darîm b. Malik b. Hanzala b. Zejd b. Menat b. Temîm b. Murr b. Udd b. Tabîha b. İljas b. Mudar b. Nîzar b. Me'add b. Adnan et-Temîmî el-Bustî ed-Darîmî es-Sîdžîstânî.⁸⁷⁷

Et-Temîmî nazvan je zbog pripadnosti plemenu Temîm, *El-Bustî* po gradu Bustu, gdje je rođen a *Es-Sîdžîstânî* po pokrajini Sîdžîstanu koji se nalazi u današnjem Afganistanu.⁸⁷⁸

Rođenje

Ibn Hibban je rođen u gradu Bustu, u istočnom Sîdžîstanu, koji je poznat po mnoštvu rijeka i prelijepih zelenih bašči. Rođen je u današnjem Afganistanu, ali se porijeklom veže za arapsko pleme Temîm, tako da neki autori smatraju da se neko od njegovih predaka borio kao mudžahîd sa velikim islamskim vojskovođom Muhammedom b. Kasîmom es-Sekafîjem, pa ga je Sîdžîstan fascinirao svojom ljepotom, te je odlučio ostati u tom području.⁸⁷⁹

Njegov rodni grad Bust pao je u ruke muslimana još daleke 43. god. po Hidžri, kada ga je oslobodio Abdurrahman b. Semure, iste godine kada je oslobodio i Kabul, današnji glavni grad Afganistana.⁸⁸⁰

Zanimljivo je da je u malom broju izvora spomenuta godina rođenja ovog islamskog znalca. čak i oni koji to spominju, nisu

⁸⁷⁷ O njegovom imenu vidi sljedeće izvore: Ibn Belban el-Farîsî, *El-Ihsan fî takrîbî Ibn Hibban*, uvod u djelu: *Sahîh Ibn Hibban bitertîbî Ibn Belban*, 1/97-98; Ez-Zehîbî, *Sîjeru e'alami-n-nubela*, 16/92-93; Ibn Kesîr, *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/276; El-Kasîmî, *El-Fadlu-l-mubîn*, str. 327; El-Kettânî, *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 20; Ez-Zîrîklî, *El-E'alam*, 6/78; M. M. Ebu Zehv, *El-Hadisû ve-l-muhaddisûne*, str. 425; Šu'ajb el-Arnaut, uvod u djelu: *Sahîh Ibn Hibban bitertîbî Ibn Belban*, 1/7 i Mahmud Ibrahim Zajd, uvod u djelu: *Kitabu-l-medžruhin*, Ibn Hibbana, 1/elîf.

⁸⁷⁸ Uporedi: Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, 1/7.

⁸⁷⁹ O tome pogledaj: Mahmud Ibrahim Zajd, cit. djelo, 1/elîf.

⁸⁸⁰ Šu'ajb el-Arnaut, cit. izvor, 1/9.

sigurni i precizni. Tako hafiz Ez-Zehebi, jedan od rijetkih koji to spominje, navodi da je rođen dvjestosedamdeset i neke godine!⁸⁸¹

Putovanje u potrazi za hadisom

Ibn Hibban puno je putovao u potrazi za hadisom. Očito je da je njegova porodica bila bogata, pa je sebi mogao priuštiti da putuje, u potrazi za znanjem, od jednog do drugog naučnog centra. Navodi se da je hadis učio pred više od 2.000 učitelja,⁸⁸² što je, doista, imponantna brojka, koja na najbolji način upućuje na njegov entuzijazam i veliku želju u saznavanju i bilježenju hadisa.

Čuveni Jakut spominje 43 pokrajine koje je Ibn Hibban obišao u potrazi za znanjem, ne računajući gradove i naselja.⁸⁸³ To jasno govori da je Ibn Hibban obišao čitav poznati islamski svijet, koji je tada obuhvatao milione kvadratnih kilometara! Kada se uzme u obzir način njegovog putovanja: pješice, na konju, devi i slično, onda se može pretpostaviti koliko mu je trebalo vremena, strpljenja i samoprijedora, da to sve realizira. Ovakvi svijetli primjeri iz islamske prošlosti treba da budu najbolji podsticaj zaljubljenicima u znanje, da ne dozvole da bude bilo kakav kutak na zemljinoj površini koji im može ponuditi mudrost a da ga oni ne posjete! Ibn Hibban i brojni drugi hadiski velikani najbolji su nam primjer u tome!

U njegovim biografskim podacima ne navodi se decidno da li je njegov odlazak na izučavanje hadisa bio potaknut voljom roditelja ili rodbine, ili, pak, njegovom ličnom. Hafiz Ez-Zehebi ističe da je Ibn Hibbanovo izučavanje bilo posebno izraženo oko 300. god. po Hidžri, što znači da je tada imao preko 20 godina i, vjerovatno, je to, onda, bio njegov lični poticaj a ne nagovor bilo kojeg člana njegove porodice.⁸⁸⁴

Ibn Hibban, nakon Sidžistana, obilazi brojne druge islamske naučne centre, kao što su: Herat, Merv, Sendž, Sugd, Šaš, Buhara, Nesa, Nejsabur, Džurdžan, Kerdž, Asker, Mukrem, Ehvaz, Basra,

⁸⁸¹ *Sijeru e'alami-n-nubela* ', 16/93.

⁸⁸² Isti izvor, 16/94.

⁸⁸³ Provjeri: Mahmud Ibrahim Zajd, cit. izvor, 1/be.

⁸⁸⁴ Ez-Zehebi, *Mizanu-l-i'tidal*, 3/506.

Bagdad, Kufa, Mosul, Rikka, Tarsus, Homs, Damask, Bejrut, Sajda, Remla, Jerusalem, Egipat i dr.⁸⁸⁵

Učitelji

Već je spomenuto da je na tom svom istraživačkom pohodu od Šaša (Taškenta), najistočnijeg, do Aleksandrije, najzapadnijeg naučnog centra gdje se mogao utemeljeno hadis izučavati, slušao preko 2.000 učitelja!⁸⁸⁶

U ovom radu spomenućemo samo one učitelje od kojih Ibn Hibban prenosi najviše hadisa u svojim djelima a koji su bili hafizi i imami u hadiskim disciplinama a, uz to su, od strane hadiskih kritičara, ocijenjeni kao iskreni i pozdani! Uz ime njegovog učitelja spomenućemo i broj hadisa koje Ibn Hibban od njega prenosi:

- 1 - Ebu Ja'la el-Mevsili, autor poznatog *Musneda*, 1.174 hadisa,
- 2 - Hasan b. Sufjan en-Nesevi, autor *Musneda*, 815 hadisa,
- 3 - Ebu Halifa Fadl b. Hubab el-Džumehi el-Basri, 732 hadisa,
- 4 - Ebu-l-Abbas el-Lahmi el-Askalani, 464 hadisa,
- 5 - Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Ezdi, autor brojnih djela, 463 hadisa,
- 6 - Ebu Hafs Omer b. Muhammed el-Hemedani, autor *Musneda* i *Sahiha*, 357 hadisa,
- 7 - Abdullah b. Muhammed el-Makdisi el-Firjabi, 313 hadisa,
- 8 - Ebu Bekr Muhammed b. Ishak b. Huzejme, autor čuvenog *Sahiha*, 301 hadis,
- 9 - Ebu Bekr Omer b. Se'id et-Tai, 281 hadis,
- 10 - Ebu Ishak Imran b. Musa el-Džurdžani es-Sihtijani, autor *Musneda*, 232 hadisa,
- 11 - Muhammed b. Ishak el-Horasani en-Nejsaburi, autor *Musneda*, 173 hadisa,

⁸⁸⁵ Vidi o tome: Šu'ajb el-Arnaut, cit. izvor, 1/10.

⁸⁸⁶ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/94 i Š. el-Arnaut, cit. djelo, 1/10.

- 12 - Ebu Arube Husejn b. Muhammed el-Harrani el-Džezeri, autor *Et-Tabekata*, 167 hadisa,
- 13 - Husejn b. Idris el-Herevi, 136 hadisa,
- 14 - Muhammed b. Abdurrahman es-Sami el-Herevi, 112 hadisa,
- 15 - Ebu Dža'fer Muhammed b. Ahmed en-Nesevi er-Rejjani, 99 hadisa,
- 16 - Ebu-l-Husejn Muhammed b. Abdullah er-Razi, 91 hadis,
- 17 - Ebu 'Ali Husejn b. Abdullah er-Rekki, 90 hadisa,
- 18 - Ebu Dža'fer Ahmed b. Jahja et-Tusteri, 75 hadisa,
- 19 - Abdan Abdullah b. Ahmed el-Ehvazi, 73 hadisa,
- 20 - Ebu Abdullah Ahmed b. Hasan el-Bagdadi, 70 hadisa,
- 21 - Ishak b. Ibrahim b. Isma'il el-Busti, 69 hadisa.⁸⁸⁷

Što se tiče ostalih učitelja, od njih Ibn Hibban prenosi od jednog do šezdeset hadisa.

Osim hadiskih znanosti, Ibn Hibban je temeljito izučavao i fikh i fikhske znanosti. Toliko se upustio u tu znanost da je vrlo brzo postao jedan od najvećih šafi'ijских pravnika u toj oblasti.⁸⁸⁸ Budući da je postigao zavidno znanje u toj oblasti, duži period bio je kadija u Semerkandu, Nesau i drugim gradovima.⁸⁸⁹

Najveći uticaj u oblasti šerijatskopravne znanosti izvršio je na njega Ibn Huzejme, od koga je i naučio izvoditi šerijatskopravne propise i zaključke.⁸⁹⁰

Uz ove znanosti, Ibn Hibban je dostigao vrhunac i u arapskom jeziku, ilmu-l-kelamu, medicini i astronomiji.⁸⁹¹

⁸⁸⁷ O njegovim učiteljima vidi opširnije: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/93 i Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, 1/10-17.

⁸⁸⁸ Vidi: Šu'ajb el-Aranut, cit. djelo, 1/18. Takođe: Mu'džemu-l-buldan, pod materijom: *Bust*.

⁸⁸⁹ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/94.

⁸⁹⁰ Šu'ajb el-Arnaut, nav. izvor, 1/18.

⁸⁹¹ Vidi o tome: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/94 i Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, 1/19.

Učenici

Veliki broj učenika dolazio je ovom velikanu i od njega učio. On je 337. god. u Nejsaburu izgradio hanikah za te potrebe, u kome su njegovi učenici učili hadis i gdje su čitana njegova brojna djela. Između ogromnog broja učenika koji su ga slušali i učili razne znanosti, istaknućemo samo one koji su kasnije postali izuzetni učenjaci i veliki hafizi hadisa:

1 - Ebu Abdullah el-Hakim en-Nejsaburi, poznati autor *El-Mustedreka*,

2 - Ebu Abdullah b. Mendeh el-Abdi el-Asbehani, autor *Ma'rifetu-s-sahabe*, *Et-Tevhid*, *El-Kuna* i drugih djela,

3 - Ebu-l-Hasan Ali b. Omer ed-Darekutni, autor poznatog *Sunena*,

4 - Ebu Ali Mensur b. Abdullah ez-Zuheli el-Herevi, hafiz hadisa, poznat po izuzetno brojnim putovanjima u potrazi za hadisom,

5 - Ebu Omer Muhammed b. Ahmed en-Nukati, autor brojnih djela,

6 - Ebu-l-Hasan Muhammed b. Ahmed ez-Zevzeni, poznati muhaddis, koji je od Ibn Hibbana prenosio njegov *Et-Tekasim*.⁸⁹²

Zanimljivo je napomenuti da je Ibn Hibban svoju biblioteku uvakufio za svoje studente. Osim toga, on je izgradio, za njihove potrebe, i školu i dom za stanovanje. U tom domu su stanovali siromašni studenti. Ova škola bila je, dakle, preteča prvoj stručnoj hadiskoj školi, koju je izgradio Nuruddin ez-Zenki i pretekla ju je za čitava dva i po stoljeća!⁸⁹³

Djela

Ibn Hibbanov spisateljski angažman bio je izuzetno veliki. Ono što karakterizira njegov spisateljski opus, nije samo pretakanje i prenošenje predaja, već se u njegovim djelima osjeća jaka misao,

⁸⁹² Šire o njegovim učenicima: *Sijeru e'alami-n-nubela*, 16/94 i Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, 1/25-27.

⁸⁹³ Vidi o tome: Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, 1/27.

racionalna suptilnost i istančano zaključivanje pri rješavanju određenih šerijatskopравnih pitanja. Koliki je Ibn Hibbanov doprinos hadiskoj znanosti najbolje će potvrditi njegov učenik Hakim en-Najsaburi, poznati hadiski učenjak, koji ističe, da toliki spisateljski opus poput Ibn Hibbanovog u domenu hadisa niko prije nije postigao!⁸⁹⁴

Iz široke lepeze njegovih djela, izdvajamo:

1 - *Es-Sahih*, o kome će kasnije biti više govora.

2 - *Kitabu-s-sikat*, u kojem je Ibn Hibban spomenuo one osobe na čije se predaje u hadiskoj znanosti može osloniti.⁸⁹⁵

3 - *Kitabu ma'rifeti-l-medžruhine mine-l-muhaddisine ve-d-du'afai ve-l-metrukine*. Pod ovim imenom je djelo štampano, iako ga sam Ibn Hibban u uvodu svog djela *Es-Sikat* spominje pod nazivom *Ed-Du'afau li-l'ilel*. Inače, u ovom djelu Ibn Hibban spominje prenosioc hadisa koji su imali neki nedostatak, pa su od hadiskih kritičara bili ocijenjeni kao nedovoljno pouzdani!⁸⁹⁶

4 - *Kitabu mešahiri ulemai-l-emsari*, u kojem Ibn Hibban spominje 1.602 biografije najpoznatijih učenjaka iz Mekke, Medine, Basre, Kufe, Bagdada, Vasita, Horasana, Šama, Egipta i Jemena. Ovo djelo je klasificirao prema generacijama ashaba, zatim tabi'ina a onda etba'i-t-tabi'ina.⁸⁹⁷

5 - *Kitabu revdati-l-'ukalai ve nuzheti-l-fudalai*, koje tretira moralne vrline, osobine i vrijednosti.⁸⁹⁸

Od ostalih djela koja su ostala u rukopisu, spomenućemo:

6 - *Kitabu-s-sahabe*,

7 - *Kitabu-t-tabi'in*,

⁸⁹⁴ Usporedi: Isti izvor, 1/29.

⁸⁹⁵ Djelo je štampano u izdanju *Dairetu-l-me'arifi-l-usmanije*, Hajderabad, Indija i to u periodu od 1973. god. kada je izašao 1. tom, pa do 1983. god. kada je štampan 9. tom.

⁸⁹⁶ Djelo je štampano u tri dijela, u obradi Mahmuda Ibrahima Zajda, izdavačka kuća *Daru-l-va'ji* iz Halepa. *Daru-l-ma'rife* iz Bejruta je kasnije obnovio to izdanje, 1992. god.

⁸⁹⁷ Djelo je štampano u Kairu 1959. god.

⁸⁹⁸ Djelo je štampano više puta. Jedno od izdanja bilo je davne 1949. god.

- 8 - *Kitabu etba'i-t-tabi'in.*
- 9 - *Šu'abu-l-iman,*
- 10 - *Ilelu-l-evhami ashabi-t-tevaribi,*
- 11 - *Ilelu hadisi-ž-Zubri ,*
- 12 - *Ilelu hadisi Malik,*
- 13 - *Ilelu ma esnede Ebu Hanife,*
- 14 - *Garaibu-l-abbar,*
- 15 - *Ma agrebe-l-kufijjune ani-l-basrijjine,*
- 16 - *El-Džem'u bejne-l-abbari-l-mutedadde,*
- 17 - *Vasfu-l-ulumi ve enva'uha,*
- 18 - *El-Faslu bejne-n-nekkale,*
- 19 - *Ma inferede fihi Ehlu Mekka mine-s-sunen,*
- 20 - *Ma inferede fihi Ehlu-l-Medine mine-s-sunen.*⁸⁹⁹

Zanimljivo je napomenuti da Mahmud Ibrahim Zajd u svom uvodu na Ibn Hibbanov *Kitabu-l-medžruhin* spominje preko 40 njegovih djela,⁹⁰⁰ a naš najveći muhaddis h. Mehmed-ef. Handžić navodi da je napisao stotine djela, koja su, uglavnom, vremenom propala i uništena!⁹⁰¹

Njegov Sahih

U brojnim izvorima ovo, inače njegovo najpoznatije djelo naziva se *Et-Tekasimu ve-l-enva'u*.⁹⁰² Međutim, potpuni naziv ovog djela je: *El-Musnedu-s-sabihu 'ale-t-tekasimi ve-l-enva'i min gajri vudžudi*

⁸⁹⁹ O njegovim djelima vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/95; *El-E'alam*, 6/78; Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, 1/28-34 i Mahmud Ibrahim Zajd, Uvod u *Kitabu-l-medžruhin*, str. vav-ha.

⁹⁰⁰ Vidi: *Kitabu-l-medžruhin*, uvod, 1/vav-za.

⁹⁰¹ Uvod u tefsirsku i hadisku nauku, str. 91.

⁹⁰² Vidi: Ibn Kesir, *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/276; El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 327; El-Kettani, *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 20; Muhammed es-Sabag, *El-Hadis-u-n-nebevi*, str. 335 i dr. Nuruddin Itr, *Menhedžu-n-nakdi fi ulumi-l-hadisi*, str. 258.

ka't'in fi senediha ve la subuti džerhin fi nakiliha.⁹⁰³ Inače, u širim krugovima djelo je poznatije pod nazivom *Sahib Ibn Hibbana*.

To je djelo koje u kategoriji hadiskih zbirki koje se nazivaju sahih dolazi zajedno sa Ibn Huzejminim *Sahibom*, kako tvrdi imam Es-Sehavi, odmah nakon Buharijinog i Muslimovog *Sahiha*!⁹⁰⁴ Neki tvrde da je ovaj *Sahib*, iako se ne ubraja u *El-Kutubi-s-sitte*/Šest napoznatijih hadiskih zbirki, autentičniji od Ibn Madžinog *Sunena*!⁹⁰⁵

Hadiski stručnjaci smatraju da su hadisi u ovome, kao i u Ibn Huzejminom *Sahihu* autentični.⁹⁰⁶ Međutim, Ibn Hadžer el-Askalani sa dozom skeptičnosti gleda na Ibn Hibbanov i Ibn Huzejmin *Sahib*, kada je u pitanju autentičnost, iz prostog razloga što njih dvojica, kako on smatra, nisu pravili distinkciju između hasen i sahih-predaja, pa im hasen ulaze u sahih-predaje!⁹⁰⁷

Međutim, kada ovo djelo kompariramo sa Hakimovim *Mustedrekom*, naprimjer, onda primjećujemo da islamski učenjaci preferiraju Ibn Hibbanov *Sahib*! To čine, između ostalih, El-Hazimi, Ibn Kesir i Sujuti.⁹⁰⁸ Ibn Kesir napominje da su Ibn Hibbanov i Ibn Huzejmin *Sahib* daleko bolji od Hakimovog *Mustedreka* i po tome što im je tekst/metn hadisa i lanac prenosilaca/sened autentičniji i čistiji!⁹⁰⁹

Inače, Ibn Hibban je, da bi uvrstio hadis u svoj *Sahib*, uvjetovao svakom raviji/prenosiocu da mora ispuniti pet elemenata! Ti uvjeti, kako ih on navodi u uvodu *Sahiha*, su sljedeći:

- 1 - Da je ravija bogobožan i pokoran Allahu,
- 2 - Da je iskren u hadisu i poznat po toj vrlini,

⁹⁰³ Pogledaj: Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, 1/34 i M. es-Sabag, cit. djelo, str. 335.

⁹⁰⁴ *Er-Risale el-mustratife*, str. 21.

⁹⁰⁵ Vidi: Ez-Zirikli, *El-E'alam*, 6/78 i Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, 1/43.

⁹⁰⁶ Uporedi: Ibnu-s-Salah, *Ulumu-l-hadisi*, str. 22

⁹⁰⁷ Vidi o tome: Šu'ajb el-Arnaut, cit. izvor, 1/41.

⁹⁰⁸ Vidi: El-Hazimi, *Šurutu-l-eimmeti-hamseti*, str. 44; Ibn Kesir, *Ihtisaru ulumi-l-hadisi*, str. 37 (štampan zajedno sa komentarom Ahmeda Muhammeda Šakira) i Es-Sujuti, *Tedribu-r-ravi*, 1/51.

⁹⁰⁹ Pogledaj: Ibn Kesir, isti izvor i strana.

- 3 - Da je u potpunosti shvatio ono što prenosi,
- 4 - Da poznaje sva značenja (fikhska) onoga što prenosi, i
- 5 - Da je prenošenje oslobođeno svake vrste obmane/tedlis.⁹¹⁰

Jedna od karakteristika ovog značajnog djela koje u sebi sadrži 7.495 hadisa⁹¹¹ leži u njegovoj kompliciranosti. Naime, Ibn Hibban, na sebi svojstven način, nepoznat kod ranijih hadiskih stručnjaka, klasificira hadise u ovom djelu. On to ne čini, kako su činili njegovi prethodnici, autori sahiha, sunena i drugih zbirki, na temelju musneda, šerijatskopравnih poglavlja i sl.

On ovu svoju zbirku dijeli na pet cjelina i to sljedećim redoslijedom:

- 1 - Naredbe, koje sadrže 110 poglavlja,
- 2 - Zabrane, koje sadrže, takođe, 110 poglavlja,
- 3 - Predaje, koje sadrže 80 poglavlja,
- 4 - Dopuštene stvari, koje sadrže 50 poglavlja, i
- 5 - Postupci Vjerovjesnika, s.a.v.s, koji sadrže, takođe, 50 poglavlja.⁹¹²

Sam autor u uvodu *Sahiha* navodi razloge zbog čega je redoslijed navođenja hadisa u ovom djelu postavio tako teškim i zamršenim. On naglašava da je to učinio namjerno, kako bi primorao ljude da vode što više računa o pamćenju i hifzu hadisa! Ako bi pronalazak hadisa bio jednostavan i do njih se moglo lahko doći, došlo bi, neosporno je, do zapostavljanja ove bitne komponente u hadisu tj. hifza!⁹¹³

Budući da je pronalaženje hadisa u ovoj zbirci veoma otežano, neki hadiski stručnjaci su se potrudili da nam olakšaju taj posao.

⁹¹⁰ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/97 i Ibn Belban, *El-Ihsanu fi takribi Sahih Ibn Hibban*, 1/151.

⁹¹¹ Vidi: Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, 1/43.

⁹¹² Vidi o tome: *El-Ihsan fi takribi Sahih Ibn Hibban*, 1/103-149 i M. es-Sabag, *El-Hadisu-n-nebevi*, str. 335.

⁹¹³ O ovom razlogu pogledaj: *El-Ihsanu fi takribi Sahih Ibn Hibban*, 1/150-151; Šu'ajb el-Arnaut, cit. izvor, 1/48 i dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, uvod u Ibn Hadžerovo djelo: *Ithafu-l-mehera*, 1/56.

Tako je Emir Alauddin Ali b. Belban el-Farisi (umro 739. god. po Hidžri) klasificirao kompletan Ibn Hibbanov *Sahih* shodno fikhskim poglavljima i cjelinama i, na taj način, olakšao istraživačima pristup tom djelu.⁹¹⁴

Uz Ibn Belbana el-Farisi, slična djela priredili su i hafiz Mugletaj b. Kulejdž (umro 762. god.) i Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed, poznatiji kao Ibn Zurejk (umro 803. god.).⁹¹⁵

Hafiz Nuruddin Ali b. ebi Bekr el-Hejsemi (umro 807. god.) je u djelu *Mevaridu-ḡ-ẓem'an ila ẓevaidi Ibn Hibban* izostavio sve predaje koje se nalaze u Sahihu Buharije i Muslima, a ostavio samo one predaje koje ova dva velikana ne spominju! El-Hejsemi je hadise u ovom djelu klasificirao prema fikhskim pitanjima, sa navedenim senedima, kako bi olakšao pronalaženje hadisa!⁹¹⁶

Hafiz Zejnuddin el-Iraki (umro 806. god.) je u djelu *Atrafu Sahib Ibn Hibban* klasificirao hadise iz ovog djela shodno početnim dijelovima hadisa, u čemu ga je slijedio i Ibn Hadžer el-Askalani u svom poznatom djelu *Ithafu-l-mehera, bi-l-fevaidi-l-mubtekere, min atrafi-l-ašere*.⁹¹⁷

Postoje i skraćene verzije ovog djela. Najpoznatiji rezime ovog *Sahiba* sačinio je hafiz Siradžuddin Ebu Ali b. el-Mulekkin (umro 804. god.).⁹¹⁸

⁹¹⁴ Ovo djelo pod naslovom *Sahih Ibn Hibban bi tertibi Ibn Belban* u obradi poznatog hadiskog stručnjaka Šu'ajba el-Arnauta, štampala je poznata bejrutska izdavačka kuća *Muessesetu-r-risale*, 1993. god.

⁹¹⁵ Vidi o tome: Šu'ajb el-Arnaut, nav. izvor, 1/50.

⁹¹⁶ Ovo djelo je štampala *Matbe'atu-s-selefije* u Egiptu, u obradi poznatog stručnjaka Muhammeda Abdurrezzaka Hamze.

⁹¹⁷ Ovo djelo su štampali *Medžme'u-l-melik Fahd* i *Merkezu hidmeti-s-sunneti ve-s-sireti-n-nebevije* u Medini, 1994. god., u obradi dr. Zuhejra Nasiru-n-Nasira.

⁹¹⁸ Vidi: dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, uvod u djelu *Ithafu-l-mehera Ibn Hadžera*, 1/58.

Drugi o Ibn Hibbanu

Ibn Hibban bio je briljantan islamski učenjak. Učeći pred više od 2.000 učitelja stekao je široko i zavidno znanje. Brojni autori spominju njegove neosporne kvalitete. Međutim neki iznose i velike optužbe na račun ovog velikana, koje idu dotle da ga čak proglašavaju otpadnikom od vjere! Zbog te optužbe umalo da nije i glavu izgubio, pa je, zbog toga, bio primoran da napusti Semerkand i tako sačuva živu glavu!

Očito je da, u svakom vremenu, učeni ljudi imaju iskušenja iste vrste: zavist i zlobu onih koji manje znaju od njih! To jasno zaključujemo iz riječi poznatog hadiskog stručnjaka Hakima en-Nejsaburija, koji je rekao: *Ibn Hibban bio je briljantan učenjak u brojnim znanostima, pa su mu zbog toga puno zavidjeli!*⁹¹⁹

Ibnu-s-Sem'ani i Ibn Hadžer za njega kažu da je bio imam svog vremena,⁹²⁰ a Hatib el-Bagdadi da je bio pouzdan, izuzetno pronicljiv i da je autor brojnih djela!⁹²¹

Hakim en-Nejsaburi imao je veoma visoko mišljenje o ovom učenjaku. Brojni izvori citiraju njegove riječi o Ibn Hibbanu, u kojima kaže: *Ibn Hibban bio je rezervoar znanja iz oblasti šerijatskog prava, jezika, hadisa i retorike. On je bio jedan od najpametnijih ljudi!*⁹²²

Imam El-Hazimi tvrdi da je Ibn Hibban utemeljeniji i većih intelektualnih mogućnosti od čuvenog Hakima en-Nejsaburija!⁹²³

Jakut el-Hamevi o njemu veli: *Ibn Hibban je izuzetno dobro poznavao hadis, puno je putovao u potrazi za hadisom i slušao je ogroman broj učitelja. Uz to je bio izuzetno veliki znalac i teksta hadisa i njegovog*

⁹¹⁹ Ibn Hadžer, *Lisanu-l-mizan*, 6/186 i Jakut el-Hamevi, *Mu'džemu-l-buldan*, 1/419.

⁹²⁰ Vidi: *Lisanu-l-mizan*, 6/184 i Muhammed Muhammed ebu Zehv, *El-Hadisu ve-l-muhaddisune*, str.425.

⁹²¹ Vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela*, 16/94.

⁹²² *Mu'džemu-l-buldan*, 1/417; *Sijeru e'alami-n-nubela*, 16/94; *Lisanu-l-mizan*, 6/186; El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 327; M. es-Sabag, *El-Hadisu-n-nebevi*, str. 334 i M.M. ebu Zehv, cit. djelo, str. 425.

⁹²³ Vidi: M.M. ebu Zehv, nav. izvor, str. 426,

*seneda. Uradio je u hadiskoj znanosti ono što drugima nije pošlo za rukom! Bio je, doista, uplovio duboko u brojne znanosti.*⁹²⁴

Ebu Sa'd el-Idrisi ističe da je Ibn Hibban bio jedan od velikih pravnika ove vjere, hafiz hadisa i veliki znalac u domenu medicine, astronomije i drugih znanosti!⁹²⁵

Naš Mehmed-ef. Handžić, takođe, ističe ove Ibn Hibbanove vrline, naglasivši, da on nije bio samo učenjak i hafiz hadisa, nego da je bio pravi učenjak u punom smislu te riječi. Uz hadis, primjećuje Handžić, isticao se u fikhu, znanostima arapskog jezika, medicini, astronomiji i ostalim tada poznatim znanostima!⁹²⁶

Smrt

Ibn Hibban umro je, kako ističu svi izvori, 354. god. po Hidžri, u rodnom Bustu, u Sidžistanu.⁹²⁷

Ukopan je u blizini svoje kuće,⁹²⁸ a po nekim autorima, ukopan je u svojoj kući,⁹²⁹ koja će postati škola za njegove učenike, mjesto stanovanja siromašnim učenicima i biblioteka koju je uvakufio onima koji su žedni znanja!

⁹²⁴ *Mu'džemu-l-buldan*, 1/415.

⁹²⁵ *Mu'džemu-l-buldan*, 1/418; *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/94 i *Lisanu-l-mizan*, 5/114.

⁹²⁶ M. Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 91.

⁹²⁷ Vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/102; *Lisanu-l-mizan*, 6/186; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 328; Ez-Zirikli, *El-E'alam*, 6/78; *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 20, dr. Hasan Makbuli, *Mustalehu-l-hadisi ve ridžaluhu*, str. 80 i dr. Nuruddin Itr, *Menhedžu-n-nakdi fi ulumi-l-hadisi*, str. 258.

⁹²⁸ Vidi: *Lisanu-l-mizan*, 6/186 i Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, 1/28.

⁹²⁹ Vidi: *El-Ihsanu fi takribi Sahih ibn Hibban*, 1/99 i Muhammed es-Sabag, cit. djelo, str. 335.

ET-TABERANI

260./873. – 360./970.

Imam Ebu-l-Kasim et-Taberani jedan je od velikih hafiza i stručnjaka u oblasti hadisa i hadiske znanosti. Autor je brojnih djela, posebno iz domena hadisa i hadiskih disciplina. Samo njegova tri mu'džema: veliki, srednji i mali sadrže blizu 100.000 hadisa!

Puno ime mu je Ebu-l-Kasim Sulejman b. Ahmed b. Ejjub b. Mutajr⁹³⁰ el-Lahmi eš-Šami et-Taberani. Imam Taberani rođen je 260. god. u gradu Akki, u Palestini, odnosno Šamu.⁹³¹ Porijeklom je iz šamske Taberije, pa je, otuda, i prozvan Et-Taberani.⁹³² Neki izvori navode predaju da su Taberanijevi doselili iz mjesta Lahm, iz Jemena u grad Lahm u Palestini, u kome je rođen i Isa, a.s, koji je kasnije nazvan Bejtu-l-lahm, kod nas poznatiji kao Betlehem, pa se, otuda i u imenu spominje i El-Lahmi.⁹³³

Izučavanje hadisa

Imam Taberani počeo se vrlo rano zanimati za hadis. Brojni izvori navode 273. god. po Hidžri, kao godinu u kojoj je počeo slušati hadis, dakle, kada je imao svega trinaest godina.⁹³⁴

Žudeći za hadisom i hadiskim znanostima, Et-Taberani je veoma rano obišao brojne naučne centre tog vremena. Tako se bilježi da je iz rodnog mjesta, gdje je hadis počeo slušati 273. godine, otputovao prvo u Kudus/Jerusalem, 274. zatim godinu kasnije u Kajsariju, te, nakon toga, u Homs i brojne druge naučne centre Šama.

Nakon toga, obavlja hadž, odlazi u Jemen, pa u Misir, a onda u Bagdad, Kufu, Basru, Haremejn, Asbehan i druga mjesta. Za stalno mjesto boravišta uzima Asbehan, u kojem se zadržava punih 60 godina, gdje širi ogromno znanje i piše brojna kapitalna djela.⁹³⁵

⁹³⁰ Ime Mutajr spominje se u većini izvora. (Vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/119; *Ez-Zirikli, El-E'alam*, 3/121 i Uvod u Taberanijev *El-Mu'džemu-s-sagir*, str. 3, izdanje *Daru-l-kutubi-l-ilmijje*, Bejrut). Ime Metar spominje samo El-Kettani. (Vidi: *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 38).

⁹³¹ *Sijeru e'almani-n-nubela'*, 16/119; El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 397 i *El-E'alam*, 3/121.

⁹³² Vidi o tome: *Er-Risale el-mustatrefe*, str. 38 i Abdu-l-Kuddus b. Muhammed Nezir, uvod u djelu: *Medžme'u-l-bahrejni fi zevaidi-l-mu'džemejni*, od hafiza El-Hejsemija, 1/7-8.

⁹³³ Vidi o tome: Ibnu-l-Dževzi, *El-Muntezam*, 14/206 i Uvod u djelo: *El-Mu'džemu-s-sagir*, str. 3.

⁹³⁴ To napominju: Ez-Zehebi u djelima: *El-Iber*, 2/315; *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/119 i *Mizanu-l-i'tidal*, 2/195.

⁹³⁵ O tome vidi: *El-Iber*, 2/315 i *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/121.

Hafiz Zehebi⁹³⁶ spominje da je Taberani na tom naučnom putovanju proveo 16 godina, susrećući tom prilikom brojne učitelje i koristeći njihovo znanje, nakon čega postaje nezaobilazan izvor iz domena hadisa i hadiskih znanosti, na kojeg su se oslanjali drugi istraživači!

Ibn Hallikan navodi podatak da je imam Taberani u svom "pohodu" na hadis i hadiske discipline proveo ukupno 33 godine, istražujući ovu značajnu oblast,⁹³⁷ što, svakako, može biti podsticajan primjer današnjim učenicima, studentima i istraživačima!

Rezultat tih putovanja je ogroman broj prikupljenih i upamćenih hadisa što nije uspjelo nijednom od njegovih suvremenika! Upitan, kako je mogao zapamtiti i zabilježiti toliki broj hadisa, imam Taberani je odgovorio: *Ja sam na hasuri spavao 30 godina!*⁹³⁸

Budući da je rano počeo izučavati hadis i da je živio preko 100 godina, logično je, da je u njegovim predajama veliki broj '*ali-predaja*', što je vrlo značajno i dragocjeno.

Brojni izvori navode da je Taberani slušao 1.000 i više učitelja iz domena hadiskih znanosti, pa nije ni čudo, što je prenio tako imponzantan broj hadisa!⁹³⁹

Od njegovih brojnih učitelja izdvojićemo samo neke: Ebu Zur'a er-Razi, Idris b. Dža'fer el-Attar, Ali b. Abdulaziz el-Begavi, Mikdam b. Davud er-Ru'ajni, Ahmed b. Abdu-l-Vehhab el-Havti, Ahmed b. Ibrahim el-Busri, Ahmed b. Hulejd el-Halebi, Bekr b. Sehl ed-Dimjati, Abdu-r-Rahim b. Abdullah el-Berki, Osman b. Omer ed-Dabbi, Muhammed b. Esed el-Asbehani, Ebu

⁹³⁶ *Sijeru e 'alami-n-nubela* ', 16/119-120.

⁹³⁷ *Vefejatu-l-e 'ajan*, 2/141. To, takođe, spominje i El-Kasimi. (Vidi: *El-Fadlu-l-mubin*, str. 397.)

⁹³⁸ *Sijeru e 'almi-n-nubela* ', 16/122. Vidi, takođe: *Medžme 'u-l-bahrejni*, 1/9.

⁹³⁹ O tome vidi: *Vefejatu-l-e 'ajan*, 2/141; *Sijeru e 'alami-n-nubela* ', 16/120 i *El-Fadlu-l-mubin*, str. 397.

Abdurrahman en-Nesai, Ahmed b. Abdullah el-Lihjani, Hašim b. Mersed et-Taberani i dr.⁹⁴⁰

Učenici

Nakon više desetina godina istraživanja hadiskih znanosti imam Taberani postaje muhaddis, čiji su se kvaliteti proćuli diljem islamskog svijeta, tako da su brojni zaljubljenici pohrlili iz raznih dijelova islamskog svijeta slušati ovog velikana i bilježiti od njega hadis.

Posebno je utjecao na ulemu i ućenike iz Asbehana, grada u kojem je najviše vremena proveo. Tako jedan od ućenjaka Asbehana, Ebu Ahmed el-Assal el-Kadi, tvrdi da je, drućeci se sa Taberanijem, ćuo i zabilježio od njega 20.000, Ebu Ishak b. Hamza 30.000, a Ebu-š-Šejh 40.000 hadisa! Sva trojica su bili poznati asbehanski ućenjaci i Taberanijevi suvremenici!⁹⁴¹

Koliko je Taberani nastojao prenijeti hadis svojim ućenicima i koliko je u tome bio nesebićan, najbolje doćarava Ibn Hadđer izjavom koju navodi citirajući Ahmeda b. Mensura eš-Širazija, poznatog hadiskog stručnjaka, koji je rekao: *Od Taberanija sam zapisao 300.000 hadisa!*⁹⁴²

Obzirom da je Taberani postao izvorom hadisa u to vrijeme, od njega su ućili ćak i njegovi raniji ućitelji, meću kojima: Ebu Halifa el-Fadl b. el-Habbab el-Džumehi, hadiski stručnjak iz Basre, poznat po autentićnosti i utemeljenosti (umro 305. god. po Hidžri) i Ibn Ukde Ahmed b. Muhammed b. Se'id el-Kufi, poznati hafiz hadisa (umro 332. god.).⁹⁴³

Meću njegovim ućenicima je ćitava plejada nadarenih islamskih ućenjaka od kojih izdvajamo: Ibn Mende ebu Abdullah Muhammed b. Ishak, poznati misirski muhaddis, Ebu Bekr Ahmed b. Musa b. Merdevejh el-Asbehani, autor *Tefsira* i *Tariha*, Ebu Nu'ajm Ahmed b. Abdullah el-Asbehani, veliki hafiz hadisa,

⁹⁴⁰ O ućiteljima opširnije: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/120-121, *Medžme'u-l-bahrejn*, 1/9.

⁹⁴¹ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/122.

⁹⁴² *Lisanu-l-mizan*, 4/77.

⁹⁴³ *Medžme'u-l-bahrejni*, 1/10.

muhaddis svog vremena i autor djela *Hiš'jetu-l-evlija'*, Ebu Bekr Ahmed b. Abdurrahman eš-Širazi, veliki učenjak i autor poznatog djela *Kitabu-l-elkab*, Ebu Se'id b. Muhammed el-Asbehani, Ebu Omer Muhammed b. Husejn el-Bistami, Ebu-l-Fadl Muhammed b. Ahmed el-Džarudi, Ahmed b. Abdurrahman el-Ezdi, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah er-Ribati i dr.

Ebu-l-Kasim Abdurrahman b. ebi Bekr ez-Zekvani (umro 443. god.) bio je Taberanijev učenik koji je posljednji umro od onih koji su prenosili od njega, iz čega se vidi da su pune 83 godine, nakon njegove smrti, hadisi od njega prenošeni i šireni, što je, doista, impozantno!⁹⁴⁴

Koliko je Taberani bio respektiran i okružen zaljubljenicima u hadisku znanost, najbolje ilustrira događaj koji prenosi Ahmed b. Bundar, koji kaže da je došao u Asker 288. godine, kada je Taberani imao samo 28 godina, a njega je već tada pratilo dvadesetak nepoznatih osoba iz raznih dijelova islamskog svijeta, bilježeći i slušajući hadis od njega!⁹⁴⁵

Djela

Budući da je imam Taberani živio čitavo stoljeće i da je gotovo 90 godina učio i proučavao hadis, onda nije čudo što je ostavio veliki broj pisanih djela, koja će biti od velike koristi muslimanima. Nama dostupni izvori spominju njegova sljedeća djela:

1 - *El-Mu'džemu-l-kebir*.⁹⁴⁶ To je njegovo najveće i najznačajnije djelo, koje je klasificirao prema musnedima ashaba i poredao shodno arapskoj abecedi, izuzevz musneda Ebu Hurejre, r.a, koji je učinio zasebnim.

Broj hadisa u ovoj zbirci je impozantan! Neki, kao na primjer, Muhammed Lutfi es-Sabag, tvrde da zbirka sadrži 20.000,⁹⁴⁷ drugi,

⁹⁴⁴ Više o njegovim učenicima: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/121-122 i uvod u djelu: *El-Mu'džemu-s-Sagir*, str. 4.

⁹⁴⁵ Zehebi ovaj slučaj spominje u *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/122-123.

⁹⁴⁶ O ovom djelu vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/122; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/288 i *El-Fadlu-l-mubin*, str. 397.

⁹⁴⁷ Vidi: *El-Hadisu-n-nebevi*, str. 286.

bu Zehv, 20.500,⁹⁴⁸ dok
ed ef. Handžić smatraju

Ibn Dihje, najveći je

ži imam Taberani, a ne
e podrazumijeva upravo

prema nekim izvorima,
sificirao prema imenima
hadise od 2.000 svojih
emajući ga utrošio puno
iko sliči Darekutnijevom
jednost učitelja i njihov

no djelo, klasificirano je
iljadu od kojih prenosi
edan ili, eventualno, dva
sa!⁹⁵⁴

jela u kojima Taberani

Uvod u tefsirsku i hadisku

, 16/122; *El-Bidaje ve-n-*

I. Handžić, cit. djelo, str. 85 i
s-sunneti-l-mušerrefeti, str.

ami-n-nubela', 16/122; *El-*
in, str. 397; *Er-Risale el-*
, str. 157.

- 5 - *Mekarimu-l-ablak,*
- 6 - *Delailu-n-nubuvve,*
- 7 - *Kitabu-l-evail,*
- 8 - *Fadlu-r-remji ve ta'limuhu,*
- 9 - *En-Nevadir,*
- 10 - *Kitabu-s-sunne,*
- 11 - *Kitabu-t-tefsir,*
- 12 - *Kitabu-l-menasik,*
- 13 - *Ma'rifetu-s-sahabe,*
- 14 - *Musned Aiša,*
- 15 - *Musned Ebi Hurejre,*
- 16 - *Musned Šu'be,*
- 17 - *Musned Sufjan,*
- 18 - *Musnedu-š-šamijjin,*
- 19 - *El-Ilm,*
- 20 - *Er-Ru'je,*
- 21 - *Fadlu-l-areb,*
- 22 - *El-Džud,*
- 23 - *El-Feraid,*
- 24 - *Menakibu Ahmed,*
- 25 - *Kitabu-l-ešribe,*
- 26 - *Kitabu-l-evlevijje fi hilafeti Ebi Bekr ve Omer,*
- 27 - *Ašeretu-n-nisa', i dr.*⁹⁵⁵

⁹⁵⁵ O njegovim djelima vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/128; *Medžme'u-l-bahrejn*, uvod, 1/16-18; *El-E'alam*, 3/121 i Fuad Sizkin, *Tarihu-turasi-l-arebi*, 1/395.

Učenjaci o Taberaniju

Islamski učenjaci su o ovom velikanu hadiske znanosti rekli samo riječi hvale i poštovanja. Posebno su isticali njegovu vrijednost, utemeljenost, jaku memoriju i genijalnost kada je u pitanju hadiska znanost. Evo samo nekih izjava u vezi s tim:

Ahmed b. Mensur, poznati hafiz hadisa, kaže: *Od imama Taberanija sam zabilježio 300.000 hadisa! Bio je pouzdan!*⁹⁵⁶

Ebu Bekr b. ebi Ali ističe njegovu vrijednost, rekavši: *Taberani je bio učenjak ogromnog znanja i autor brojnih djela!*⁹⁵⁷

Ebu Dža'fer b. ebi es-Sirri pripovijeda da je jednom prilikom u Kufi zamolio poznatog hafiza u hadisu Ibn Ukdeta, da mu prenese nešto iz svoje bogate riznice hadisa. Na pitanje Ibn Ukdeta, odakle je, Ebu Dža'fer je odgovorio da je iz Asbehana, na što je on ponovo upitao: Je li slušao Taberanija? Kada je Ebu Dža'fer odgovorio da ga uopće ne zna, Ibn Ukdeta je začuđeno konstatirao: *Subhanellah! Ebu-l-Kasim et-Taberani živi u tvom mjestu, a ti nisi ni čuo za njega, pa si došao mene maltretirati čak u Kufu! Ja ne poznajem sličnog Taberaniju!*⁹⁵⁸

Imam Zehebi ima, takođe, izrazito visoko mišljenje o ovom velikanu. On Taberanija naziva imamom, hafizom hadisa, pouzdanim, osobom koja je neumorno putovala u potrazi za hadisom, muhaddisom islama, učenjaka izrazite inteligencije i memorije, velikog znalca skrivenih mahana u hadisu, izvanrednog poznavaoca prenosilaca hadisa, učenjaka koji je, doista, puno napisao o islamu, a posebno u oblasti hadisa i hadiskih znanosti!⁹⁵⁹

Ed-Davudi zaključuje: *Imam Taberani je imam/predvodnik i argument! On je oslonac na dunjaluku! On je vitez hadiske znanosti, budući da ga krasi iskrenost i povjerenje!*⁹⁶⁰

⁹⁵⁶ Ibn Hadžer, *Lisanu-l-mizan*, 3/74.

⁹⁵⁷ *Sijeru e'alami-n-nubela*, 16/127 i *Lisanu-l-mizan*, 3/74.

⁹⁵⁸ *Sijeru e'alami-n-nubela*, 16/125. Pogledaj, takođe: El-Hejsemi, cit. djelo, uvod, 1/12.

⁹⁵⁹ Sve ove epitete vezane za ovog velikana vidjeti u: *El-Iber*, 2/315 i *Sijeru e'alami-n-nubela*, 16/119.

⁹⁶⁰ Abdulkuddus b. Muhammed Nezir, cit. djelo, 1/12.

Imam Taberani bio je lijepog izgleda, prefinjenog nastupa i izvanrednih metoda u nastupu sa ljudima. Osvajao je ljudska srca i plijenio njihovu naklonost svojim nastupima. Tako Ibnu-l-Amid, u predaji koju prenosi Ebu-l-Husejn Ahmed b. Faris, naglašava da nije mogao vjerovati da postoji slast na dunjaluku slađa od ljubavi prema vlasti i položaju, sve dok nije prisustvovao raspravi između Taberanija i Ebu Bekra el-Dže'abija. Slušajući tu raspravu, uživajući u njoj, Ibnu-l-Amid je zaboravio na slast vlasti i položaja, od ljepote citiranja hadisa, vanrednog pamćenja i zadivljujućih pojedinosti iz ove oblasti!⁹⁶¹

Smrt

Imam Taberani živio je 100 godina i deset mjeseci. Pred kraj života je oslijepio. Smatrao je da je sljepoća rezultat sihira koji su mu podmetnuli odmetnici.

Umro je 360. god. po Hidžri, odnosno 971. godine po Isa, a.s, u Asbehanu, mjestu u kojem je proveo više od 60 godina. Ukopan je uz Hameme ed-Devsija, r.a, poznatog ashaba koji je za vrijeme hilafeta Omera b. el-Hattaba, r.a, učestvovao u borbama za Asbehan i tu umro.⁹⁶²

⁹⁶¹ Pogledaj ovaj zanimljiv slučaj: *Sijeru e'alami-n-nubela*, 16/124.

⁹⁶² O Taberanijevoj smrti vidi: *Vefejatu-l-e'ajan*, 2/141; *Sijeru e'alami-n-nubela*, 16/128-130 i *El-E'alam*, 3/121.

ED-DAREKUTNI

306./919. – 385./995.

Imam Darekutni učenjak je enciklopedijskog obrazovanja. Bio je stručnjak u hadisu i jedan od najvećih eksperata u poznavanju skrivenih mahana. Takođe, bio je stručnjak u kiraetu, fikhu, književnosti i poeziji. Intelektualna snaga i izvanredna memorija izdvajali su ga od drugih učenjaka vremena u kojem je živio.

Pisao je mnogo, posebno u oblasti hadisa i hadiskih znanosti. Njegovo najpoznatije djelo *Sunen* sadrži blizu pet hiljada hadisa!

Ime mu je Ali b. Omer b. Ahmed b. Mehdi b. Mes'ud b. en-Nu'man b. Dinar b. Abdullah Ebu-l-Hasan ed-Darekutni el-Bagdadi.⁹⁶³

Rođen je 306. god. po Hidžri, odnosno 919. god. po Isa, a.s.,⁹⁶⁴ u poznatom bagdadskom naselju Daru-l-kutnu, pa je zbog toga i postao poznat kao Ed-Darekutni.⁹⁶⁵

Sticanje znanja i učiteljji

Imam Darekutni počeo se zanimati za hadis veoma rano. Kao i drugi istaknuti hadiski velikani i on je, putujući u brojne islamske naučne centre tog vremena, kao što su: Basra, Kufa, Vasi, Misir, Šam i drugi, sreo brojne hadiske stručnjake i puno od njih naučio.⁹⁶⁶

Među njegovim brojnim učiteljima najznačajnije mjesto zauzimaju: Ebu-l-Kasim el-Begavi, Jahja b. Muhammed b. Sa'id, Ebu Hamid el-Hadremi, Ali b. Abdullah b. Mubeššir el-Vasiti, Muhammed b. Kasim b. Zekerijja el-Muharibi, Ebu Bekr b. Zijad en-Nejsaburi, Hasan b. Ali el-Basri, Jusuf b. Ja'kub en-Nejsaburi, Isma'il b. Abbas el-Verrak, Ebu-l-Abbas b. Ukde, Abdurrahman b. Se'id el-Asbehani, Dža'fer b. Muhammed b. Ja'kub es-Sajdeli, Ahmed b. Muhammed b. ebi Bekr el-Vasiti, Husejn b. Jahja b. Ajjaš, Ebu Bekr b. ebi Davud es-Sidžistani i dr.⁹⁶⁷

⁹⁶³ Vidi o njegovom imenu: *Tarihu Bagdad*, 12/34; *El-Muntezam*, 14/378; *Sijeru e'almai-n-nubela*, 16/449; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/339, *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 23 i *El-E'alam*, 4/314.

⁹⁶⁴ *El-Muntezam*, 14/379; *Sijeru e'alami-n-nubela*, 16/449; *El-E'alam*, 4/314 i M. Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 91. Ibnu-l-Dževzi, doduše, navodi i 305. god. kao moguću godinu njegovog rođenja! (Vidi: *El-Muntezam*, 14/379).

⁹⁶⁵ To navode Zehebi, Kettani, Zirikli i dr. autori. (Usporedi: *Sijeru e'alami-n-nubela*, 16/449; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 23 i *El-E'alam*, 4/314).

⁹⁶⁶ O tome vidi: Ebu-t-Tajjib el-Abadi, *Et-Ta'liku-l-mugni ala Sunen Darekutni*, 1/7.

⁹⁶⁷ Više o njegovim učiteljima pogledaj: *Tarihu Bagdad*, 12/34; *El-Muntezam*, 14/379; *Sijeru e'alami-n-nubela*, 16/449-450 i *Et-Ta'liku-l-mugni ala Sunen Darekutni*, 1/7.

Učenici

Istančanost u poznavanju hadiskih znanosti i superiornost nad drugim učenjacima toga vremena bili su razlog da brojni ljubitelji hadisa nađu puta do ovog istinskog stručnjaka. Brojni su se učenici, a kasnije poznati hafizi hadisa i veliki stručnjaci u brojnim hadiskim disciplinama okoristili njegovim znanjem. Ovom prilikom spomenut ćemo samo neke:

Ebu Abdullah Hakim en-Nejsaburi, autor poznatog *El-Mustedreka*, Ebu Nu'ajm el-Asbehani, autor poznatog *Hil'jetu-l-evlija'*, Ebu Hamid el-Isfiraini, Ebu Nasr b. el-Džundi, Ebu Abdurrahman es-Sulemi, Ebu Mes'ud ed-Dimiški, Ebu Bekr el-Berkani, Ebu-l-Hasan el-Atiki, Ebu-t-Tajjib et-Taberi, Ebu-l-Hasan b. es-Simsar ed-Dimiški, Ebu-n-Nu'man Turab b. Omer el-Misri, Hamza b. Jusuf es-Sehmi, Ahmed b. Muhammed el-Asbehani en-Nahvi, Ebu Zerr el-Herevi i dr.⁹⁶⁸

Iz spomenutih imena jasno se vidi da su njegovih učenika bili iz različitih dijelova islamskog svijeta, što logički upućuje na činjenicu da je njegovo zavidno znanje otišlo u mnoga mjesta i da su se njegova djela, i nakon njegove smrti, širila zahvaljujući njegovim učenicima.

Djela

Njegov spisateljski opus bio je izuzetno velik. Uz ogroman broj učenika koji su ga slušali i njegovo zavidno znanje prenosili sljedećim generacijama, imam Darekutni je ostavio u pisanoj formi veliki broj djela. Tako šejh Abdulaziz Izzuddin es-Sejrevan spominje 37 njegovih djela.⁹⁶⁹ Ovom prilikom ćemo spomenuti samo njegova značajnija i poznatija djela:

1. *Sunen*: Ovo je najznačajnije djelo u bogatom opusu ovog velikana. Djelo sadrži 4.745 hadisa. Ova zbirka započinje poglavljem o čistoći a završava poglavljem o takmičenju konja. U tom djelu najduže je poglavlje o prijestupima za koje je određena

⁹⁶⁸ O njegovim učenicima uporedi sljedeće izvore: *Tarihu Bagdad*, 12/34; *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/451 i *Et-Ta'liku-l-mugni*, 1/7-8.

⁹⁶⁹ Vidi: Uvod u Darekutnijev *Kitabu-d-du'afai ve-l-metrukin*, str. 259-262.

kazna i o materijalnoj nadoknadi za počinjeno ubistvo. To poglavlje broji 403 hadisa.

Inače, imam Darekutni je u Sunenu sabrao, većinom, garib-predaje koje tretiraju šerijatskoppravna pitanja, a različite su od predaja iz *Kutubi-s-sittē*

Ovo njegovo najznačajnije djelo je štampano više puta. Prvi put prije više od jednog stoljeća, ili, tačnije, 1306. god. po Hidžri u Delhiju!⁹⁷⁰ Rukopisi ovog djela razasuti su po brojnim svjetskim bibliotekama.⁹⁷¹

O tome kolika je vrijednost ovog djela najviše govori veliki respekt koji su poznati muhaddisi imali spram njega. Među najpoznatijim komentarima ovog djela je, svakako, *Et-Ta'liku-l-mugni ala Sunen Darekutni*, poznatog muhaddisa Ebu-t-Tajjiba Muhammeda Šemsu-l-Hakka el-Abadija.⁹⁷² Kasim b. Katlubega el-Hanefi, poznati hadiski stručnjak, jedan je od muhaddisa koji su pisali dodatke na *Sunen* dajući mu ime *Zevaidu-s-Suneni-d-Darekutni*.⁹⁷³

2. *Kitabu-s-sifat*: U tom djelu imam Darekutni citira hadise koji se odnose na sifate/osobine i ulaze u okvir akaida.⁹⁷⁴

3. *Ehadisu-n-nuzul*,⁹⁷⁵

4. *Musned Ebi Hanife*: To je jedan od autora koji je sabrao musned jednog od najvećih imama u islamu i predvodnika hanefijskog mezheba. On je, ustvari, samo jedan od dvadesetak velikih hafiza hadisa koji je sačinio musned Ebu Hanife, i, na taj način, devalvirao sve tvrdnje neupućenih ili zlonamjernih učenjaka

⁹⁷⁰ Uporedi: Isti izvor, str. 260.

⁹⁷¹ O tome pogledaj: Fuad Sizkin, *Tarihu-t-turasi-l-arebi*, 1/338.

⁹⁷² Ovo djelo je štampano na marginalijama Darekutnijevog *Sunena* 1983. god. u izdanju poznate bejrutske izdavačke kuće *Alemu-l-kutubi*, u četiri dijela, u dvije velike knjige.

⁹⁷³ To djelo spominje Kettani. (Vidi: *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 172.).

⁹⁷⁴ Djelo je štampano u Bejrutu, 1983. god. u obradi dr. Ali b. Muhammeda el-Fekihija.

⁹⁷⁵ Djelo je, takođe, štampano u Bejrutu, iste godine i u obradi istog autora.

koji su tvrdili da Ebu Hanife nije poznavao dovoljno hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s.⁹⁷⁶

5. *Kitabu-du'afai ve-l-metrukin*: To djelo ide u istu ravan sa sličnim djelima poznatih hadiskih kritičara imama Buharija i Nesaija. Darekutni spominje prenosioc hadisa koji su bili slabi i na koje se ne može pouzdati u prenošenju hadisa. Djelo je klasificirao shodno arapskoj abecedi, tako što je naveo prvo imena prenosioca hadisa čija imena počinju *elifom*, a završio je sa prenosiocima čija imena počinju *harfom ja*. U tom djelu spomenuo je 632 ravije.⁹⁷⁷

6. *Ilelu-l-hadisi*, to je najpoznatija knjiga u oblasti slabosti hadisa.

7. *Garibu-l-hadisi*,

8. *El-Ilzamatu ala Sahibi-l-Buhari ve Muslim*,

9. *Risaletun fi zikri rivajati-s-sahibajni*,

10. *El-Fevaidu-l-efrad*,

11. *Ridžalu-l-Buhari ve Muslim*,

12. *Esmu-s-sahabetilleti ittefeka fiha el-Buhari ve Muslim ve ma inferede bihi kullu minhuma*,

13. *El-Mu'telifu ve-l-muh'telifu fi esmai-ridžali*,

14. *El-Ehadisulleti halefe fiha el-Imam Malik*,

15. *Kitabu-t-tetebu'i*,

16. *Kitabu-l-ihve ve-l-uhuvve*,

17. *Fadailu-s-sahabe*,

18. *El-Erbe'une*,

19. *El-Ehadisu-r-rubd'ijjat*,

⁹⁷⁶ To djelo, između ostalih, navodi šejh Muhammed Muhammed ebu Zehv. (Provjeri: *El-Hadisu ve-l-muhaddisune*, str. 385.)

⁹⁷⁷ Djelo je štampala bejrutska izdavačka kuća *Daru-l-kalem*, 1985. god., zajedno sa istim djelima imama Buharija i Imama Nesaija, u obradi i valorizaciji šejha Abdulaziza Izzuddina es-Sejrevana.

Darekutnjev doprinos hadiskoj znanosti

Imam Darekutni zanimao se za razne naučne discipline. Međutim, iz njegovog spisateljskog opusa da se naslutiti da je njegova opsesija bila i ostala hadis i hadiske znanosti.

Zna se da je njegovo pamćenje hadisa bilo paradigmatično. Uz to, njegovo poznavanje prenosilaca hadisa, sa svim njihovim pozitivnim i negativnim osobinama, bilo je vrhunsko. To se posebno može primijetiti u djelu *Kitabu-d-du'afai ve-l-metrukin*. Njegov kritički osvrt na brojne ravije smatra se jednim od najmjerodavnijih mišljenja kada je u pitanju ta oblast. Disciplina o povredivosti i nepovredivosti prenosilaca hadisa jedna je od najznačajnijih disciplina u hadiskoj znanosti uopće a njeno poznavanje itekako doprinosi da se jedna predaja uvaži ili ostavi, u čemu je ovaj velikan dao nemjerljiv doprinos!⁹⁷⁹

Sa kolikom preciznošću je imam Darekutni poznavao prenosioce hadisa najbolje će ilustrirati dva primjera koje spominju Hatib el-Bagdadi i Zehebi u svojim djelima.

U prvom, koje prenosi Redža' b. Muhammed el-Mu'addil, kaže se: *Kada smo jednom prilikom bili kod Darekutnija, neko od prisutnih je čitao hadise, dok je Darekutni klanjao nafilu-namaz, i kada je stigao do hadisa u kome se spominje jedan od ravija po imenu Nusejr b. Zu'luk, on je ime Nusejr pročitao kao: Bušejr, na što je Darekutni u namazu izgovorio: Subhanallah! Nakon toga se on ispravio i rekao: Jusejr, a onda je Darekutni,*

⁹⁷⁸ O njegovim djelima vidi: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/339-340; *Et-Ta'liku-l-mugni*, 1/7; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 23, 35, 98, 102, 113, 115 i 148; *El-E'alam*, 4/314; *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 85; dr. Ekrem el-Umeri, *Buhusun fi tarihi-s-sunneti-l-mušerrefe*, str. 93, 99, 108, 124, 125, 135 i 253; El-Huli, *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str.223; Abdulaziz es-Sejrevan, cit. djelo, str. 259-262; dr. Abdurrahman Itr, *Me'alimu-s-sunneti-n-nebevije*, str. 191; dr. Bedran ebu-l-Ajnejni Bedran, *El-Hadisun-nebevi-š-šerif*, str. 42 i dr. Hasan Muhammed Makbuli, *Mustalehu-l-hadisi ve ridžaluhu*, str. 226.

⁹⁷⁹ O tim elementima uporedi: Sujuti, *Tedribu-r-ravi*, 1/148, 149 i 151. (Izdavanje: *Mektebetu-l-kevser*, Rijad) i Džemaluddin el-Kasimi, *Kavaidu-t-tahdis*, str. 182, 203, 269 i 352.

da bi ga upozorio da se radi o Nusejru i da njegovo ime počinje sa harfom NUN, počeo učiti: NUN. VE-L-KALEMI VE MA JESTURUN!⁹⁸⁰

U drugom, koji prenosi Hamza b. Muhammed b. Tahir, spominje se: *Bio sam kod Darekutnija koji je klanjao nafilu-namaz, dok je Ebu Abdullah b. el-Katib čitao hadise i u tom momentu spomenuo raviju Amra b. Šu'ajba. Međutim, on ga je spomenuo kao Amra b. Se'ida, na što je Darekutni u namazu reagirao riječima: Subhanallah! Ponovo je Ebu Abdullah izgovorio ime tog ravije kao i prethodni put i stao, na što je Darekutni počeo učiti kur'anski ajet: JA ŠU'AJBU ESALATUKE TE'MURUKE, da bi nakon te intervencije Ebu Abdullah pročitao ime ovog ravije: Šu'ajb!*⁹⁸¹

Istakao se i u definiranju brojnih hadiskih termina. U tome je njegov značaj izuzetan.⁹⁸²

Ono što ga izdvaja iz kruga hadiskih stručnjaka svoga vremena je, neosporno, zavidno poznavanje skrivenih mahana u hadisu. Izuzev Buharija, Muslima i Nesaija, malo ko mu je mogao parirati u toj oblasti!

Najbolja potvrda za to je primjer koji navodi Sujuti, u kome kaže da je hafiz Ebu-l-Fadl b. Tahir, pitao Sa'da b. Alija ez-Zendžanija, poznatog mekkanskog hafiza i hadiskog stručnjaka: *Ko je veći hafiz i sa jačom memorijom od četverice hafiza hadisa koji su bili suvremenici: Darekutni u Bagdadu, Abdulganijj b. Se'id u Egiptu, Ebu Abdullah b. Mende u Asbehanu ili Ebu Abdullah Hakim u Nejsaburu?* Ez-Zendžani je nakratko zašutio, te nakon insistiranja odgovorio: *Darekutni je najveći znalac u oblasti skrivenih mahana u hadisu, Abdulganijj u porijeklu ravija, Ibn Mende u poznavanju hadisa a Hakim u najljepšem pisanju i bilježenju.*⁹⁸³

Budući da je imam Darekutni dostigao vrhunac u gotovo svim hadiskim disciplinama, s pravom je dobio najveću titulu koja se

⁹⁸⁰ Tarihu Bagdad, 12/39 i Sijeru e'alami-n-nubela', 16/455.

⁹⁸¹ Tarihu Bagdad, 12/39 i Sijeru e'alami-n-nubela', 16/455.

⁹⁸² Pogledaj, na primjer: Tedribu-r-ravi, 1/408.

⁹⁸³ Tedribu-r-ravi, 2/941-942.

može dobiti u hadisu i hadiskim znansotima, a to je: *Emiru-l-mu'minine u hadisu*.⁹⁸⁴

Doprinos u drugim znanostima

Imam Darekutni bio je svestrano obrazovan. Njegovo zanimanje je zahvatalo širok spektar raznovrsnih naučnih disciplina. Tako El-Azheri ističe: *Imam Darekutni se odlikovao izuzetnim znanjem i oštroumnosću! O bilo kojoj znanosti da se raspravljalo, njegovo znanje doista je bilo obimno*.⁹⁸⁵

On je dobro poznao čak i najobičnije stvari. Hatib el-Bagdadi prenosi od Muhammeda b. Talhe en-Nu'aliya predaju u kojoj se kaže da je jedne noći bio pozvan na večeru, zajedno sa Darekutnijem i grupom zvanica. Tokom večere neko je spomenuo određeno jelo, nakon čega je imam Darekutni čitavu noć ostao citirajući predaje o jelu, vrstama jela, brojne hikaje na tu temu i brojnim specifičnostima različitih jela!⁹⁸⁶

Dakle, koja god oblast se aktuelizira, Darekutni ima šta o njoj reći! Međutim, pored perfektnog poznavanja hadisa i hadiskih znanosti, imam Darekutni posebno se specijalizirao u poznavanju kiraeta, fikha, književnosti i poezije.

Hatib el-Bagdadi i Zehebi tvrde da je Darekutni prvi pisao o kiraetima na tako kvalitetan način da je postao primjer drugima koji su ga u tome slijedili i koristeći se njegovom metodologijom pisali svoja djela.⁹⁸⁷ Zna se da je kiraete učio pred poznatim učenjacima iz te oblasti, kao što su Ebu-l-Husejn Ahmed b. Bujan, Ebu Bekr en-Nekkaš, Ahmed b. Muhammed ed-Dibadž, Ali b. Zuabe el-Kazzaz i dr.⁹⁸⁸

Izuzetno je dobro poznao šerijatsko pravo i mezhebska razilaženja. Njegov *Sunen*, klasifikacija hadisa i nazivi poglavlja koja je spomenuo u tom djelu, na najbolji način govore o njegovom

⁹⁸⁴ Tu ocjenu izrekao je Ebu-t-Tajjib Tahir b. Abdullah et-Taberi. (Vidi: *Tarihu Bagdad*, 12/36 i *Sijeru e'lami-n-nubela*', 16/454.).

⁹⁸⁵ *Tarihu Bagdad*, 12/36 i *Sijeru e'lami-n-nubela*', 16/454.

⁹⁸⁶ Pogledaj: *Tarihu Bagdad*, 12/36.

⁹⁸⁷ Vidi o tome: *Tarihu Bagdad*, 12/34-35 i *Sijeru e'lami-n-nubela*', 16/450.

⁹⁸⁸ *Sijeru e'lami-n-nubela*', 16/451.

vanrednom poznavanju te oblasti. Njegov učitelj u fikhu, posebno šafi'ijskom, bio je, kako navodi Hatib el-Bagdadi, čuveni Ebu Se'id el-Istahari.⁹⁸⁹

Neobično dobro je poznao književnost i poeziju. Znao je puno stihova, pa čak, kako tvrdi Mehmed ef. Handžić, i čitave divane poznatih pjesnika.⁹⁹⁰ Brojni izvori navode da je citirao napamet kompletan Himjerijev divan!⁹⁹¹

Ne treba se čuditi što je Darekutni bio enciklopedijski obrazovan, ako se ima u vidu da je od malih nogu sakupljao znanje. O tome govori iskaz Ebu-l-Fetha b. ebi el-Farisa, u kojem se kaže, da dok su oni odlazili kod El-Begavija da nešto saznaju i nauče, za njim bi išao mali dječak Darekutni, sa komadom hljeba u ruci, želeći da nešto sazna!⁹⁹²

Učenjaci o Darekutniju

Imam Darekutni bio je respektiran od strane učenjaka svoga vremena, kao i od učenjaka u generacijama do današnjeg dana.

Tako Hatib el-Bagdadi, jedan od najvećih hadiskih autoriteta u islamu, smatra da je Darekutni bio posebna ličnost i imam svog vremena. On drži da je Darekutni dostigao vrhunac u poznavanju hadisa, skrivenih mahana u hadisu i da je izuzetno dobro poznao prenosioce hadisa!⁹⁹³

Hakim en-Nejsaburi, hadiski stručnjak i autor poznatog *El-Mustedreka*, navodi da je Ebu Abdullah b. ebi Zuhel sreo Darekutnija kada je 353. god. išao na hadž i da je, nakon povratka, sa ushićenjem hvalio tog vrsnog stručnjaka, što je Hakimu izgledalo preuveličano. Međutim, kada je Hakim 367. god., takođe, išao na hadž, prolazeći pored Bagdada skrenuo je da se uvjeri u navode Ebu Abdullaha. Kada se susreo sa Darekutnijem, čuo njegovo izlaganje, oćutio njegovu intelektualnu snagu i vanrednu

⁹⁸⁹ Provjeri: *Tarihu Bagdad*, 12/35.

⁹⁹⁰ *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 91.

⁹⁹¹ O tome pročitaj: *Tarihu Bagdad*, 12/35 i *Sijeru e'lami-n-nubela*, 16/452.

⁹⁹² *Sijeru e'lami-n-nubela*, 16/452.

⁹⁹³ *Tarihu Bagdad*, 12/34.

memoriju, ostao je u Bagdadu puna četiri mjeseca, slušajući tog genija.⁹⁹⁴

Hafiz Ez-Zehebi ističe da je Darekutni bio more znanja i jedan od najvećih imama na dunjaluku.⁹⁹⁵

Ebu Tajjib et-Taberi, stručnjak koji mu je dao najveću titulu u hadisu, kaže: *Bio sam prisutan kada su pred Darekutnijem citirani neki hadisi koje je on sakupio. Da je tada bio prisutan Ahmed b. Hanbel, imao bi šta naučiti!*⁹⁹⁶

Hafiz Abdulganijj tvrdi da su trojica hadiskih stručnjaka, u svom vremenu, najbolje artikulirala hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s: Ali b. el-Medini, Musa b. Harun i Darekutni.⁹⁹⁷

Ibnu-l-Dževzi tvrdi da je Darekutni, kao malo ko, napravio sretnu sintezu između hadisa, hadiskih znanosti, kiraeta, gramatike, fikha i poezije, s jedne strane, i povjerenja, pravednosti i ispravnog vjerovanja, s druge strane.⁹⁹⁸

S pravom se može konstatovati da je znanje tog velikana bilo enciklopedijsko. Možda je neko i mogao biti u jednoj užoj specijalnosti bolji od njega, ali, u svim disciplinama zajedno, on je bio ispred svih u svome vremenu. On to, kako navodi Ibnu-l-Dževzi, i sam tvrdi: *U jednoj oblasti može se naći bolji od mene, ali ukupno u svim disciplinama, ne vidim da ima iko ispred mene.*⁹⁹⁹

Njegovo poznavanje skrivenih mahana u hadisu je bilo, doista, vanredno. Ebu Bekr el-Berkani navodi da mu je Darekutni sve skrivene mahane u hadisu navodio, ne čitajući, već iz glave.¹⁰⁰⁰

Ebu Abdurrahman es-Sulemi, inače, Darekutnijev učenik, ističe da niko, nakon njega, pod nebeskim svodom, nije bolje

⁹⁹⁴ Vidi ovo zanimljivo kazivanje: *Sijeru e'alami-n-nubela*', 16/451-452.

⁹⁹⁵ Provjeri ovu konstataciju: isti izvor, 16/450.

⁹⁹⁶ *Sijeru e'alami-n-nubela*', 16/454-455.

⁹⁹⁷ Vidi: *Tarihu Bagdad*, 12/36; *Sijeru e'alami-n-nubela*', 16/454 i *Et-Ta'liku-l-mugni*, 1/9.

⁹⁹⁸ *El-Muntezam*, 14/380. Ovo, takođe, navodi Ibn Kesir. (Vidi: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/340).

⁹⁹⁹ *El-Muntezam*, 14/380.

¹⁰⁰⁰ *Sijeru e'alami-n-nubela*', 16/455.

poznavao hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s, kao ni ashabe, tabi'ine i etba'i-t-tabi'ine.¹⁰⁰¹

Koliko je imam Darekutni bio respektiran u svoje vrijeme od strane učenjaka najbolje potvrđuje primjer koji navodi El-Hallal: *Prisustvovao sam skupu najvećih hadiskih stručnjaka, među kojima su bili Ebu-l-Husejn b. el-Muzaffer, Ebu-l-Hasan el-Džerrahi, Ebu-l-Hasan ed-Darekutni i brojni drugi. Kada je nastupio namaski vakat, prednost da ih predvodi u džema'atu dali su Darekutniju, iako je među njima bilo i daleko starijih od njega.*¹⁰⁰²

Hatib el-Bagdadi, u biografiji o ovom velikanu, navodi san Ebu Nasra Ali b. Hebetullaha b. Makula: *Pitao sam u snu o stanju imama Darekutnija na ahiretu, pa mi je rečeno: I u Džennetu je nazvan imamom.*¹⁰⁰³

Smrt

Svi izvori navode da je imam Darekutni umro 385. god. po Hidžri, odnosno 995. god. po Isa, a.s.¹⁰⁰⁴

U času smrti imao je, prema Ibn Kesiru, 77 godina i dva dana,¹⁰⁰⁵ prema Ibnu-l-Dževziju, 79 godina i dva dana¹⁰⁰⁶ a, prema Hatibu el-Bagdadiju, 80 godina i pet dana.¹⁰⁰⁷

Imam Darekutni ukopan je u Bagdadu, u neposrednoj blizini poznatog Ma'ruf el-Kerhija.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰¹ Cit. izvor, 16/457.

¹⁰⁰² *Tarihu Bagdad*, 12/38.

¹⁰⁰³ Ovaj san bilježe: *Tarihu Bagdad*, 12/40; *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/457 i *Et-Ta'liku-l-mugni*, 1/9.

¹⁰⁰⁴ O tome vidi: *Tarihu Bagdad*, 12/40; *El-Muntezam*, 14/380; *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 16/457; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 23, *El-E'alam*, 4/314 i M. Handžić, cit. djelo, str. 85 i 91.

¹⁰⁰⁵ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/340.

¹⁰⁰⁶ *El-Muntezam*, 14/380.

¹⁰⁰⁷ *Tarihu Bagdad*, 12/40.

¹⁰⁰⁸ O tome vidi: *Tarihu Bagdad*, 12/40 i *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/340.

EBU ABDULLAH HAKIM
EN-NEJSABURI

321./933. – 405./1014.

Bio je jedan od pouzdanih hafiza hadisa, izvanredan poznavalac prenosilaca hadisa i izuzetan hadiski kritičar. Želio je da u svom najpoznatijem djelu *El-Mustedrek* sabere sve autentične hadise koji nisu spomenuti u vjerodostojnim zbirkama najvećih hadiskih autoriteta, Buharije i Muslima.

Ime mu je Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamduvejh b. Nu'ajm b. el-Hakem ebu Abdullah el-Hakim, poznat kao *Ibn el-Bejji'*, ed-Dabbi et-Tahmani en-Nejsaburi eš-Šafi'i.¹⁰⁰⁹

Rođen je u Nejsaburu, 321. god. po Hidžri, odnosno, 933. god. po rođenju Isa, a.s.¹⁰¹⁰

Sticanje znanja

Imam Hakim en-Nejsaburi zanimao se za brojne islamske znanosti, posebice za hadis. Na izučavanje hadisa i hadiskih znanosti posebno su ga podsticali otac i tetak, koji su mu omogućili da hadis počne slušati već 330. godine, kada je imao tek devet godina!¹⁰¹¹ Već sa trinaest godina, dakle, 334. god. sluša poznatog hadiskog autoriteta hafiza Ibn Hibbana i bilježi od njega brojne predaje!¹⁰¹²

On 341. god. putuje u potrazi za hadisom u Irak, a zatim u Horasan i brojne druge znanstvene centre tog vremena.¹⁰¹³

Kada je navršio dvadeset godina Hakim, uz hadis, intenzivno uči i sluša šerijatsko pravo i kiraete.

Iz oblasti šerijatskog prava najviše uči od poznatog šafi'ijskog pravnika Ebu Sehla Muhammeda b. Sulejmana es-Su'lukija, Ebu-l-Velida Hasana b. Muhammeda i poznatog iračkog pravnika Ebu Alija b. ebi Hurejre el-Fekiha.¹⁰¹⁴

¹⁰⁰⁹ Vidi: *Tarihu Bagdad*, 5/473; *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/162-163; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/381; *Tedribu-r-ravi*, 2/207; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 411; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 21; *El-E'alam*, 6/227 i *Enciklopedija*, .../83.

¹⁰¹⁰ *Tarihu Bagdad*, 5/473; *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/163; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/381 i *El-Fadlu-l-mubin*, str. 412.

¹⁰¹¹ O tome vidi: *Tarihu Bagdad*, 5/473; *Sijeru e'almi-n-nubela'*, 17/163 i Uvod u djelu: *Ma'rifetu ulumi-l-hadisi*, od Hakima en-Nejsaburija, str. džim.

¹⁰¹² *Sijeru e'almi-n-nubela'*, 17/163 i Uvod u: *Ma'rifetu ulumi-l-hadis*, str. džim.

¹⁰¹³ *El-E'alam*, 6/227.

¹⁰¹⁴ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/165; El-Huli, *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str. 121 i uvod u *Ma'rifetu elumi-l-hadis*, str. džim.

Kiraete uči pred Muhammedom b. ebi Mensurom es-Sarramom, Ebu Alijem b. ebi Nekkarom, poznatim stručnjakom za kiraete iz Bagdada i Ebu Isa el-Bekkarom, poznatim stručnjakom u toj oblasti iz Kufe.¹⁰¹⁵

Znatan broj autora potcrtava da je Hakim ukupno slušao preko 2.000 učitelja. U rodnom Nejsaburu slušao je oko 1.000, a ostale je slušao u drugim znanstvenim centrima, obilazeći ih tokom svog plodonosnog života!¹⁰¹⁶

Nad ovim podatkom treba da zastane svaki razuman čovjek! Kako je mali gradić Nejsabur mogao da u to vrijeme ima 1.000 učenjaka koje je imam Hakim imao priliku slušati i od njih apsorbirati veliko znanje. Svi su, da usput kažemo, stručnjaci u hadiskoj znanosti, uglavnom, hafizi hadisa, ali i stručnjaci iz tefsira, kiraeta, šerijatskog prava i brojnih drugih oblasti! Ovaj podatak na najeklatantniji način pokazuje impozantnu naučnu svijest tadašnjih generacija muslimana!!!

Od tog, doista, impozantnog broja njegovih učitelja, ovom prilikom ćemo izdvojiti samo neke: Njegov otac Abdullah en-Nejsaburi, hafiz Ebu-l-Hasan ed-Darekutni, Muhammed b. Ali el-Muzekkir, Muhammed b. Ja'kub el-Esamm, Muhammed b. Ja'kub b. el-Ahrem eš-Šejbani, Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el-Asbehani es-Saffar, Ali b. Abdullah el-Hakimi, Isma'il b. Muhammed er-Razi, Ebu Dža'fer Muhammed b. Muhammed el-Bagdadi el-Džemmal, Ebu Hamid Ahmed b. Ali b. Hasnuvejh, Hasan b. Ja'kub el-Buhari, Kasim b. Kasim es-Sejjari, Ebu Bekr Ahmed b. Ishak es-Sibgi,¹⁰¹⁷ Ahmed b. Muhammed b. el-Anezi, Isma'il b. Muhammed eš-Ša'rani, Ebu-l-Ali Husejn b. Ali en-Nejsaburi, Hadžib b. Ahmed et-Tusi, Ebu Bekr en-Nedždžad, Husejn b. Hasan et-Tusi, Ali b. Muhammed b. Muhammed eš-

¹⁰¹⁵ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/165.

¹⁰¹⁶ Ovaj zanimljiv podatak pogledaj u *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/163; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 411, *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str. 121 i uvod u: *Ma'rifetu ulumi-l-hadis*, str. džim.

¹⁰¹⁷ U uvodu Hakimovog djela: *Ma'rifetu ulumi-l-hadis*, umjesto *Es-Sibgi*, stoji *Ed-Dabbi*. (Provjeri: str. dal).

Šejbani, Muhammed b. Hatim b. Huzejme el-Kešši, Abdurrahman b. Hamdan el-Džellab, i dr.¹⁰¹⁸

Učenici

Budući da je Hakim en-Nejsaburi učio, kako je već navedeno, od 2.000 učitelja, razumljivo je da je stekao zavidno znanje, koje je prenosio na mlađe generacije. Zanimljivo je spomenuti da od njega nisu učile samo mlađe, nego i starije generacije učenjaka. Zna se da je bio omiljen i kod starijih učenjaka u Nejsaburu i drugim centrima. Tako se prenosi, recimo, da su od njega prenosili hadis i dosta toga saznali i njegovi učitelji: Imam ed-Darekutni, Ebu Ishak el-Muzekki, Ahmed b. ebi Osman el-Hiri i dr.¹⁰¹⁹

Od brojnih učenika koji su najviše naučili i koji su se najviše isticali nakon njega, izdvojćemo sljedeće: Imam ed-Darekutni, koga smo već spomenuli, hafiz Ebu Bekr el-Bejheki, Ebu-l-Feth b. ebi-l-Fevaris, Ebu-l-'Ala' el-Vasiti, Muhammed b. Ahmed b. Ja'kub, Ebu Zerr el-Herevi, Ebu Ja'la el-Halili, Ebu-l-Kasim el-Kušejri, Ebu Salih el-Mu'ezzin, Ez-Zekijj Abdulhamid el-Behiri, Osaman b. Muhammed el-Džemhi,¹⁰²⁰ Mu'emmil b. Muhammed b. Abdulvahid, Ebu-l-Fadl Muhammed b. Ubejdullah es-Sarram, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Halef eš-Širazi i drugi.¹⁰²¹

Djela

Njegov spisateljski opus bio je, doista, velik! Pisao je djela iz raznih oblasti, ali većina njegovih radova tretira hadis i hadiske

¹⁰¹⁸ O njegovim šejhovima, vidi: *Tarihu Bagdad*, 5/473; *Sijru e 'alami-n-nubela'*, 17/163-164 i uvod u Hakimovo djelo: *Ma 'rifetu ulumi-l-hadis*, str. dal.

¹⁰¹⁹ O tome pogledaj: *Sijru e 'alami-n-nubela'*, 17/165 i uvod u spomenuto Hakimovo djelo, str. dal.

¹⁰²⁰ Kod Zehebija umjesto: *El-Džemhi*, stoji: *El-Mahmi*. (Vidi: *Sijru e 'alami-n-nubela'*, 17/165. Izdanje *Mu 'essesetu-u-risale*, Bejrut, 1996. god.).

¹⁰²¹ O njegovim učenicima vidi: *Tarihu Bagdad*, 5/473; *Sijru e 'alami-n-nubela'*, 17/164-165 i uvod u spomenuto Hakimovo djelo.

znanosti. Ibn Asakir navodi impozantan podatak da je imam Hakim napisao 1.500 džuz'ova/dijelova!¹⁰²²

Spomenućemo neka njegova djela:

1 - *El-Mustedreku ale-s-sahibajni*,¹⁰²³

2 - *Ma'rifetu ulumi-l-hadis*:¹⁰²⁴ Značajno je spomenuti da je to jedno od prvih djela napisanih u oblasti hadiskih znanosti i hadiske terminologije. Nastalo je odmah nakon Er-Ramehurmuzijevog djela *El-Muhaddisu-l-fasil* i jedno je od pionirskih djela u ovoj oblasti. To djelo ostalo je izvor za osnove hadiske znanosti sve do današnjeg dana. Štampano je više puta do sada. Rukopisi tog djela čuvaju se danas u poznatim bibliotekama u Londonu, Istanbulu (tri rukopisa), Damasku, Halepu i u Kairu (dva rukopisa).¹⁰²⁵

3 - *El-Erbe'un*:¹⁰²⁶ U tom djelu Hakim je sakupio 40 hadisa, kao što je bio običaj brojnih muhaddisa.

4 - *Kitabu-l-ilek*:¹⁰²⁷ Imam Hakimovo djelo u kome je iznio skrivene mahane u hadisu i, na taj način, omogućio budućim generacijama da lakše otkriju slabu predaju i odvoje da'if od sahih-hadisa.

5 - *Kitabu-l-iklil*:¹⁰²⁸ Djelo koje je štampano dva puta: u Halepu (1352. god. po Hidžri) i u Londonu (1953. god.), ali pod nazivom *El-Medhalu ila ma'rifeti-l-iklil*.¹⁰²⁹

¹⁰²² *El-E'alam*, 6/227.

¹⁰²³ O ovom djelu će biti kasnije govora.

¹⁰²⁴ O ovom djelu vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/170; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/381; *El-Kasimi, Kavaidu-t-tahdis*, str. 23 i 39; *Er-Risaletu-l-mustatrete*, str. 143 i 214; *El-E'alam*, 6/227; *El-Hadis ve-l-muhaddisun*, str. 424, *El-Huli*, cit. djelo, str. 121 i dr. Bedran abu-l-Ajnejni Bedran, *El-Hadis-n-nebevi-š-šerif*, str. 126.

¹⁰²⁵ Vidi o tome: S. M. Husejn, *Uvod u djelu Hakima en-Nejsaburija: Ma'rifetu ulumi-l-hadisi*, str. kjaf-džim.

¹⁰²⁶ *Er-Risaletu-l-mustatrete*, str. 102.

¹⁰²⁷ *Er-Risaletu-l-mustatrete*, str. 148; *El-Huli*, nav. izvor, str. 121, dr. Subhi es-Salih, *Ulumu-l-hadisi ve mustalehuhu*, str. 112 i *El-Hadis ve-l-muhaddisune*, str. 424.

¹⁰²⁸ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/167 i 170, *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/381; *Tedribu-r-ravi*, 2/207 i *El-E'alam*, 6/227.

¹⁰²⁹ Vidi: dr. Ekrem Dija'

6 - *Teradžimu-š-šujuh*,¹⁰³⁰

7 - *Fevaidu-š-šujuh*,¹⁰³¹

8 - *Ridžalu-l-Buhari ve Muslim*,¹⁰³²

9 - *Tesmijetu men abredžebum el-Buhari ve Muslim*,¹⁰³³

10 - *El-Medhal*.¹⁰³⁴ Tom skraćenom verzijom, uglavnom, operiraju svi autori. Jedino se izdvajaju El-Huli, naziv knjige: *El-Medhalu ila ilmi-s-sabih*¹⁰³⁵ i dr. Ekrem el-Umeri, naziv: *El-Medhalu ila ma'rifeti-s-sabihajni*.¹⁰³⁶ Najvjerovatnije se radi o istom djelu koje navode i ostali autori.

11 - *El-Kuna ve-l-elkab*,¹⁰³⁷

12 - *Kitabu-l-emali*,¹⁰³⁸

13 - *Emalu-l-ašijjat*,¹⁰³⁹

14 - *Mužekki-l-abbar*,¹⁰⁴⁰

15 - *Kitabu-d-du'afa'*,¹⁰⁴¹

16 - *Kitabu-t-tefsir*,¹⁰⁴²

17 - *Avali Malik*,¹⁰⁴³

18 - *Menakibu-š-Šafi'i*, a u nekim izvorima: *Fadailu-š-Šafi'i*,¹⁰⁴⁴

¹⁰³⁰ *El-E'alam*, 6/227; El-Huli, cit. djelo, str. 121 i dr. El-Umeri, cit. djelo, str. 158.

¹⁰³¹ El-Huli, cit. djelo, str. 121 i *El-Hadisu ve-l-muhaddisune*, str. 424.

¹⁰³² Dr. El-Umeri, nav. izvor, str. 125.

¹⁰³³ *El-E'alam*, 6/227 i dr. El-Umeri, cit. djelo, str. 129.

¹⁰³⁴ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/170; Ibn Džema'a, *El-Menhelu-r-revijji fi muhtesari ulumi-l-hadisi-n-nebevijji*, str. 35.

¹⁰³⁵ Vidi: *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str. 121.

¹⁰³⁶ Vidi: *Buhusun fi tarihi-s-sunneti-l-mušerrefeti*, str. 93. Provjeri, takođe: dr. Fuad Sizkin, *Tarihu-t-turasi-l-arebi*, 1/368.

¹⁰³⁷ *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 120 i dr. El-Umeri, cit. djelo, str. 135.

¹⁰³⁸ *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 159; *El-Hadisu ve-l-muhaddisune*, str. 424 i El-Huli, nav. izvor, str. 121.

¹⁰³⁹ *El-Hadisu ve-l-muhaddisune*, str. 424 i El-Huli, cit. djelo, str. 121.

¹⁰⁴⁰ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/170.

¹⁰⁴¹ Vidi: dr. El-Umeri, cit. djelo, str. 93.

¹⁰⁴² Vidi: *Tedribu-r-ravi*, 2/207.

¹⁰⁴³ *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 164.

El-Mustedrek

To je njegovo najznačajnije djelo. Nastalo je kao plod njegove želje da prikupi u jednoj zbirci hadise koji svojim kriterijima dostižu stepen autentičnosti hadisa koji su našli mjesto u Buharijinoj i Muslimovoj zbirci vjerodostojnih hadisa, kada je u pitanju lanac prenosilaca. Djelo se u gotovo svim izvorima spominje kao *El-Mustedrek ale-s-sahihajni*. Neki autori, kao što čini Abdu-l-Hakk ed-Dihlevi, spominju ga pod imenom *Sahih Hakima en-Nejsaburija*.¹⁰⁴⁶

Treba napomenuti da Buhari i Muslim nisu sve autentične predaje uvrstili u svoje sahihe. Zna se da je, recimo, Buhari znao napamet preko 100.000 vjerodostojnih hadisa, ali je u svoj *Sahih* uvrstio svega nekoliko hiljada vjerodostojnih predaja!¹⁰⁴⁷ Postoje i brojne druge autentične predaje koje nisu uvrštene u te dvije najvjerodostojnije zbirke. Tako su Ibn Huzejme, Ibn Hibban i Hakim uložili mnogo truda da sačine zbirke u kojima će spomenuti vjerodostojne predaje koje nisu spomenula dvojica spomenutih hadiskih stručnjaka.

Hakim je slijedio praksu Buharije i Muslima, pa je *El-Mustedrek* klasificirao, kao i oni, po poglavljima, na temelju šerijatskopравnih pitanja.

Analizirajući to djelo dolazi se do zaključka da je Hakim uvrstio tri vrste hadisa:

¹⁰⁴⁴ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/170; *Tedribu-r-ravi*, 2/207; *El-E'alam*, 6/227; M. Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 91 i El-Huli, cit. izvor, str. 121.

¹⁰⁴⁵ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/167; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/381; *Tedribu-r-ravi*, 2/207; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 133; *El-E'alam*, 6/227; M. Handžić, cit. djelo, str. 91; El-Huli, cit. izvor, str. 121; dr. El-Umeri, nav. izvor, str. 152 i dr. Bedran, nav. djelo, str. 125.

¹⁰⁴⁶ Vidi: Ed-Dihlevi, *Mukaddimetu fi usuli-l-hadis*, str. 93.

¹⁰⁴⁷ Uporedi: El-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 85.

1. Vjerodostojne hadise na temeljima uvjeta koje su tražili Buhari i Muslim, ili samo jedan od njih, ali ih ni jedan nije uvrstio u svoje autentične zbirke.

2. Vjerodostojne hadise na temeljima Hakimove ocjene: *sahibatu-l-isnadi*/autentičnog lanca prenosilaca.

3. Hadisi koji nisu vjerodostojne predaje, ali ih Hakim navodi da ukaže na njihovu slabost.¹⁰⁴⁸

U Hakimovo vrijeme pričalo se da nema sahih hadisa izuzev onih koje su spomenuli Buhari i Muslim u svojim zbirkama, pa je on odlučio da napiše zasebnu zbirku hadisa i da time pobije te neosnovane glasine.

Djelo je nastalo, kako navodi sam Hakim u uvodu u *El-Mustedrek*, na prijedlog nekolicine učenjaka koji su od njega tražili da sastavi zbirku hadisa autentičnog sadržaja koji će svojim kriterijima biti ravni ili slični kriterijima najvećih muhaddisa Buharije i Muslima. Hakim se odvažio na taj korak i tako je nastalo ovo značajno djelo.¹⁰⁴⁹

El-Mustedrek je ocijenjen kao značajan doprinos hadisu i hadiskoj znanosti. Međutim, prema hadiskim kritičarima, to djelo ima i vjerodostojnih, i dobrih i slabih predaja. Čak se spominje da u njemu ima i apokrifnih predaja. Tako hafiz Ez-Zehebi spominje brojku od 100,¹⁰⁵⁰ a Ibnu-l-Dževzi brojku od 60 apokrifnih predaja.¹⁰⁵¹

Neki u svojim kritikama tog djela toliko pretjeruju, poput Ebu Se'ida el-Malinija, koji ističe da u *El-Mustedreku* nema ni jednog hadisa koji odgovara kriterijima Buharije i Muslima.¹⁰⁵² Međutim, analiza hafiza Zehebija pokazuje drugačije. On se ne slaže sa Ebu

¹⁰⁴⁸ O tome pogledaj: *Tedribu-r-ravi*, 1/49-50; Hadži Halifa, *Kešfu-z-zunun*, 2/1672; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 21 i dr. Mahmud et-Tahan, *Usulu-t-tahridži ve dirasetu-l-esanidi*, str. 116-117.

¹⁰⁴⁹ Uporedi: *El-Mustedrek*, 1/3. Izdanje: *Dairetu-l-me'arifi-n-nizamije*, Hajderabad, 1334. god. po H.

¹⁰⁵⁰ *Tedribu-r-ravi*, 1/50 i El-Huli, *Tarihu fununi-l-hadisi-n-nebevi*, str. 122.

¹⁰⁵¹ *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 21.

¹⁰⁵² *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/175 i *Tedribu-r-ravi*, 1/50.

Se'idovom konstatacijom, već napominje da je to neutemeljeno pretjerivanje.

Polovina *El-Mustedreka* sačinjavaju predaje koje odgovaraju kriterijima Buharije i Muslima, ili predaje koje odgovaraju kriterijima jednog od njih. Četvrtina zbirke su vjerodostojne predaje na temelju Hakimovih kriterija, dok se za jednu četvrtinu ovog djela može naglasiti da sadrži slabe predaje, u kojima postoji neka slabost, ili, čak, u nekima i određena vrsta apokrifnosti!¹⁰⁵³

Hafiz Ez-Zehebi toliko je analizirao ovo djelo, da je, nakon toga, sačinio njegovu skraćenu verziju, koja je poznata pod imenom *Telbisu-l-Mustedrek*,¹⁰⁵⁴ u kojoj se složio sa većinom Hakimovih ocjena odabranih hadisa, a u nekim slučajevima mu je oponirao.¹⁰⁵⁵

Važno je nepomenuti da je prilikom korištenja *El-Mustedreka* obavezno spomenuti i to da li se Zehebi slaže sa Hakimovom ocjenom ili ne.

Postoji više skraćenih verzija tog djela. Između ostalih, priredili su ih Sujuti, Burhanuddin el-Halebi i dr.¹⁰⁵⁶

Ibnu-s-Salah pravi određeni kompromis kada je u pitanju ocjena hadisa u Hakimovom *El-Mustedreku*. On smatra da Hakim nema toliko precizne i izoštrene kriterije poput Buharije i Muslima, već se većina njegovih predaja može definirati kao hasen-predaje, iako se može primijetiti da u zbirci ima i sahih, ali i da'if-predaja.¹⁰⁵⁷

Pojedini autori preferiraju to djelo u odnosu na sahihe Ibn Huzejme i Ibn Hibbana. Međutim, većina muhaddisa, ipak, smatra da je Ibn Huzejmin i Ibn Hibbanov *Sahih* utemeljeniji od Hakimovog *El-Mustedreka*, smatrajući da su njegovi kriteriji bili za nijansu blaži od kriterija te dvojice hadiskih velikana.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵³ O tome: *Tedribu-r-ravi*, 1/51 i Ed-Dihlevi, cit. djelo, str. 93.

¹⁰⁵⁴ Djelo je štampano na marginalijama Hakimovog *El-Mustedreka*. Vidi: Izdanje *Dairatu-l-me'arifi-n-nizamije*, Hajderabad, 1334. god. po H.

¹⁰⁵⁵ Vidi o tome: dr. M. et-Tahan, nav. izvor, str. 117.

¹⁰⁵⁶ *Er-Risaletu-l-mustatrefe*.

¹⁰⁵⁷ Pogledaj: Ibn Kesir, *Ihtisaru-l-ulumi-l-hadis*, str. 29. Štampano zajedno sa komentarom Ahmeda M. Šakira.

¹⁰⁵⁸ Vidi o tome: *Tedribu-r-ravi*, 1/51 i Ed-Dehlevi, cit. izvor, str. 93.

Na pitanje otkuda slabe, pa čak i apokrifne predaje u tom djelu, najbolje je odgovorio hafiz Ibn Hadžer, opravdavajući Hakima, tvrdeći da je on, nakon završetka tog djela, vrlo brzo umro i nije bio u prilici da ga dobro pročisti i preradi što je, inače, bio običaj svih učenjaka.¹⁰⁵⁹

Hakimov doprinos hadiskoj znanosti

Hakim je jedan od nezaobilaznih islamskih učenjaka kada su u pitanju hadis i hadiska terminologija. Njegove definicije brojnih hadiskih termina i pojmova učinile su da bude i ostane izvor brojnim učenjacima koji su na tome gradili i definirali svoje stavove u toj oblasti.¹⁰⁶⁰

Izuzetno dobro je poznao prenosioc hadisa, a njegov kritički osvrt na njih veoma je primijetan u njegovim djelima. Činjenica da njegove ocjene o pojedinim ravijama citiraju brojni islamski, posebice hadiski stručnjaci, dovoljno potvrđuje njegovu utemeljenost u toj oblasti.¹⁰⁶¹

Definicija ashaba i tabi'ina i njihova klasifikacija bile su paradigmatične sve do današnjeg dana, što se eksplicite nazire u citiranju Hakimovih definicija i klasifikacija od strane učenjaka u svim vremenima.¹⁰⁶²

Dovoljno je naglasiti da je on u svom djelu *Ma'rifetu ulumi-l-hadisi* među prvim autorima definirao brojne hadiske termine, obuhvatajući sve ono što će potonji autori samo prepisivati, donekle preinačavati i donekle proširivati. Očito je da mu je ljubav spram sunneta Allahovog Poslanika, s.a.v.s, bila podsticaj da napiše jedno od najznačajnijih i najvrednijih djela uopće u oblasti teorije hadisa i hadiske terminologije. Ta namjera jasno se primjećuje u samome uvodu djela, kada autor priznaje da ga je počeo pisati

¹⁰⁵⁹ Ibn Hadžer, *Lisanu-l-mizan*, 6/297 i *Tedribu-r-ravi*, 1/50.

¹⁰⁶⁰ Zanimljivo bi bilo, recimo, pogledati njegovu definiciju *sahih*, *mešhur*, *musned*, *muselsil* i *šaz-predaje*. (Vidi: dr. Subhi es-Salih, *Ulumu-l-hadisi ve mustalehu*, str. 152, 197, 218, 231 i 251.)

¹⁰⁶¹ O njemu kao vrsnom kritičaru hadisa i izuzetno dobrom poznavaoocu prenosilaca hadisa, vidi: dr. Subhi es-Salih, cit. djelo, str. 266 i 270.

¹⁰⁶² Provjeri, na primjer, nav. izvor, str. 355-357.

nakon što je primijetio tendenciju sve većeg širenja bid'ata, te sve slabije poznavanje sunneta od strane većine ljudi!¹⁰⁶³

Drugi o Hakimu

Imama Hakima izuzetno su respektirali islamski učenjaci. Tako Abdu-l-Gafir b. Isma'il kaže: *Hakim je bio predvodnik muhaddisa u svom vremenu. On je, doista, bio izvanredan poznavalac hadisa!*¹⁰⁶⁴

Es-Sulemi ističe da je upitao Darekutnija, Hakimovog učenika a kasnije velikog hafiza hadisa, šta misli ko je bolje memorije i pamćenja: Ibn Mende ili Hakim en-Nejsaburi, na što je on odgovorio: *Hakim je bolje memorije!*¹⁰⁶⁵

Koliko je Hakim bio cijenjen od strane islamskih učenjaka najbolje pokazuje primjer koji spominje Ebu Hazim, koji kaže: *Boravio sam kod Ebu Abdullaha el-Usmija skoro tri godine. Ne znam nikog od naših učitelja ko je precizniji i temeljitiji od njega! Međutim, kada bi naišao na komplikovano pitanje koje je bilo teško riješiti i na koje se moglo dvojako odgovoriti, tražio je od mene da pišem Hakimu en-Nejsaburiju, pa ono što bi Hakim odgovorio, on bi uvažio!*¹⁰⁶⁶

Hafiz Ez-Zehebi spominje da su Hakima najveći imami njegovog vremena, poput Ebu Sehla es-Su'lukija, Ibn Furika i ostali, toliko uvažavali, ističući njegove kvalitete i smatrajući ga vrednijim od sebe!¹⁰⁶⁷

Ebu-l-Fadl b. Tahir kaže: *Upitao sam hafiza Mekke Sa'da b. Alija ez-Zendžanija, a nisam sreo učenjaka sličnog njemu: Ko je bolje memorije i većeg pamćenja od četverice hafiza hadisa koji su bili savremenici: Darekutni u Bagdadu, Abdulganijj b. Se'id u Egiptu, Ebu Abdullah b. Mende u Asbehanu ili Ebu Abdullah Hakim u Nejsaburu? On je šutio, ali nakon mog insistiranja, odgovorio je: Darekutni je najbolje poznao skrivene mahane u hadisu, Abdulganijj je najbolje poznao porijeklo prenosilaca*

¹⁰⁶³ Pogledaj, *Ma'rifetu ulumi-l-hadisi*, str. 1-2.

¹⁰⁶⁴ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/169.

¹⁰⁶⁵ Isti izvor, 17/171.

¹⁰⁶⁶ Cit. izvor, 17/171.

¹⁰⁶⁷ Nav. djelo, 17/170.

*hadisa, Ibn Mende je najviše poznao hadis a Hakim je najljepše pisao iz ove oblasti!*¹⁰⁶⁸

Nije se čuditi što je Hakim najljepše pisao u tom domenu, ako imamo na umu njegove riječi do kojih dolazimo posredstvom Ebu Hazima Omera b. Ahmeda el-Abdubija, koji kaže da je predvodnik muhaddisa u svom vremenu, priznao: *Pio sam zemzem-vodu, moleći Allaha Uzvišenog da mi podari mogućnost pisanja korisnih knjiga iz oblasti hadisa!*¹⁰⁶⁹

Iščitavajući islamsku literaturu rijetko se može naći neka optužba na račun tog velikana. Jedna od zamjerki dolazi od Ebu Isma'ila Abdullaha b. Muhammeda el-Herevija koji ga optužuje da je bio pristrasan kada je u pitanju ehli-bejt i da je dobro inklinirao ši'izmu! čak ga optužuje da je bio rafidija! On upozorava: *Hakim je pouzdan u hadisu, iako je bio podmukli rafidija!!!*¹⁰⁷⁰

Međutim, hafiz Ez-Zehebi smatra da je to ekstreman stav i da Hakim nije bio rafidija, nego je samo, donekle, naginjao ši'izmu i podržavao neke njihove stavove.¹⁰⁷¹

On, takođe, smatra da neki Hakimovi spisi o vrijednosti Fatime, r.a, ne upućuju na njegov ši'izam, jer o njoj, kao kćerci Poslanika islama, s.a.v.s, ima niz predaja koje je dužan da uvažava svaki musliman, muhaddis pogotovo!¹⁰⁷² Treba naglasiti da na isti način Hakim navodi i vrijednosti i vrline i ostalih ashaba, koji ne spadaju u ehli-bejt, kao što su, recimo, Talha, Zubejr, Abdullah b. Amr b. el-As, r.a, i dr.

Raspravljajući o toj optužbi na račun imama Hakima, Ibnu-s-Subki ističe, uz pouzdanost i preciznost u hadisu, da je najbolji argument da Hakim nije bio ši'ija, u tome što su njegovi najveći učitelji sa kojima se puno družio i od njih najviše naučio, poput Ebu Bekra b. Ishaka ed-Dabbija, Ebu Bekra b. Fureka i Ebu Sehla es-Su'lukija, bili najveći zagovornici ehlisunnetskog pravca. Uz to, kao argument koji pobija tvrdnje nekih autora o njegovoj vezanosti

¹⁰⁶⁸ *Tedribu-r-ravi*, 2/230.

¹⁰⁶⁹ *Sijeru e'alami-n-nubela* ', 17/171.

¹⁰⁷⁰ Isti izvor, 17/174.

¹⁰⁷¹ Vidi: Isti izvor, 17/174.

¹⁰⁷² O tome pročitaj: dr. Mu'azzam Husejn, Uvod u djelu: *Ma'rifetu ulumi-l-hadisi*, str. zal.

za ši'izam, on navodi poznatog hafiza hadisa Ibn Asakira koji ga ubraja u učenjake eš'arijskog pravca!¹⁰⁷³

Na kraju, na temelju svega što je o njemu navedeno u islamskoj literaturi, može se zaključiti, kako to čini i dr. S. M. Husejn,¹⁰⁷⁴ da je Hakim bio jedan od vanrednih imama, pouzdan hafiz u hadisu, učenjak koji je poznavao široki spektar naučnih disciplina, sa čijim nespornim naučnim kvalitetima se složila islamska ulema, Uz to, bio je jedan od najvećih islamskih učenjaka preko kojih je Allah, dž.š, sačuvao Svoju vjeru!

Smrt

Svi autori se slažu da je Hakim umro u Nejsaburu, 405. god. po Hidžri, odnosno 1014. god. po rođenju Isaa, a.s.¹⁰⁷⁵ Neki autori napominju da je umro nakon kupanja u hamamu. Kada je izišao iz hamama, samo je, kako navode, rekao: *ah!* i ispustio dušu!¹⁰⁷⁶

Ibn Kesir tvrdi da je u času smrti Hakim imao 84 godine.¹⁰⁷⁷

Hasan b. Eš'as el-Kureši, kaže u predaji koju bilježi hafiz Ez-Zehebi, da je Hakima sanjao poslije njegove smrti. Bio je lijep, jahao je na konju i govorio: *Spas!* Hasan ga je u snu pitao: *Hakime, zbog čega si spasen?* On je odgovorio: *Zbog pisanja i bilježenja hadisa!*¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷³ Vidi: dr. S. M. Husejn, cit. djelo, str. zal.

¹⁰⁷⁴ Pogledaj prethodni izvor, str. dal.

¹⁰⁷⁵ O njegovoj smrti vidi: *Tarihu Bagdad*, 5/474; *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/177; *Lisanu-l-mizan*, 6/298; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/381; *Kešfu-z-zunun*, 2/1672; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 21; *El-E'alam*, 6/227; M. Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 91 i Tajjib Okić, *Islamska tradicija*, str. 20.

¹⁰⁷⁶ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/173 i *El-Fadlu-l-mubin*, str. 412.

¹⁰⁷⁷ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 11/381.

¹⁰⁷⁸ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 17/173.

EBU BEKR EL-BEJHEKI

384./994. – 458./1066.

**Imam Bejheki bio je jedan od velikih hafiza hadisa.
Jedan je od rijetkih učenjaka kojeg su krasili
preciznost i utemeljenost i u hadisu i u
šerijatskopravnoj znanosti. Napisao je stotine djela i
ostavio neizbrisiv trag u islamskoj povijesti!**

Šemsuddin Ahmed b. Husejn b. Ali b. Abdullah b. Musa ebu Bekr el-Bejheki en-Nejsaburi el-Husrevdžirdi el-Horasani eš-Šafilī¹⁰⁷⁹ rođen je 384. god. po Hidžri, odnosno 994. god. po Isa, a.s, rođenju u mjestu Husrevdžirdu, jednom od bejhečkih sela, u blizini Nejsabura, u Horasanu.¹⁰⁸⁰

Izučavanje hadisa

Zaljubljenost u nauku od malih nogu bila je njegova prepoznatljiva crta. Nakon saznavanja temelja te znanosti u rodnom mjestu, on putuje u potrazi za znanjem u Bagdad, Kufu, Džibal, Hidžaz, Isfrain, Taberan, Damegan i druga mjesta gdje sluša najveće učenjake tog vremena.¹⁰⁸¹

Inače, njegova putovanja van rodnog mjesta u potrazi za naukom, a posebno hadisom, počinju kada mu je bilo 15. godina. Tada se bilježi njegov prvi odlazak u neki od tada poznatih islamskih naučnih centara.¹⁰⁸²

On je ova putovanja iskoristio, kao što su to činili njegovi prethodnici u ovoj oblasti, poput Buharija, Muslima, Nesija, Tirmizije, Ebu Davuda i drugih, da zapamti i zapiše što više hadisa. Nakon toga, predaje se pisanju brojnih djela koja ostaju aktualna sve do današnjeg dana!

U permanentnoj želji da sazna što više iz domena hadisa i hadiskih znanosti slušao je veliki broj uvaženih hadiskih stručnjaka među kojima su bili i: Ebu Abdullah Hakim en-Nejsaburi, Ebu-l-Hasan Muhammed b. Husejn el-Alevi, Ebu Tahir ez-Zijadi, Ebu Abdurrahman es-Sulemi, Ebu Bekr b. Furek, Ebu Ali er-Ruzbadi, Abdullah b. Jusuf el-Asbehani, Hamza b. Abdulaziz el-Muhellebi, Jahja b. Ibrahim el-Muzekki, Ebu Omer Muhammed b. Husejn el-

¹⁰⁷⁹ *Sijeru e'alami-n-nubela*, 18/163-164; *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 12/102: Hadži Halifa, *Kešfu-z-zunun*, 1/53 i *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 33.

¹⁰⁸⁰ *Sijeru e'alami-n-nubela*, 18/164; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 359; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 33; *El-E'alam*, 1/116 i Tajjib Okić, *Islamska tradicija*, str. 20.

¹⁰⁸¹ Vidi: *El-E'alam*, 1/116.

¹⁰⁸² O tome pogledaj: *Sijeru e'alami-n-nubela*, 18/164 i dr. Abdulgaffar Sulejman el-Bundari, uvod u djelu *Šu'abu-l-iman* od Bejhekija, 1/13. (Izdanje Daru-l-kutubi-l-ilmijje, Bejrut, 1990. god.)

Bistami, Ebu Nasr Muhammed b. Ali eš-Širazi, Ibrahim b. Muhammed et-Tusi, Ishak b. Muhammed es-Susi, Ali b. Muhammed el-Isfraini, Mes'ud b. Muhammed el-Džurdžani, Ali b. Ja'kub el-Ijadi, Ali b. Hasan et-Tahmani i dr.¹⁰⁸³

Učenici

Izuzetno poznavanje raznih islamskih disciplina, posebno hadiskih znanosti, pamćenje ogromnog broja hadisa, kritika prenosilaca hadisa i, nadalje, ogroman broj napisanih djela, učinili su da Bejheki bude nezaobilazan izvor za sve istraživače svog vremena, a posebno za one koji su se interesirali za hadis i hadisku znanost. Otuda je broj njegovih učenika bio izuzetno velik, kao što se to, uostalom, naglašava za sve velikane hadiske znanosti.

U kratkom radu o ovom velikanu istaknućemo samo njegove najpoznatije učenike, one koji su od njega najviše naučili i koji od njega prenose najviše hadiskih predaja. To su: Ebu Isma'il el-Ensari, Isma'il b. Ahmed, Ebu-l-Hasan Ubejdullah b. Muhammed b. Ahmed, Ebu Zekerijja Jahja b. Mende, Ebu Abdullah Muhammed b. el-Fadl el-Feravi, Zahir b. Tahir eš-Šehhami, Ebu-l-Me'ali Muhammed b. Isma'il el-Farisi, Abdu-l-Džebbar b. Abdu-l-Vehhab ed-Dehan, Abdu-l-Džebbar b. Muhammed el-Huvari, Abdu-l-Hamid b. Muhammed el-Huvari, Ebu Bekr Abdurrahman b. Abdullah el-Behiri en-Nejsaburi i dr.¹⁰⁸⁴

Djela

Imam Bejheki bio je jedan od velikih hafiza hadisa. Njegov spisateljski opus bio je veoma velik. Radi se o stotinama djela. Čak se, u nekim djelima, spominje cifra od 1.000 dijelova, odnosno manjih djela!!!¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸³ O njegovim učiteljima pogledaj: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 18/164-165 i šejh Abdulkadir el-Arnaut, uvod u djelu: *Muhtesaru šu'abi-l-iman* imama Bejhekija, str. 9.

¹⁰⁸⁴ Vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 18/169.

¹⁰⁸⁵ Vidi: *El-Fadlu-l-mubin*, str. 359; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 33; *El-E'alam*, 1/116 i šejh Abdulkadir el-Arnaut, cit. djelo, str. 10.

U ovom radu ograničit ćemo se samo na njegova najznačajnija djela:

1 - *Es-Sunenu-l-kebir: U mnogim djelima spomenut kao Es-Sunenu-l-kubra*.¹⁰⁸⁶

Ovo je njegovo najznačajnije djelo. Imam Es-Subki tvrdi da nije napisano ni jedno djelo takvim stilom, sa klasificiranim hadisima i toliko djelotvornosti u hadiskoj znanosti kao što je Bejhikijev *Sunen*!¹⁰⁸⁷

Ovo djelo sadrži najviše hadisa koji tretiraju šerijatskopravne propise.¹⁰⁸⁸ Ustvari, ta zbirka je klasificirana, kako navodi naš Mehmed Handžić, shodno Muzenijinom *Muhtesaru* iz oblasti šafijskog fikha!¹⁰⁸⁹ Ibnu-s-Salah, navodeći da Bejheki u ovom djelu navodi najviše hadisa koji tretiraju šerijatskopravne propise, konstatira da mu u tom pogledu nije ravno nijedno djelo, i zbog te karakteristike, svrstava ga nad ostalim zbirkama zvanim *sunen*!¹⁰⁹⁰

Potrebno je naglasiti da se njegov *Sunen* ubraja u ona djela koja u sebi sadrže i sahih, i hasen, i da'if predaje i stavlja se u istu ravan, kako napominje šejh El-Kasimi, sa poznatim hadiskim djelima, kao što su: *Musned* Ebu Ja'laa el-Mevsilija, *Musannef* Abdurrezzaka, *Musannef* Ebu Bekra b. ebi Šejbe, *Musned* Abd b Humejda, djelima Tahavija i Taberanija!¹³¹⁰⁹¹

Glosu na ovo djelo sačinio je Alauddin Izzuddin Ali b. Fahrudin el-Maridini el-Hanefi, poznatiji pod imenom Ibnu-t-Turkmani (umro 750. god. po Hidžri), i nazvao je *El-Dževheru-n-nekijj, fi-r-reddi ale-l-Bejhikijj*. To je djelo, zatim, skratio Zejnuddin Kasim b. Katlubega el-Hanefi (umro 879. god.) i nazvao ga *Tersi'u-l-dževheri-n-nekijj fi-r-reddi ale-l-Bejhikijj*, klasificirajući ga prema arapskoj abecedi.¹⁰⁹²

¹⁰⁸⁶ O ovom djelu vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela*, 18/165-166; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 359-361; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 33 i *El-E'alam*, 1/116.

¹⁰⁸⁷ *Et-Tabekatu-š-šafi'ijje*, 4/9-10.

¹⁰⁸⁸ *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 33.

¹⁰⁸⁹ *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 85.

¹⁰⁹⁰ O tome pogledaj: *El-Fadlu-l-mubin*, str. 360.

¹⁰⁹¹ *Kavaidu-t-tahdis*, str. 250.

¹⁰⁹² O ovome vidi: *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 33.

2 - *Es-Sunenu-s-sugra*, ili *Es-Sunenu-s-sagir*, kako ga naziva hafiz Ez-Zehebi.¹⁰⁹³ To je, uz njegov veliki *Sunen*, jedno od najznačajnijih djela. Za to djelo neki autori tvrde da u islamu ništa slično njemu nije napisano!!!¹⁰⁹⁴

3 - *Šu'abu-l-iman*. To je jedno od veoma vrijednih djela ovog islamskog velikana u kome je naveo hadise koji tretiraju dijelove imana. To je jedno od djela u kome se vidi stručnost imama Bejhekija kada je u pitanju sened prenosilaca hadisa i načini prenošenja hadisa. U tom djelu Bejheki je iznio hadise sa više seneda i nove jedinstvene puteve prenošenja tih predaja.

Bejheki navodi da je to djelo nastalo kao rezultat iščitavanja djela *El-Minbadž* Husejna b. Hasana el-Halimija, čiji je metod podjele hadisa na poglavlja slijedio, ali je za svaki hadis iz te oblasti naveo kompletne senede, obzirom da ih El-Halimi nije navodio, a uz to je izbjegavao navoditi hadise onih prenosilaca koji su bili optuženi za laž!¹⁰⁹⁵

Treba napomenuti da je ovo značajno djelo skratio imam Ebu-l-Me'ali Omer b. Abdurrahman el-Kazvini (umro 699. god. po Hidžri).¹⁰⁹⁶

4 - *Kitabu-l-adab*,¹⁰⁹⁷

5 - *Kitabu isbati-r-ru'jet*,¹⁰⁹⁸

6 - *Kitabu isbati azabi-l-kabri*,¹⁰⁹⁹

¹⁰⁹³ Vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela*, 18/166. O ovom djelu pogledaj takođe: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 12/102; *Tedribu-r-ravi*, 2/208; *El-E'alam*, 1/116 i *El-Mevsu'atu-l-arebijetu-l-alemijje*, 5/454.

¹⁰⁹⁴ Pogledaj: Muhammed Muhammed Ebu Zehv, *El-Hadisu ve-l-muhaddisune*, str. 432. Inače, rukopis ovog djela se čuva u Biblioteci istanbulske muzeja, pod rednim brojem 2.664 i sadrži 392 lista.

¹⁰⁹⁵ Uporedi: dr. El-Bundari, cit. djelo, 1/11-12.

¹⁰⁹⁶ Vidi: Izdanje *Daru Ibn Kesir*, Damask-Bejrut, 1987. god. u obradi šejha Abdulkadira el-Arnauta.

¹⁰⁹⁷ Ovo djelo je štampano u 4 sveska. Rukopis ovog djela je pohranjen u Egipatskoj nacionalnoj biblioteci u Kairu, pod rednim brojem 43 i sadrži 262 lista. (O ovom djelu vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela*, 18/166; *Tedribu-r-ravi*, 2/208; *Kešfu-z-zunun*, 1/9, Abdulkadir el-Arnaut, nav. izvor, str. 11 i dr. El-Bundari, nav. izvor, 1/14.)

¹⁰⁹⁸ Vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela*, 18/166 i dr. El-Bundari, 1/14.

7 - *Delailu-n-nubuvve*,¹¹⁰⁰

8 - *Hajatu-l-enbija'*: Značajno je napomenuti da je ovo djelo obradio i komentirao naš Mehmed-ef. Handžić, još dok je bio student poznatog sveučilišta *Al-Azhar* u Kairu. Djelo je štampano 1357. god. po Hidžri u Egiptu.¹¹⁰¹

9 - *Kitabu ahkami-l-Kur'an*: Djelo je štampano više puta.¹¹⁰²

10 - *Kitabu-l-esma'i ve-s-sifat*: Djelo je, takođe, doživjelo više izdanja.¹¹⁰³

11 - *Kitabu-l-i'tikad*: Rukopis ovog djela se čuva pohranjen u više svjetskih biblioteka.¹¹⁰⁴

12 - *Kitabu-l-ba'si ve-n-nušur*,¹¹⁰⁵

¹⁰⁹⁹ Vidi: *Kašfu-z-zunun*, 1/9. Rukopis ovog djela se nalazi u biblioteci Ahmeda III u Istanbulu, pod rednim brojem 4288. Inače, ovo djelo je štampano u Ammanu u obradi dr. Šerefa Mahmuda.

¹¹⁰⁰ O ovom djelu vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 18/166; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 359, Abdulkadir el-Arnaut, cit. djelo, str. 11 i *El-Mevsu'atu-l-arabijjeti-l-alemijje*, 5/454.

¹¹⁰¹ Nedavno je Daru-l-hadis iz Kaira objavio ovo djelo u obradi Ferida Abdulaziza el-Džundija. Inače, rukopisi ovog djela čuvaju se u biblioteci Ahmeda III u Istanbulu, u Egipatskoj nacionalnoj biblioteci u Kairu i u biblioteci Arifa Hikmeta u Medini.

¹¹⁰² Štampano je 1371. god. po Hidžri, odnosno 1951. god. u obradi Muhammeda Zahida el-Kevserija, da bi poznata izdavačka kuća *Daru-l-kutubi-l-ilmijje* ponovila to izdanje 1395. god. po H. Postoji i egipatsko izdanje ovog djela u obradi i valorizaciji Abdulganijja Abdulhalika štampano iste, 1951. god.

¹¹⁰³ Među izdanjima ovog djela spomenimo indijsko izdanje 1333. god. po H. u obradi Muhammeda Muhjuddina el-Dža'ferija i egipatsko izdanje 1358. god. po H. u obradi Muhammeda Zahida el-Kevserija. Inače, rukopis ovog djela je pohranjen u Fejzullahovoj biblioteci u Istanbulu, pod rednim brojem 1.307, sadrži 205 lista a prepisan je 577. god. po H.

¹¹⁰⁴ Pod rednim brojem 1.208/2 čuva se u biblioteci Nur Osmana i sadrži 98 lista a pod rednim brojem 2.423 i sadrži 81 list čuva se u Laleli biblioteci, takođe, u Istanbulu, dok se jedan primjerak ovog rukopisa pod rednim brojem 35. nalazi u Londonskoj biblioteci. Djelo je štampano 1380. god. po H. u Kairu, u obradi šejha Ahmeda Mursija.

¹¹⁰⁵ Rukopis ovog djela je pohranjen u Istanbulu i to u Muzejskoj biblioteci pod red. br. 2.665 i 2.666 i u Sulejmaniji biblioteci pod rednim brojem 1.872, kao i u Londonskoj biblioteci pod red. br. 3.909 i 3.280. Brukelman spominje rukopise ovog djela u Mosulu, Irak pod red. br.

13 - *Kitabu-l-erbe'ine-l-kubra*,¹¹⁰⁶

14 - *Kitabu-l-erbe'ine-s-sugra*,¹¹⁰⁷

15 - *Kitabu-ḡ-ḡuhdi-l-kebir*,¹¹⁰⁸

16 - *Ma'rifetu-s-suneni ve-l-asari*,¹¹⁰⁹ U nekim izvorima se spominje pod imenom *Es-Sunenu ve-l-asaru*, kao što to čini hafiz Ez-Zehebi.¹¹¹⁰

17.- *El-Medhalu ile-s-sunen*,¹¹¹¹

18 - *Kitabu-d-da'vat*,¹¹¹²

19 - *Fadailu-s-sahabe*,¹¹¹³

20 - *Fadailu-l-evkat*,¹¹¹⁴

21 - *El-Kiraetu halfe-l-imam*,¹¹¹⁵

228/12 i u Berlinskoj biblioteci pod rednim brojem 2734. (Vidi: *Tarihu-t-turasi-l-arebi*, 1/447).

¹¹⁰⁶ Vjerovatno na ovo djelo misli Hadži Halifa kada ga spominje pod imenom *Kitabu-l-erbe'in* i kaže da tretira hadise iz oblasti ahlaka. Bejheki u njemu spominje 100 hadisa klasificiranih u 40 poglavlja. (Vidi: *Kešfu-z-zunun*, 1/53). Inače, rukopis ovog djela je pohranjen u biblioteci Ašir-efendije, koja je u sastavu velike Sulejmanije-biblioteke u Istanbulu, pod red. br. 1179.

¹¹⁰⁷ Vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 18/166; šejh Abdulkadir el-Arnaut, nav. izvor, str. 11 i dr. El-Bundari, cit. djelo, 1/15.

¹¹⁰⁸ Djelo je štampano u Kuvajtu, 1983. god. u obradi dr. Tekijjuddina en-Nedevija. Rukopis ovog djela se čuva u biblioteci Arifa Hikmeta u Medini, pod rednim brojem 142.

¹¹⁰⁹ Prvi tom ovog djela je štampan u Egiptu, u obradi prof. Ahmeda Sakra.

¹¹¹⁰ Vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 18/166. Pogledaj, takođe: *Tedribu-r-ravi*, 2/208; *El-E'alam*, 1/116 i šejh A. el-Arnaut, cit. izvor, str. 11.

¹¹¹¹ Ovo djelo štampano je u obradi dr. Muhammeda Djaurrahmana el-E'azamija. O ovom djelu vidi: *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 18/166; *Tedribu-r-ravi*, 2/208; *Kavaidu-t-tahdis*, str. 117 i dr. Subhi es-Salih, *Uhumu-l-hadisi ve mustalehuhu*, str. 85 i 95. Rukopis ovog djela je pohranjen u Biblioteci azijskog udruženja u Kalkuti, pod red. br. 368.

¹¹¹² *Et-Tabekatu-š-šafi'ijje*, 3/4, *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 18/166, *Kešfu-z-zunun*, 1/1417 i A. el-Arnaut, cit. djelo, str. 11.

¹¹¹³ *Sijeru e'alami-n-nubela'*, 18/166-167; *El-E'alam*, 1/116 i A. el-Arnaut, cit. djelo, str. 11.

¹¹¹⁴ Vidi: dr. El-Bundari, cit. djelo, 1/17.

22 - *Menakibu-š-Šafi'i*,¹¹¹⁶

23 - *El-Intikadu ale-š-Šafi'i*,¹¹¹⁷

24 - *Bejanu-l-hata' men ahta'e ale-š-Šafi'i*.¹¹¹⁸ U ovom djelu Bejheki, budući da je pripadao šafi'ijском mezhebu, kritikuje one koji su napadali imama Šafiju i navodi argumente u prilog njegove odbrane!

25 - *Kitabu-l-hilafijjati bejne-š-Šafi'i ve Ebi Hanife*,¹¹¹⁹ i dr.

Značajno je napomenuti da je s njegovim djelima zaokruženo sakupljanje i pisanje hadiskih zbirki. Ko bi nakon Bejhekia došao sa nekim hadisom pitali bi ga gdje ga je našao, jer većina onoga što je napisano u hadisu poslije njega samo je, ustvari, preuređivanje i komentiranje ranije napisanog.

Drugi o Bejhekiju

Imam Bejheki je bio jedan od velikana islamske misli. Brojni autori navode njegovu vanrednu sintezu hadiske i fikhske znanosti. Dok je druge muhaddise preciznost u hadiskoj znanosti i memoriranju hadisa, donekle, udaljilo od produbljivanja i preciznijeg bavljenja šerijatskopравnim znanostima, svi priznaju da je ovaj velikan svoju preciznost jednako pokazivao i u jednoj i u drugoj oblasti.

Iako je bio muhaddis vanrednih kvaliteta, autor djela iz tog domena koja nadmašuju brojna druga djela poznatih muhaddisa, on je, s obzirom na širok spektar šerijatskopравnih znanosti koje je priskrbio, izvanredno poznavao pravnu problematiku i samostalno donosio šerijatske propise, i mogao je sasvim komotno – kako

¹¹¹⁵ Djelo je štampano u Indiji, a zatim u Egiptu u izdanju *Daru-l-hadisa* iz Kaira, u obradi Muhammeda Bisjunija. Rukopis ovog djela se nalazi u biblioteci Ahmeda III i sadrži 81 list.

¹¹¹⁶ Djelo je štampano u Kairu, 1971 god., u dva toma, u obradi prof. Ahmeda Sakra.

¹¹¹⁷ *Kešfu-z-zunun*, 1/175.

¹¹¹⁸ Isti izvor, 1/261.

¹¹¹⁹ Rukopisi ovog djela su pohranjeni u biblioteci Selim-age u dva toma, prvi sa 172, a drugi sa 174 lista i u Nacionalnoj biblioteci u Kairu, pod rednim brojem 94, a sadrži 172 lista. (Vidi: dr. El-Bundari, cit. izvor, 1/15).

primjećuje hafiz Ez-Zehebi – utemeljiti svoj fikhski mezheb!¹¹²⁰ Međutim, on je čitavog života ostao pripadnik šafijskog mezheba koga je, kako se vidi i iz brojnih naziva njegovih djela, svesrdno branio i čije stavove je jačao.

Upravo tu njegovu crtu zapaža Imamu-l-Haremejn Ebu-l-Me'ali el-Džuvejeni, kada kaže: *Ni u jednom šafijskom pravniku imam Šafija nije imao toliko dobra i takvu jačinu i snagu kao što je imao u imamu Bejhekiju! Njegov dar i dobro su se manifestirali kroz njegova djela koja su bila stvarna pomoć njegovom mezhebu.*¹¹²¹

Njegova utemeljenost u hadisu bila je vidljiva u svim hadiskim disciplinama. Njegovi kriteriji za prihvatanje hadisa bili su jači nego kod njegovih učitelja. Iako je bio učenik čuvenog Hakima en-Nejsaburija, imam Nevevi tvrdi da je bio precizniji od njega i da je postavljao rigoroznije uvjete za prihvatanje hadisa i od samog Hakima!¹¹²²

Abdulgaffar el-Farisi en-Nejsaburi za njega ističe da je bio izuzetno pobožan, bogobojazan i karakteran. Uz to, napominje da je bio izuzetan kada je u pitanju memoriranje hadisa, poznavanje skrivenih mahana u hadisu, te posebno precizan u ovoj oblasti, tako da su brojni učenjaci priželjkivali da dođe u Nejsabur, kako bi mogli od njega crpiti to ogromno znanje!¹¹²³

Ističući vanrednu pobožnost koja ga je krasila, imam Es-Subki navodi podatak u kome se kaže da je Bejheki čak 30 godina neprekidno postio tzv. *savmu-d-dehri*.¹¹²⁴

¹¹²⁰ *Sijeru e'alami-n-nubela*, 18/169. Vidi, takođe: *El-E'alam*, 1/116 i A. el-Arnaut, cit. djelo, str. 10.

¹¹²¹ *Sijeru e'alami-n-nubela*, 18/168; *El-E'alam*, 1/116 i *El-Mevsu'atu-l-arebijetu-l-alemije*, 5/454.

¹¹²² Provjeri: *Kavaidu-t-tahdis*, str. 259.

¹¹²³ Šejh Abdulkadir el-Arnaut, cit. djelo, str. 10.

¹¹²⁴ Vidi o tome: *El-Fadlu-l-mubin*, str. 359.

Smrt

Imam Bejheki živio je 74 godine.¹¹²⁵ Umro je 458. god. po Hidžri, odnosno 1066. god. po rođenju Isa, a.s, u Nejsaburu, odakle je na tabutu prenesen u Bejhek, gdje je i pokopan u rodnom Husrevdžirdu.¹¹²⁶

¹¹²⁵ *Sijeru e 'alami-n-nubela'*, 18/169.

¹¹²⁶ Pogledaj: Et-Tibi, *El-Hulasatu fi usuli-l-hadisi*, str. 137; *Sijeru e 'alami-n-nubela'*, 18/169; *Tedribu-r-ravi*, 2/208; *El-Fadlu-l-mubin*, str. 359; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 33 i Mehmed Handžić, cit. djelo, str. 92.

EN-NEVEVI

631./1233. – 676./1277.

Nevevi je bio učenjak enciklopedijskog obrazovanja, suptilne pobožnosti i vanredne hrabrosti.

Mada je živio samo 45 godina iza sebe je ostavio brojna djela koja su i danas nezaobilazna, posebno u hadiskoj i fikhskoj znanosti!

Njegovo puno ime je Ebu Zekerijja Muhjuddin Jahja b. Šeref b. Murrij b. Hasan b. Hizam b. Muhammed b. Džumu'a el-Hizami el-Hurani en-Nevevi ed-Dimiški eš-Šafi'i.¹¹²⁷

El-Hizami je nazvan po svom pradjedu Hizamu, koji se nastanio u mjestu Neva, u šamskoj pokrajini Huran, pa je otuda poznat kao El-Hurani i En-Nevevi. Ed-Dimiški je prozvan po Damasku, mjestu stanovanja nakon odlaska iz rodne Neve. Budući da je pripadao šafi'ijском mezhebu, uz ime mu se pridodavalo i Eš-Šafi'i.

Rođenje i djetinjstvo

Imam Nevevi rođen je 631. god. po Hidžri, odnosno 1233. god. po rođenju Isaa, a.s, u Nevi, pokrajina Horan u današnjoj Siriji.¹¹²⁸

Allah Uzvišeni učinio je da je Nevevi bio sklon učenju i memoriranju od ranog djetinjstva. Roditelji su bili njegovi prvi učitelji i podstrekači. Još kao dijete postao je hafiz Kur'ana. Uz to slušao je i druge znanosti, posjećivao učene osobe u svom mjestu i s njima se konsultirao. Nije su upuštao u igru i zabavu sa komšijskom djecom, što je rezultiralo njihovom zavišću i mržnjom, na što se Nevevi žalio svojim roditeljima.

Poznati učenjak Jasin b. Jusuf el-Merakeši spominje da je vidio kako Nevevija, koji je tada imao deset godina, druga djeca izbjegavaju zbog toga što se nije upuštao u besposlice s njima, pa bi

¹¹²⁷ O njegovom imenu vidi: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 13/310; *Er-Risaletu-l-mutatrife*, str. 206; Uvod u komentaru na Muslimov *Sahih* Imama Nevevija, 1/HA (Izdanje: Mektebetu-l-fiha'i, Damask, bez godine izdanja); dr. Subhi es-Salih, *Menhelu-l-varidin*, komentar na *Rijadu-s-salihin*, 1/28; šejh Abdulkadir el-Arnaut, uvod u djelu *El-Ezkar* od Nevevija, str. 9; šejh Mahmud el-Arnaut, predgovor u *El-Erbe'une-n-nevevije*, str. 9 i dr. Mustafa el-Han, predgovor u djelu: *Menhelu-r-ravi min takribi-n-nevavi*, str. 11.

¹¹²⁸ O tome: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 13/310; *El-E'alam*, 8/149; šejh Abdulfettah ebu Gudde, *El-Ulema'u-uzzab, ellezine aseru-l-ilme ale-z-zevadž*, str. 146; Mahmud el-Arnaut, cit. djelo, str. 9 i Usame Salahuddin Munejmene, predgovor u djelu *Rijadu-s-salihin*, str. 5 (izdanje: *Matbe'atu-l-menar*, Tunis, 1988. god.).

ga to ražalostilo, te bi se udaljavao od njih, plakao i u takvom stanju jedina utjeha bio mu je Kur'an koji je mnogo učio.

U tom periodu Nevevi je radio u dućanu svojih roditelja. Primijetivši njegovu sklonost ka učenju šejh El-Merakeši predložio je roditeljima da ga oslobode obaveza u dućanu kako bi se u potpunosti posvetio učenju Kur'ana i ostalih elementarnih znanosti. Rekao je još da u njemu prepoznaje najznaniju i najpobožniju osobu u svom vremenu, i velikana od koga će drugi ljudi imati izuzetnu korist! Uvaživši prijedlog tog učenjaka, Nevevijeve roditelji ga oslobađaju obaveza u dućanu, tako da je Nevevi vrlo brzo završio hifz Kur'ana, a uz to je, savladao i temelje brojnih znanosti.¹¹²⁹

Nakon što je apsorbirao znanje učenjaka iz Neve osjetio je neodoljivu želju za daljim usavršavanjem. Kada je napunio 19 godina, otac ga 649. god. po Hidžri, odvodi u Damask da nastavi usavršavanje u nauci, da iskoristi prednosti ovog velikog grada: brojne učitelje i raznovrsne naučne centre i institucije!

Značajno je napomenuti, kako ističe poznati muhaddis šejh Šu'ajb el-Arnaut,¹¹³⁰ da je Damask u to vrijeme raspolagao sa više od 300 škola različitih profila, što će doprinijeti da ovaj talentirani mladić tu stekne izuzetno veliko znanje i da se usavrši u brojnim islamskim disciplinama.

Po dolasku u Damask prvo je slušao poznatog šejha Abdulkafija b. Abdulmelika er-Reb'ija (umro 689. god.), koji je, kasnije, preporučio da nastavi učenje pred velikim alimom Abdurrahmanom b. Ibrahimom b. Furkahom (umro 690. god.), pred kojim je učio duži period.

Kada mu je ovaj učenjak pružio ono što je mogao, upućuje ga poznatom imamu, šerijatskom pravniku i profesoru poznate škole *El-Medresetu-r-revvahije* Kemaluddinu Ishaku b. Ahmedu b. Osmanu el-Magribiju, gdje uči duže vrijeme, stanujući u školi koju je utemeljio i izgradio Zekijjuddin ebu-l-Kasim, poznatiji kao Ibnu-u-

¹¹²⁹ Ovaj momenat je lijepo zabilježio šejh Šu'ajb el-Arnaut, u uvodu Nevevijeveog *Rijadu-s-salihina*, str. 9 (izdanje *Daru-s-selama* iz Rijada i *Daru-l-fiha'a* iz Damaska, 1994. god.).

¹¹³⁰ Vidi: šejh Š. el-Arnaut, cit. djelo, str. 10.

Revvaha (umro 622. god.). To je škola u kojoj su predavači bili velikani hadiske znanosti, poput, Ibnu-s-Salaha, Behauddina es-Subkija, Velijjuddina es-Subkija, Kemala b. ez-Zemlekanija, Safijjuddina el-Ermevija, Šemsuddina el-Makdisija i dr.

U toj školi imam Nevevi , kako i sam priznaje, gotovo dvije godine nije legao u postelju, niti se najeo, već je vrijeme provodio u učenju i saznavanju. Primijetivši takvu Nevevijevu zaljubljenost u znanje, njegov učitelj El-Magribi ga silno zavoli i postavi ga za asistenta, kako bi u njemu imao pomagača u predavanjima i radu sa studentima.¹¹³¹

Učitelji

Imam Nevevi je, dolaskom u Damask, upoznao veliki broj najvećih učenjaka tog vremena. To su bili stručnjaci raznih profila a posebno je pratio predavanja onih koji su se isticali u fikhu, usulifikhu, hadisu i arapskom jeziku. Oni su, bez dvojbe, ostavili neizbrisiv trag na mladog istraživača. Spomenut ćemo ovom prilikom, samo najznačajnija imena tog perioda od kojih je imam Nevevi najviše crpio znanje:

Ebu Ibrahim Ishak b. Ahmed b. Osman el-Magribi, Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Makdisi el-Hanbeli, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Nuh el-Makdisi, Ebu Hafs Omer b. Es'ad er-Reb'i el-Irbili, Ebu-l-Hasen Sellar b. el-Hasen el-Irbili el-Halebi ed-Dimiški, Ebu Ishak Ibrahim b. Omer el-Vasiti, Ebu-l-Beka' Halid b. Jusuf en-Nabulsi, Ebu Ishak Ibrahim b. Isa el-Muradi el-Endelusi eš-Šafi'i, Ed-Dija' b. Temam el-Hanefi, Ebu-l-Abbas Ahmed b. Salim el-Misri, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Džejjani, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Salim el-Enbari, Ebu Muhammed Isma'il b. Ibrahim et-Tenuhi, Ebu Šame Abdurrahman b. Isma'il ed-Dimiški i dr.¹¹³²

¹¹³¹ Isti izvor i strana.

¹¹³² O njegovim učiteljima opširnije pogledaj: *Predgovor na komentar Nevevija na Muslimov Sahih*, I/HA-VAV; Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, str. 10-11 i Mahmud el-Arnaut, cit. djelo, str. 10.

Brojni izvori navode da je od učitelja hadisa slušao i naučio, pored ostalih, sljedeća hadiska djela: sahihe Buharije, Muslima i Ebu Avane, sunene Ebu Davuda, Tirmizije, Nesaije, Ibn Madže i Bejhekije, Malikov Muvetta', musnede Šafije, Ahmeda, Darimija i Ebu Ja'laa, Begavijin Šerhu-s-sunne, Amelu-l-jevmi ve-l-lejle Ibnu-s-Sunniya, El-Džami'u liadabi-r-ravi ve-s-sami'i Hatiba el-Bagdadija, El-Ensabu Zubejra b. Bekkara i dr.¹¹³³

Učenici

Njegovo znanje i način interpretiranja bili su pravi mamac za brojne učenike željne znanja koji su dolazili iz različitih krajeva da slušaju ovog velikana. Na taj način izrasla je vrlo kvalitetna skupina njegovih učenika od kojih izdvajamo samo neke: El-Hatib Sadrudin Sulejman el-Dža'feri, Šihabuddin Ahmed b.Dža'van, Šihabuddin el-Irbidi, Alauddin b. el-Attar i dr.¹¹³⁴

Poseban uticaj ostvario je kao upravitelj hadiske škole *Daru-l-hadisi-l-ešrefije* u Damasku, nakon imama i svoga muderrisa Ebu Šame, od 665. god. do svoje smrti. Inače, tu školu koja je odigrala veoma dragocjenu ulogu u afirmiranju hadisa i hadiskih znanosti, izgradio je Ešref za vrijeme vladavine Ejjubija, od 579 do 635. god. po Hidžri.¹¹³⁵

Djela

Rijetki su islamski učenjaci koji su u tako kratkom životnom vijeku napisali toliko djela. Fascinantan je broj djela koja je ovaj velikan napisao za 45 godina života! Ako se analiziraju njegova djela, njihova brojnost, raznovrsnost i kvalitet, onda se ne može zaobići pitanje: Kako je sve to mogao završiti do 45. godine života?! To je, doista, teško shvatiti, pogotovo onima kojima nisu

¹¹³³ Šejh Ebu Gudde, cit. djelo, str. 148 i šejh Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, str. 11.

¹¹³⁴ Vidi: Predgovor u Nevevijevo komentaru na Muslimov *Sahih*, I/VAV; šejh Ebu Gudde, spomenuti izvor, str. 149; šejh Abdulkadir el-Arnaut, nav. izvor, str. 11 i Mahmud el-Arnaut, cit. djelo, str. 10.

¹¹³⁵ Opširnije o tome: Š. el-Arnaut, cit. djelo, str. 11-12.

poznati njegova skromnost, upornost, te minimalna potreba za snom, hranom i pićem.

Odgovor na to logičko pitanje nalazi se u činjenici da je ovaj velikan bio vanredno nadarena osoba, posebne intelektualne snage i izuzetne memorije i, povrh svega, uporan i radin. Zna se da, kao učenik, gotovo dvije godine nije koristio postelju, već bi se, kad bi ga san savladao, naslonio na nešto priručno, a čim bi se probudio nastavio bi učiti, bilježiti i pamtiti! Neki izvori navode da je, u tom periodu, slušao dnevno 12 predavanja iz raznih naučnih disciplina! Tako je, na primjer, svakodnevno slušao predavanje iz Muslimovog *Sahiha*, Humejdijevog *El-Džem'u bejne-s-sabihajni*, Širazijevog *El-Mubeẖẖeba*, Gazalijevog *El-Vesita*, Ibn Džunnijevog *El-Lume'a*, Ibnu-s-Sekitovog *Islahu-l-mantika*, zatim predavanja iz sintakse, usuli-fikha, prenosiocima hadisa i akaidu.¹¹³⁶ Njegov učenik Ebu-l-Hasan b. el-Attar naglašava da je slušao svakodnevno po jedno predavanje, dok je dva predavanja slušao iz oblasti šerijatskog prava iz Gazalijevog djela *El-Vesit*. On, takođe, naglašava da su njegovi učitelji komentirali sva spomenuta djela i, na taj način, proširivali horizonte njegovih spoznaja.¹¹³⁷

Uz skromnost, minimalnu potrebu za hranom i spavanjem i velikom upornošću, što potcrtava Tadžuddin es-Subki,¹¹³⁸ zaljubljenost u nauku ga je odvojila i od braka. Otuda, poznati muhaddis šejh Abdulfettah ebu Gudde, u knjizi *El-Ulema'u-l-uẖẖab, elleẖẖine aseru-l-ilme ale-ẖ-ẖevadẖ*, u kojoj je naveo 35 velikih islamskih učenjaka sa njihovim biografijama, koji su radi izučavanja islamskih disciplina, ostavili ženidbu i ostali do kraja života neoženjeni, pored ostalih, spominje i imama Nevevija, koji je, posvetivši se, naučnim disciplinama, posebno hadisu i fikhu, izostavio brak!¹¹³⁹

¹¹³⁶ Vidi: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 13/310 i Abdulkadir el-Arnaut, cit. djelo, str. 11-12.

¹¹³⁷ O tome: šejh Ebu Gudde, cit. djelo, str. 147.

¹¹³⁸ *Tabekatu-š-šafi'ijjetu-l-kubra*, 8/396. (vidi: Izdanje *Tabe'atu Isa el-Babi el-Halebi*, 1382. god.)

¹¹³⁹ Pogledaj ovu zanimljivu knjigu koja ima 328 stranica u izdanju bejrutske izdavačke kuće *Daru-l-bešairi-l-islamijje*, objavljenju 1996. god. Inače, ova knjiga je doživjela ranije još tri izdanja: 1982. god. u Bejrutu, 1983. u Rijadu i iste godine u Lahoreu, Pakistan.

Iz Nevevijevo raznovrsnog spisateljskog opusa izdvajamo sljedeća djela:

1 - *El-Minhadž - komentar na Muslimov Sahih*: To je njegovo kapitalno djelo. Svi se slažu da je to općenito najbolji komentar na ovo najznačajnije Muslimovo djelo!

2 - *Rijadu-s-salihin*: To je veoma korisno djelo za sve, s obzirom da je u ovom djelu imam Nevevi navodio samo sahih i hasen predaje, tako da se njima može lahko koristiti i primjenjivati ih u praksi, bez bojazni da se primijeni nešto što nije utemeljeno u šerijatu. Hvala Allahu, skraćena verzija ovog djela prevedena je na bosanski jezik i doživjela više izdanja, tako da svaka naša kuća posjeduje primjerak ovog vrijednog djela!

3 - *Tehzibu-l-esmai ve-l-lugati*,

4 - *Minhadžu-t-talibin*,

5 - *Tashihu-t-tenbih*,

6 - *El-Ezkar*,

7 - *Bustanu-l-arifin*,

8 - *Revdatu-t-talibin*,

9 - *Et-Tibjanu fi adabi hameleti-l-Kur'an*,

10 - *El-Medžmu'*,

11 - *Ed-Dekaik*,

12 - *Menaru-l-huda*,

13 - *El-Mekasid*,

14 - *Et-Takribu ve-t-tejsiru*,

15 - *Metnu-l-erbe'ine-n-nevevije*: Zbirka od 40 hadisa, za koju naš rahm. Mehmed-ef. Handžić kaže da ju je započeo Ibnu-s-Salah, sakupivši 26 hadisa koji sa malo riječi puno govore i na kojima počiva cjelokupni islam, da bi Nevevi dodao još 16 hadisa, a potom je Ibn Redžeb namirio na 50 hadisa.¹¹⁴⁰ Handžić je u tuzlanskom *Hikmetu* preveo i komentirao 41 hadis, što je kasnije i objavljeno u

¹¹⁴⁰ Vidi: Izdanje iz 1968. god. bez spominjanja izdavača i mjesta izdavanja.

zasebnoj knjizi 1968. god. sa predgovorom hafiza Mahmud-ef. Traljića.

16 - *El-Fetava*, poznate kao *El-Mesailu-l-mensure*,

17 - *El-Idah*,

18 - *El-Iršad*,

19 - *Hulasatu-l-ahkam*,

20 - *Menakibu-š-Šafi'i*, i dr.¹¹⁴¹

Nevevijeve osobine i vrline

Rijetki su islamski učenjaci koji svakog istraživača fasciniraju brojnim vrlinama i plemenitim osobinama, kao što je bio imam Nevevi. Spomenućemo samo neke njegove vrline koje se spominju u brojnim izvorima i što će biti sasvim dostatno da saznamo kakvim karakterom, duhovnom i intelektualnom snagom je zračio ovaj islamski genij:

Upornost: Ta osobina bila je prepoznatljiva crta ovog islamskog velikana, što se vidi iz njegovog kompletnog života. Koliko je bio uporan i zaljubljen u nauku najbolje ilustriraju riječi njegovog učenika Ibnu-l-Attara, u kojima ističe, da imam Nevevi nikada nije gubio vrijeme, pa čak ni kada bi bio na putu, dakle, van svoje kuće, ponavljao bi ono što je znao, bilježio, pisao, držao predavanja i postavljao pitanja, ukoliko bi s njim na putu bio neko od njegovih učitelja!¹¹⁴²

Konačan rezultat bilo je njegovo obimno i izuzetno široko znanje i obrazovanje! Vanredno dobro poznao je više naučnih

¹¹⁴¹ Pogledaj o njegovim djelima sljedeće izvore: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 13/310; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 206; *El-E'alam*, 8/149; *Predgovor u komentaru Nevevija na Muslimov Sahih*, 1/VAV; *Predgovor u djelu Et-Tibjanu fi adabi hameleti-l-Kur'an* imama Nevevija, str. 4; šejh Ebu Gudde, cit. djelo, str. 151; šejh Abdulkadir el-Arnaut, cit. djelo, str. 14-15; šejh Mahmud el-Arnaut, cit. djelo, str. 11 i predgovor u djelu *Fetava el-Imam en-Nevevi*, str. 4.

¹¹⁴² O tome vidi: šejh Ebu Gudde, cit. djelo, str. 149.

disciplina. Uz hadis i šerijatskopravne znanosti, postao je ekspert i u jeziku, tesavvufu i još nekim disciplinama.¹¹⁴³

Intelektualna snaga i memorija: Vanredna intelektualna snaga učinila je da je vrlo brzo "savladao" brojne naučne discipline. Postao je hafiz hadisa i najveći stručnjak za hadiske znanosti u svom vremenu! Hafiz Ez-Zehebi ističe da je, uz titulu hafiza hadisa kojom se okitio, postao ekspert u oblastima hadiske terminologije, teorije hadisa, prenosioaca hadisa, skrivenih mahana u hadisu, a uz to, bio je i najbolji poznavalac šerijatskog prava u svoje vrijeme, posebno šafi'ijskog pravca kojem je pripadao.¹¹⁴⁴

Najbolji pokazatelj njegove vanredne intelektualne snage i memorije je činjenica da je djelo *Et-Tenbih* "savladao" za samo četiri i po mjeseca, a u preostalom dijelu godine naučio je napamet ogromno djelo *El-Mubezzeh*.¹¹⁴⁵

Pobožnost: Ibadet je bio posebno prisutan u njegovoj životnoj praksi i ibadetu se predavao, slobodno bi se moglo reći, do iznemoglosti! Toliko je utonuo u ibadet, ne vodeći računa o svojoj ishrani, odjeći i redovnom snu, da je fizički bio poprilično klonuo i oslabio, pa mu je, primijetivši to, Rešid b. Mu'allim prigovorio, a Nevevi je samo odgovorio: *Jedan je Allahov rob toliko postio i Allahu ibadet činio, pa mu je, čak, i koža poželenila!!*¹¹⁴⁶

Njegova prefinjena bogobožnosti nije dozvoljavala da jede čak ni voće koje su mu nudili stanovnici Damaska, plašeći se da nije otrgnuto iz vakufskog voćnjaka! Bojeći se porijekla onoga što dobija, on – kako bilježe izvori – nije od drugih ništa htio primiti, niti u hrani, niti u odjeći! Primaio je samo ono što mu pošalju roditelji ili najbliža rodbina! Tako se navodi da mu je majka slala odjeću a otac hranu.¹¹⁴⁷

Zuhd: Imam Nevevi je cijelim svojim bićem bio vezan za ahiret. Odrekao se mnogih prohtjeva i potreba, čak i onih koje

¹¹⁴³ Isti izvor, str. 152.

¹¹⁴⁴ Isti izvor, str. 149. Vidi, takođe: Uvod na komentar Muslimovog *Sahiha* od Nevevija, I/VAV.

¹¹⁴⁵ Provjeri: dr. Subhi es-Salih, *Menhelu-l-varidin*, 1/29.

¹¹⁴⁶ Ebu Gudde, spom. izvor, str. 150.

¹¹⁴⁷ Isti izvor, str. 150.

šerijat ne zabranjuje. Tako se, npr, odrekao voća koje u sebi sadrži puno soka, kako to ne bi prouzrokovalo želju za snom i spavanjem!¹¹⁴⁸

Jeo je samo jedanput dnevno i to nakon jacije, a samo jednom je pio tečnost i to kada ustane na noćni namaz!¹¹⁴⁹

Njegova hrana bila je, kako navodi hafiz Ez-Zehebi, suh hljeb sa najobičnijim začinom a odjeća mu je bila pamučna i od ušavljene kozije kože!¹¹⁵⁰

Koliko nije bio vezan za dunjalučke interese najbolje svjedoči sljedeći primjer. Naime, kada je bio na čelu *El-Ešrefije*, škole za hadis u Damasku, određena mu je bila veoma visoka plaća. Međutim, on od 665. god. pa sve do smrti, radeći u toj instituciji, nikada za svoj rad nije uzeo novac, već bi godišnju ušteđenu zaradu koristio za kupovinu zemlje ili knjiga, koje je uvakufljavao za potrebe te škole i studenata!¹¹⁵¹

Hrabrost: Zahvaljujući vrlinama kojih je imao u izobilju zadobio je veliki autoritet i ugled u narodu. Uz narod, respektirala ga je i tadašnja vlast, znajući za ugled koji je uživao u narodu. Njegov da'vetski angažman bio je usmjeren na sve, pa i na vladajuću strukturu tadašnje islamske države. čim bi primjetio bilo kakvu negativnost u vladajućim krugovima, on bi, s velikom dozom hrabrosti, direktno reagovao ili bi pismenim putem upozorio vladajuću garnituru na opasnost i štetnost onoga što čine!¹¹⁵²

Jednom prilikom, nakon ratova sa Tatarima, država je prisvojila brojne privatne posjede, čemu se Nevevi, u pismenoj formi oštro usprotivio, a kada ni to nije dalo rezultata, otišao je i veoma energično reagovao direktno kod vlasti. Nakon tako oštrog istupa, vlastodršci su naredili da se imam Nevevi skine sa položaja na kome se nalazi i da mu se ukine plata! Na njihovu žalost,

¹¹⁴⁸ Isti izvor i strana.

¹¹⁴⁹ *Menhelu-l-varidin*, 1/29.

¹¹⁵⁰ Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, str. 15.

¹¹⁵¹ O ovom nesebičnom gestu vidi: dr. Mustafa el-Han, cit. djelo, str. 15.

¹¹⁵² Vidi, na pr, takva njegova pismena upozorenja: Ebu Gudde, cit. djelo, str. 150-151; dr. Mustafa el-Han, cit. djelo, str. 15-16 i uvod u djelu *El-Fetava el-Imam en-Nevevi*, str. 5.

službenici su obavijestili vladajuće strukture da se Nevevi ne nalazi ni na kakvoj državnoj funkciji, niti uopće prima platu, pa prema tome, u tom pogledu, ništa mu ne mogu učiniti!!!¹¹⁵³ Kakva lekcija današnjim intelektualcima, posebno onima čije su fotelje duboko pustile korijenje a zagrljaj sa vladajućim strukturama postao toliko čvrst da ne postoji mehanizam koji bi ih mogao razdvojiti!!!

Očito je da se današnji intelektualci plaše vlasti i vlastodržaca a ne obrnuto, kao u slučaju imama Nevevija, za koga je tadašnji vladar izjavio: *Ja se bojim imama Nevevija!*¹¹⁵⁴

Nemoguće je navesti sve vrline i kvalitete tog islamskog genija. Za istraživače koji bi željeli saznati više detalja o ovom vanrednom islamskom učenjaku neophodno je da konsultiraju zasebna djela napisana o njemu. Prvu biografiju o njemu je napisao, kako navodi Imam Ez-Zehebi, njegov učenik Alauddin b. el-Attar. Imam Sehari napisao je biografiju pod naslovom: *El-Menhelu-l-azbi-r-reviji, fi terdžemeti-l-Imami-n-Neveviji*.¹¹⁵⁵ Poznati hafiz hadisa imam Sujuti je, takođe, napisao jednu divnu studiju o ovom velikanu i nazvao je: *El-Menhedžu-s-seviji, fi terdžemeti-n-Neveviji*. Tu je i biografija Ahmeda b. Muhammeda el-Misrija (umro 1178. god. po Hidžri). Od novijih autora zasebnu knjigu pod naslovom *El-imam en-Nevevi* napisao je profesor Abdulganij ed-Dakr, jedan od sirijskih učenjaka.¹¹⁵⁶

Smrt

Pred samu smrt imam Nevevi vratio se iz Damaska u kojem je proveo 28 godina, u svoj rodni Neva. Posjetio je kabure svojih učitelja, na kojima je, plačući, učio dovu za njih, moleći Allaha Plemenitog, da im se smiluje! Nakon toga obilazi svoga oca i prijatelje i oprašta se od njih, a onda zijaret čini Kudus i ponovo se vraća u svoju rodnu Nevu, gdje se rabolio i u njoj umro 24.

¹¹⁵³ Vidi: Predgovor u knjizi Imama Nevevija: *El-Menhelu-r-reviji*, str. 16.

¹¹⁵⁴ Provjeri: *El-ulema'u-l-uzzab*, str. 151.

¹¹⁵⁵ Djelo je štampano u Kairu, 1354. god. po Hidžri.

¹¹⁵⁶ Djelo je štampano u Damasku.

redžeba 676. god. po Hidžri, odnosno 1277. god. po rođenju Isaa, a.s, u 45. god. života.¹¹⁵⁷

Bilježi se da je bila nezapamćena žalost, tuga i plač u Damasku i okolini za ovim velikanom – Allah mu se smilovao i spasio ga!¹¹⁵⁸

¹¹⁵⁷ O njegovoj smrti vidi: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 13/310; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 206 i *El-E'alam*, 8/149.

¹¹⁵⁸ O ovom momentu, pogledaj: Šejh Šu'ajb el-Arnaut, cit. djelo, str. 15.

EZ-ZEHEBI

673./1274. – 748./1348.

Imam Zehebi bio je institucija. Poznavanje gotovo svih islamskih disciplina učinilo ga je živom enciklopedijom. Najviše se, ipak, specijalizirao u hadisu i kiraetu. Doprinos koji je dao, prije svega u oblasti hadisa, učinio ga je nezaobilaznim izvorom za sve one koji se bave ovom znanošću.

Puno ime mu je Šemsuddin ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kajmaz b. Abdullah et-Turkmani ed-Dimiški eš-Šafi'i ez-Zehebi.¹¹⁵⁹

Njegovi preci porijeklom su iz Turkmenistana, a njegov djed Fahrudin ebu Ahmed Osman (umro 683. god.), stolar po zanimanju, živio je u Dijar Bakiru (Turska), odakle je doselio u Damask i ovaj grad uzeo za svoje boravište. Njegov otac Šihabuddin Ahmed (umro 697. god.), koji je bio izuzetno poznat po svojoj pobožnosti i velikim zanimanjem za hadis, počeo se baviti zlatarskim zanatom. Po svom zanimanju prozvan je *Ez-Zehebi/Zlatni*, pa je i njegov sin prozvan tim imenom.¹¹⁶⁰

Rođenje i djetinjstvo

Rođen je u Damasku 673. god. po Hidžri, odnosno 1274. god. po Isaovom, a.s, rođenju.¹¹⁶¹

Djetinjstvo je proveo u okrilju porodice koja je bila prepoznatljiva po pobožnosti, bogobojažnosti i ljubavlju za naukom. Tako je njegova dojilja Ummu Muhammed, inače, supruga njegovog amidže, dobila idžazetnamu u oblasti hadisa od poznatih hadiskih autoriteta Ibn ebi-l-Jusra, Džemaluddina b. Malika, Zuhejr b. Omera ez-Zer'ija i dr. Zehebi je od nje prenosio hadis.

Njegov tetak Ali b. Sendžer b. Abdullah el-Mosuli ed-Dimiški ez-Zehebi (umro 736. god.) bio je poznat po svojoj učenosti. U tom kontekstu ga spominje Zehebi u svom djelu *Mu'džemu-š-šujub*.

¹¹⁵⁹ Vidi: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 14/243; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 21; *El-E'alam*, 5/326; dr. Beššar Avvad Ma'ruf, predgovor u Zehebijevom kapitalnom djelu *Sijeru e'alami-n-nubela*, 1/14; Ahmed Re'fat el-Bedravi, predgovor u Zehebijevom djelu *Et-Tibbu-n-nebevi*, str. 15 (izdanje: *Daru Ihjai-l-ulum*, Bejrut, 1992. god.); Medždi es-Sejjid Ibrahim, predgovor u knjizi *Et-Tibbu-n-nebevi*, str. 5 (izdanje: *Mektebetu-l-Kur'an*, Kairo, bez godine izdanja) i Ali Muhammed el-Bedžavi, uvod u djelu *Mizanu-l-i'tidal*, hafiza Zehebija, 1/dal (izdanje: *Daru-l-fikr*).

¹¹⁶⁰ Pogledaj: dr. Beššar Ma'ruf, isti izvor, 1/15-16.

¹¹⁶¹ *El-E'alam*, 5/326; Ali M. el-Bedžavi, cit. djelo, 1/dal; Uvod u djelu *El-Kebair* imama Zehebija, str. 5 i Ahmed el-Bedravi, cit. izvor, str. 15.

Drugi njegov tetak, Ahmed b. Abdulganijj b. Abdulkafi el-Ensari ez-Zehebi (umro 700. god), poznatiji kao Ibnu-l-Harestani, učio je hadis i bio jedan od prenosilaca hadisa. Uz to je bio i hafiz Kur'ana i jedan od onih koji su ga stalno učili.¹¹⁶²

U takvoj porodičnoj atmosferi u kojoj se prožimala pobožnost sa učenjem i znanjem, rođen je i odrastao ovaj budući velikan islamske misli.

Od samih početaka života Zehebi se opredjeljuje za učenje. Prvo provodi četiri godine u mektebu kod Alauddina b. Muhammeda el-Halebija, a zatim uči kod šejha Mes'uda b. Abdullaha es-Salihija, kod koga dobro utvrđuje Kur'an i pred njim završava nevjerovatnih 40 hatmi!!!¹¹⁶³

Zehebi, još kao dječak, prisustvuje raspravama velikih intelektualaca.

Početak znanstvenog sazrijevanja

Kako je spomenuto, imam Zehebi zanimao se za nauku od svog djetinjstva. Međutim, njegov ozbiljniji angažman na tom planu započeo je u 18. god. života. Dva osnovna polja zanimanja bili su mu kiraeti i hadis.

Tako se 691. god. zapućuje čuvenom učenjaku u oblasti kiraeta Džemaluddinu ebu Ishaku Ibrahim b. Davudu el-Askelaniju, poznatijem kao El-Fadili, s ciljem usavršavanja u kiraetima, a nakon njega Ibrahimu b. Galiju el-Mukri'u ed-Dimiškiju, gdje savladava učenje Kur'ana na sedam kiraeta. Uz tu dvojicu učenjaka, Zehebi je sedam kiraeta usavršio slučajući učenjake poput: Ebu Abdullaha Muhammeda b. Dževhera et-Tel'aferija (umro 696.), Medžduddina ebu Bekra b. Muhammeda el-Mursija (umro 718.), Muveffikuddina (umro 695.), Šemsuddina ebu Abdullaha el-Halebija (umro 700.) i dr.

Hafiz Ez-Zehebi nije napunio ni dvadeset godina, a već je bio stručnjak u kiraetima, tako da ga je 693. god., njegov šejh Muhammed b. Abdulaziz Ebu Abdullah ed-Dimjati, koji je bio na

¹¹⁶² O tome, vidi: dr. Beššar Ma'ruf, cit. djelo, 1/17-18.

¹¹⁶³ Ovaj zanimljiv podatak pogledaj: dr Beššar Ma'ruf, isti izvor, 1/19.

smrtnoj postelji, ostavio da ga zamijeni na kiraetima koje je on predavao u Emevijskoj džamiji u Damasku.

Uz zanimanje za kiraete, Zehebi već u 18. god. intenzivno uči i hadis i hadiske znanosti i u toj oblasti će postati jedan od najvećih stručnjaka svih vremena.¹¹⁶⁴

Putovanja u potrazi za znanjem i učitelji

Imam Zehebi puno je putovao u potrazi za korisnim znanjem. On bi i više putovao da mu je to otac dozvoljavao, kako i sam navodi u biografiji o Ebu-l-Feredžu el-Bagdadiju i El-Iskenderaniju.¹¹⁶⁵

Otac mu je dozvolio stalna putovanja tek 693. god. kada je napunio 20 godina. Te godine otac je otputovao s njim u Halep, gdje su zajedno slušali hadis. Inače, njegov otac je uvjetovao da sa njim obavezno neko putuje i da nijedno putovanje ne traje dulje od četiri mjeseca! Tako je u Egipat 695. god. poslao sa njim brata po mlijeku, Davuda b. Ibrahima el-Attara, poznatog šafi'ijskog pravnika, osam godina starijeg od Zehebija.¹¹⁶⁶

Već od prvih putovanja Zehebi je puno naučio i iskoristio znanja i iskustva svojih učitelja. Od prvih značajnijih putovanja je njegov odlazak u Ba'lebek. U tom mjestu 693. god. Zehebi uči Kur'an po svim kiraetima pred poznatim šejhom El-Mevffikom en-Nesibijem (umro 695. god.). U istom mjestu sluša čuvenog muhaddisa Tadžuddina ebu Muhammeda el-Magribija el-Ba'lebekija (umro 696. god.).¹¹⁶⁷

Nakon toga, putuje u Halep gdje puno vremena provodi slušajući Alauddina el-Erminija el-Halebija, za koga Zehebi priznaje da je bio *divan učitelj, vanrednih vjerskih, duhovnih i intelektualnih osobina*.¹¹⁶⁸ Uz tog učenjaka sluša brojna predavanja od ostalih stručnjaka ovog znamenitog islamskog centra. Uz to, obilazi – kako tvrdi u svom poznatom djelu *Mu'džemu-š-šujub* – ostale centre u

¹¹⁶⁴ O ovim detaljima, vidi: isti izvor, 1/20-22.

¹¹⁶⁵ Navedeni izvor, 1/24.

¹¹⁶⁶ Provjeri: isto djelo, 1/25.

¹¹⁶⁷ Vidi: Ibnu-l-Džezeri, *Gajetu-n-nihaje*, 2/71.

¹¹⁶⁸ Es-Subki, *Tabekatu-š-šafi'ije*, 9/102.

Šamu tj. današnjoj Siriji, Palestini, Jordanu i Libanu: Homs, Hamu, Tripoli,¹¹⁶⁹ Kirk, Mu'are, Busru, Nabuls, Remlu, Kudus i Tebuk.¹¹⁷⁰

Zehebi je rano otputovao i u Egipat željan znanja i novih spoznaja. Prvog koga je od poznatih učenjaka slušao u Egiptu bio je Džemaluddin Ebu-l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Halebi, poznat pod imenom Ibnu-z-Zahiri (umro 696. god.). Pored njega uči pred Ebu-l-Me'alijem Ahmedom b. Ishakom el-Ebrekuhiem (umro 701. god.), šejhu-l-islamom, velikim mudžtehidom i vrhovnim kadijom Tekijjuddinom Ebu-l-Fethom Muhammedom b. Alijem, poznatijim kao Ibn Dekik el-Id (umro 702. god.), Šerefuddinom Abdulmu'minom b. Halefom ed-Dimjatijem (umro 705. god.) i dr.

Za vrijeme boravka u Egiptu, neko vrijeme provodi u Aleksandriji i sluša čuvenog Ebu-l-Hadždždadža Jusufa b. Hasana et-Temimija, Ebu-l-Hasana Ali b. Ahmeda el-Garafija, dok kiraete uči pred stručnjacima za ovu oblast, kao što su Šerefuddin Ebu-l-Husejn Jahja b. Ahmed b. es-Savvaf el-Džizami i Sadrudin Sahnun, pred kojim se specijalizira u Veršovom i Hafsinom kiraetu i to za samo 11 dana!!!¹¹⁷¹ Iz oblasti hadisa u ovom naučnom centru posebno saznaje od hadiskog stručnjaka Tadžuddina el-Husejnija el-Vasitija (umro 704. god.).

Imam Zehebi koristio je odlazak na hadž, pored ostalog, i za sticanje znanja. Kada je 698. god., pred samu smrt svoga oca, otišao na hadž, sa njim je išla i velika grupa njegovih učitelja i prijatelja. Među njima je tada bio Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulmuhsin, poznat po imenu Ibnu-l-Herrat el-Hanbeli (umro 728. god.), veliki muhaddis i predavač na *El-Mustansirijji*, koji je te godine boravio i držao predavanja u Damasku. Na tom putovanju Zehebi se puno okoristio druženjem sa ovim velikim muhaddisom. Uz njega, u Mekki, Medini, Mini, Arefatu i dr. mjestima, Zehebi je iskoristio prisustvo velikog broja islamskih stručnjaka da što više od njih nauči.¹¹⁷²

¹¹⁶⁹ Tripoli, o kome je ovdje riječ, nije glavni grad Libije, već istoimeni grad u današnjem Libanu.

¹¹⁷⁰ dr. Beššar Ma'ruf, nav. izvor, 1/25-26.

¹¹⁷¹ Vidi: El-Bedžavi, Isti izvor, 1/ha i dr. B. Ma'ruf, isti izvor, 1/27-30.

¹¹⁷² O ovome opširnije: dr. B. Ma'ruf, cit. djelo, 1/31.

Njegovo zanimanje za brojne znanosti bilo je uočljivo. Ipak, najviše se usredsredio i usmjerio u oblasti hadisa i hadiskih disciplina.

Učenjaci koji su na njega najviše ostavili traga bili su: Džemaluddin ebu-l-Hadždžadž Jusuf b. Abdurrahman el-Mizzi (umro 742. god.), Tekijuddin Ahmed b. Abdulhalim, poznatiji kao Ibn Tejmije (umro 728. god.) i Alemuddin ebu Muhammed Kasim b. Muhammed el-Birzali (umro 739. god.). S njima se družio tokom čitavog života. Oni su mu bili i učitelji i prijatelji.

Čovjek koji je najviše učinio da Zehebi zavoli hadis bio je Alemuddin el-Birzali.

Ibn Tejmije je najviše uticao na Zehebija u oblasti akaida. Zehebi, iako je bio šafiljskog, a Ibn Tejmije, hanbelijskog mezheba, i mada se često razilazio sa njim u nekim pitanjima, izuzetno ga je volio, respektirao i smatrao ga najvećim učenjakom tog vremena!¹¹⁷³

Ako se uzme u obzir činjenica da je hafiz Ez-Zehebi slušao 1.300 učitelja i od njih apsorbirao znanje, onda se nije čuditi što je postao učenjak enciklopedijskog znanja, osoba koja je iza sebe ostavila ogroman broj učenika i stotine djela, koja su i danas nezaobilazna literatura iz brojnih naučnih disciplina!

Angažiranost u obrazovnim institucijama

Nakon sticanja vanrednog znanja imam Zehebi počinje to znanje i drugima približavati. Prva dužnost sa koje je mogao svoje znanje realizirati bilo je mjesto hatiba u jednoj džamiji u blizini Damaska, koju obavlja od 703. do 718. god. Smatra se da je tada napisao svoja najbolja djela.

Hafiz Ez-Zehebi 718. god. postaje profesor na poznatoj hadiskoj školi *Daru-l-hadis*, nakon smrti svoga učitelja šejha Kemaluddina Ahmeda b. Muhammeda el-Vailija, koji je bio 33

¹¹⁷³ Pogledaj opširnije: cit. izvor, 1/35-38.

godine predavač na toj obrazovnoj instituciji. U ovoj hadiskoj školi Zehebi je i stanovao i na njoj ostao sve do svoje smrti.¹¹⁷⁴

Nakon smrti svog šejha Šihabuddina Ahmeda b. Džehbela, 729. god., imam Zehebi počinje predavati i na poznatoj hadiskoj školi *Zahirijja*.¹¹⁷⁵

Deset godina nakon toga, 739. god., nakon smrti svog uvaženog učitelja Alemuddina el-Birzalija, Zehebi počinje voditi brigu o poznatoj hadiskoj školi *Nefisijja*, gdje je bio i predavač.

Osnivanjem škole za Kur'an i hadis, poznate kao *Tenkizijja*, Zehebi preuzima odsjek za hadis i njime rukovodi.

Među hadiskim školama koje je Zehebi nadgledao, njima rukovodio i predavao još su i *Fadilijja* i *Urvijja*.

Značajno je napomenuti da ga je u školi *Turbe Ummi Salih* (nakon Zehebijeve smrti), naslijedio čuveni Ibn Kesir, hafiz hadisa i poznati mufessir.¹¹⁷⁶

Njegovo mjesto u naučnim krugovima

Njegov znanstveni opus najbolje se primjećuje kroz brojna pisana djela, koja su imala i imaju ogroman broj čitalaca, koji ih koriste sve do danas kao nezaobilaznu literaturu u raznim naučnim disciplinama.

Uz brojna djela koja je napisao, on je skratio i niz značajnih, ali opširnih djela, i, na taj način, učinio ih privlačnijim i prijemčivijim za čitaoce i istraživače. Značajno je napomenuti da ta djela Zehebi nije samo skratio, nego je dodavao ono što je neophodno, ispravljao potkradene greške i činio brojne zahvate koji će učiniti da djelo bude zanimljivije i korisnije.

Veliki broj pohvala na račun ovog velikana zabilježen je u islamskoj literaturi, od priznanja Ibn Hadžera el-Askalanija, da je

¹¹⁷⁴ O tome pogledaj: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 14/96.

¹¹⁷⁵ Ovu obrazovnu instituciju je utemeljio Zahir el-Bundekadari 676. god. Danas je u ovoj zgradi smještena poznata Nacionalna biblioteka u Damasku, sa istim nazivom *Zahirijja*.

¹¹⁷⁶ Opširnije o ovome: dr. Beššar Ma'ruf, isti izvor, 1/42-43.

Zehebi osoba koja je u svom vremenu najviše napisala,¹¹⁷⁷ a to zbog toga, kako on navodi, što je Zehebi pijući zemzem-vodu molio Allaha da mu podari dobro pamćenje, oštroumnost i inteligenciju, preko njegovog učenika Saladuddina es-Safedija, koji tvrdi da Zehebi nije imao statičnost i suhoparnost većine muhaddisa, već je snagom svoje inteligencije dublje pronicao u hadis!¹¹⁷⁸ Zatim, preko svog učenika Ibn Kesira koji ga definira kao: *velikog hafiza hadisa, historičara islama i predvodnika muhaddisa, sa kojim je udaren pečat učiteljima i hafizima hadisa!*¹¹⁷⁹ do njegovog učenika Es-Subkija, koji tvrdi da je Zehebi muhaddis svog vremena i učenjak kojeg niko u to vrijeme nije nadmašio!¹¹⁸⁰

Veliki je broj učenjaka koji su toliko epiteta uputili na adresu ovog velikana da ih je, zbilja, nemoguće nabrojiti.¹¹⁸¹

Djela

Rijetki su učenjaci u svijetu koji su napisali toliko djela koliko je napisao ovaj velikan. Ovom prilikom navešćemo samo neka:

I – Iz oblasti kiraeta:

- 1.- *Et-Tevihatu fi ilmi-l-kira'ati.*

II – Iz oblasti hadisa:

- 2.- *El-Mustedrek ala Mustedrek el-Hakim,*
- 3.- *El-Erbe'une-l-buldanijje,*
- 4.- *Es-Selasune-l-buldanijje,*
- 5.- *El-Kelamu ala hadisi-t-tajri,*
- 6.- *Turuku ehadisi-n-nuzuli,*

¹¹⁷⁷ Dr. Beššar Ma'ruf, cit. djelo, 1/52.

¹¹⁷⁸ Es-Safedi, *El-Vafi bi-l-vefejat*, 2/163.

¹¹⁷⁹ *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 14/243.

¹¹⁸⁰ Vidi: *Et-Tabekatu-š-šafi'ijje*, 9/100-101.

¹¹⁸¹ Ko želi više o tome saznati, neka pogleda uvod u njegov *Sijeru e'alami-n-nubela* od dr. Beššara Ma'rufa, 1/46-72.

7.- *El-Mukizatu fi ilmi mustalehi-l-hadisi,*

8.- *Menijjetu-t-talibi lie'azzi-l-metalib.*

III – Iz Oblasti akaida:

9.- *Ehadisu-s-sifati,*

10.- *Er-Risaletu-ḡ-zehebije ila Ibn Tejmijje,*

11.- *El-Aršu,*

12.- *El-Kebairu,*

13.- *Ma ba'de-l-mevti,*

14.- *Džuz'un fi-š-šefa'ati.*

IV – Iz oblasti Usulu-l-fikha:

15.- *Mes'eletu-l-idžtiḡad,*

16.- *Mes'eletu-l-haberi-l-vahidi.*

V – Iz oblasti šerijatskog prava:

17.- *Fadailu-l-hadždži ve ef'alibi,*

18.- *El-Libas,*

19.- *El-Vür,*

20.- *Hukuku-l-džari.*

VI – Iz oblasti rekaika:

21.- *Džuz'un fi mehabbeti-s-salihin,*

22.- *Zikru-l-vildan,*

23. - *Du'au-l-mekrub.*

VII – Iz oblasti tariha i biografija:

- 24.- *Abbaru kudati Dimišk,*
- 25.- *El-I'lam bivefejati-l-e'alam,*
- 26.- *Tarihu-l-islam,*
- 27.- *Tezkiretu-l-huffaz,*
- 28.- *Duvelu-l-islam,*
- 29.- *Sijeru e'alami-n-nubela',*
- 30.- *Tabekatu-š-šujub,*
- 31.- *Mu'džemu-š-šujub,*
- 32.- *El-Mugni fi-d-du'afai,*
- 33.- *Mizanu-l-i'tidal.*

VIII – Iz oblasti biografija pojedinaca:

- 34.- *Terdžemetu ebi Hanife,*
- 35.- *Terdžemetu Ahmed b. Hanbel,*
- 36.- *Terdžemetu-š-Šafi'i,*
- 37.- *Terdžemetu Malik b. Enes,*
- 38.- *Es-Siretu-n-nebevije,*
- 39.- *Abbaru Ummi-l-mu'minine Aiša,*
- 40.- *Menakibu-l-Buhari.*

IX – Iz ostalih oblasti:

- 41.- *Et-Temessuku bi-s-sunen,*
- 42.- *Et-Tibbu-n-nebevi,*
- 43.- *Džuz'un fi fadli Ajeti-l-kursi.*

X – Skraćene verzije velikih djela:

- 44.- *Tehzibu tehzibi-l-kemali fi esmai-r-ridžali,*
- 45.- *Muhtesaru Tarihi Bagdad, Hatiba el-Bagdadija,*
- 46.- *Muhtesaru Tarihi Dimišk, Ibn Asakira,*
- 47.- *Muhtesaru El-Mustedrek ale-s-sahibajni,*
- 48.- *Muhtesaru Tuhfeti-l-ešraf, bima'rifeti-l-atraf, El-Mizzija,*
- 49.- *Muhezžebu-s-Suneni-l-kubra, Bejhekija,*
- 50.- *El-Munteka min Mu'džemeji-t-Taberani: El-Evsat ve-l-Kebir.*¹¹⁸²

Dr. Beššar Ma'ruf poimenice spominje 215 djela koja je napisao imam Zehebi. Ta brojka sasvim dovoljno govori o plodnom spisateljskom djelu ovog velikana.

Smrt

Imam Zehebi je pred kraj života dobro oslabio. Posebno je imao problema sa vidom. U islamskim izvorima navodi se da je oslijepio 741. god. Tako je posljednjih sedam godina prestao pisati djela, ali je, zato, i dalje bio aktivan u predavanjima i usmenom prenošenju znanja na svoje učenike.

Umro je u Turbetu Ummi Salih, hadiskoj školi u kojoj je dugo godina predavao, 748. god. po Hidžri, odnosno 1348. god. po rođenju Isa, a.s. Ukopan je na Babu-s-sagiru u Damasku.¹¹⁸³

¹¹⁸² O njegovim djelima vidi: *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 21; *El-E'alam*, 5/326; *El-Bedžavi*, cit. djelo, 1/ZA; dr. B. Ma'ruf, nav. izvor, 1/75-90 i dr.

¹¹⁸³ Vidi o tome: *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 14/243; *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 21; Uvod u *El-Kebair*, str. 5; dr. B. Ma'ruf, cit. djelo, 1/73 i *Ali el-Bedžavi*, nav. izvor, 1/vav.

IBN KESIR

701./1302. – 774./1373.

Ibn Kesir je bio veliki hafiz hadisa. Isticao se svojom memorijom i inteligencijom. Uz brojna djela iz oblasti hadisa i hadiskih znanosti napisao je i čuveni komentar Kur'ana, koji se svrstava među najbolje tefsire do sada napisane. Pored toga, bio je vanredni poznavalac šerijatskog prava i historije.

Njegovo ime je Ebu-l-Fida' 'Imaduddin Isma'il b. Omer b. Kesir b. Dav' b. Kesir b. Dir'¹¹⁸⁴ el-Kureši el-Busrevi ed-Dimiški.¹¹⁸⁵

Rođen je 701/1302. god.¹¹⁸⁶ u jednom selu u blizini Busre, sjeverno od Damaska, u Šamu.¹¹⁸⁷

Otac mu je bio hatib u Busri. Umro je kada je Ibn Kesir ušao u četvrtu godinu života.¹¹⁸⁸ Brigu o njemu tada je preuzeo njegov brat, šejh Abdulvehhab, od koga se puno okoristio. On mu je, ustvari, bio i prvi učitelj. Sedamsto šeste god. po Hidžri on seli sa svojim bratom u Damask, gdje nastavlja izučavanje islamskih znanosti.¹¹⁸⁹

Učitelji i učenici

Hafiz Ibn Kesir još od ranog djetinjstva marljivo uči i obilazi najpoznatije šejhove toga vremena, kako bi asporbirao što više znanja iz raznih oblasti i disciplina. Ipak, najviše vremena proveo je u Damasku, gdje je najviše i naučio.

Njegovu žarku želju za učenjem i memoriranjem najbolje ilustrira Ibnu-l-'Imad el-Hanbeli ed-Dimiški, koji navodi da je Ibn

¹¹⁸⁴ Šejh Muhammed Abdurrezzak Hamza u predgovoru djela: *El-Ba'isu-l-hasis šerh Ihtisaru 'ulumu-l-hadis*, Ahmeda Muhammeda Šakira, spominje umjesto *Dir'* ime *Zer'*. (Vidi: cit. djelo, str. 23.)

¹¹⁸⁵ O njegovom imenu pogledaj: Muhammed b. Dža'fer el-Kettani, *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 175; Hajruddin ez-Zirikli, *El-E'alam*, 1/320; Abdulkadir el-Arnaut u uvodu Ibn Kesirovog *Tefsira*, 1/15 Ahmed Abdulvehhab Futejh, uvod u djelu *El-Bidaje ve-n-nihaje* Ibn Kesira, 1/džim.

¹¹⁸⁶ Doduše historičari se razilaze u godini njegovog rođenja. Tako neki smatraju da je Ibn Kesir rođen 700. godine među kojima je i naš Mehmed-ef. Handžić. (Vidi: *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, str. 58.)

¹¹⁸⁷ Šejh Muhammed Abdurreazzak Hamza, nav. izvor, str. 23.

¹¹⁸⁸ Mr. Ahmed Adilović, *Ibn Kesir, Novi horizonti*, br. 18, februar 2001. god, str. 22.

¹¹⁸⁹ Vidi: Šejh Abdulkadir el-Arnaut u uvodu Ibn Kesirovog *Tefsira* 1/15, izdanje: *Mektebetu daru-s-salam*, Rijad i *Mektebetu daru-l-fijha'*, Damask, 1994. god.

Kesir naučio napamet djelo *Et-Tenbih* i Ibnu-l-Hadžibov *El-Mubtesar* sa 18 godina.¹¹⁹⁰

Ibn Kesir slušao je brojne učitelje. Izdvojicemo samo neke:

1. Behauddin el-Kasim b. Asakir (umro 723. god. po H.), najpoznatiji muhaddis Šama i autor brojnih djela iz raznih disciplina, a posebno hadisa i hadiskih znanosti;

2. Šejh Džemaluddin Jusuf b. Zekijj el-Mizzi (umro 742.god. po H.), autor poznatog djela *Tehzibu-l-kemal*. Uz njega je puno boravio i izuzetno dobro iskoristio njegovo zavidno znanje. Značajno je naglasiti da se hafiz Ibn Kesir oženio njegovom kćerkom, pa je i to bio razlog više, njegovoj prisnijoj vezi sa ovim islamskim učenjakom.

3. Burhanuddin Ibrahim b. Abdirrahman el-Fezari, poznatiji kao Ibnu-l-Ferkah (umro 729.god). Pred njim je učio šerijatsko pravo.

4. Ahmed b. ebi Talib, poznatiji kao Ibnu-š-Šahne iz Hidžaza (umro 730. god.). Ovaj velikan živio je preko stotinu godina.

5. Šejhu-l-islam Tekijjuddin Ahmed b. Abdulhalim b. Tejmijje (umro 728. god.). Brojni autori primjećuju da se Ibn Kesir, ipak, najviše okoristio znanjem ovog vanrednog učitelja. Kada je Ibn Tejmijje imao problema, to se odrazilo i na Ibn Kesira, kao jednog od njegovih najboljih i najmarljivijih učenika.

6. Hafiz Šemsuddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehabi (umro 748. god.), autor brojnih djela iz različitih islamskih disciplina, a posebno hadisa i hadiskih znanosti. Od njega je Ibn Kesir posebno puno naučio u oblasti hadiskih disciplina.

7. Ishak b. Jahja el-Amidi, šejh zahirija (umro 725. god.).

8. Muhammed b. Zerrad,

9. Ibnu-š-Širazi,

10. Isa b. el-Mut'im,

11. Ebu Musa el-Karafi,

¹¹⁹⁰ Uporedi: Ahmed Abdulvehhab Futejh u uvodu Ibn Kesirovog djela *El-Bidaje ve-n-nihaje*, 1/dal; izdanje: *Daru-l-hadis*, Kairo, 1993. god.

12. Ebu-l-Feth ed-Debusi,

13. Ali b. Omer el-Vani, i dr.¹¹⁹¹

S obzirom na vanredno pamćenje i vrlo veliki autoritet među muslimanima, brzo je postao izvor na kojeg su upućivani oni koji traže znanje. Utjecao je na brojne učenjake svoga vremena. Mnogi od njih su bili njegovi marljivi učenici. Među njima posebno se ističe Ibn Hadždži, koji tvrdi da se nikada nije sastao sa Ibn Kesikom a da nešto novo nije naučio.¹¹⁹²

Učenjaci o Ibn Kesiru

Njegovu učenost, poslovičnu memoriju i vanrednu inteligenciju isticali su svi islamski učenjaci. Uz brojna postignuća u raznim islamskim disciplinama, posebno se isticao u tefsiru, hadisu i historiji. Tako dr. Muhammed Husejn ez-Zehebi ističe: *Ibn Kesir dostigao je veoma zavidan nivo u oblasti znanosti, što mu potvrđuju učenjaci, a posebno se isticao u tefsiru, hadisu i historiji.*¹¹⁹³ Njegov učenik, Ibn Hubejb tvrdi da mu nije bilo premca u te tri naučne grane.¹¹⁹⁴

Poznati islamski historičar Ebu-l-Mehasin Tagri Berdi, takođe, to potcrtava dodajući i šerijatsko pravo kao poseban domen njegovog zanimanja, pa kaže: *Ibn Kesir se posebno istakao u fikhu, tefsiru i hadisu. A zatim dodaje: Mnogo je sakupljao i pisao, a uz to je poučavao druge i prenosio im to znanje. Bio je vanredan ekspert u hadisu, tefsiru, fikhu, arapskom jeziku i dr. znanostima. Izdavao je fetve i poučavao druge sve dok ga nije smrt zadesila – Allah mu se smilovao!*¹¹⁹⁵

¹¹⁹¹ O njegovim šejhovima pogledaj sljedeće izvore: dr. Muhammed Husejn ez-Zehebi, *Et-Tefsiru ve-l-mufesssirun*, 1/242 (izdanje 1976.god.); Šejh Abdulkadir el-Arnaut, cit. djelo, 1/15; šejh Muhammed Abdurrezzak Hamza, cit. djelo, str. 24; Ahmed Abdulvehhab Futejh, cit. djelo, 1/dal; Uvod u Ibn Kesirovom *Tefsiru*, str. 13 (izdanje: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, Sarajevo, 2000.) i mr. Ahmed Adilović, cit. članak, str. 22.

¹¹⁹² Uvod u Ibn Kesirov *Tefsir*, str. 14 (izdanje na bosanskom jeziku).

¹¹⁹³ *Et-Tefsiru ve-l-mufesssirun*, 1/243.

¹¹⁹⁴ Provjeri: Isti izvor, isti tom i strana.

¹¹⁹⁵ Šejh Abdulkadir el-Arnaut, cit. djelo, 1/15. Uporedi, takođe: Predgovor Ibn Kesirovom *Tefsiru* na bosanskom jeziku, str. 14 i mr. Ahmed Adilović, spomenuti članak, str. 23.

U *Bedru-t-tali*, biografiji hafiza Ibn Kesira, spominje se da se isticao u fikhu, tefsiru, hadisu, gramatici i dr. znanostima. Bio je muftija i predavač i napisao je veliki broj vanredno korisnih djela, od kojih je najpoznatiji poznati *Tefsir*, koji sadrži srž svih ranijih tefsira. U njemu je prenio razna mišljenja i predaje i sve to krunisao svojim najljepšim i najkorisnijim napomenama. Njegov je tefsir, zasigurno, kako se navodi u ovoj biografiji, jedan od najboljih tefsira.¹¹⁹⁶

Poznati hafiz hadisa i njegov učitelj Ez-Zehebi s velikim respektom govori o ovom velikanu islamske misli. On kaže: *On je bio imam, muftija, vrsni muhaddis, vješti fakih, mufessir koji izvanredno poznaje tefsire. Napisao je mnogo korisnih djela!*¹¹⁹⁷

Čuveni hafiz Ibn Hadžer el-Askalani o njemu kaže: *Bavio se hadiskom naukom, napisao tefsir i počeo pisati veliko djelo u fikhu koje nije završio. Napisao je historijsko djelo El-Bidaje ve-n-nihaje/Početak i kraj, napisao biografiju najznačajnijih učenjaka šafi'ijskog mezheba... Učio je pred Ibn Tejmiyyom i neuobičajeno ga zavolio zbog čega je imao i velikih problema. Imao je izrazito jako pamćenje i volio se na lijep način šaliti. Njegova su djela, još za njegova života, bila poznata u čitavom islamskom svijetu a poslije njegove smrti mnogi su se njima okoristili!*¹¹⁹⁸

Ed-Davudi u djelu *Tabekatu-l-mufessirin*, kako navodi dr. ez-Zehebi, kaže da je *Ibn Kesir bio paradigma svim ostalim učenjacima i hafizima hadisa!*¹¹⁹⁹

Zaključujući doprinos Ibn Kesira u raznim islamskim disciplinama i navodeći njegov vanredni znanstveni opus, dr. Ez-Zehebi zaključuje: *Ibn Kesirov znanstveni opus doći će do izražaja tek kada se pročita njegov tefsir ili njegova historija. Ta dva djela spadaju među najbolja i najvrednija djela koja su ljudi uopće napisali!*¹²⁰⁰

¹¹⁹⁶ Predgovor Ibn Kesirovom *Tefsiru* na bosanskom jeziku, str.

¹¹⁹⁷ Prethodni izvor, str. 13.

¹¹⁹⁸ Isti izvor, str. 13. Takođe, uporedi: šejh Abdulkadir el-Arnaut, cit. djelo, 1/15.

¹¹⁹⁹ *Et-Tefsiru ve-l-mufessirun*, str. 242.

¹²⁰⁰ Cit. izvor, str. 243.

Djela

Hafiz Ibn Kesir bio je veoma plodan pisac. Napisao je brojna djela koja su postala nezaobilazan izvor muslimanima sve do današnjeg dana. Naime, njegova brojna djela se i danas štampaju i temeljna su literatura iz različitih islamskih disciplina brojnim istraživačima i zaljubljenicima u islamske znanosti. Zbog ograničenosti prostora spomenućemo samo neka:

1. *Tefsiru-l-Kur'ani-l-'azim*. Ovo djelo predstavlja, po mnogima, jedan od najboljih komentara Kur'ana. Djelo je štampano više puta. Skraćena verzija ovog djela, hvala Allahu, prevedena je i štampana i na našem jeziku.¹²⁰¹

2. *El-Bidaje ve-n-nihaje*. Značajno djelo iz historije. U njemu autor u 16 dijelova i 8 velikih tomova¹²⁰² govori, na temelju Kur'ana i sunneta, o stvaranju svijeta, o poslanicima od Adema, a.s, do Muhammeda, s.a.v.s, i o periodu sve do 767. god. po Hidžri.¹²⁰³

3. *Et-Takmilu fi ma'rifeti-s-sikati ve-d-du'afai ve-l-medžahili*. Ovo djelo je plod djela njegove dvojice učitelja hafiza El-Mizzija i hafiza Ez-Zehibija. *Tehzibu-l-kemali fi esmai-r-ridžali* i *Mizanu-l-i'tidali fi nagdi-r-ridžali* sa Ibn Kesirovim korisnim dodacima koji tretiraju povredivost i nepovredivost prenosilaca hadisa.

4. *El-Hedju ve-s-sunenu fi ehadisi-l-mesaniđi ve-s-suneni*. Djelo je poznato i pod imenom *Džami'u-l-mesaniđi* i predstavlja kombinaciju hadiskih zbirki *El-Kutubu-s-sitte*, *Musned Ahmeda b. Hanbela*, *El-Bežžara*, *Ebu Ja'la el-Mevsilija* i *Ibn ebi Šejbe*. Ovo djelo je Hafiz klasificirao prema fikhskim poglavljima.

¹²⁰¹ Ovu skraćenu verziju sačinio je Muhammed Nesib er-Rifa'i. Prevela ju je grupa autora sa arapskog na bosanski jezik. Djelo je, u izdanju Visokog saudijskog komiteta za pomoć narodu BiH, štampano u Sarajevu, 2000. god.

¹²⁰² Prema izdanju izdavačke kuće *Daru-l-hadis*, Kairo, 1993. god.

¹²⁰³ Dio ovog obimnog djela govori o poslanicima i kod nas je prevedeno pod nazivom: *Kazivanje o vjerovjesnicima*, u prijevodu mr. Ahmeda Adilovića a u izdanju AIO, Zenica, 1999. god.

5. *Muhtesaru 'ulumi-l-hadis*. To je, ustvari, skraćena verzija Ibn Salahove *Mukkaddime* iz domena hadiske terminologije i teorije hadisa.¹²⁰⁴

6. *Šerhu Sabihi-l-Buhari*. Komentar na *Sabih* imama Buharija. Na žalost, ovo djelo nije dovršio.

7. *Musnedu-š-šejhajn*. Ibn Kesir u ovom djelu, koje ima tri toma, donosi hadise koje prenose Ebu Bekr i Omer, r.a, od Allahovog Poslanika, s.a.v.s, a tretiraju propise i razne fetve.

8. *Muhtesaru-l-medhali*. Ovo je djelo, ustvari, skraćena verzija poznatog djela *El-Medhalu ile-s-Sunen* imama el-Bejhekija.

9. *Tabridžu ehadisi-t-tenbih*. U ovom djelu Hafiz obrađuje hadise u poznatom šafi'ijском djelu *Et-Tenbih*.

10. *Tabridžu ehadisi Muhtesar Ibnu-l-Hadžib*. Ovdje obrađuje hadise navedene u šafi'ijском djelu *Muhtesaru-l-Hadžib*.

11. *Ehadisu-t-tevhidi ve-r-reddi 'ale-š-širki*. Djelo u kojem Hafiz navodi hadise koji su u vezi s akaidom.

12. *Tabekatu-š-šafi'ije*. Obzirom da je imam Ibn Kesir pripadao šafi'ijском mezhebu čini se sasvim prirodnim što je sačinio i ovo značajno djelo u kojem je naveo biografije svih velikih šafi'ijских pravnikā i mislilaca.

13. *Menakibu-š-Šafi'i*. Biografija imama Šafije sa njegovim brojnim vrlinama i kvalitetima.

14. *El-Kevakibu-d-derari*. Djelo iz historije.

15. *Šemailu-r-Resuli ve delailu nubuvvetihi ve fadailihi ve hasaisihi*. Djelo koje tretira osobine, vrijednosti i specifičnosti posljednjeg Allahovog poslanika Muhammeda, s.a.v.s.

16. *Ihtisaru-s-sireti-n-nebevijeti*. U njemu Ibn Kesir piše o događajima iz predislamskog doba, za vrijeme pojave islama, sa posebnim naglaskom na biografiju Allahovog Poslanika, s.a.v.s.

¹²⁰⁴ Ovo djelo je izvanredno komentirao poznati egipatski muhaddis šejh Ahmed Muhammed Šakir i nazvao ga *El-Ba'isu-l-hasisi fi šerhi Muhtesari 'ulumi-l-hadisi*. Djelo je štampano i do danas je doživjelo više izdanja.

17. *El-Ahkamu-l-kebire*. Djelo tretira šerijatskopravnu građu.

18. *Kitabu-l-ahkam*. Veliko djelo iz oblasti šerijatskog prava. Nažalost, nije ga uspio dovršiti. Obrađujući fikhska pitanja u ovom djelu stigao je do hadždža.

19. *Risale fi-l-džihad*. Djelo koje tretira borbu na Allahovom putu. U nekim izvorima ovo djelo se spominje pod imenom *El-Idžihad fi talebi-l-džihad*.¹²⁰⁵

20. *Kitabu-s-sima'*. Ovo djelo navodi Hadži Halifa u svom *Keşfu-ş-şunun*.¹²⁰⁶

Doprinos hadiskoj znanosti

Ako se analiziraju djela ovog islamskog velikana dolazi se do zaključka, da je i pored izvanrednog komentara Kur'ana, koji, na neki način, sva druga djela baca u sjenu, Ibn Kesir, ipak, najviše napisao iz oblasti hadisa i hadiskih znanosti. Uz to je bio briljantni znalac hadisa. Posebno je bila prepoznatljiva njegova memorija, što je bila, svakako, neophodna karakteristika svih velikana ove znanosti. Pogledate li naprijed navedena njegova djela primjetićete da je polovina tih djela iz oblasti hadisa i hadiske znanosti, a preostala njegova djela su iz raznih drugih islamskih oblasti, što eksplicite, upućuje na to da je hadis njegova uža specijalnost.

Njegov Tefsir obiluje hadisima i, s pravom, se može koristiti kao validan izvor u hadiskoj oblasti, budući da hadise u ovom djelu navodi sa potpunim lancem prenosioca.

Da o njemu nemamo nikakvih drugih tragova osim njegove titule hafiza hadisa dovoljno bi nam govorilo o njemu kao

¹²⁰⁵ Vidi: šejh Abdulkadir el-Arnaut, cit. djelo, 1/17. Mr. Ahmed Adilović u već citiranom tekstu navodi ga kao zasebno djelo, što je, najvjerovatnije, rezultat spominjanja jednog te istog djela različitim imenima. (Vidi: cit. članak, str. 24).

¹²⁰⁶ Opširnije o njegovim djelima pogledaj: *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 175, 195, 210 i 215; Hajruddin ez-Zirikli, *El-E'alam*, 1/320; šejh Abdulkadir el-Arnaut, cit. izvor, 1/16-17; Ahmed Abdulvehhab Futejh, spom. djelo, 1/ha-vav; šejh Muhammed Abdurrezzak Hamza, cit. izvor, str. 25-27, Predgovor u *Tefsiru* Ibn Kesira na bosanskom jeziku, str. 14 i mr. Ahmed Adilović, spom. članak, str. 23-24.

vrhunskom stručnjaku iz ove oblasti. Svi autori koji su o njemu pisali to naglašavaju.

O njegovom vanrednom poznavanju hadisa i hadiskih znanosti svjedoči njegov učenik Ibn Hadždži, koji o njemu kaže: *Od svih učenjaka koji su živjeli u naše vrijeme on je bio najbolji poznavalac teksta hadisa i njegove vjerodostojnosti, što su posvjedočili i njegovi kolege i učitelji. Iako sam često bio njegov gost, uvijek sam se okoristio njegovim znanjem!*¹²⁰⁷

Ibnu-l-'Imad el-Hanbeli, autor poznatog djela *Šežeratu-ž-žeheb* ističe: *Hafiz Ibn Kesir imao je veoma veoma jako pamćenje a vrlo malo je zaboravljao... Bio je veoma plodan muhaddis.*¹²⁰⁸

Ibn Hadžer el-Askalani za njega tvrdi da se *bavio hadiskom znanostju*; hafiz Ez-Zehebi ga ističe kao *vrsnog muhaddisa*, a šejh Ebu Abdullah ed-Dimiški (umro 842. god. po H.) za njega kaže da je bio *provjereni muhaddis.*¹²⁰⁹

Hafiz Es-Sujuti kaže za Ibn Kesira da je bio muhaddis fakih, koji se bavio fikhom kroz hadis. On, takođe, ističe: *Ibn Kesir je bio stručnjak u oblasti hadiskih znanosti, raspoznavanju autentičnih hadisa od onih koji to nisu, raspoznavanju nedostataka u lancu prenosilaca i pouzdanosti njihovih prenosilaca!*¹²¹⁰

Ovih nekoliko navoda sasvim je dovoljno da se utvrdi njegovo zanimanje za hadis, kao i njegova vanredna učenost u ovoj oblasti.

Smrt

Hafiz Ibn Kesir umro je u Damasku, u gradu u kojem je i proveo najveći dio svoga plodonosnog života, 774/1373. godine, u 74. god. života.¹²¹¹ Osljepio je, kako navodi Ibn Hadžer el-

¹²⁰⁷ Šejh Abdulkadir el-Arnaut, cit. djelo, 1/16; šejh Muhammed Abdurrezzak Hamza, cit. djelo, str. 25 i mr. Ahmed Adilović, cit. članak, str. 23.

¹²⁰⁸ Ahmed Abdulvehhab Futejh, cit. djelo, 1/ha; šejh Abdulkadir el-Aranaut, cit. djelo, 1/16 i predgovor Ibn Kesirovom *Tefsiru* na bosanskom jeziku, str. 14.

¹²⁰⁹ Vidi: Predgovor bosanskom izdanju Ibn Kesirovog *Tefsira*, str. 13-14.

¹²¹⁰ Isti izvor, str. 13.

¹²¹¹ *El-E'alam*, 1/320 i *Et-Tefsiru ve-l-mufessirune*, str. 242.

Askalani, pred kraj života.¹²¹² Ukopan je pored svog najistaknutijeg učitelja Šejhu-l-islama Ibn Tejmije.¹²¹³

¹²¹² Šejh Muhammed Abdurrezzak Hamza, cit. djelo, str. 27.

¹²¹³ Dr. Muhammed Husejn ez-Zehebi, cit. djelo, str. 242 i mr. Ahmed Adilović, cit. članak, str. 22.

IBN HADŽER EL-ASKALANI

773./1372. – 852./1449.

Ibn Hadžer je jedan od najvećih učenjaka hadisa u historiji. Autor stotina knjiga iz različitih oblasti, a posebno hadiskih disciplina. Gotovo da nema ni jednog segmenta u hadiskoj znanosti u kojem on nije napisao nezaobilazno djelo, koje će postati izvor za sve generacije do današnjeg dana!

Njegov *Fethu-l-Bari* na 8.890 stranica najbolji je komentar Buharijinog *Sabiha*.

Njegovo puno ime je Ebu-l-Fadl Šihabuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Mahmud b. Ahmed el-Kinani el-Askalani el-Misri eš-Šafi'i, poznatiji kao *Ibn Hadžer*.¹²¹⁴

Ibn Hadžer ime je dobio po pripadnosti porodici Hadžer, jer je, prema imamu Es-Sehaviju, *hadžer* titula za neke od njegovih predaka. *El-Kinani* označava pleme iz kojeg potiče ovaj velikan, *El-Askalani* je dobio po Askalanu, mjestu u Palestini, odakle potiču njegovi preci, *El-Misri* po Egiptu u kojem je rođen, a *Eš-Šafi'i* po pripadnosti šafi'jskoj pravnoj školi.¹²¹⁵

Rođen je 773. godine po Hidžri, odnosno 1372. godine po rođenju Isaa, a.s, u Egiptu.¹²¹⁶

Djetinjstvo i početak intelektualnog sazrijevanja

Ibn Hadžer djetinjstvo je proveo kao jetim. Otac mu je umro kada je imao samo četiri godine, a majka još i ranije. Brigu o njemu tada preuzima Zekijjuddin el-Harubi, u to vrijeme jedan od velikih egipatskih trgovaca.

Sa pet godina Ibn Hadžer počinje pohađati mekteb i tu uči osnove vjere, a već sa devet godina, pred šejhom Sadruddinom es-Siftijem, postaje hafiz Allahove Knjige. Kao dvanaestogodišnjak je u Haremi-šerifu u Mekki, za vrijeme ramazana 805. godine, klanjao kao imam teravih-namaz sa hatmom.

Uz Kur'an i njegovo učenje zavolio je, još kao dječak, kiraete, fikh, arapski jezik i književnost. Vrlo rano naučio je napamet poznata djela: *Umdetu-l-ahkam*, hafiza El-Makdisija, *El-Elfiija fi*

¹²¹⁴ O njegovom imenu vidi: *Er-Risaletu-l-mustatirife*, str. 162; *El-E'alam*, 1/178; *Hedju-s-sari*, uvod u Ibn Hadžerov *Fethu-l-bari*, str. 5; *El-Isabe fi temjizi-s-sahabe*, 1/2; *El-Isti'dad li jevmi-l-mi'ad*, str. 1; dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, predgovor Ibn Hadžerovom djelu *Ithafu-l-mehere bi-l-fevaidi-l-mubtekere min atrafi-l-ašere*, 1/19 i Ganim b. Abbas Ganim, uvod u Ibn Hadžerovom djelu *Lisanu-l-mizan*, 1/29.

¹²¹⁵ Vidi: šejh Habiburrahman el-E'azami, predgovor u Ibn Hadžerovom djelu *El-Metalibu-l-alijje, bi zevaidi-l-mesanidi-s-semanijje*, 1/elif.

¹²¹⁶ *El-E'alam*, 1/178.

ulumi-l-hadisi, hafiza El-Irakija, *El-Havi-s-sagir*, *El-Muhtesar*, Ibn Hadžiba i dr.¹²¹⁷

Već u mektebu pokazivao je da ima vanrednu memoriju i natprosječnu inteligenciju. Tako je suru *Merjem* naučio napamet za samo jedan dan! Inače, kada bi samo dva puta proučio stranicu Kur'ana, treći put bi je već znao napamet!¹²¹⁸

Putovanja u potrazi za znanjem i učitelji

Uz Egipat, gdje je odrastao, Ibn Hadžer obilazi Hidžaz, Jemen, Šam, Haremejn, Kudus, Nablus, Remlu, Gazzu, El-Halil i druga mjesta i područja i uči kod brojnih šejhova u različite znanstvene discipline.

Kur'an uči pred Sadruddinom Muhammedom b. Muhammedom b. Abdurrezzakom es-Siftijem (umro 808. god.) a tedžvid pred Šihabom Ahmedom b. Muhammedom b. Alijem el-Hajutijem (umro 807. god.). *Sabihu-l-Buhari* sluša i uči pred hidžaskim hadiskim autoritetom šejhom Afifuddinom Abdullahom b. Muhammedom en-Nešavurijem (umro 790. god.) i on mu je, ujedno, bio i prvi učitelj u hadisu. To je bilo za vrijeme njegovog boravka u Mekki 785. god. Ovo najpoznatije hadisko djelo uči, takođe, pred Salahom Ebu Alijem Muhammedom b. Muhammedom ez-Ziftavijem (umro 794. god.). To djelo uči i u Egiptu 806. godine pred Abdurrahmanom b. Abdulvehhabom b. Rezinom (umro 791.), a zatim pred velikim poznavaočima tog djela, kao što su Ibn ebi-l-Medžd (umro 803. god.), Burhan eš-Šami (umro 800. god.), Es-Suvejdavi (umro 804.god.) i drugi.

Prvi učitelj uz kojeg je učio teoriju hadisa i hadisku terminologiju bio je Džemaluddin Ebu-l-Hamid Muhammed b. Abdullah b. Zahira el-Mekki (umro 817. godine). On, prilikom boravka u Mekki, pred njim uči, pored ostalog, i *Umdetu-l-ahkam*, poznatog hafiza hadisa Abdulganijja el-Makdisija (umro 600. god.).

¹²¹⁷ O tome pogledaj: šejh Habiburrahman el-E'azami, cit. izvor, 1/ba i Ganim b. Abbas Ganim, nav. izvor, 1/30 i Safijjurrahman el-Mubarekfuri, u predgovoru Ibn Hadžerovom djelu *Bulugu-l-meram*, str. 5.

¹²¹⁸ Dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, 1/19.

Svoje putovanje u Damask (802. godine) najvećim dijelom koristi slušajući hadis od Ibn Asakirovih (umro 723.) i Sulejman b. Hamzinih (umro 715.) učenika. U Damasku je boravio 100 dana i za to vrijeme, kako se ističe u nekim izvorima, slušao je 1.000 hadiskih djela, poglavlja i dijelova, među kojima, *El-Mu'džemu-l-evsat*, imama Taberanija (umro 360.), *Ma'rifetu-s-sahabe*, Ibn Mende (umro 395.) i druga.

Tokom ramazana 796. godine Ibn Hadžer susreće se sa hafizom Zejnuddinom ebu-l-Fadlom Abdurrahimom b. Husejnom el-Irakijem (umro 806. god.), čuvenim hadiskim ekspertom, od koga se nije odvajao punih deset godina. On mu je, svojim znanjem i suptilnošću, posebno omilio hadisku znanost, koju je Ibn Hadžer od tada posebno zavolio!

Arapski jezik, poeziju i književnost učio je u Jemenu pred Medžduddinom Muhammedom b. Ja'kubom el-Fejruzabadijem eš-Širazijem (umro 817.). Inače, u Jemenu je sreo i brojne druge učenjake, učio od njih i okoristio se njihovim znanjem.

U Egiptu je učio brojne discipline pred Sulejmanom b. Abdunnasirom el-Ibšitijem (umro 811.). Arapski jezik, šerijatsko pravo i matematiku učio je pred poznatim Šemsuddinom Muhammedom b. Alijem b. Muhammedom el-Kattanom, koji se ubraja u prve njegove učitelje iz domena šerijatskog prava. Kasnije je fikh učio i pred šejhu-l-islamom Siradžuddinom el-Bulkinijem (umro 805.), koji mu je prvi dao dozvolu za izdavanje fetvi i održavanje predavanja. Fikh, takođe, uči i pred Siradžuddinom b. el-Mulekkinom (umro 804.), Burhanuddinom el-Ebnasijem (umro 802.) i drugim.

Usuli-fikh je učio pred El-Izzom b. Džema'om (umro 819.god.).

Zanimljivo je istaknuti da je u svakoj od tih disciplina Ibn Hadžer postigao zavidno znanje i postao izvor s kojeg će se napajati buduće generacije.¹²¹⁹

¹²¹⁹ O njegovom stjecanju znanja i najpoznatijim učiteljima vidi opširnije: Habiburrahman el-E'azami, cit. djelo, 1/ba-ha; dr. Zuhejr Nasiru-n-Nasir, nav. izvor, 1/20-21 i Ganim b. Abbas Ganim, spom. izvor, 1/29-30 i Safijjurarrahman el-Mubarekfuri, cit. djelo, str. 5.

Imam Es-Sehavi tvrdi da nijedna osoba u to vrijeme nije srela više utemeljenijih učenjaka u različitim znanstvenim disciplinama, kao što je učinio Ibn Hadžer!¹²²⁰

Pored već spomenutih učitelja, Ibn Hadžer je puno naučio i od El-Hejsemija, Et-Tenuhija, El-Gimarija, Ebu-l-Abbasa el-Lu'lu'ija, Ebu Hurejre ez-Zehebija i Ebu Sa'da es-Sem'anija.

Ibn Hadžera ljubav spram znanja nije spriječila da uči i od žena, tadašnjih poznatih stručnjaka u određenim oblastima. Tako je puno naučio od Merjem bint el-Ezre'i, Fatime i Aiše, dvije kćerke hafiza hadisa Muhammeda b. Abdulganijja i drugih.¹²²¹

Broj njegovih učitelja bio je, doista, veliki. Sam Ibn Hadžer ih je spomenuo u svojoj knjizi *El-Medžme'u-l-muesses, bi-l-mu'džemi-l-mufehres*, klasificirajući ih po arapskoj abecedi, dijeleći ih u pet kategorija i navodeći, nakon biografije svakog od njih, ono što je od njega čuo, kao idžazetnamu koju je od njega dobio!

Učenici

Ibn Hadžer je, po referencama, bio najrespektabilniji učenjak u svoje vrijeme. Sa svih strana ljudi željni znanja hrlili su u grupama tom moru različitih naučnih disciplina. Čak su i najviši predstavnici različitih mezheba bili njegovi učenici.¹²²² Niko u to vrijeme nije okupljao veći broj simpatizera različitih znanstvenih oblasti, a posebno hadisa, koliko je to činio hafiz Ibn Hadžer.

Tom prilikom istaknućemo samo njegove najznačajnije učenike. To su, prije svih: hafiz Šemsuddin es-Sehavi, šejhu-l-islam Zekerijja el-Ensari, Džemaluddin Ibrahim el-Kalkašendi, Šerefuddin Abdulhakk es-Sinbati, El-Izz b. Fehd, Ibn Erkmaš, Burhan el-Beka'i, hafiz Šihabuddin Ahmed b. ebi Bekr el-Busiri i dr.¹²²³

¹²²⁰ Uporedi: šejh El-E'azami, cit. djelo, I/ha.

¹²²¹ Taj zanimljiv podatak spominje šejh El-E'azami. Vidi: cit. djelo, isti tom i strana.

¹²²² Tu tvrdnju iznio je hafiz Es-Sehavi, njegov učenik. Vidi: El-E'azami, cit. djelo, I/ha.

¹²²³ Vidi: El-E'azami, cit. djelo, I/HA-VAV.

Djela

Ibn Hadžerov spisateljski opus je, uistinu, veliki! Pisao je djela iz različitih oblasti, a posebno fikha, usuli-fikha i akaida. Najviše se, ipak, profilirao u hadisu i hadiskoj znanosti. Gotovo se ne može naći disciplina u hadiskoj znanosti u kojoj nije napisao neko vrijedno, korisno i sve do sada nezaobilazno djelo!

Hafiz Es-Sehavi, njegov poznati učenik a kasnije veliki stručnjak u hadisu, tvrdi da je Ibn Hadžer napisao više od 150 djela, uglavnom iz hadisa, ali i iz drugih oblasti!¹²²⁴

Ganim b. Abbas Ganim u predgovoru Ibn Hadžerovom *Lisanu-l-mizan* navodi listu od 191 djela.¹²²⁵ Međutim, ako se pažljivije pregleda ta lista ustanoviće se da su u njoj izostavljena čak njegova čuvena djela, poput *Takribu-t-tehziha*, *Tehzibu-t-tehziha* i druga. Ako se, pak, zna da znatan broj njegovih djela sadrži više tomova, dolazi se do saznanja da je ovaj velikan autor više stotina knjiga koje su i danas nezaobilazna literatura na islamskim univerzitetima širom svijeta!

Jedno od njegovih najvažnijih djela je, svakako, *Fethu-l-Bari bišerhi Sahibi-l-Buhari*. Ovo djelo u naučnim krugovima smatra se najboljim komentarom Buharijinog *Sahiha*. On, sa uvodom o ovo kapitalno djelo, koje je Ibn Hadžer nazvao *Hedju-s-sari*, sadrži 14 velikih tomova sa ukupno 8.890 stranica!¹²²⁶

Da Ibn Hadžer, osim tog kapitalnog djela, koje Safijjurahman el-Mubarekfuri naziva jednom vrstom *rječnika i enciklopedije sunneta*, ništa drugo nije napisao, ostao bi vrijedan pažnje i sa respektom bi se gledalo na njega!¹²²⁷ Koliko je Ibn Hadžer utrošio truda i vremena radeći na tom djelu najbolje će ilustrirati činjenica da ga je pisao u vremenu od 817. do 842. god. po Hidžri, dakle, punih 25 godina!¹²²⁸

Kada se tome doda njegovo djelo *El-Isabe fi temjiži-s-sahabe*, u 4 velika toma, u kome je Ibn Hažer objedinio 12.295 biografija

¹²²⁴ Uporedi: Isti izvor, I/VAV i El-Mubarekfuri, isti izvor, str. 5.

¹²²⁵ Vidi: *Lisanu-l-mizan*, I/32-41.

¹²²⁶ Vidi izdanje: *Daru-r-rejjan li-t-turas*, Kairo, 1986. god.

¹²²⁷ El-Mubarekfuri, cit. djelo, str. 5-6.

¹²²⁸ Vidi: El-E'azami, nav. izvor, I/za.

ashaba, *Ithafu-l-mehere*, u 17 tomova, *Tehzibu-t-tehzib*, sa 12 tomova i brojna druga sa više tomova, onda tek osjećamo potrebu da se ovom velikanu priđe sa dužnim poštovanjem i izuzetnim respektom!

Ovdje će, između tolikog broja, biti spomenuta samo njegova najvažnija djela:

- 1.- *Fethu-l-Bari*, najpoznatiji komentar na Buharijin Sahih u 13 tomova,
- 2.- *Tehzibu-t-tehzib*,
- 3.- *Takribu-t-tehzib*,
- 4.- *Lisanu-l-mizan*,
- 5.- *Bulugu-l-meram*, fi ehadisi-l-ahkam,
- 6.- *El-Itkan fi fadaili-l-Kur'an*,
- 7.- *Ithafu-l-mehere*, bi-l-fevaidi-l-mubtekere, min atrafi-l-ašere,
- 8.- *El-Metalibu-l-akije*, bi zevaidi-l-mesanidi-s-semanije,
- 9.- *Esbabu-n-nuzul*,
- 10.- *El-Ihkamu libejani ma fi-l-Kur'ani mine-l-ibhami*,
- 11.- *Atrafu-s-sabihajni ale-l-ebvabi ve-l-mesanidi*,
- 12.- *El-emali-l-hadisijje*,
- 13.- *Bugjetu-r-ravi bi ebdali-l-Buhari*,
- 14.- *Tuhfetu ehli-l-hadisi an šujuhi-l-hadisi*,
- 15.- *Et-Tezkiretu-l-hadisijje*,
- 16.- *Ta'džilu-l-menfe'ati fi ridžali-l-erbe'ati*,
- 17.- *Tagliku-t-ta'lik*,
- 18.- *El-Džami'u-l-kebir min suneni-l-beširi-n-nezir*,
- 19.- *Ed-Dureru-l-kamine*, fi e'ajani-l-mieti-s-samine,
- 20.- *Šifau-l-gileli fi bejani-l-ileli*,
- 21.- *El-I'tiraf bi evhami-l-etraf*,
- 22.- *El-Fevaidu-medžmu'a*, bi atrafi-l-edžžai-l-mesmu'a,

- 23.- *El-Medžme'u-l-muesses, bi-l-mu'džemi-l-mufehres,*
- 24.- *Mu'džemu-š-šujuh,*
- 25.- *El-Mugterib fi bejani-l-mudtarib,*
- 26.- *Nužbetu-l-elbabi fi-l-elkabi,*
- 27.- *Nužbetu-l-kulubi fi ma'rifeti-l-mubeddeli ve-l-maklubi,*
- 28.- *Nužbetu-s-sami'ine fi rivajeti-s-sahabeti ani-t-tabi'ine,*
- 29.- *Takribu-l-menbedž i bitertibi-l-mudredž i,*
- 30.- *Takvimu-s-senadi bi mudredž i-l-isnadi,*
- 31.- *El-Isabe fi temjizi-s-sahabe,*
- 32.- *Elkabu-r-ruvati,*
- 33.- *Ed-Dibadže.*¹²²⁹

Izuzetna angažiranost

Budući da je hafiz Ibn Hadžer bio vanrednih intelektualnih i moralnih kvaliteta ponuđeno mu je više različitih prestižnih i značajnih funkcija.

U nekoliko navrata mu je nuđeno mjesto kadije što je on odbijao, međutim, nakon silovitih pristisaka je, ipak, tu funkciju primio i na položaju kadije i, izvjesno vrijeme vrhovnog kadije, ostao 21 godinu. Plašeci se iskušenja koje taj položaj donosi on se, pred smrt, povukao sa te značajne funkcije!

Uz to, bio je predavač na više tadašnjih obrazovnih institucija. Tako je predavao tefsir i tefsirske znanosti na *Husejniji* i *Mensuriji*, hadis i hadiske znanosti na *Husejniji*, *Zejnebijji*, *Šejhuniji*, *Salihiji*, *Nedžmiji*... a fikh na *Mu'ejjidi*.

Hatib je, prvo, bio u džamiji *Al-Azhar*, a onda u džamiji Amr b. el-Asa, r.a.

¹²²⁹ O njegovim brojnim djelima vidi: *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 162; *El-E'alam*, 1/178; *El-E'azami*, cit. djelo, 1/vav-za i Ganim b. Abbas Ganim, nav. izvor, 1/32-41.

Neko vrijeme bio je direktor poznate biblioteke *El-Mahmudijja* i za to vrijeme sačinio katalog svih rukopisa koji su se u njoj nalazili!¹²³⁰

Vrline

Moralne vrline bile su prepoznatljiva crta ovog islamskog velikana. Njegova skromnost u jelu, piću i odijevanju bila je primjer drugima. Uz obavezan namaz i post, dobrovoljno je to prakticirao daleko više, i na taj način, postao od onih na koje se može ugledati.¹²³¹

Njegove intelektualne vrline učinile su da je bio primjer u brzom i permanentnom čitanju. Za samo deset dana, pročitao je, u vremenu između podne i ikindije-namaza, kompletan *Sahih* imama Buharija. Na jednom putovanju u Siriju, u jednom dahu, za samo jedan dan, pročitao je *El-Mu'džemu-s-sagir* imama Taberanija. Prilikom boravka u Damasku, u vremenskom intervalu od dva mjeseca i 10 dana, uz pisanje, pročitao je i oko 100 tomova knjiga različitih sadržaja!¹²³²

Drugi o Ibn Hadžeru

Najveći učenjaci njegovog vremena svjedoče da je imao posebnu memoriju i vanrednu intelektualnu snagu, da je bio jedinstven učenjak u poznavanju prenosilaca hadisa, izuzetan ekspert u poznavanju *ali i nazil-predaja*, skrivenih mahana u hadisu i velikan na koga su drugi upućeni u toj oblasti.¹²³³

Njegov učitelj, hafiz El-Iraki, poznati hadiski stručnjak, tvrdi da je Ibn Hažer bio najznatiji u hadisu od svih njegovih učenika i prijatelja!¹²³⁴

¹²³⁰ O tim aktivnostima pogledaj: El-E'azami, cit. djelo, 1/džim i Ganim b. Abbas Ganim, nav. izvor, 1/30-31.

¹²³¹ O njegovim vrlinama vidi: El-Mubarekfuri, cit. djelo, str. 6 i Ganim b. Abbas Ganim, spom. izvor, 1/31.

¹²³² El-E'azami, isti izvor, 1/za.

¹²³³ Isti izvor, 1/dal.

¹²³⁴ Isti izvor, tom i strana.

Koliko je hafiza Ibn Hadžera respektirao njegov učitelj, najbolje će dočarati sljedeća izjava. Pred samu smrt hafiza El-Irakija su upitali: *Ko bi te mogao naslijediti nakon smrti?* Odgovorio je: *Ibn Hadžer, zatim moj sin Ebu Zur'a a onda el-Hejsemi!*¹²³⁵

Ibnu-l-Imad za Ibn Hadžera kaže da je bio veliki pjesnik, muhaddis i šerijatski pravnik! Na drugom mjestu ga opisuje na sljedeći način: *Veliki učenjak islama, izuzetan autoritet, emiru-l-mu'minin u hadisu i hafiz svog vremena!*¹²³⁶

Et-Tekij el-Fasi i Burhan el-Halebi ističu: *Nismo sreli nikog sličnog njemu!*¹²³⁷

Imam Eš-Ševkani kaže: *Ibn Hadžer je veliki i poznati hafiz hadisa, jedinstven imam u poznavanju hadisa i hadiske znanosti i vanredan poznavalac skrivenih mahana u hadisu!*¹²³⁸

Ibn Fehd el-Mekki tvrdi da je Ibn Hadžer napisao vanredna djela koja su mnogostruko korisna i u kojima je nadmašio sve učenjake svoga vremena!¹²³⁹

Smrt

Ibn Hadžer je ustrajavao na putu sticanja znanja, vlastitog sazrijevanja i konstantnog prenošenja znanja na druge sve do smrti.

Umro je 852. god. Po Hidžri, odnosno 1449. god. po rođenju Isaa, a.s. Živio je blizu 80 godina. Ukopan je u blizini Dejemijinog turbeta u Kairu.¹²⁴⁰

Zabilježeno je da su se brojni učenjaci, uglednici i predstavnici vlasti izuzetno trudili, gotovo takmičili ko će više vremena provesti

¹²³⁵ Ebu Zur'a je umro 826. godine, a El-Hejsemi 807. god. po Hidžri. Vidi: dr Zuhejr b. Nasiru-n-Nasir, isti izvor, 1/21.

¹²³⁶ El-E'azami, spom. izvor, 1/dal.

¹²³⁷ Isti izvor, tom i strana.

¹²³⁸ Isti izvor, tom i strana.

¹²³⁹ Dr. Zuhejr b. Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, 1/21.

¹²⁴⁰ *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 162; *El-E'alam*, 1/178; El-E'azami, cit. djelo, 1/elif i El-Mubarekfuri, spom. izvor, str. 6.

u nošenju Ibn Hadžerovog tabuta iz respekta i poštovanja prema njegovoj učenosti, ugledu i pobožnosti!¹²⁴¹

¹²⁴¹ Provjeri ovaj zanimljiv detalj: dr. Zuhejr b. Nasiru-n-Nasir, cit. djelo, 1/22 i Ganim b. Abbas Ganim, cit. izvor, 1/31.

DŽELALUDDIN ES-SUJUTI

849./1445. – 911./1505.

Imam Sujuti je bio jedan od najplodnijih pisaca, ne samo u historiji islama već i uopće. Nema ni jedne discipline iz koje nije ostavio značajna djela. Autor je, po mnogima, najmanje 600 djela! Posebno se isticao u hadisu i hadiskim znanostima, pa je, zbog velike utemeljenosti i stručnosti dobio titulu hafiza hadisa i bio najveći muhaddis svoga vremena!

Ebu-l-Fadl Dželaluddin Abdurrahman b. Kemaluddin ebi Bekr b. Muhammed b. Sabikuddin b. Fahrudin b. Nasiruddin el-Misri el-Hudajri es-Sujuti et-Tuluni eš-Šafi'i.¹²⁴²

Rođenje i počeci intelektualnog sazrijevanja

Rođen je 849/1445. god. u Kairu.¹²⁴³ Međutim, u njegovom imenu *Es-Sujuti* jasno se nazire da je on iz grada Asjuta. To je, ustvari, porijeklo njegovog oca, jer ga je on donio u Kairo kada je Dželaluddin bio mali. Otac mu je umro kada je on imao pet godina i sedam mjeseci. Već je tada znao gotovo kompletan Kur'an napamet. Naime, naučio ga je do poglavlja *Et-Tabrim*. Hafiz Kur'ana postao je već u osmoj godini života.¹²⁴⁴

Nakon završetka hifza Kur'ana nastavio je sa memorisanjem poznatih djela iz islamskih znanosti kao što su: *El-Umda*, *El-Minbadžu-l-fikhi*, *El-Minbadžu-l-usuli* i *Elfijja b. Malik*.¹²⁴⁵

Značajno je napomenuti da se imam Sujuti od najranijih dana mladosti družio s najznačajnijim djelima velikih islamskih učenjaka, a neki će, poput znamenitog islamskog pravnika Siradžuddina el-Belkinija imati izvanredan uticaj na njega. Uz njega, izuzetan utjecaj

¹²⁴² Vidi o tome: Džemaluddin el-Kasimi, *El-Fadlu-l-mubin*, str. 428; Omer Kehhale, *Mu'džemu-l-mu'ellifin*, 5/128; *El-E'alam*, 3/301; *Er-Risaletu-l-mustatrete*, str. 84; dr. Muhammed Husejn ez-Zehebi, *Et-Tefsiru ve-l-mufessirun*, str. 251 i dr. Ahmed Smajlović, *Dželaluddin es-Sujuti, Nauka o osnovama vjere, Islamska misao*, br. 103, god. IX, juli 1987., str. 18.

¹²⁴³ Dr. Ali Husejn el-Bevvab, predgovor u djelu imama Sujutija *Et-Teterrufu fi-t-tashifi*, str. 6.

¹²⁴⁴ Vidi: Muhammed es-Sejjid Ebu Ammihi, u predgovoru na Sujutijevo djelo *Fadlu-l-dželedi 'inde fakdi-l-veledi*, str. 9.

¹²⁴⁵ Uporedi: Jahja Isma'il Ahmed, uvod u djelu *Esbabu-l-vurudi-l-hadis* imama Sujutija, str. 39 (izdanje: *Daru-l-kutubi-l-ilmije*, Bejrut, 1984.); Muhammed Ebu-l-Fadl Ibrahim, predgovor djelu *El-Itkanu fi 'uhumi-l-Kur'an* imama Sujutija, 1/4. (izdanje: *Daru-t-turas*, Kairo, 1967.) i dr. Ahmed Smajlović, uvod u tekstu: Dželaluddin es-Sujuti, *Nauka o osnovama vjere ('Ilmu usuli-d-din)*, *Islamska misao*, god. IX, juli 1987., br. 103, str. 18.

na Sujutija će izvršiti šejhu-l-islam Šerefuddin el-Menavi, šejh Tekijuddin el-Hanefi i šejh Muhjuddin el-Kafidži.¹²⁴⁶

Kakav je imam Sujuti, još kao mladić, bio intelektualni kapacitet, najbolje će ilustrirati činjenica da je, kako navodi dr. Ahmed Smajlović, sa osamnaest godina počeo predavati arapski jezik, sa dvadeset ostale islamske znanosti, a sa malo više od dvadeset godina počinje izdavati fetve i baviti se idžtihadom!¹²⁴⁷

Nije ni čudo što je tako rano postao izvanredan znalac u brojnim oblastima kada je još u najranijem dobu putovao u Šam, Hidžaz, Jemen, Indiju, Magrib i dr. područja.¹²⁴⁸ Uz to je, dok je još bio u ranoj fazi svog života hadž obavio, pijući vodu zemzem molio Allaha da mu omogući da u oblasti šerijatskog prava dostigne stepen svoga poznatog učitelja Siradžuddina el-Belkinija, a u oblasti hadisa svoga učitelja - poznatoga Ibn Hadžera el-Askalanija.¹²⁴⁹

Učitelji

Budući da je imam Sujuti od najranijeg djetinjstva putovao u potrazi za znanjem, onda je sasvim logično da je imao i veliki broj učitelja od kojih je naučio puno i to kasnije predao budućim generacijama. Njegov učenik Eš-Ša'rani navodi da je Sujuti sticao znanje čak pred šest stotina učitelja!¹²⁵⁰ On sam je naveo poimenično stotinu i pedeset učitelja!¹²⁵¹

¹²⁴⁶ Ebu Abdurrahman Salah b. Muhammed b. 'Uvejda, predgovor djelu *Tedribu-r-ravi* imama Sujutija, 1/5 (izdanje: *Daru-l-kutubi-l-ilmije*, Bejrut, 1996.).

¹²⁴⁷ Dr. Ahmed Smajlović, cit. članak, str. 18.

¹²⁴⁸ Vidi o tome Sujutijevo svjedočenje: Muhammed Ebu-l-Fadl Ibrahim, uvod u djelu *El-Itkanu fi 'ulumi-l-Kur'an*, imama Sujutija, 1/5. (izdanje: *Mektebetu dari-t-turasi*, Kairo, 1967.)

¹²⁴⁹ Muhammed es-Sejjid Ebu 'Ammihi, uvod u djelo *Fadlu-l-dželedi 'inde fakdi-l-veledi* imama Sujutija, str. 10 (izdanje: *Daru-s-sahabeti li-t-turas*, Tanta, Egipat, 1990.)

¹²⁵⁰ Pogledaj: mr. Ahmed Adilović, *Dželaluddin es-Sujuti*, *Novi horizonti*, br. 21; maj 2001., str. 20.

¹²⁵¹ Vidi: Jahja Isma'il Ahmed, uvod u djelu *Esbabu-l-vurudi-l-hadisi*, Imama Sujutija, str. 41. (izdanje: *Daru-l-kutubi-l-ilmije*, Bejrut, 1984.)

Izdvojićemo, ovom prilikom, samo njegove najistaknutije učitelje i one od kojih je on najviše naučio:

1. Siradžuddin el-Belkini. Kod njega je Sujuti učio šerijatsko pravo sve do Belkinijeve smrti.

2. Tekijjuddin eš-Šibli el-Hanefi. Pred njim je Sujuti naučio hadis, tefsir i arapski jezik. Kontinuirano ga je slušao pune četiri godine.

3. Muhjuddin el-Kafidži. Pred njim je učio punih četrnaest godina tefsir, fikh, usuli-fikh, arapski jezik i dr. naučne discipline.

4. Ibn Hadžer el-Askalani. Od njega je puno naučio u svojoj ranoj mladosti, posebno u oblasti hadisa i hadiskih znanosti.

5. Jahja Šerefuddin el-Menavi. Sujuti je učio uz njega sve do njegove smrti. Posebno se okoristio njegovim zavidnim znanjem iz domena šerijatskog prava.

6. Abdulkadir el-Ensari el-Mekki. Iskoristio je njegovo veliko znanje iz oblasti fikha, usuli-fikha, tefsira, hadisa i arapskog jezika. Sujuti ističe da je u Mekki samo od njega učio.

7. Šemsuddin Muhammed b. Musa es-Sirami. Pred njim je imam Sujuti studirao fikh, usuli-fikh, hadis, akaid, arapski jezik i dr. discipline.¹²⁵²

Učenici

Iako se rano imam Sujuti povukao iz javnog života, a budući da je rano počeo prenositi znanje na mlađe generacije, ostavio je iza sebe zavidan broj učenjaka koji će to prenositi iza njega. Izdvojićemo samo neke njegove učenike koji su briljantno učenje ovog velikana prenijeli na sljedeće generacije:

¹²⁵² Opširnije o njegovim učiteljima: Muhammed es-Sejjid Ebu 'Ammihi, cit. djelo, str. 9; Jahja Isma'il Ahmed, cit. djelo, str. 41; Ebu Abdurrahman b. 'Uvejda, cit. djelo, 1/5; Subhi es-Samerrai, uvod u djelu *El-Medredž ilel-mudredž* imama Sujutija, str. 12. (izdanje: *Daru-s-selefije*, Kuvajt, bez godine izdanja); dr. Ali Husejn el-Bevvab, cit. djelo, str. 6 i mr. Ahmed Adilović, cit. članak, str. 20.

1. Hafiz Šemsuddin Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Davudi el-Misri eš-Šafi'i (umro 945. god. po H.): On je bio jedan od najsitaknutijih Sujutijevih učenika a kasnije veliki islamski učenjak, koji se posebno istakao u hadisu i hadiskim disciplinama.¹²⁵³

2. Šemsuddin Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed es-Sehavi el-Kahiri eš-Šafi'i (umro 902.): Poznati islamski učenjak, posebno istaknuti u hadisu i hadiskim znanostima. Autor poznatog komentara *Fetħu-l-mugis* na djelo *Elfijjetu-l-hadis* hafiz El-Irakija.¹²⁵⁴

3. Ali b. Muhammed b. 'Isa b. Jusuf el-Ešmuni el-Kahiri eš-Šafi'i (umro 918.).¹²⁵⁵

4. Muhammed b. Ali b. Ali b. Ahmed b. Tulun ed-Dimiški (umro 953.): Autor nekoliko komentara na Sujutijeva djela i veliki kapacitet hanefijskog mezheba.¹²⁵⁶

5. Ebu Muhammed Ahmed b. Ijas (umro 930.). Istaknuti učenjak hanefijskog mezheba iz Egipta. Naročito se istakao u historiji.¹²⁵⁷

6. Hafiz Šemsuddin Muhammed b. Jusuf eš-Šami ed-Dimiški (umro 942.): Autor brojnih djela iz različitih disciplina.¹²⁵⁸

7. Šemsuddin Muhammed b. Abdurrahman el-Alkami (umro 961.): Napisao je komentare na neka Sujutijeva djela. Sujuti mu je uručio idžazetnamu da može izdavati fetve i druge poučavati, što je on i činio na čuvenom Al-Azharu.¹²⁵⁹

Djela

Imam Sujuti bio je enciklopedista koji je napisao brojna djela iz gotovo svih islamskih i naučnih disciplina. Gotovo da nema

¹²⁵³ Vidi: Hadži Halifa, *Kešfu-z-zunun*, 1/1107 i Ez-Zirikli, *El-E'alam*, 7/184.

¹²⁵⁴ *Er-Risaletu-l-mustatrefe*, str. 84.

¹²⁵⁵ Jahja Isma'il Ahmed, cit. izvor, str 42.

¹²⁵⁶ Provjeri: dr. 'Ali Husejn el-Bevvab, cit. izvor, str. 6 i mr. Ahmed Adilović, cit. članak, str. 21.

¹²⁵⁷ Mr. Ahmed Adilović, cit. članak i strana.

¹²⁵⁸ Pogledaj: dr. 'Ali Husejn el-Bevvab, cit. djelo, str. 6 i mr. A. Adilović, cit. članak i strana.

¹²⁵⁹ Uporedi: mr. Ahmed Adilović, cit. članak i strana.

discipline u kojoj Sujuti nije utemeljeno napisao znatan broj djela. Većina autora smatra da je on napisao više djela nego ijedan učenjak do sada. Uglavnom, broj njegovih djela kreće se, kako navodi dr. Ahmed Smajlović, između 300 i 600!¹²⁶⁰

Šejh Džemaluddin el-Kasimi navodi broj od 450;¹²⁶¹ dr. Muhammed Husejn ez-Zehebi navodi 500;¹²⁶² h. Mehmed-ef. Handžić 576;¹²⁶³ Hajruddin ez-Zirikli 600,¹²⁶⁴ a Ahmed Šerkavi Ikbāl čak 725 djela!¹²⁶⁵

Dr. Ali Husejn el-Bevvab spominje da je ovaj velikan napisao 981 djelo! Doduše, on napominje da je to broj djela koja se u nekim izvorima ponavljaju pod različitim imenima, pa se, otuda, radi o broju nešto manjem od spomenutog.¹²⁶⁶

Ako se tome doda da su do sada, kako navodi Ahmed Šerkavi Ikbāl, štampana čak 234 njegova djela, onda, doista, svako mora ostati fasciniran spisateljskom angažiranošću ovog vanrednog islamskog uma!

Ovom prilikom spomenućemo samo neka njegova djela shodno oblasti koju tretiraju:

I - IZ OBLASTI TEFSIRA:

1. *Ed-Durru-l-mensur fi-t-tefsiri bi-l-me'sur*: To je njegov najpoznatiji tefsir, koji se ubraja među tradicionalne tefsire.
2. *Tefsiru-l-Dželalejn*: Ovaj komentar Kur'ana je rezultat zajedničkog projekta sa svojim učiteljem Dželaluddinom Mehallijem.

¹²⁶⁰ Dr. Ahmed Smajlović, cit. članak u *Islamskoj misli*, str. 18.

¹²⁶¹ *El-Fadlu-l-mubin*, str. 429.

¹²⁶² *Et-Tefsiru ve-l-mufessirun*, str. 251-252.

¹²⁶³ Hasan Kjafi Prušćak, *Rajske bašče*, prijevod i bilješke: h. Mehmed-ef. Handžić, str. 10 (izdanje: Muftijstvo travničko, Travnik, 1995.).

¹²⁶⁴ *El-E'alam*, 3/301.

¹²⁶⁵ Mr. Ahmed Adilović, *Dželaluddin es-Sujuti, Novi horizonti*, br. 22, juni 2001., str. 26.

¹²⁶⁶ Uvod u djelu *Et-Tetarrufu fi-t-tashifi*, imama Sujutija, str. 6.

3. *Hašija 'ala tefsiru-l-Bejdavi*: Komentar na tefsir čuvenog Bejdavija.
4. *El-Itkan fi 'ulumi-l-Kur'an*: Ovo djelo tretira građu iz kur'ańsko-tefsirske znanosti, a zamišljeno je kao uvod u jedan veliki tefsir, kojeg je Sujuti nazvao: *Medžme'u-l-babrejn ve matle'u-l-bedrejn*, ali ga je, nažalost, smrt u toj nakani pretekla!
5. *Terdžumanu-l-Kur'an fi-t-tefsiri-l-musned*.
6. *Lubabu-n-nukul fi esbabi-n-nuzul*.
7. *Et-Tabbir fi 'ulumi-t-tefsir*.
8. *Mutešabihu-l-Kur'an*.
9. *Hamailu-ž-žuher fi fadaili-s-suver*.
10. *El-Iklil fi istinbati-t-tenzil*.

II - IZ OBLASTI ŠERIJATSKOG PRAVA:

1. *Džem'u-l-dževami'i*.
2. *El-Ešbah ve-n-nežair*.
3. *El-Kafi*.
4. *Mubtesaru-l-abkami-s-sultanijje li-l-Maverdi*.
5. *Šerhu-r-rehabijje fi-l-feraid*.

III - IZ HISTORIJE:

1. *Tarihu-l-bulefa'*.
2. *Tarihu Misr*.
3. *Tarihu-s-Sujut*.
4. *Er-Rihletu-l-fejjumijje*
5. *Er-Rihletu-l-mekkezijje*.

IV - BIOGRAFSKA DJELA:

1. *Menakibu Ebi Hanife.*
2. *Menakibu Malik.*
3. *Tabekatu-l-mufessirin.*
4. *Tabekatul-l-huffaz*
5. *Tabekatu-n-nubhat.*

V - IZ ARAPSKOG JEZIKA:

1. *Durru-t-tadž fi i' rabi muškili-l-minhadž.*
2. *El-Mesaidu-l-'alije fi-l-kavaidi-n-nahvijje.*
3. *El-Behdžetu-l-mudi'e fi šerbi-l-elfijje.*
4. *Šerhu Kafijeti Ibn Malik.*
5. *El-Feridatu fi-n-nahvi ve-t-tasrif ve-l-hatti.*

Doprinos hadisu i hadiskim znanostima

S obzirom da je Sujuti počeo pisati u dvadesetoj godini života, logično je da je i mogao napisati toliki broj djela iz različitih oblasti. Titula hafiza hadisa, eksplicite, upućuje na činjenicu da je izvanredno vladao ovom disciplinom. Ako se napomene da je napisao komentare na šest najpoznatijih hadiskih zbirki, tzv. *El-Kutubu-s-sitte*, zatim Ahmedov *Musned* i Malikov *Muvetta'*, to sasvim dovoljno ilustrirati njegovu zainteresiranost i ljubav spram ove islamske znanosti.

Njegovu stručnost u ovoj oblasti dovoljno odslikava Ed-Davudi, njegov najvjerniji učenik, kada kaže: *Lično sam posmatrao svog učitelja kako u jednom danu piše i provjerava cijela tri sveska, podučavajući uz to i hadisima i dajući adekvatne odgovore na pitanja u vezi sa prividnom kontradiktornošću u hadisu!*¹²⁶⁷

¹²⁶⁷ Mr. Ahmed Adilović, *Dželaluddin es-Sujuti, Novi horizonti*, br. 22, juni 2001, str. 26.

Ako analiziramo njegova djela, vrlo brzo ćemo ustvrditi da je, doista, veliki broj vezan za oblast hadisa i hadiskih znanosti, što, neosporno, upućuje na činjenicu da je Sujuti, pored angažiranja u raznim islamskim oblastima, posebno bio vezan za ovu islamsku disciplinu. Navedimo samo neka njegova hadiska djela:

1. *El-Džami'u-l-kebir* ili: *Džem'u-l-dževami'*: Do sada su štampani samo neki dijelovi ovog djela.
2. *El-Džami'u-s-sagir*. Djelo u kojem je Sujuti naveo više od 10.000 hadisa i klasificirao ih abecednim redom.¹²⁶⁸
3. *Et-Tevših fi šerhi-s-sabih*.
4. *Tenviru-l-havalik šerb 'ala Muwetta' Malik*.
5. *Kešfu-l-mugatta fi šerhi-l-Muwetta'*.
6. *Tedžridu ehadisi-l-Muwetta'*.
7. *Is'afu-l-mubetta' fi ridžali-l-Muwetta'*.
8. *Ed-Dibadž 'ala Sabih Muslim b. Hadždžadž*.
9. *Mirkatu-s-su'ud ila Sunen Ebi Davud*.
10. *Kutu-l-muktezi 'ala Džami'i-t-Tirmizi*.
11. *Zehru-r-ruba fi šerhi-l-Mudžteba (Li-n-Nesai)*.
12. *Misbabu-ž-žudžadže fi šerb Sunen Ibn Madže*.
13. *'Ukudu-ž-žeberdžed 'ala Musned imam Ahmed*.
14. *Tevdihu-d-dereke fi tashih-l-Mustedrek*.
15. *Ed-Dureru-l-munesire fi-l-ehadisi-l-muštehere*.
16. *Menahilu-s-safa fi tabridži ahadisi-š-Šifa'*.
17. *Tedribu-r-ravi fi šerhi Teakribi-n-nevavi*.
18. *Esbabu-l-vurudi-l-hadisi*.
19. *Esmau-l-mudellisin*.
20. *Tabekatu-l-buffaz*.

¹²⁶⁸ U izdanju *Daru-l-kutubi-l-'ilmijje*, Bejrut, 1990. godine, spominje se 10.031 hadis.

21. *El-Le'ali-l-mesnu'a fi-l-ehadisi-l-mevdu'a.*
22. *Šerhu Musnedi-š-Šafi'i.*
23. *El-Hasaisu ve-l-mu'džizatu-n-nebevije.*
24. *El-Elfija fi mustalebi-l-hadisi.*
25. *El-Medredž ile-l-mudredž.*
26. *El-Muselsilat.*
27. *Džjadu-l-muselsilat.*
28. *El-Fevaidu-l-mutekasire fi-l-abbari-l-mutevatre.*
29. *Miftahu-l-dženneti fi-l-ihtidžadži bi-s-sunneti.*
30. *Et-Tibbu-n-nebevi.*
31. *Feleku-l-isbah fi tabridži ahadisi-s-sihab.*
32. *Et-Tesmitu-l-fanid fi halaveti-l-esanid.*
33. *Dureru-l-bihar fi-l-ehadisi-l-kisar.*
34. *El-'Inaje bi tabridži ehadisi-l-kifaje.*
35. *En-Nuketu-l-bedi'ijjat 'ale-l-mevdu'at.*
36. *Et-Te'akkubat 'ale-l-mevdu'at.*
37. *Lubbu-l-lubab fi tahriri-l-ensab.*
38. *Katru-d-durer fi šerhi el-fijjeti-l-'Iraki fi-l-eser.*
39. *El-Ehadisu-l-menife.*
40. *Nesru-l-'abir fi tabridži ahadisi-š-šerhi-l-kebir.*¹²⁶⁹

Zahvaljujući tolikom broju napisanih djela postao je jedan od najpoznatijih islamskih učenjaka uopće. I da iza sebe nije ostavio

¹²⁶⁹ O djelima koja tretiraju hadis i hadiske znanosti pogledaj: *El-E'alam*, 3/301-302; Jahja Isma'il Ahmed, cit. izvor, str. 43; Muhammed ebu 'Ammihi, cit. djelo, str. 10-11; Subhi es-Samerrai, uvod u djelu *Tahridžu ehadisi šerhi-l-mevakif* imama Sujutija, str. 7-9; Subhi es-Samerrai, uvod u djelu *El-Medredž ile-l-mudredž*, str. 12-13; Ebu Abdurrahman b. 'Uvejda, uvod u djelu: *El-Le'aliu-l-mesnu'a fi ehadisi-l-mevdu'a* Imama Sujutija, 1/6; Ebu Abdurrahman b. 'Uvejda, uvod u djelu *Tedribu-r-ravi* Imama Sujutija, str. 5-6; dr. Ahmed Smajlović, cit. članak i strana i mr. Ahmed Adilović, cit. članak, str. 27.

ništa drugo nego djela kao što su: *El-Itkan fi 'ulumi-l-Kur'an*, *El-Muḥḥiru fi 'ulumi-l-luga' ve enva'iha*, *Bugju-l-vu'a fi tabekati-l-lugavijjin ve-n-nuha*, *Tedribu-r-ravi*, i naravno, djelo *En-Nukaja*, koje je, kako kaže Džurdži Zejdan, *enciklopedija 14 nauka* čija se zbirka još naziva *El-Usulu-l-mubimme fi 'ulumi-l-džumme*, bilo bi dovoljno da zauzme jedno od počasnih mjesta među islamskim autorima.¹²⁷⁰

Imam Sujuti umro je u Kairu, 911/1505. god. Živio je ukupno 61 godinu, 10 mjeseci i 18 dana.¹²⁷¹

¹²⁷⁰ Dr. Ahmed Smajlović, cit. članak, str. 18.

¹²⁷¹ *El-E'alam*, 3/301; Jahja Isma'il Ahmed, cit. djelo, str. 43; H. Mehmed ef. Handžić, u djelu *Rajske bašče* Hasana Kjafige Pruščaka, str. 10.

MUSTAFA PRUŠČAK

--/-- - 1169./1755.

Mustafa Pruščak, ugledni prusački muftija i muderris, najveći je muhaddis među brojnim učenjacima koje je iznjedrila poznata prusačka škola.

Zanimanje za hadis prepoznatljivo je u svakom njegovom djelu. Uz hadis i hadisku znanost, istakao se raspravama o izvjesnim društvenim i socijalnim problemima.

Iako su dolaskom Osmanlija i islamizacijom Bosne hadis i hadiska znanost definirani u potpunosti, gledano kroz prizmu napisanih djela o teoriji hadisa, hadiskoj terminologiji, završetku brojnih zbirki hadisa i drugo, ipak se bošnjački intelektualci nisu time zadovoljili, već su svojom znatiželjom i intelektualnim potencijalima dali svoj doprinos i u ovoj znanstvenoj oblasti.

Međutim, mora se priznati da njihov doprinos u ovom domenu nije do sada dovoljno istražen niti je istinski valoriziran. Dr. Safvet-beg Bašagić, Mehmed Handžić, Tajjib Okić, dr. Hazim Šabanović, dr. Omer Nakićević, dr. Adnan Silajdžić i dr. osvijetlili su, svojim radovima, neke segmente doprinosa bošnjačkih intelektualaca na očuvanju i pravilnom interpretiranju drugog izvora šerijatskog prava. S pravom je očekivati da će mlađi istraživači otići još korak dalje u detaljnijem rasvjetljavanju ovog, ne malog doprinosa bošnjačkih znanstvenika ukupnoj hadiskoj znanosti.

Među Bošnjacima koji su udarili pečat u ovoj oblasti je, svakako, ime Mustafe Pruščaka, prusačkog muderrisa i kadije i autora brojnih djela napisanih na arapskom jeziku.

Najčešće se, kada je njegovo ime u pitanju, navodi: Mustafa sin Muhammeda el-Akhisari/Pruščak.¹²⁷² U nekim izvorima se spominje dva puta Muhammed, što su neki istraživači prihvatili i tako mu ime upisivali.¹²⁷³ Treći, pak, navode da je njegovo puno ime: Mustafa sin Muhammeda sin Ahmeda Pruščak.¹²⁷⁴

¹²⁷² O tome vidi: El-Bagdadi, *Hedijjetu-l-‘arifin*, 2/460; dr. Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 196 i 403 (Svjetlost, Sarajevo, 1986.); Omer Kehhale, *Mu’džemu-l-mu’ellifin*, 12/275; Mehmed Handžić, *El-Dževheru-l-esna fi teradžimi ‘ulemai ve šu’arai Bosna*, str. 193 (izdanje: *Daru-l-kutubi-l-‘ilmijje*, Bejrut, 1993.) i *Književni rad bosanskohercegovačkih muslimana*, str. 10. (izdanje: *Državna štamparija*, Sarajevo, 1934.); mr. Nijaz Šukrić, *Etika milosrđa ili Traktat o samilosti i sažaljenju spram živih stvorenja*, od h. Mustafe sina Muhammeda Pruščaka, *Zbornik radova ITF-a*, 2, Sarajevo, 1987., str. 155.

¹²⁷³ Vidi: Tajjib Okić, *Islamska tradicija*, str. 31. (Sarajevo, 1936.) i dr. Omer Nakićević, *Muhaddis Mustafa Pruščak, Anali GHB*, knjiga XI-XII, Sarajevo, 1985., str. 3.

¹²⁷⁴ Vidi: Kasim Dobrača, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, 1/327 (Sarajevo, 1963.).

Rođenje

Mustafa Pruščak rođen je u Pruscu, nekada zvanom Akhisar,¹²⁷⁵ i to u njegovom Novom Naselju, zvanom *Nevabad*.¹²⁷⁶

Rođen je, po mnogima, krajem sedamnaestog stoljeća, obzirom da se nigdje ne precizira godina njegovog rođenja. Ako se zna da je diplomu na kraju školovanja u Egiptu dobio 1115./1721. god., a u to vrijeme, kako navodi Emin Muhammed Dizdar, školovanje je trajalo od 12-16 godina, pa uz tri godine provedene u mektebu, proizilazi da je rođen krajem 17. ili na samom početku 18. stoljeća.¹²⁷⁷

Obrazovanje

Očito je da je Mustafa Pruščak početno obrazovanje stekao u rodnom mjestu koje je bilo, u to vrijeme, jedan od poznatih znanstvenih centara u koji se odlazilo radi slušanja intelektualnih velikana poput Ajvaz-dede, Hasana Kjafije Pruščaka, Ibrahima Pruščaka, Sulejman-age Pruščaka, Ahmeda Pruščaka i dr. Otuda je i Mustafa Pruščak iskoristio prisustvo dobrog broja učenih ljudi toga mjesta, kako primjećuje mr. Muharem Omerdić, završio škole koje su postojale u to vrijeme.¹²⁷⁸

U Pruscu su 1660. god., kako navodi Evlija Čelebija, postojale sljedeće obrazovne institucije:

- tri osnovne škole – mekteba,

¹²⁷⁵ *Akhisar* je turski prijevod *Biograd*, srednjovjekovni naziv za Prusac, koji je pripadao nekadašnjoj župi Uskoplje. Padom pod tursku upravu, krajem XV stoljeća, Prusac se spominje u nahiji Skoplje. (Vidi: N. Šukrić, cit. izvor, str. 156).

¹²⁷⁶ *Nevabad* na perzijskom jeziku znači novo naselje. Nastalo je u Pruscu za života Hasana Kjafije Pruščaka (1544-1615.) Evlija Čelebija navodi da je to naselje za svoje učenike i prijatelje podigao Hasan Kjafija Pruščak i nazvano je *Nevabad*. (Vidi: *Putopis*, str. 133).

¹²⁷⁷ Pogledaj: Emin Muhammed Dizdar, *Gazi Husrevbegova medresa*, Spomenica Gazi Husrevbegove četiristogodišnjice, Sarajevo, 1932, str. 48-49; mr. Nijaz Šukrić, cit. izvor, str. 157 i mr. Muharem Omerdić, *Traktat o vrlinama džemata hadži Mustafe Pruščaka*, Anali GHB, br. XIII-XIV, Sarajevo, 1987., str. 69.

¹²⁷⁸ Mr. Muharem Omerdić, cit. izvor, str. 68-69.

- medresa
- škola za izučavanje hadisa – *Daru-l-hadis*,
- osam džamija, i
- tri tekije.¹²⁷⁹

Ako se uvažuje spomenuti podaci koje je naveo Evlija Čelebija, onda se, s pravom, može zaključiti da je Mustafa Prušćak, doista, imao gdje i imao šta naučiti.

Nakon školovanja u rodnom mjestu on odlazi u Egipat, gdje je na Skender-pašinoj medresi i Al-Azharu nastavio školovanje.¹²⁸⁰

To se vidi na temelju njegovih bilješki zapisanih na marginama djela koja je prepisao za vrijeme studija. Tako se na kraju djela nepoznatog autora *Risala fi-l'amelu bi-l-ustrulab/Rasprava o rukovanju astrolabiumom* navodi da ga je prepisao Mustafa b. Muhammed b. Ahmed el-Bosnevi el-Akhisari na Al-Azharu, u Kairu, 24. redžeba 1132. god. po Hidžri, odnosno 1720. god. po rođenju Isa, a.s.¹²⁸¹

Na kraju matematičkog djela *El-Lema'atu-l-mardinije fi šerhi-l-jasminije/Komentar na Jaseminiju* od Muhammeda b. Muhammeda Sibta el-Maridinija (umro 902/1496.), stoji da ga je prepisao Mustafa Prušćak, između podne i ikindije 12. ramazana 1132./1720. u Skender-pašinoj medresi u Egiptu.¹²⁸²

Svoje školovanje on je dopunio u Mekki, što se zaključuje na temelju bilješke na rukopisu koji je prepisao u ovom gradu. Naime, radi se o prepisivanju zbirke četrdeset hadisa pod nazivom *El-Mubejju-l-mu'in li fehmi-l-erbe'in* od Ali b. Sultana Muhammeda el-Kari'a el-Herevija (umro 1014/1605.)¹²⁸³ Ovo djelo Prušćak je prepisao u Mekki 1135./1722-23.god.¹²⁸⁴

¹²⁷⁹ *Putopis*, str. 132-133.

¹²⁸⁰ Provjeri: dr. Omer Nakićević, cit. izvor, str. 14.

¹²⁸¹ Vidi: (GHB) kodeks br. 551, fol. 156-160 i Kasim Dobrača, cit. katalog, 1/327, br. 530/6.

¹²⁸² GHB, kodeks br. 551, fol. 161-164. Kasim Dobrača, cit. izvor, 1/327, br. 530/7.

¹²⁸³ GHB, kodeks br. 4599. Dobrača, isti izvor, 1/337, br. 548.

¹²⁸⁴ Vidi: mr. N. Šukrić, isti izvor, str. 158.

Takođe, u kolofonu jedne fikhske rasprave pod nazivom *El-Abkamu-l-mulehhasa fi hukmi me'a-l-hummasa*, Ebu-l-Ihlaša Hasana b. 'Ammara eš-Šurunbulalija (umro 1069/1658.),¹²⁸⁵ stoji da ju je prepisao Mustafa Pruščak, u rebi'u-l-evvelu 1135/1723. god.¹²⁸⁶

Dr. Hazim Šabanović jedini navodi da je Pruščak visoko obrazovanje postigao u Istanbulu, što se ne navodi ni u jednom drugom izvoru. Međutim, on za tu tvrdnju ne navodi nikakav pisani trag niti materijalni dokaz, kao što je slučaj sa prethodnim mjestima.¹²⁸⁷

Među znanstvenim centrima u kojima je ovaj naš učenjak mogao stjecati znanje navodi se i Medina, grad Allahovog Poslanika, s.a.v.s. Naime, mr. Nijaz Šukrić, obrađujući Pruščakov *Traktat o samilosti i sažaljenju spram živih stvorenja* navodi, u formi vjerovatnoće, da je Pruščak, stjecao znanje, pored ostalih znanstvenih centara, i u Medini.¹²⁸⁸

Diploma/Idžazetnama

Nakon odslušanih predavanja na Skender-pašinoj medresi u Egiptu, Pruščak je 3. zu-l-ka'deta 1133/1720. god. dobio idžazetnamu, koja se u to vrijeme dobivala od pojedinaca a ne od institucija, kao što je praksa u našem vremenu. Zna se da je takve diplome dobio u oblasti racionalnih znanosti od šejha Muhammeda Dibagije i u oblasti tradicionalnih znanosti od Mustafe Arzunije Rumije Uskudarije.¹²⁸⁹

¹²⁸⁵ Uporedi: OI, kodeks br. 4599. Dobrača, br. 1766/2.

¹²⁸⁶ Pogledaj: mr. N. Šukrić, nav. izvor, str. 159.

¹²⁸⁷ Provjeri: dr. Hazim Šabanović, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, str. 471

¹²⁸⁸ Vidi: N. Šukrić, spom. izvor, str. 159.

¹²⁸⁹ Vidi: Rukopis njegove idžazetname koji se čuva u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, pod rednim brojem 530/2, L. 112-114 (Dobrača, 1/325). Takođe: dr. Omer Nakićević, *Uvod u hadiske znanosti I*, Sarajevo, 1986, str. 166 i *Muhaddis Mustafa Pruščak*, Anali GHB, knjiga XI-XII, Sarajevo, 1985., str. 15-16; mr. Nijaz Šukrić, nav. izvor, str. 155-156 i Šefik Kurdić, *El-'Inaje bi-l-hadisi fi-l-Bosna munzu fethiha ila evahiri-l-karni-l-'išrin*, doktorska disertacija odbranjena na Univerzitetu Ez-Zejtuna u Tunisu 1997. god., str. 86.

Šejh Mustafa Arzuni er-Rumi u diplomi koju je uručio našem Mustafi Pruščaku, između ostalog, kaže: *Hadis je kod mene učio kompletni učenjak, plemeniti samopregalac i najuspješnija osoba, koja je u sebi sintetizirala tradicionalne i racionalne znanosti, glavne i sporedne, u cjelini i do sitnih detalja, Mustafa b. Muhammed el-Bosnevi el-Akhisari en-Nevabadi. Po okončanju studiranja kod mene, zatražio je da mu dodijelim diplomu/idžazetnamu za hadis, kao i predmete iz drugih oblasti koje je učio kod mene.*

On je polagao još neke discipline kod mene, kao što su tefsir Kur'ana i čitanje i izlaganje hadisa i hadiskih djela preda mnom, pa sam mu, nakon toga, uz dovu Allahu, izdao diplomu da može predavati hadis prema sljedećim djelima:

*Sahih Buharije i Muslima i ostala djela iz El-Kutubi-s-sitte, zatim Kenzu-d-dekaik fi furu'i-l-hanefije Abdullaha en-Nesefija, El-Kuduri Ahmeda b. Muhammeda el-Kudurija, El-Vikaju Muhammeda b. Sadru-š-Šari'a el-Evvela, kao i sve drugo što je meni dozvoljeno da predajem, a koje sam izučavao metodama slušanja ili čitanja i izlaganja, da predaje racionalne i tradicionalne znanosti, sporedne i glavne metodama uručivanja ili korespondencije.*¹²⁹⁰

Ako se Idžazetnama pažljivo pročita onda se dolazi do saznanja da je ovaj učenjak našem Pruščaku dao pravo da, pored hadisa, predaje i tefsir, kiraete, gramatiku arapskog jezika, sintaksu, stilistiku, retoriku i poetiku.¹²⁹¹

¹²⁹⁰ Pogledaj rukopis u GHB, br. 551/2.

¹²⁹¹ Isti rukopis, str. 115.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الحمد لله رب العالمين محمد عبد الله وصلي الله عليه وسلم
 ووصل طرفة عينين النور والبرهان في العلم والحق
 الرجا حتى وصل مقام السعوى والشفقة الكود فاستجاب
 عزه المحمود واستغنى كماله وطوره الحسن الشائبة النور
 من قبله مع الغطوى المردود ونسبته البوضوح المرفوض المبرود
 وتكلم المرسل النابيت معدود وفي المهام مقصود صلى الله
 عليه وسلم صاحب الخوض النور ود اللواد المصود وعلمه اله والى
 اهل التزج مع شفا السار في الرد ود صلاة وسلا واردين من عفيض
 الاحسان واجود واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له شهادة
 تؤيد الجود وتورد الخلف فيها افضل من اهل الوجود اما بعوفان اولى الامور
 اليه اعنة البرايم وظلت على رده عقيب الام حوايم وركبت في طلب
 الاخطار وانفتحت في خضلة سعة الامار علم طربت سيد المرسلين
 رب العالمين اذ برزت صفات الشرب او انوره وكشفت ديان التاويل
 وسراهم فتوصل الى ذم كتاب الله المبين ومنه استخرجت معارف قواعد
 الدين وقواعد عقائد المسلمين وجلت اخبار الاولين والآخرين وجلت
 آثار العلماء والصالحين وفوضت الله تعالى من كل خلق عدوله بجز
 واصطفاهم واختارهم لسفدة ونسلكهم من امنه الصبي والسقيم
 وصانوه عن قول كرافال انهم وحفظوه من الشبه بالواجب بغير وعرفوا
 ما ينكر من مشايخ اوفى التعريف ونصروا في انواع بيانه احسن
 التعريف

Učenici

Logično je da je Mustafa Pruščak, obzirom na zavidno znanje koje je postigao van granica svoje domovine, našao načina da to znanje prenese i na druge generacije. Izvori koji govore o njegovom životu ne daju dovoljno preciznih informacija da je on, doista, to znanje na institucionalan način, putem medresa, hadiskih i drugih škola, kao i kružoka u džamijama, prenosio na mlađe generacije.

Uz funkciju muftije, koju spominju brojni izvori,¹²⁹² on je bio i profesor, najvjerojatnije medresi u Pruscu, koju je, kako navodi dr. Hazim Šabanović, osnovao Hasan Kjafer Pruščak krajem 16. stoljeća,¹²⁹³ ili, kako pretpostavlja rahm. N. Šukrić, na stručnoj hadiskoj školi/*Daru-l-hadis* u Pruscu.¹²⁹⁴

Ova činjenica temelji se na jednom pisanom tragu koji je sam Mustafa Pruščak ostavio u jednom rukopisu u kome kaže da je jedan svoj rad napisao na traženje nekog svog učenika.¹²⁹⁵ Dakle, nema sumnje da je bio i profesor i da je, doista, imao mehanizme preko kojih je svoje ogromno znanje prenosio na buduća pokoljenja, ali na kojoj obrazovnoj instituciji je predavao, bar za sada, može se samo nagađati.

Djela

Mustafa Pruščak zauzima jedno od istaknutih mjesta među bosanskohercegovačkim autorima koji su ostavili djela na orijentalnim jezicima. Prvi koji su dali značajne priloge o ovom našem autoru bili su: dr. Safvet-beg Bašagić,¹²⁹⁶ Mehmed

¹²⁹² Uporedi: dr. Safvet-beg Bašagić, cit. djelo, str. 198; Mehmed Handžić, *El-Dževheru-l-esna*, str. 193; Tajjib Okić, nav. djelo, str. 31; dr. Hazim Šabanović, spom. djelo, str. 470; mr. Nijaz Šukrić, cit. izvor, str. 160; dr. Omer Nakićević, *Uvod u hadiske znanosti I*, str. 167, Azra Kadić, *Rasprava o posjećivanju grobova od Mustafe Pruščaka, Islamska misao*, br. 136, 1990.god., str. 20. i Šefik Kurdić, spomenuta disertacija, str. 84.

¹²⁹³ *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, str. 470.

¹²⁹⁴ Mr. Nijaz Šukrić, cit. izvor, str. 160.

¹²⁹⁵ Provjeri: dr. Hazim Šabanović, cit. djelo, str. 470.

¹²⁹⁶ Radi se o djelu *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1986., str. 196-198 i 403.

Handžić,¹²⁹⁷ Muhammed Tajjib Okić¹²⁹⁸ i dr. Hazim Šabanović,¹²⁹⁹ dok su cjelovite prijevode rasprava čiji je autor Mustafa Prušćak objavili: mr. Nijaz Šukrić,¹³⁰⁰ mr. Muharem Omerdić,¹³⁰¹ Azra Kadić¹³⁰² i Nevena Krstić.¹³⁰³ Dr Omer Nakićević ga je predstavio kao vrsnog poznavaoća hadisa i hadiskih znanosti, kroz analizu njegovog djela *Er-Radi li-l-murtedi*.¹³⁰⁴ Uz to je u svom djelu namijenjenom studentima FIN-a donio kraću biografiju o ovom muhaddisu.¹³⁰⁵ Autor ovog rada je, takođe, donio nešto opširniju biografiju ovog bošnjačkog muhaddisa u doktorskoj disertaciji odbranjenoj 1997. god. na tuniskom univerzitetu *Ez-Zejtuna*.¹³⁰⁶

Navešćemo do sada poznata djela ovog učenjaka:

1. *Tebširu-l-gurẓat (Blagovijest gazijama)*: Djelo je podijeljeno na uvod, 23 poglavlja i zaključak, a završeno je 1150/1738. god. Povod pisanja ovog djela je provala Austrijanaca u Bosnu 1736. ili 1737., koje je svojom hrabrošću porazio tadašnji bosanski namjesnik Hekimoglu Ali-paša, pa je ovo djelo bilo, na neki način, podsticaj Bošnjacima na odbranu domovine i pohvala Ali-paši, čije junaštvo i pravednost autor na samom početku ističe i pohvaljuje. Uz ostale pojedinosti u ovoj knjizi su obrađene teme o: vrlinama

¹²⁹⁷ Radi se o djelu na arapskom *El-Dževheru-l-esna fi teradžimi 'ulemai ve šu'arai-l-Bosna*, obrada i komentar: Sejjid Kisrevi Hasan, *Daru-l-kutubi-l-'ilmijje*, Bejrut, 1993. i na bosanskom jeziku *Književni rad bosanskohercegovačkih muslimana*, Sarajevo, 1933, str. 17. i 112.

¹²⁹⁸ Radi se o djelu *Islamska tradicija* (preštampano iz Gajretovog kalendara za 1937. god.), Sarajevo, 1936. god., str. 31-32 (štampano ćirilicom).

¹²⁹⁹ Radi se o knjizi *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973., str. 470-479.

¹³⁰⁰ *Etika milosrđa ili Traktat o samilosti i sažaljenju spram živih stvorenja od h. Mustafe sina Muhammeda Prušćaka*, Zbrnik radova Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, II/1987., str. 155-204.

¹³⁰¹ *Traktat o vrlinama džemata hadži Mustafe Prušćaka*, Anali GHB, XI-XII, 1987., str. 68-84 i *Traktat o postu šest dana mjeseca ševvala h. Mustafe Prušćaka*, Anali GHB, br. XV-XVI, 1990., str. 163-168.

¹³⁰² *Rasprava o posjećivanju grobova od Mustafe Prušćaka*, *Islamska misao*, br. 136, 1990., str. 20-30.

¹³⁰³ *Mustafa b. Muhammed el-Akhisari (Prušćanin): Rasprava o kafi, duvanu i pićima*, POF (Sarajevo), XX-XXII (1970-1971), str. 71-107.

¹³⁰⁴ *Muhaddis Mustafa Prušćak*, Anali GHB, XI-XII, 1985., str. 3-18.

¹³⁰⁵ *Uvod u hadiske znanosti*, Sarajevo, 1986., str. 166-167.

¹³⁰⁶ *El-'Inaje bi-l-hadisi fi-l-Bosna munzu fethiha ila evahiri-l-karni-l-'išrin*, str. 80-89.

džihada, obligatnosti odlaska u džihad, vremenu ratovanja, načinu ratovanja, poticajima na džihad, čuvanju od izdajstva, džihadu Allahovog poslanika, s.a.v.s, te junačke pripovijetke i dr.¹³⁰⁷

Rukopis ovog djela čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu i u OZJA u Zagrebu.¹³⁰⁸

2. *Er-Radi li-l-murteđi (Korist onom ko traži zadovoljstvo)*: Djelo je vjersko-didaktičkog karaktera, koje kroz 112 poglavlja, teži izgraditi uzornu ličnost sa islamskog gledišta. Mustafa Prušćak obrađuje brojne teme u ovom djelu, kao što su: zikr, zahvala Allahu, istigfar, donošenje salavata na Poslanika, s.a.v.s, dova, abdest, kupanje, namaz, noćni namaz, učenje Kur'ana, učenje uopće, post, hadž, ekonomisanje, programiranje, strpljivost, iskrenost, čednost, pravednost, poslušnost roditeljima, pružanje pomoći ugroženom, nahrinjivanje gladnog, napajanje žednog, davanje milostinje, konsultovanje, zaštita prava radnika i dr. Sve to čini citirajući brojne hadis-e Allahovog Poslanika, s.a.v.s. Uz to, djelo je pisano takvim stilom da bude dostupno širokim masama, kako bi se oni koji ga čitaju što više okoristili.¹³⁰⁹

Tajjib Okić smatra da je ovo Prušćakovo djelo, ustvari, komentar na djelo *El-Hadi li muhtedi (Uputstvo za onoga koji želi da bude na pravom putu)*, Muhammeda b. ebi el-Hasana el-Magribija el-Tilmisaniya, koje je on još proširio brojnim hadisima uzetim iz Sujutijevog *El-Džami'u-s-sagira*, Nevevijevo *El-Erbe'una* i El-Karijeva *El-Hisnu-l-basina*.¹³¹⁰

To Prušćakovo djelo u rukopisu čuva se u Gazi Husrevbegovoj biblioteci.¹³¹¹

3. *Risala fi-l-merhameti ve-š-šefekati 'ale-l-halki (Traktat o samilosti i sažaljenju spram živih stvorenja)*:¹³¹² Ovaj traktat Prušćak je završio u

¹³⁰⁷ Vidi o sadržaju ove knjige: dr. Safvet-beg Bašagić, cit. djelo, str. 196-198; Mehmed Handžić, *El-Dževheru-l-esna*, str. 193 i dr. Hazim Šabanović, cit. djelo, str. 471-474.

¹³⁰⁸ Rukopis u GHB je pohranjen pod br. 2.507 i ima 114 lista, a rukopis u OZJA u Zagrebu je pod br. 1.402 i pretstavlja prepis iz 1217/1802. god

¹³⁰⁹ Opširnije o ovom djelu pročitaj: *Muhaddis Mustafa Prušćak* dr. Omera Nakičevića, Anali GHB, XI-XII, 1985, str. 6-14.

¹³¹⁰ *Islamska tradicija*, str. 31-32.

¹³¹¹ Djelo je pohranjeno pod br. 5754.

mjesecu rebi'u-l-evvelu 1154/1741. godine. Mr. Nijaz Šukrić je ovo djelo preveo na bosanski jezik, uz uvod u kojem se govori o autoru i veoma koristan komentar na ovo djelo.¹³¹³

4. *Risaletu-ṣ-ṣakiri fi ṣijareti ehli-l-mekabiri* (Rasprava pobožnog o posjećivanju kabura):¹³¹⁴ Ovo djelo nastalo je na molbu jednog učenika, kako i sam Prušćak kaže u uvodu ovog traktata: *Kada me je jedan moj učenik zamolio da mu objasnim smisao posjećivanja kabura i druga pitanja vezana za umrle, uključujući najbolje dane kada je najprikladnije posjetu učiniti, napisao sam ovu raspravu podijelio je na uvod, pet poglavlja i razna pitanja. U uvodu se razjašnjava namaz i sadaka živih za umrle. Prvo poglavlje govori o izražavanju saučestća, drugo o iskatu, treće o talkinu, četvrto o načinu na koji se obavlja ṣijaret kaburistanu a peto poglavlje tretira pitanje učenja Kur'ana na kaburu.*¹³¹⁵

5. *Risala fi fadaili-l-džema'a* (Rasprava o vrijednostima skupnog obavljanja namaza): Ovo je jedna mala rasprava o značaju skupnog obavljanja namaza. Sastoji se od uvoda, dva poglavlja i pogovora.¹³¹⁶

6. *Risala fi savmi-s-sitti min ševval* (Rasprava o postu šest dana ševvala):¹³¹⁷ Ovo je kratka rasprava ali veoma značajna, jer se u njoj tretiraju razilaženja islamskih pravnika u vezi sa postom u ševvalu. Navedeni su hadisi koji se odnose na tu temu, a autor tome dodaje i svoje stavove.¹³¹⁸

¹³¹² Rukopis ovog traktata čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu i registrovan je pod brojem 761/3 od fol. 7a-14b.

¹³¹³ Mr. Nijaz Šukrić, nav. izvor, str. 155-204.

¹³¹⁴ Djelo (nepotpuno) se čuva u rukopisu u GHB u Sarajevu, pod br. 761, dok se kompletno djelo čuva u Univerzitetskoj biblioteci u Bratislavi, pod br. 153, fol. 29b-41b.

¹³¹⁵ Azra Kadić, cit. izvor, str. 21.

¹³¹⁶ Ovu raspravu je preveo i obradio mr. Muharem Omerdić. Vidi: *Anali GHB*, XIII-XIV, 1987, str. 68-84.

¹³¹⁷ Rukopis ove rasprave se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod br. R 761.

¹³¹⁸ Tu raspravu je preveo i obradio mr. Muharerm Omerdić. (Vidi: *Anali GHB*, br. XV-XVI, 1990, str. 163-168.

7. *Risala fi hukmi-l-kahveti ve-d-duhani ve-l-ešribeti* (Rasprava o upotrebi kahve, duhana i opojnih pića):¹³¹⁹ Pruščak u tom djelu, pored vjerskih argumenata, spomenutom problemu prilazi i sa zdravstvenog i medicinskog aspekta. Navodeći argumente za i protiv kahve, koju, donekle tolerira, jer *razbija san, odbija brige, aktivira čovjeka da izvršava islamske obaveze, olakšava probavu i varenje, olakšava odstranjivanje nepotrebnih količina hrane i drugo*, on posebno potcrtava štetnost duhana sa zdravstvenog i socijalnog stanovišta: beskorisno trošenje novca, neugodan zadah iz usta pušača i nabraja još sedamnaest štetnih posljedica koje duhan uzrokuje.¹³²⁰

Zanimanje za hadis

Očito je da se Mustafa Pruščak već od školskih dana izuzetno zanimao za hadis i hadiske znanosti. On je, još kao student, stekao zavidno znanje iz raznih oblasti, a posebno iz domena hadisa i hadiskih znanosti. Napomenuli smo da je Pruščaku njegov učitelj dozvolio da predaje hadis iz brojnih hadiskih zbirki, što, eksplicite upućuje na njegovu vanrednu upućenost u tu oblast. Međutim, ako osluhnemo posljednju misao koju je učitelj Mustafe Pruščaka naveo u diplomi koju mu je uručio u Egiptu, nakon završetka njegovog izučavanja van domovine, onda će nam, doista, biti jasno da je ovaj naš učenjak postigao zavidno znanje upravo iz te oblasti. Naime, njegov profesor Mustafa Arzuni er-Rumi navodi, pored ostalog, u diplomi: *Hvala Allahu, što nam je omogućio da imamo u 12/18. stoljeću ovako pouzdanih učenjaka u hadiskoj znanosti!*¹³²¹

Iz same Idžazetname primjećuje se da njegov profesor posebno potcrtava hadis, što upućuje na hadis kao užu Pruščakovu specijalnost.

Ako, pak, analiziramo njegova djela, uočićemo, doista, veliki broj hadisa koje je koristio, bolje rečeno, oni dominiraju svakim njegovim djelom.

¹³¹⁹ Rukopis tog djela je pohranjen u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, pod br. 761, 4. fol. 15a-21a.

¹³²⁰ Tu raspravu je prevela i obradila Nevena Krstić. (Vidi: *POF*, XX-XXII, 1971-1972, str. 71-107.

¹³²¹ Navedeni rukopis, br. 551, str. 115. Uporedi, takođe: dr. O. Nakićević, *Muhaddis Mustafa Pruščak*, *Anali GHB*, XI-XII, 1985, str. 16.

Citiranje brojnih hadisa, uz navođenje imena ashaba koji određeni hadis prenosi od Allahovog Poslanika, s.a.v.s, navođenjem hadiske zbirke u kojoj se nalazi taj hadis i, veoma često, sa ocjenom hadisa, na najupečatljiviji način govori o Prušćakovoj stručnosti u ovoj oblasti.

Da je hadis bio i ostao preokupacija ovog učenjaka najbolje ilustruju riječi koje on navodi u uvodu knjige *Er-Radi li-l-murteda*. On ističe: *Ja, siromašni Mustafa sin Muhammeda, Bosanac, Prušćanin, namjeravam da uz svako poglavlje djela El-Hadi li-l-muhtedi dodam po nekoliko časnih hadisa, izreka ashaba i tabi'ina i poučnih priča, a sve to radi Allahovog zadovoljstva. Želja mi je da budem proživljen u društvu imama muhaddisa i iskrenih osoba koji su se zanimali za hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s.*¹³²²

Smrt

Svi autori slažu se da je Mustafa Prušćak umro 1169. god. po Hidžri, odnosno 1755. god. po Isa, a.s. u rodnom Pruscu.¹³²³

Dr. Safvet-beg Bašagić napominje da je Mustafa Prušćak umro kao muftija u rodnom mjestu i da je bio veoma ugledan u narodu i respektiran kao učen i pobožan učenjak.¹³²⁴

Značajno je napomenuti da niko od autora, izuzev mr. Muharema Omerdića, ne precizira mjesto gdje je ovaj učenjak ukopan. Omerdić, naime, iznosi pretpostavku da je Mustafa Prušćak pokopan u Gečetu, pored džamije koja je tu nekada postojala, a gdje se i danas nalaze mezarluci.¹³²⁵

¹³²² Navedeni rukopis.

¹³²³ Vidi o tome: El-Bagdadi, *Hedijetu-l-'arifin*, 2/460; Safvet-beg Bašagić, cit. djelo, str. 198; Mehmed Handžić, *El-Dževheru-l-esna*, str. 193, Omer Kehhale, *Mu'džemu-l-mu'ellifin*, 12/275; dr. Hazim Šabanović, cit. djelo, str. 470 i dr. Omer Nakićević, *Uvod u hadiske znanosti*, str. 166.

¹³²⁴ Uporedi: *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 198.

¹³²⁵ Vidi Omerdićev prijevod i komentar Prušćakove rasprave o vrijednostima skupnog klanjanja, str. 69.

MEHMED-EF. HANDŽIĆ

1324./1906. – 1363./29. 7. 1944.

Mehmed-ef. Handžić jedan je od najvećih učenjaka koje je naša domovina iznjedrila. Bio je enciklopedijskog obrazovanja. Gotovo da nema islamske discipline o kojoj nije pisao. Ipak, najviše se isprofilirao i najviše napisao u oblasti hadisa i hadiskih znanosti, pa se s pravom može ustvrditi da je bio jedan od naših najvećih stručnjaka u ovoj naučnoj disciplini.

Njegovo puno ime je Mehmed sin Muhammeda sin Muhammeda sin Saliha Handžić.¹³²⁶

Na to ime, u nekim izvorima, dodaje se još i sin Muhammeda.¹³²⁷ Međutim, najveći broj izvora operira sa imenom Mehmed sin Mehmeda, odnosno Muhammeda.¹³²⁸

Što se, pak, naših istraživača tiče svi ga spominju imenom Mehmed Handžić.¹³²⁹

U nekim arapskim uzvorima uz njegovo ime i prezime dodaje se i *El-Bosnevi*, a ponegdje i *Al-Azheri* i *El-Hanefi*, što upućuje na njegovo porijeklo, mjesto obrazovanja i pripadnost pravnoj školi.¹³³⁰

Rođenje i obrazovanje

Handžić je rođen u Sarajevu 1324. god. po Hidžri, odnosno 1906. god. po rođenju Isaa, a.s.¹³³¹

Osnovno obrazovanje stekao je u rodnom mjestu, gdje je, nakon mekteba, završio ruždiju a 1345/1926. god. Šerijatsku gimnaziju. U Gimnaziji se u svim predmetima isticao nad ostalim učenicima. Tako je, npr, savladao arapski jezik da je već tada pisao poeziju na tom jeziku.

Handžić, u potrazi za znanjem, nakon školovanja u Sarajevu odlazi u Egipat, gdje na poznatom islamskom univerzitetu *Al-*

¹³²⁶ Omer Kehhale, *Mu'džemu-l-mu'ellifin*, 11/280.

¹³²⁷ Vidi: Kisrevi Hasan, uvod u djelo M. Handžića na arapskom jeziku: *El-Dževheru-l-esna fi teradžimi 'ulemai ve šu'arai el-Bosna*, str. 33. Takođe, vidi: rukopis u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, pod br. 2650.

¹³²⁸ Vidi, npr. rukopise u GHB, pod br. 6963 i 6967.

¹³²⁹ Vidi o tome: Kasim Dobrača, *Mehmed Handžić vjerski učenjak*, *El-Hidaje*, br. 2-3, god. 1364/1945., str. 53; hfz. Mahmud Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, str. 49; Esad Duraković, *Prosvjetiteljski zanos Handžićev*, izabrana djela, knjiga I, str. 7.

¹³³⁰ O tome pogledaj: *Mu'džemu-l-mu'ellifin*, 11/280 i *El-Dževheru-l-esna'* (uvod), str. 33.

¹³³¹ *Mu'džemu-l-mu'ellifin*, 11/280; *Istaknuti Bošnjaci*, str. 49; Esad Duraković, cit. djelo, I/7.

Azhar u Kairu nastavlja studije 1345/1926. god. Studije privodi kraju 1350/1931. god.

On se nije, poput brojnih drugih studenata, zadovoljavao samo predavanjem na Univerzitetu, već je obilazio brojne kairske džamije i druge institucije i slušao tadašnje najpoznatije egipatske učenjake i od njih usvajao brojne znanstvene discipline. Zna se da je još kao student postao kućni prijatelj s brojnim profesorima sa kojima je raspravljao do kasno u noć o brojnim dilemama i problemima koji su tištili njegovu znatiželju i gorljivu radoznalost.

Prije nego se vratio u domovinu, obavio je hadž sa svojim ocem i boraveći u Mekki, Medini i drugim mjestima izuzetno dobro iskoristio prisustvo eminentnih učenjaka.¹³³²

Učitelji

Handžić je iskoristio znanje svojih učitelja u rodnom mjestu i to, uglavnom, kroz obrazovno-odgojne institucije kroz koje je prošao. Tako u bilješkama koje su sačuvane sam navodi imena učitelja od kojih je puno naučio. On navodi sljedeća imena: Jusuf-ef. Imamović, Muhammed-ef., Arif-ef., hfz Sulejman-ef. Čučak, Muhammed-ef. Hadžijamaković, hfz Dža'fer-ef. Kulenović, Salih-ef. Muftić, dr. Šakir-ef. Sikirić i Muhammed-ef. Pašić,¹³³³ iz čega se lahko da zaključiti da je Handžić učio pred našim najuglednijim znanstvenicima tog vremena.

Došavši u Kairo, on nastavlja sa tom praksom, tražeći učitelje od kojih može najviše naučiti. Tako, kako i sam navodi, uči *Ed-Durru-l-muhtar* i *Muhtesar el-Buharija* od *Ez-Zubejdija* pred šejhom Ali Šaibom; *Tefisru-n-Nesefi* pred šejhom Ali b. Zurretom i šejhom Ali Mahfuzom, od koga sluša predavanja po džamijama i prisustvuje njegovim hutbama; akaidsko djelo *Šerhu-l-dževhere*, pred šejhom Muhammedom el-Azebijem; djelo iz oblasti beletristike i stilistike *Muhtesar* od Sa'da et-Taftazanija pred šejhom Muhammedom Ebu Selametom; djelo iz domena hanefijskog fikha *Ed-Durru-l-muhtar* pred šejhom Mu'avvedom es-Sehavijem; djelo iz oblasti beletristike

¹³³² O tome pogledaj: hfz. Mahmud Traljić, predgovor u Handžićevoj knjizi *Es-Sunne*, str. 3-4.

¹³³³ Vidi: Rukopis u GHB pod br. 2.650, list 97.

i stilistike *Šerbu-l-dževheri-l-meknun* i djelo iz oblasti logike *Šerbu-l-melevijji* pred šejhom Hasanom Džibrilom; dio *Sabihu Muslima* pred šejhom el-Halebijem; *Zadu-l-muslim* pred autorom brojnih djela šejhom Muhammedom Habibullahom eš-Šenkitijem; iz oblasti usuli-fikha *El-Ihkam* od El-Amidija pred šejhom Abdulazizom el-Mekkijem; iz oblasti usuli-fikha *Šerbu-l-meballi* pred šejhom Hasanejnom Mahlufom i šejhom Muhammedom Salimom; *Tefsiru-l-dželakejn* pred šejhom El-Ušarijem, hatibom rifa'ijske džamije; iz oblasti bontona *Ragbetu-l-amal* pred šejhom Alijem el-Mirsafijem.

To su učenjaci pred kojima je Handžić najviše učio. On napominje da je dosta i drugih učenjaka od kojih je saznavao, međutim, njegovo druženje sa njima bilo je daleko kraće, pa ih on poimenice ni ne spominje.¹³³⁴

Idžazetname

Idžazet ili *idžazetname* su diplome koje je učitelj davao učeniku kada savlada određeno hadisko djelo. Naš Handžić je, bar prema onome što je pohranjeno u Gazi Husrevbegovoj biblioteci, dobio dvije diplome od hadiskih stručnjaka.

Jednu idžazetnamu je dobio od poznatog učenjaka iz Nedžda šejha Abdullaha b. Alija b. Jabisa Alu Jabisa (umro 1389/1969).¹³³⁵ a drugu od poznatog egipatskog učenjaka Ahmeda el-Misrija (umro 1355/1936.), autora brojnih djela.¹³³⁶

¹³³⁴ O njegovim učiteljima u Egiptu vidi: rukopis u GHB, br. 2650, list 98.

¹³³⁵ On je slovio kao veliki hanbelijski pravnik. Bio je učenik poznatog muhaddisa i hafiza hadisa Muhammeda Abdurrahmana b. Abdurrahima el-Mubarekfurija, autora *Tuhfetu-l-ahvezi*, komentara na Tirmizijin *Sunen*. U Egiptu je proveo 40 godina. Njegova najpoznatija djela su: *E'lamu-l-enam*, *Er-Reddu 'ala Šejhi-l-Ezheri Šeltut* i *Er-Reddu-l-kavijji 'ala Abdillah b. Alijji*. (Vidi: Ez-Zirikli, *El-E'lam*, 4/108).

¹³³⁶ Šejh Ahmed b. Muhammed b. Abdulaziz et-Tahtavi el-Husejni el-Kasimi el-Hanefi el-Misri bio je hanefijski pravnik i veliki poznavalac tefsira i književnosti. Od njegovih brojnih djela izdvajamo: *Iršadu-l-mustefid ila bejani ve tahriri-l-mesaniid*, *Šerhus-sadr bitefsiri sureti-l-Kadr*, *Ref'u-l-gavaši 'an mu'dalati-l-mutavveli ve-l-havaši*, *Nefehatu-t-tajjib 'ala tefsiri-l-Hatib* i dr. (Vidi: Isma'il-paša el-Bagdadi, *Idahu-l-meknun*, 1/196; *El-E'alam*, 1/124/125 i *Mu'džemu-l-mu'ellifin*, 2/119-120.)

Šejh Abdullah b. Ali Alu Jabis u idžazetnami koju je potpisao ovlašćuje Mehmed-ef. Handžića da može prenositi sva djela koja je njega ovlastio hafiz El-Mubarekfuri, i to: *Sahih Buhari*, *Sahih Muslim*, *Muvetta' Malik*, *Bulugu-l-meram*, dijelove *Sunena Ebu Davuda*, *Nesaije*, *Tirmizije*, *Ibn Madže*, *Darimija* i *Darekutnija*, *Mukaddimu Ibnu-s-Salaha*, *Elfiju Ibn Malika* i dr.¹³³⁷

(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) الحمد لله وكفى وسلام على عباده الذين اصطفى . أما بعد في فيقول محمد بن محمد الناجي البوسنوي واعلم ان لي اجازة من الشيخ العالم الفاضل مستد العياد المصرية في مصر صاحب التأليف العديدة المفيدة السيد احمد رافع بن السيد محمد رافع الحنفى الطرطاوى المصرى اطال الله بقاءه ،، اجازنى قبيل توجيى الى مكة للحج الشريف شفاها بكل	الحمد لله وكفى وسلام على عباده الذين اصطفى . اما بعد فيقول العبد الفقير الى الله تعالى المحترف بالتقصير عبد الله ابن على آل يابس من بني زيد ان اعلى ما يتنافس فيه ، المتنافسون وانتم ما يتسابق اليه للتسابقون كلام صفوة خلقه وخيرة عباده محمد صلى الله عليه وسلم النفى دونه ائمة السنة في كتبهم ونقلوه باسانيدهم وكانت عاداتهم وصون الله عليهم اجمعين نقله عن اهله و تبليغه لاهله وانه حضر لدينا العالم الفاضل والاديب الكامل طيب الاخلاق زكى
--	--

Idžazetname koje je Handžić dobio od šejhova Abdullaha b. Alija b. Jabisa Alu Jabisa i Ahmeda el-Misrija

¹³³⁷ Obje ove Handžićeve idžazetname čuvaju se pohranjene u GHB, pod br. 2650.

Angažman

Nakon povratka sa studija Handžić je angažiran kao suplent i prefekt u Gazi Husrev-begovoj medresi. Predavao je arapski jezik, tefsir, hadis i fikh.

Godine 1356/1937. prelazi u Gazi Husrev-begovu biblioteku gdje radi kao bibliotekar. Za vrijeme angažmana u Biblioteci Handžić je izuzetno dobro klasificirao i uredio knjige i rukopise, tako da se i danas osjeća značaj njegovog angažmana.

Školske 1939/40. godine postavljen je za profesora na Višoj šerijatsko-teološkoj školi, gdje predaje tefsir i osnove šerijatskog prava i na tom mjestu ostaje sve do smrti.

Od 1936. god. bio je u najužem rukovodstvu ilmije *El-Hidaje*, te najaktivniji saradnik, a jedno vrijeme i urednik istoimenog glasila ove organizacije.¹³³⁸

Učenici

Handžić je bio izuzetno cijenjen. One koji su bili željni znanja plijenio je svojom učenošću, originalnošću i dosljednošću. Najviše su od njega, svakako, naučili njegovi učenici u Medresi i Višoj šerijatsko-teološkoj školi. Kasnije će oni biti lučonoše islamske misli u našim krajevima. Spomenut ćemo neke od njegovih učenika:

Ahmed sin Ismaila Aličić, Ibrahim sin Osmana Bradarić, Mustafa sin Ismaila Busuladžić, Abdullah sin Alije Dreca, Rašid sin Mustafe Hajdarević, Ejjub sin Omera Kabil, Seid sin Ibrahima Karić, Ejjub sin Ibrahima Mehmedović, Enver sin Hulusije Mulahalilović, Ismet sin Saliha Smajlbegović, Salih sin Abdullaha Šabeta, Hazim sin Mustafe Šabanović, Ismet sin Galiba Žunić, Alija sin Derviša Ahmić, Lutfi sin Muhammeda Bešlić, Salih sin Omera Hadžialić, Fejzullah sin Ismaila Hadžibajrić, Mustafa sin Alije Hadžimulić, Hasan sin Muhammeda Hasanefendić, Muharem

¹³³⁸ Vidi: Esad Duraković, cit. djelo, 1/7.

sin Mustafin Mujagić, hfz Ibrahim sin Muhammeda Trebinjac i hfz. Muhammed sin Muharema Zahirović.¹³³⁹

Rijetki su bili naši učenjaci koji su kod sebe sačinili sretnu sintezu između zdrave akide, izvornog učenja islama i vanrednog poznavanja raznih naučnih disciplina, kao što je to učinio Mehmed-ef. Handžić. Njegovi kriteriji će, očito, postati vaga za brojna promišljanja u to vrijeme u Bosni i Hercegovini, a njegov utjecaj ga generacije koje dolaze ostaće neizmjeran.

Spisateljski opus

Opus Handžićevog spistaljeskog angažiranja bio je izuzetno velik. Živio je svega 38 godina, a napisao je desetine knjiga i preko 300 različitih članaka na arapskom i bosanskom jeziku. Uz to, preveo je i brojna djela i tekstove sa arapskog i turskog jezika. Gotovo da nema islamske discipline o kojoj nije pisao i koju temeljito nije poznao. On je, živeći samo 38 godina, ostavio iza sebe više od tri stotine bibliografskih jedinica¹³⁴⁰ i, na taj način, bez sumnje, postao jedan od najistaknutijih intelektualaca u Bosni i Hercegovini, ne samo u svoje vrijeme, nego općenito.

Njegov prosvjetiteljski intenziviran angažman određivao je široku lepezu tema kojima se bavio, razmićući granice prosvjetiteljskog horizonta znatno više nego što bi to bilo neophodno u nekom kontemplativnijem dobu. Otuda, dok većina bošnjačke uleme toga vremena šuti, Handžić neumorno piše sa velikim žarom prosvjetitelja i senzibilnošću vrsnog intelektualca. On takvom vanrednom spisateljskom angažiranošću postaje vodeći intelektualac svoga vremena ali i najviši izraz svijesti svoga naroda.

Handžić, kao rijetko koji bošnjački intelektualac u to vrijeme, nesumnjivo, bio je svjestan historijskog trenutka i značaja svoje

¹³³⁹ O njegovim učenicima usporedi: rukopis pohranjen u GHB, pod br. 2.650/9.

¹³⁴⁰ O broju njegovih bibliografskih jedinica provjeri: Esad Duraković, *Prosvjetiteljski zanos Handžićev*, Izabrana djela Mehmeda Handžića 1/6 i Ismet Kasumagić, *Hadži Mehmed-ef. Handžić – život i djelo*, Zbornik radova sa znanstvenih skupova o hadži Mehmedu Handžiću, Sarajevo, 1996, str. 20.

misije, pa uz brojne napise teološke naravi, usmjerava svoje zanimanje na istraživanje historije Bošnjaka, bošnjačke kulturne baštine i dr.¹³⁴¹

Njegov spisateljski, prosvjetiteljski i naučni angažman najbolje je ilustrirao prof. Hamdija Kreševljaković. On kaže: *Smrtu hadži Mehmed-ef. Handžića nestalo je između nas čovjeka kakav se ne rađa ni u svakih stotinu godina. Smrt ovakvog čovjeka bio bi težak gubitak i za veliki narod, a kamoli za našu zajednicu. On je bio riznica znanja, ili kako je za ovakve ljude znao reći merhum Bašagić – ajakli kutubhana, a uz to neumoran radnik i na peru i na djelu, i kroz nepunih šesnaest godina napisao je, pored nastavničkog rada i brojnih održanih vazova i predavanja, cijelu biblioteku, a pored toga neprestano je čitao i usavršavao se. Radio je brzo, kao da je slutio da mu je život kratak.*¹³⁴²

Djela

Zbog ograničenosti prostora ovom prilikom navest ćemo samo neka djela iz Handžićevog bogatog opusa:

1.- *El-Dževheru-l-esna fi teradžimi 'ulemai ve šu'arai-l-Bosna* (Blistavi dragulj – životopisi učenjaka i pjesnika Bosne): Ovo djelo tretira bošnjačku književnu baštinu iz osmansko-turskog perioda. Handžić je tu spomenuo 216 biografija naših pisaca i pjesnika na orijentalnim jezicima, poredanih abecednim redom. Upravo zahvaljujući tom djelu, koje je Handžić napisao još kao student i koje je objavljeno u Kairu 1930. god., književni rad Bošnjaka na

¹³⁴¹ Opširnije o tome: Salih A. Jalimam, *Handžić kao historičar*, Zbornik radova sa znanstvenih skupova o hadži Mehmedu Handžiću, Sarajevo, 1996, str. 119-127; dr. Fehim Nametak, *Handžićev rad na proučavanju književnosti Bošnjaka*, nav. Zbornik, str. 38-44 i dr. Esad Duraković, cit. izvor, 1/5-31.

¹³⁴² Pogledaj Kreševljakovićev tekst u *Narodnoj uzdanici*, kalendar za 1945. godinu, str. 28. Uporedi, takođe: Hafiz Mahmud Traljić, *Hadži Mehmed-ef. Handžić – život i rad*, u zborniku radova četvrtog simpozija Zagrebačke džamije, 1994. god: *Islam i kultura Bošnjaka u djelima Safvet-bega Bašagića, Mehmeda Handžića i Edhema Mulabdića*, str. 135.

orijentalnim jezicima počeo je ulaziti u velike svjetske književnohistorijske enciklopedije i priručnike.¹³⁴³

2.- *Književni rad bosanskohercegovačkih muslimana*: Mnogi orijentalisti mislili su da je to djelo, ustvari, samo prijevod ranije spomenutog djela *El-Dževheru-l-esna*, što nije tačno. Dok je *El-Dževheru-l-esna* mali leksikon bošnjačke književnosti na orijentalnim jezicima i alhamijado pismenosti, dotle je *Književni rad* zamišljen kao pregled književnosti Bošnjaka na orijentalnim jezicima po tematici po kojoj je svaka tema jedno zasebno poglavlje. Autor tu obrađuje: Vjersku književnost na orijentalnim jezicima, rad na historiji, pjesnike koji su pisali na turskom, perzijskom i arapskom jeziku, radove o arapskom jeziku, početke rada na našem jeziku i njegov razvoj, i pjesnike na našem jeziku.¹³⁴⁴

3.- *Islamizacija Bosne i Hercegovine i porijeklo bosanskohercegovačkih muslimana*: Ova studija osvjetljava autotohnost bosanskih bogumila i njihov prelazak na islam. Djelo zavređuje posebnu pažnju budući da se bavi jednim od ključnih problema na kojima počiva temelj bosanske države i u kojem Handžić zaključuje da su Bošnjaci autohton narod u bosanskoj državi koji baštini državotvornu svijest i islam.¹³⁴⁵

4.- *Tefsiru ajati-l-abkam min sureti-l-Bekara*: To je djelo u kojem je Handžić komentirao ajete iz poglavlja sure *El-Bekara* u kojima su spomenuti neki propisi. Očito je da je u ovom djelu bio nadahnut komentarima velikog hanefijskog učenjaka Ebu Bekra el-Džessasa, na čijoj tefsirskoj metodologiji je nedavno doktorirao hfz Safvet Halilović. Djelo je pisano na arapskom jeziku. Ovaj rukopis obradio je i odbranio magistarsku tezu Sulejman-ef. Čeliković.¹³⁴⁶

¹³⁴³ Ovo djelo je štampano i drugi put na arapskom jeziku 1993. god., u izdanju poznate bejrutske izdavačke kuće *Daru-l-kutubi-l-ilmijje*, u obradi Sejjida Kisrevija Hasana. Na naš jezik preveo ga je mr. Mehmed Kico. (Vidi: *Izabrana djela M. Handžića*, 1/33-307; izdavač: *Ogledalo*, Sarajevo, 1999. god.).

¹³⁴⁴ O ovom djelu pogledaj: dr. Fehim Nametak, cit. djelo, str. 40 i *Izabrana djela Mehmeda Handžića*, 1/308-449.

¹³⁴⁵ Djelo je štampano 1940. god. u Sarajevu. Doživjelo je više izdanja.

¹³⁴⁶ Rukopis je pohranjen u Gazi Husrevbegovoj biblioteci pod red. brojem 6967.

5.- *Tefsiru ajati-l-ahkam min sureti-n-Nisa'*: Djelo identično prethodnom. U njemu Handžić na znalački način, spretno koristeći klasična djela islamskih učenjaka, komentira ajete iz kur'anskog poglavlja *En-Nisa'*. Djelo je, takođe, u rukopisu. Na ovom Handžićevom djelu uskoro će magistarski rad na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu braniti Ahmed Adilović, direktor Elči Ibrahim-pašine medrese u Travniku.¹³⁴⁷

6.- *Ilmu-l-ke lam*: Ovo djelo, kao udžbenik islamske vjeronauke za 8. razred srednjih škola, objavljeno je u Sarajevu 1934. god. Pri pisanju ovog akaidskog djela koristio se djelima Džurdžanija, Taftazanija, Gazalija, Ibn Tejmije, Muhammeda Abduhua i dr.¹³⁴⁸

7.- *Kodificiranje šerijatskog prava kod raznih pravnih škola*: Ovo djelo je Handžić napisao pred samu smrt i štampano je kao separat u Zagrebu 1944. god. u izdanju Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja. U njemu vrši temeljitu historijsku analizu razvoja šerijatske pravne znanosti i kodificiranje šerijatskog prava tokom prošlih stoljeća.¹³⁴⁹

8.- *Muhammed, a.s. (Život i rad u najkraćim crtama)*: Handžić je u ovom djelu na kratkom prostoru iznio cjelokupnu biografiju Allahovog Poslanika, s.a.v.s, sa svim detaljima koje svaki musliman treba da zna.¹³⁵⁰

9.- *Vazovi*: Ovo djelo tretira brojna aktualna islamska pitanja. Handžić je u njemu obradio 34 teme, koje je potkrijepio ajetima, hadisima, govorom ashaba, tabi'ina i brojnih učenjaka, kao i zanimljivim hikajama, pa se i danas može itekako korisiti za razna predavanja, vazove i hutbe.¹³⁵¹

¹³⁴⁷ Vidi: dr. Muhamed Ždralović, *Prepisivači knjiga u arabičkim rukopisima*, Svjetlost, Sarajevo, 1988. god., 2/328.

¹³⁴⁸ Vidi o ovom djelu: hfz Halil Mehtić, *Handžićev doprinos akaidu*, Zbornik radova sa znanstvenih skupova o hadži Mehmedu Handžiću, Sarajevo, 1996., str. 82-83.

¹³⁴⁹ Opširnije o ovom djelu vidi: Muharem Omerdić, *Mehmed-ef. Handžić kao šerijatski pravnik*, Zbornik radova sa znanstvenih skupova o hadži Mehmedu Handžiću, Sarajevo, 1996, str. 25.

¹³⁵⁰ Djelo je štampano prvi put 1935. god., a kasnije je doživjelo više izdanja.

¹³⁵¹ Djelo je štampano 1943. god. u Sarajevu, u izdanju Glavnog odbora *El-Hidaje*.

10.- *Zbirka izabranih dova iz Kur'ana i hadisa*: Ovo djelo štampano je 1944. god. Kasnije je doživjelo više izdanja. Ova zbirka je, ustvari, skraćena verzija djela *Rahatu-l-ervah* poznatog učenjaka Ali b. Sultana Muhammeda el-Karija.

11.- *Tezjilu Kešfi-ḡ-ḡunun*: Riječ je, ustvari, o dodatku na djelo *Kešfu-ḡ-ḡunun 'an esami-l-kutubi ve-l-funun*, poznatog učenjaka Mustafe b. Abdullaha el-Konstantinija er-Rumija el-Hanefija, poznatijeg kao Hadži Halifa (umro 1067/1657.). Naime, naš Handžić je ovom poznatom djelu, dodao učenjake i djela koja Hadži Halifa nije spomenuo. Prvi tom ovog djela Handžić je završio 1350/1931. god.¹³⁵²

12.- *Medžme'u-l-bihar fi tarihi-l-'ulumi ve-l-esfar*: Ovo je enciklopedijsko djelo koje je Handžić započeo, ali ga, nažalost, nije završio. U njemu je spomenuo razne znanosti i njihove discipline, sa biografijama i podacima onih koji su u navedenim oblastima nešto napisali. Djelo je napisano u dva toma 1348/1930. god. i nalazi se u rukopisu.¹³⁵³

To su samo neka Handžićeva djela. Puno bi vremena i prostora trebalo da se samo spomenu njegova djela koja su objavljena kao separati ili brojni tekstovi koji su preplavili tadašnje novine i časopise u kojima je on pisao.

Prijevodni

Handžić je u svom kratkom životnom vijeku preveo brojna djela i članke sa arapskog na bosanski jezik. Spomenućemo samo ona najznačajnija:

1.- *Revdatu-l-džennat fi usuli-l-i'tikadat/Rajske bašče o temeljima vjerovanja*: Ovo djelo je napisao jedan od najpoznatijih naših učenjaka Hasan Kjačija Prušćak (umro 1025/1616. god.) i mnogi ga smatraju najozbiljnijim teološkim djelom ovog našeg velikana.¹³⁵⁴

¹³⁵² Rukopis ovog djela nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. (O tome vidi: dr. Muhamed Ždralović, cit. izvor, 2/327.

¹³⁵³ Rukopis je pohranjen u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, pod br. 6.968.

¹³⁵⁴ Vidi: dr. Omer Nakičević, *Prevodilački rad hadži Mehmeda Handžića*, *Zbornik radova*, Sarajevo, 1996, str.33.

Handžić, uz prijevod ovog značajnog djela, donosi osnovne biografske podatke o svim ličnostima koje Hasan Kjafi spominje, pojašnjava svu stručnu terminologiju korišteni u djelu i rasvjetljava učenje i stavove filozofa i apologetičara u vezi sa tom problematikom. Djelo je štampano 1939. god.¹³⁵⁵

2.- *Nizamu-l-'ulema' ila hatemi-l-enbija'/Niz učenjaka do posljednjeg Allahovog Poslanika*: Ovo je takođe djelo našeg Hasana Kjafige Pruščaka i puno je dragocjenih podataka, posebno onih biografske prirode. Handžić je ovo djelo prvo prevodio u nastavcima u *Novom Beharu* 1935. god., da bi se kasnije u izdanju Islamske dioničke štamparije pojavilo kao zasebno djelo.¹³⁵⁶

3.- *Miradžija*: Ovo djelo je napisao Sabit Užičanin, jedan od naših najvećih pjesnika na turskom jeziku. Handžić ovo djelo prvo objavljuje u *Glasniku IVZ* za 1940. god., a nakon toga, u izdanju Državne štamparije, iz Sarajeva, objavljuje ga kao zasebno izdanje. Uz prijevod sa turskog jezika, Handžić ovo djelo i komentira i dodaje potreban uvod i bilješke koje su neophodne.¹³⁵⁷

4.- *Sarajevo u turskoj pjesmi*: U ovom djelu Handžić prevodi devet pjesama koje govore o Sarajevu, potcrtavajući da one ne predstavljaju samo književnu vrijednost, nego mogu poslužiti kao autentičan izvor i za kulturnu povijest Sarajeva.¹³⁵⁸ Ovo djelo nastaje 1943. god.¹³⁵⁹

5.- *Asru se'adet*: Ovo je djelo iz oblasti historije islama sa ukupno devet tomova. Handžić je imao namjeru prevesti ga u cjelosti. Međutim, smrt ga je spriječila u tome pa je preveo prvi i trećinu drugog toma sa turskog jezika.¹³⁶⁰

¹³⁵⁵ Uporedi: Esad Duraković, *Bibliografija radova Mehmeda Handžića, Sabrana djela*, 6/449.

¹³⁵⁶ Pogledaj: dr. Fehim Nametak, *Handžićev rad na proučavanju književnosti Bošnjaka, Zbornik radova*, Sarajevo, 1996, str. 42-43.

¹³⁵⁷ Vidi: Esad Duraković, cit. djelo, 6/450.

¹³⁵⁸ Uporedi: dr. Omer Nakičević, cit. izvor, str. 35.

¹³⁵⁹ Djelo je štampala Hrvatska državna tiskara, Zagreb, podružnica Sarajevo a Ministarstvo narodne prosvjete NDH je štampanje ovog djela zabranila. Međutim, neki primjerci su, ipak, ugledali svjetlo dana.

¹³⁶⁰ O ovome vidi: dr. Šefik Kurdić, *El-Inajetu bi-l-hadisi fi-l-Bosna munzu fethiha ila evahiri-l-karni-l-išrin*, doktorska disertacija odbranjena na univerzitetu Ez-Zejtuna u Tunisu, 1997. god., str. 127.

Doprinos Mehmed-ef. Handžića hadisu i hadiskoj znanosti

Handžićev opus u domenu hadisa i hadiskih znanosti bio je imponantan. Njegova djela na arapskom i bosanskom jeziku postala su nezaobilazni izvori u ovoj disciplini. Svojim pristupom ovoj disciplini i izuzetnom utemeljenošću postao je paradigma potonjim generacijama Bošnjaka.

Spisateljski angažman ovog našeg velikana bio je, doista, fascinant. Iako je napisao veliki broj djela i tekstova u različitim disciplinama, ipak se najviše istakao u hadisu i hadiskoj znanosti koje je najviše volio i posebno proučavao.

Njegovo interesiranje za hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s, briga da se hadis očuva i pravilno prezentira bošnjačkom narodu, rezultirali su nekolicinom značajnih djela kojima se mi, Bošnjaci, moramo itekako ponositi.

Handžićevo zanimanje za hadis i hadiske znanosti u djelima i tekstovima kojima raspolazemo seže od teorije hadisa, njegove sistematizacije i kategorizacije, pa sve do komentiranja brojnih Poslanikovih, s.a.v.s, riječi i njihova približavanja praktičnoj primjeni.

Djela iz oblasti hadisa

Po broju napisanih djela, različitih tekstova ali i započetih, ali nedovršenih djela iz hadisa, nedvojbeno se zaključuje da je Handžić posebno volio ovu oblast i njoj posvećivao posebnu pažnju i ljubav. Ako pogledamo njegove napise iz te oblasti uvjerit ćemo se u to.

1. *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*: Ova knjiga je i danas temeljni izvor za izučavanje tefsira i hadisa u našim medresama i drugim obrazovno-odgojnim institucijama. Handžić u ovom djelu tretira sve relevantne činjenice u vezi sa terminologijom hadisa, hadiske znanosti i njihovu podjelu.

Uz temeljne pojmove o sunnetu, hadisu, hadisi-kudsijji, haberu, eseru, senedu, metnu i drugom, Handžić govori o angažiranju hadiskih stručnjaka u pogledu sakupljanja hadisa. On obrađuje šest perioda:

- učenje hadisa napamet,
- početak sabiranja hadisa u knjige,
- sabiranje hadisa zajedno sa fetvama ashaba i tabi'ina,
- pisanje isključivo hadiskih zbirki,
- odvajanje vjerodostojnih hadisa u zasebne zbirke, i
- komentar na pojedine hadiske zbirke i njihovo prerađivanje.

U poglavlju o vrstama hadiskih zbirki Handžić navodi načine na koje su pisane hadiske zbirke: sahihi, suneni, džami'i, musannefi, mu'džemi i dr. i pojašnjava kriterije po kojima su razvrstani hadisi u tim zbirkama. Uz to spominje najpoznatije hadiske zbirke, pa ističe, prvo, zbirke četverice velikih imama: Ebu Hanifin *Musned*, Malikov *Muvetta'*, Šafijin *Musned* i Ahmedov *Musned*, a onda poznata djela šesterice autora *El-Kutubi-s-sitte*: *Sahih* Buharije i Muslima i *Sunen* Ebu Davuda, Tirmizije, Nesaije i Ibn Madže, da bi završio sa zbirkama hadisa Hakima en-Nejsaburija, Bejhekija, Darekutnija, Ibn Huzejme, Ibn Hibbana i Taberanija. On navodi i neophodne podatke koje je potrebno poznavati o svakoj od njih.

Nakon toga Handžić pristupa kategorizaciji hadisa i precizno pojašnjava podjelu hadisa obzirom na autentičnost, tekst hadisa i lanac prenosilaca hadisa i pokušava nam približiti pravila za lakše raspoznavanje vrijednosti hadisa.

El-Džerbu ve-t-ta'dilu/ Kritike pripovjedača hadisa zauzimaju važno mjesto u hadiskoj znanosti, jer se na temelju ove discipline može doći do spoznaja da li je neki prenosilac pouzdan ili nije, što Handžić pojašnjava, uz termine koji se upotrebljavaju u ocjeni prenosilaca hadisa.

U hadiskoj znanosti postoje, takođe, pravila i metode za primanje hadisa od učitelja, kao i predavanje hadisa učeniku. Handžić, ukratko, pojašnjava načine primanja i predavanja hadisa koji su zabilježeni u hadiskim zbirkama.

Značajno je napomenuti da je jedan od važnih faktora i poznavanja generacija prenosilaca. Poznavanje generacije ashaba Allahovog Poslanika, s.a.v.s, doima se neophodnim, obzirom da su oni direktno prenosili njegove riječi. Otuda nas Handžić, na sebi

svojestven način upoznaje sa tom generacijom prenosilaca hadisa i posebno ističe one ashabe koji najviše hadisa prenose od Vjerovjesnika, s.a.v.s, kao što su: Ebu Hurejre (5.374 hadisa), Abdullah b. Omer (2.630), Enes b. Malik (2.286), Aiša (2.210), Abdullah b. Abbas (1.660), Džabir b. Abdillah (1.540) i Ebu Se'id el-Hudri (1.170).

Iza toga nas Handžić upoznaje sa drugom generacijom prenosilaca – tabi'inima, navodeći najpoznatije od njih.

Nakon kratke, ali vrlo bitne rasprave o tome da li se hadis može prenositi samo po značenju, Handžić pojašnjava termine koji su neophodni u razumijevanju hadiskih znanosti. On, naime, definira i pojašnjava *El-Hadisu-l-kudsi*/hadise čije je riječi Allahov Poslanik, s.a.v.s, pripisivao Allahu Uzvišenom, *nasih i mensuh*/derogirane i derogirajuće hadise, *muhtelifu-l-hadise*/hadisi koji su na prvi pogled protivurječni, *esbabi vurudi-l-hadise*/povodi za nastajanje pojedinih hadisa i *garibu-l-hadisi*/rijetko upotrebljavane i teško razumljive termine u tekstu hadisa.¹³⁶¹

Na samom kraju ove izuzetno vrijedne knjige on navodi kratice koje se koriste u hadiskoj znanosti, bez čijeg se poznavanja ne možemo uspješno služiti hadiskim djelima.

Analizirajući to djelo da se uočiti da je Handžić koristio veliki broj djela klasične literature iz te oblasti. Očito je da su mu oslonci u nastajanju ovog djela bili velikani hadiskih znanosti a posebno: Ramehurmuzi (umro 360.god.),¹³⁶² Hakim en-Nejsaburi (405.),¹³⁶³ Hatib el-Bagdadi (463.),¹³⁶⁴ Kadi Ijad (544.),¹³⁶⁵ Ibnu-s-Salah (643.),¹³⁶⁶ Ibn Kesir (744.),¹³⁶⁷ hafiz El-Iraki (806.),¹³⁶⁸ Ibn Hadžer

¹³⁶¹ O garib-hadisu Handžić je napisao divnu studiju na arapskom jeziku (1930. god.) u okviru svog djela enciklopedijske naravi, koje je nazvao *Medžme 'u-l-bihar fi tarihi-l-ulumi ve-l-esfar*. Djelo je nedovršeno. Rukopis u dvije velike sveske čuva se u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, pod br. 6968. Moram priznati da je to jedna od najpotpunijih studija u ovoj oblasti napisana na arapskom jeziku.

¹³⁶² *El-Muhaddisu-l-fasil bejne-r-ravi ve-s-sami'*

¹³⁶³ *Ma'rifetu 'ulumi-l-hadis*

¹³⁶⁴ *El-Kifaje fi 'ilmi-r-rivaje*

¹³⁶⁵ *El-Ilma'*

¹³⁶⁶ *Mukaddima Ibni-s-Salah*

¹³⁶⁷ *Ihtisaru 'ulumi-l-hadisi*

el-Askalani (852.),¹³⁶⁹ Es-Sujuti (911.)¹³⁷⁰ i dr. koji su u svojim djelima opširno aktualizirali svaki od tih problema, tako da je Handžić uložio ogroman napor da opširne definicije u vezi sa teorijom hadisa, njegovom bogatom terminologijom i složenom metodologijom u primanju i prenošenju hadisa precizno rezimira na malom prostoru, a da ne okrnji važnost i značaj obrađenih disciplina.

To Handžićevo djelo štampano je više puta. Handžić je 1932. godine napisao i skraćenu verziju tog djela na arapskom jeziku.¹³⁷¹

2. Komentar djela: *Tejsiru-l-vusul ila Džami'u-l-usul min hadisi-r-Resul, sallallahu 'alejhi ve sellem*: To je komentar poznatog djela Ibn Dejbe'a eš-Šejbanija (umro 944.god.). Ustvari, to je samo dio ovog djela.¹³⁷² Handžić je u dva velika sveska, na ukupno 541 velikom listu obradio to djelo do trećeg odjeljka drugog poglavlja: *Fi bej'i-simari ve-ḡ-ḡuru'i*. Na završetku drugog sveska, koji sadrži ukupno 408 rukom pisanih lista, on navodi da ga je priveo kraju 13. ša'bana 1348. god. po Hidžri, što odgovara 1930. godini.

Drugi svezak, obzirom da ga nije završio, ne sadrži podatke o vremenu kada je pisan. Očito je, međutim, da je i taj svezak nastao u tom razdoblju.¹³⁷³

3. *Iḡbaru-l-behadže, bi šerhi Sunen Ibn Madže*: To je Handžićev komentar na najpoznatije Ibn Madžino djelo *Es-Sunen*. U uvodu Handžić naglašava da želi ukratko komentirati to značajno hadisko djelo, navodeći ocjenu za svaki hadis. Međutim, prije samog komentara Handžić je napisao dva poglavlja. U prvom poglavlju on donosi veoma vrijednu biografiju hafiza Ibn Madže, a u drugom piše o njegovom *Sunenu*, kritički se osvrćući sa raznih aspekata na to vrijedno djelo.

¹³⁶⁸ *Elfija el-Hafiz el-Iraki*

¹³⁶⁹ *Nuhbetu-l-fiker fi mustalehi-l-eser*

¹³⁷⁰ *Tedribu-r-ravi*

¹³⁷¹ Vidi rukopis koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod red. br. 6967.

¹³⁷² O tom djelu vidi: Kasim Dobrača, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, 1/384-385.

¹³⁷³ Prvi svezak tog značajnog djela pohranjen je u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Saraevju pod br. T. 203, a drugi svezak u istoj biblioteci pod br. T. 164.

Nakon ova dva poglavlja on počinje komentirati njegove hadise. Handžić to radi tako stručno i manirom pravog hadiskog znalca pitkim arapskim jezikom približava nam značenje hadisa iz ove zbirke, kao da to čini neko od sjajnih komentatora poput Nevevija, Ibn Hadžera el-Askalanija, el-Ajnija i dr. I, doista, da nema Handžićevog potpisa, čitajući te retke, pomislili bismo da se radi o nekom od klasičnih hadiskih velikana. Nije se tome ni čuditi, kada se zna da je Handžić konstantno iščitavao njihova djela i bio pod njihovim utjecajem. Prava je šteta što Handžić to djelo, koje je efektno započeo, nije i završio. Na 118. listu je stao došavši do poglavlja: *Babu-r-redžuli jeste' inu 'ala vuduihi fejesubbu 'alejhi*.¹³⁷⁴

4. *Es-Sunne*: To je komentar 41 hadisa koji je Handžić sačinio na bosanskom jeziku. Ustvari, hadise je Handžić preuzeo od imama Nevevija i tim redoslijedom ih i komentirao. čitavši njegove komentare nedvojbeno se dolazi do zaključka o utemeljenosti našeg velikana. Naime, svakoj rečenici ovog komentara utemeljenje se može naći u Kur'anu i sunnetu!

Ovo djelo štampano je više puta.¹³⁷⁵

5. *Komentar na djelo: Hajatu-l-enbija' Ebu Bekra Ahmeda b. el-Husejna el-Bejheki*: To djelo Handžić je objavio još za vrijeme studija na Al-Azharu u Kairu. U njemu je, pored kraćeg komentara, valorizirao hadise koje je hafiz El-Bejheki spomenuo u ovom malom djelu. Štampano je u Egiptu 1349/1930. godine.¹³⁷⁶

6. *Komentar na djelo: El-Kelimu-t-tajjib min ez-kari-n-Nebijj, šejhu-l-islama Ibn Tejmije*: Ovo djelo Handžić je napisao, takođe, za vrijeme studija u Kairu. U njemu je, kao i kod prethodnog djela, naveo izvore za svaki spomenuti hadis i, po potrebi, ukratko komentirao važnije stvari. Štampano je 1349/1930. godine u Kairu na arapskom jeziku.¹³⁷⁷

¹³⁷⁴ To Handžićevo djelo čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, pod inv. brojem 6.963.

¹³⁷⁵ Vidi, npr, sarajevsko izdanje iz 1968. god.

¹³⁷⁶ Vidi o tom djelu: hfz Mahmud Traljić, *Bibliografija radova h. Mehmeda Handžića od 1928-1940*, *El-Hidaje*, IV, br. 4-5, Sarajevo 1941. Rad je poslije štampan kao separat u Državnoj štampariji, Sarajevo, 1941. god.

¹³⁷⁷ Vidi: hfz. Mahmud Traljić, *Bibliografija radova hadži Mehmed-ef. Handžića, Zbornik radova sa znanstvenih skupova o hadži Mehmedu*

Tekstovi iz oblasti hadisa

Uz to Handžić je autor dobrog broja tekstova o hadisu i hadiskoj znanosti u našoj periodici. Nabrojimo neke:

- *Hadis i njegova važnost*, objavljen u *Narodnoj uzdanici*, kalendaru za 1934. god.,

- *Jedan hadisi-šerif*, objavljen u *Glasniku*, II, br.6, 315-319,

- *Jedan hadisi-šerif*, objavljen u *El-Hidaji*, VII, 7-8, 213-216,

- *Stotina kratkih hadisa*, objavljen u *El-Hidaji*, VIII, 7-8, 246-251.

- *Obnavljanje islama* (komentar jednog hadisa), objavljen u *El-Hidaji*, br. 11-12, 1944. godine.¹³⁷⁸

Osvrnimo se samo na ovaj posljednji tekst u kome Handžić izuzetno uspješno komentira hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s: *Allah će slati sljedbenicima islama na koncu svake stotine godina onog ko će im obnoviti njihovu vjeru.*

Handžić navodi da taj hadis bilježi Ebu Davud u svome *Es-Sunenu*, Hakim u svom *El-Mustedreku* i El-Bejheki u djelu *El-Ma'rife*. Uz to, Handžić temeljito govori o stepenu tog hadisa, navodeći mišljenja hafiza El-Irakija, Ibn Hadžera, Sujutija, El-Munavija i dr.

Nakon toga, Handžić počinje komentar hadisa. Kada čitate njegov tekst, osjećate kao da ljekar pregleda organizam, sve detalj po detalj, ili kao da učenjaka-prirodoslovac, uzevši biljku u ruku, analizira je listić po listić. Zapravo, prožeti ste osjećajem, dok čitate komentar tog hadisa, da teško da postoji neko drugi ko bi mogao bolje od njega komentirati taj hadis! Da bi hadis približio čitateljima, on navodi imena obnovitelja ili potencijalnih obnovitelja vjere za svako stoljeće, onako kako su to u svojim djelima navodili hadiski učenjaci tumačeći taj hadis.

Analizirajući taj njegov tekst i veliki broj drugih tekstova, uz njegovu naglašenu tendenciju povratka temeljnim islamskim

Handžiću, Sarajevo, 1996, str. 131. Vidi, takođe: Esad Duraković, Bibliografija radova Mehmeda Handžića, Izabrana djela, 6/437.

¹³⁷⁸ Taj tekst doživio je obnovljeno izdanje u *Takvimu* za 1400. god., Sarajevo, 1979. god., str. 103-114.

vrijednostima i uklanjanju natruha i falsifikata koji su se vremenom uvukli u vjeru i islamsku tradiciju, imamo itekako razloga da se složimo sa konstatacijom uvaženog hafiza Mahmud-ef. Traljića da i mi Handžića *možemo smatrati jednim od obnovitelja islama, bar u našim relacijama.*¹³⁷⁹

Predavanja o hadisu

Handžićeva briga o hadisu i hadiskoj znanosti ne završava se njegovom pisanom riječi na arapskom i bosanskom jeziku, već se nadopunjuje stalnim predavanjima na kojima on afirmira ovu značajnu islamsku disciplinu.

Često je održavao predavanja u Carevoj, Begovoj, Čekrekčinoj, Hadžijskoj, Buzadži Hadži Hasanovoj i drugim džamijama u Sarajevu, kao i, raznim prigodama, u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, obilno koristeći hadis.¹³⁸⁰

Hafiz Traljić navodi da je jednog ljeta iza džuma-namaza u Hadžijskoj džamiji prevodio poznato Begavijino djelo *Mesabihu-s-sunne*.¹³⁸¹

Na zahtjev sarajevske mladeži držao je predavanja iz oblasti hadisa u Buzadži Hasanovoj džamiji.¹³⁸²

Poznato je, takođe, da je na privatnim sijelima u Sarajevu prevodio hadisko djelo *Hedju-r-Resul*.¹³⁸³

Analiza Handžićevog rada u oblasti hadisa

Analizirajući Handžićev rad i angažiranje na hadisu i hadiskoj znanosti može se primjetiti sljedeće:

¹³⁷⁹ M. Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, Međunarodna zajednica za pomoć muslimanima BiH, Zagreb, 1994. god., str. 51.

¹³⁸⁰ Š. Kurdić, *Putokazi islama*, str. 150.

¹³⁸¹ *Istaknuti Bošnjaci*, str. 48.

¹³⁸² O tome vidi: Mirsad Mahmutović, *Doprinos hadži Mehmeda Handžića hadiskoj znanosti*, Zbornik radova, Sarajevo, 1996. god, str. 96.

¹³⁸³ *Putokazi islama*, str. 150.

1.- Njegovu veliku ljubav i zainteresiranost za ovu islamsku znanost. To se, uostalom, lahko primjećuje kroz njegovu pisanu riječ i usmeno izlaganje.

2.- Izuzetno poznavanje hadisa i hadiskih disciplina. Naprosto, nema oblasti hadiske znanosti da je bar nije dodirnuo a u mnogima – kao komentaru hadisa - posebno se iskazao. Kod njega se, očito, primjećuje utjecaj klasičnih islamskih učenjaka koji su poznavali sve važnije islamske discipline i o njima podjednako pisali i raspravljali.

3.- Postavljanje hadisa na ravan koja mu, doista, odgovara. Naime, u novije vrijeme kod nekih islamskih učenjaka, a što je posljedica neprijateljskog ubrizgavanja sumnji u islam, posebice u hadis, došlo je, reklo bi se, do zapostavljanja hadisa kao drugog vjerskog izvora, odvajanje od Kur'ana, a posebno udaljavanja iz prakse muslimana i njihove svakodnevnice. Ta dva vjerska izvora su, u odnosu jedan spram drugog, kao nebo spram Zemlje, Sunce spram Mjeseca, dan spram noći. Niti su isto, a niti nešto drugo. Kako zamisliti nebo bez Zemlje, Sunce bez Mjeseca, dan bez noći?! Upravo tu sintezu zagovarao je Handžić.

Handžićevo insistiranje na hadisu kao drugom vjerskom izvoru na kojem se zasniva mnoštvo vjerskih propisa vrlo je značajno. Njegova konstatacija da na *temelju hadisa ili sunneta, isto kao i na temelju Kur'ana, možemo zaključiti da je nešto vjerska dužnost (farz ili vadžib) ili da je vjerom preporučeno (mendub) ili da je dozvoljeno (mubah) ili da je zabranjeno (haram)*,¹³⁸⁴ najbolje opovrgava neke tendencije uvlačenja sumnji u hadis kao drugi izvor u islamu.

Handžić tvrdi da se na hadisu zasniva mnogo vjerskih propisa i dodaje: *Kada hadis ne bi bio vjerski izvor, mi ne bismo znali koliko puta na dan treba klanjati, jer to nije izričito naglašeno u Kur'anu. Isto tako, ne bismo mogli saznati propise o zekjatu, jer Kur'an samo naređuje da se zekijat daje, a ne pruža potpuna objašnjenja o tome*, i zaključuje da je: *hadis vjerski izvor i da se svaki musliman mora podvrgnuti onome što u hadisu stoji i šta je Alejhisselam kao tumačenje Kur'anu rekao ili radio*.¹³⁸⁵

Naravno, Handžić precizira da se u pitanjima koja se odnose na poslovanje mogu smatrati argumentom i sahih i hasen-hadisi,

¹³⁸⁴ Uvod u tefsirsku i hadisku nauku, str. 48.

¹³⁸⁵ Isti izvor, str. 71-72.

dok su u pitanjima vjerovanja jedini dokaz Kur'an i mutevatir-hadisi.¹³⁸⁶

4.- Njegova dosljednost u citiranju hadisa sa stalnom praksom navođenja izvora i hadiskih zbirki odakle je preuzeo hadise. Gotovo stalno, sa rijetkim izuzecima, navodi izvor odakle je crpio hadise. Tako, npr, u uvodu knjige *Vazovi* navodi: *Ibn Hibban u svojoj zbirci vjerodostojnih hadisa priča, da je Ebu Zerr, r.a, jedan od vrijednih Poslanikovich, s.a.v.s, drugova rekao.*¹³⁸⁷ Handžić nas ovdje informira da je hadis iz Poslanikovich, s.a.v.s, usta čuo čuveni ashab, da ga bilježi Ibn Hibban i to u svojoj vjerodostojnoj zbirci, što znači da ga navodi u svom *Sabihu*.

Ako nekad ne navodi izvor pojedinog hadisa, to je zato što je taj hadis toliko poznat da je Handžić, vjerovatno, smatrao izlišnim navoditi mu izvor.

Često navodi ocjenu pojedinih hadisa, kao što čini kada citira hadis koji tretira abdest i namaz, gdje kaže: *Hadis je pouzdan. Lanac prenosilaca je vjerodostojan.*¹³⁸⁸

5. Opreznost od lažnih hadisa. Na to je Handžić posebno upozoravao vaize. On na jednom mjestu kaže: *Poznato je da su neki ljudi, neki nehotice a neki zlonamjerno, nalogali mnogo hadisa, koji se stručnim izrazom nazivaju mevdu'-hadisi (lažni i patvoreni). Dužnost je vaiza da se kloni takvih hadisa, jer kako stoji u uvodu Muslimova Sahiha, Poslanik, s.a.v.s, je rekao: Ko od mene pripovijeda jedan hadis, znajući da je on lažan, i on je jedan od onih koji na me lažu. A za one koji na Poslanika, s.a.v.s, lažu, on veli: Ko na me hotimično slaže, nek' sebi pripravi mjesto u Džebennemu. Vaiz je dužan da uloži veliku opreznost pri spominjanju hadisa u vazovima. Najbolje bi bilo da se služi Sahibi-Buharijom, Sahibi-Muslimom i drugim vjerodostojnim hadiskim djelima.*¹³⁸⁹

Nažalost, uprkos tom Handžićevom upozorenju, u današnjim vazovima, hutbama, pa čak i u tekstovima uglednih islamskih intelektualaca zapazit ćete veliki broj patvorenih i neprovjerenih hadisa.

¹³⁸⁶ Vidi: M. Handžić, *Ilmu-l-kelam*, str. 12-13.

¹³⁸⁷ *Vazovi*, str. 6.

¹³⁸⁸ Isti izvor, str. 72.

¹³⁸⁹ *Putokazi islama*, str. 154-155.

Ako analiziramo hadise koje je Handžić citirao, npr. u svojim *Vazovima*, ustanovit ćemo da se držao tog pravila. Naime, većina hadisa u tom djelu su iz najautentičnijih hadiskih zbirki. Pogledajmo:

- *Sahihu-l-Buhari*, 32 hadisa,
- *Sahihu Muslim*, 36 hadisa,
- *Sunen Ebu Davuda*, 23 hadisa,
- *Sunen Tirmizije*, 22 hadisa,
- *Sunen Ibn Madže*, 11 hadisa,
- *Sunen Nesaije*, 7 hadisa,
- *Musned Ahmedov*, 7 hadisa,
- *Sunen Bejbekije*, 4 hadisa,
- *Mustedrek Hakimov*, 4 hadisa,
- *Sahib Ibn Hibbana*, 2 hadisa,
- *Sunen Darekutnije*, 2 hadisa,
- *Muvetta' Malikov*, 1 hadis,
- *Sahib Ibn Huzejme*, 1 hadis,
- *Ebu Nu'ajm*, 1 hadis,
- *Ibn Sa'd*, 1 hadis,
- *Kudai*, 1 hadis
- *Ibnu-s-Sunni*, 1 hadis.

Ako je kojim slučajem Handžić i naveo da'if-predaju, on ju je i obrazložio, kao što čini prilikom citiranja jednog hadisa. Tamo stoji sljedeće: U drugom hadisu za koji doduše kažu neki islamski učenjaci da je slab (da'if), a Menavija veli da uz ovaj hadis ima još nekoliko hadisa koji ga podupiru i pojačavaju.¹³⁹⁰

Ovom prilikom neophodno je istaći da je islam baziran na čvrstim temeljima, Kur'anu i sunnetu, i da svaki propis mora biti

¹³⁹⁰ *Vazovi*, str. 51.

argumentiran jednim od ova dva izvora. Na nama je, otuda, zadatak da temeljito poznamo Kur'an i hadis i argumentirano obrazložemo svaki islamski propis na osnovu ta dva izvora.

Handžić je na najbolji način pokazao ozbiljnost pristupa tom problemu, pa se nadamo, s Allahovom pomoći, da će ova generacija koja dolazi slijediti primjer ovog velikog Bošnjaka i da će svakoj islamskoj disciplini prilaziti na ozbiljan način, kako je Handžić činio.

Smrt

Hadži Mehmed-ef. Handžić umro je 29. 7. 1944. god. u 38. godini života u Sarajevu. Umro je u bolnici nakon banalne operacije slijepog crijeva. Obzirom da ga je operirao vrhunski hirurg primarijus prof. Kovačević i da je mala vjerovatnoća da mu se mogla potkrasti greška, izrečene su javne sumnje da je taj hirurg vršio partijske zadatke i na hirurškom stolu.¹³⁹¹

¹³⁹¹ O tome vidi: Esad Duraković, *Prosvjetiteljski zanos Handžićev, Izabrana djela*, 1/7 i Ismet Kasumagić, *Hadži Mehmed-ef. Handžić – život i djelo, Zbornik radova*, Sarajevo, 1996., str. 20.

KORIŠTENA LITERATURA

Knjige

- 1.- *El-Kur'an-u-l-kerim*, prijevod: Besim Korkut, Medina, S. Arabija, 1412. H.
- 2.- *Ibn Abdulberr*, Ebu Omer el-Kurtubi, *Džami'u bejani li-l-'ilmi ve fadlihi*, Daru-l-kitabi-l-ilmijji, Bejrut, bez god. izdanja.
- 3.- *El-Intika'u fi fadaili-l-e'immeti-s-selaseti-l-fukahai*, Daru-l-bešairi-l-islamijje, Bejrut, 1997.
- 4.- *Et-Tembidu lima fi-l-Muvetta' mine-l-me'ani ve-l-esanid*, Vizaretu-l-evkafi ve-š-šuuni-l-islamsijje, Maroko, 1387. g. H.
- 5.- Ibn 'Adijj, Abdullah, *El-Kamilu fi du'afai-r-ridžal*, Daru-l-fikr, Bejrut.
- 6.- Ahmed, b. Hanbel eš-Šejbani, *El-Musned*, El-Mektebu-l-islami, Bejrut, 1983.
- 7.- El-Albani, šejh Muhammed Nasiruddin, *Silsiletu-l-ehadisi-da'ifeti ve-l-mevdu'ati ve eserube-s-sejji'e fi-l-umme*, Mektebetu-l-me'arif, Rijad, 1992.
- 8.- *Silsiletu-l-ehadisi-s-sabiha*, Mektebetu-l-me'arif, Rijad, 1995.
- 9.- Ibnu-l-'Arebi, Ebu Bekr el-Mu'afiri, *Kitabu-l-kabes, fi šerhi Muvetta' Malik b. Enes*, Daru-l-garbi-l-islami, Bejrut, 1992.
- 10.- Ebu Avane, Ja'kub b. Ishak el-Isfra'ini, *El-Mustabredž*, Hajderabad, Indija, 1362. H.
- 11.- El-Bagdadi, Isma'il-baša b. Muhammed, *Hedijjetu-l-'arifin*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1982.
- 12.- Bašagić, dr. Safvet-beg, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1986
- 13.- Bedran, dr. Ebu-l-'Ajnejn Bedran, *El-Hadis-u-n-nebevi-š-šerif, tarihuhu ve mustalebuhu*, Mu'essesetu šebabi-l-džami'a, Aleksandrija, Egipat, 1983.
- 14.- El-Bejheki, Muhammed b. Husejn, *Delailu-n-nubuvve*, bejrutsko izdanje, 1985.
- 15.- *Es-Sunenu-l-kubra*, Hajderabad, Indija, 1352. H.
- 16.- *Šu'abu-l-iman*, Daru-l-kutubi-l-ilmijje, Bejrut, 1990.

- 17.- Ibn Belban, El-Emir 'Alauddin 'Ali el-Farisi, *Sabihu Ibn Hibban bitertibi Ibn Belban*, Mu'essesetu-r-risale, Bejrut, 1993.
- 18.- El-Benna, Ahmed Abdurrahman, *El-Fethu-r-rabbani litertibi Musned el-Imam Ahmed*, Daru Ihjai-t-turasi-l-'arebi, Egipat.
- 19.- Brukelman, *Taribu-l-edebi-l-'arebi*, Matbe'atu dari-l-me'arif, Kairo, 1962.
- 20.- El-Buhari, Muhammed b Isma'il, *Buharijina zbirka hadisa*, prijevod i komentar: Hasan Škapur, Odbor IZ Prijedor, 1974,
- 21.- *El-Edebu-l-mufred*, 'Alemu-l-kutub, Bejrut, 1404.H.
- 22.- *Es-Sabih*, Daru ihjai-t-turasi-l-'arebi, Bejrut.
- 23.- *Et-Taribu-l-kebir*, indijsko izdanje, 1361.H.
- 24.- *Et-Taribu-s-sagir*, Matbe'atu Envar Ahmed, Indija, 1325.H.
- 25.- Čelebija, Evlija, *Putopis*, Svjetlost, Sarajevo, 1967.
- 26.- Ed-Dakr, Abdulganiij, *El-Imam en-Nevevi, šejbu-l-islami ve-l-muslimin, ve 'umedet-u-l-fukahai ve-l-muhaddisin*, Daru-l-kalem, Damask, 1987.
- 27.- Ed-Darekutni, Ali b. Omer, *Ed-Du'afau ve-l-metrukin*, Daru-l-kalem, Bejrut, 1985.
- 28.- *Es-Sunen*, 'Alemu-l-kutub, Bejrut, 1983.
- 29.- Ed-Darimi, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerikandi, *Es-Sunen*, Daru-r-rejjan li-t-turasi, Kairo, 1987.
- 30.- Ebu Davud, Sulejman b. el-Eš'as es-Sidžistani, *El-Merasil*, Daru-l-Kalem, Bejrut, 1986,
- 31.- *Risaletu Ebi Davude ila ebli Mekka fi vasfi Sunenih*, El-Mektebu-l-islami, Bejrut-Damask, 1984.
- 32.- *Es-Sunen*, Daru Ihjai-sunneti-n-nebevijje,
- 33.- Ed-Dehlevi, Ahmed b. Abdurrahim, *Hudžedžetullahi-l-baliga*, Daru-l-kutubi-l-hadise, Kairo.
- 34.- Ed-Dihlevi, Abdulhakk, *Mukaddima fi usuli-l-hadisi*, Daru-l-bešairi-l-islamijje, Bejrut, 1986.
- 35.- Dobrača, Kasim, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, Starješinstvo IZ u BiH, Sarajevo, 1963.
- 36.- El-Džessas, Ebu Bekr er-Razi, *Kitabu abkami-l-Kur'an*, Daru Kitabi-l-'arebi, Bejrut, 1997.

- 37.- **Ibnu-l-Dževzi**, Ebu-l-Feredž Abdurrahman b. 'Ali b. Muhammed, *Menakibu-l-imam Ahmed b. Hanbel*, Daru-l-afagi-l-džedide, Bejrut, 1982.
- 38.- *El-Muntezamu fi taribi-l-muluki ve-l-umemi*, Daru-l-me'arifi-l-osmanijje, Hajderabad, Indija, 1357.H.
- 39.- **Ibnu-l-Esir**, Ebu-s-Se'adat el-Džezeri, *Džami'u-l-usul min ehadisi-r-Resul*, Mektebetu dari-l-bejan, Damask, 1389.H.
- 40.- *Gajetu-n-nihaje*, Egipatsko izdanje, 1935.
- 41.- *El-Kamilu fi-t-tarih*, Matbe'atu Sadir, Bejrut, 1385.H.
- 42.- *El-Lubab fi tehzibi-l-ensab*, Mektebetu-l-kudsi, Kairo, 1357.H.
- 43.- **El-Gazali**, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *Ihja'u 'ulumi-d-din*, Daru-l-kitabi-l-'arebi, Bejrut.
- 44.- **Ebu Gudde**, Abdulfettah, *Safhatun min sabri-l-'ulemai*, Mektebetu-l-matbu'ati-l-islamijje, Halep, Sirija.
- 45.- *El-'Ulemau-l-'uzzab ellezine aseru-l-'ilme 'ale-z-zevadž*, Mektebu-l-matbu'ati-l-islamsijje, Halep, 1996.
- 46.- **Ibn Hadžer**, Ahmed b. 'Ali el-Askalani, *Bulugu-l-meram, min džem'i edilleti-l-abkam*, Daru-l-hadis, Kairo, 1993.
- 47.- *Fethu-l-bari bišerhi Sahibi-l-Buhari*, Dar-r-rejjan li-t-turas, Kairo, 1986.
- 48.- *El-Isabe fi temjizi-s-sahabe*, Daru-l-fikr.
- 49.- *El-Isti'dad li jevmi-l-mi'ad*,
- 50.- *Ithafu-l-mehere bi-l-fevaidi-l-mubtekere min atrafi-l-ašere*, Mudžemme'u-l-melik Fehd i Merkezu hidmeti-s-sunneti ve-s-sireti-n-nebevijje, Medina, 1994.
- 51.- *El-Kavlu-l-musedded fi-z-zebbi 'ani-l-Musned li-l-Imam Ahmed*, Mektebetu Ibn Tejmijje, Kairo, 1981.
- 52.- *Lisanu-l-mizan*, Matbe'atu daireti-l-me'arifi-l-osmanijje, Hajderabad, Indija, 1329.H.
- 53.- *El-Metalibu-'aliye bi zevaidi-l-mesanidi-s-semanije*, Daru-l-ma'rife, Bejrut, 1993.
- 54.- *Tehzibu-t-tehzib*, Matbe'atu daireti-l-me'arifi-l-osmanijje, Hajderabad, 1325-1327.H.

- 55.- *Tevali-t-te'sis li me'ali Muhammed b. Idris*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut, 1986.
- 56.- Ibn Hadžer el-Hejtemi, Ahmed b. Muhammed, *El-Hajratu-l-bisan fi menakibi Ebi Hanifete-n-Nu'man*, egipatsko izdanje.
- 57.- Hadži Halifa, Mustafa b. Abdullah, *Kešfu-z-zunun 'an esami-l-kutubi ve-l-funun*, Istanbul, 1941.
- 58.- El-Hakim, Ebu Abdullah en-Nejsaburi, *Ma'rifetu 'ulumu-l-hadisi*, Daru-l-afaki-l-džedide, Bejrut, 1980.
- 59.- *El-Mustedreku 'ale-s-sabihajn*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1978.
- 60.- Ibn Hallikan, *Vefejatu-l-e'ajan ve enbai ebnai-z-zeman*, Matbe'atu-l-mejmenijje, 1310.H.
- 61.- El-Hamevi, Jakut, *Mu'džemu-l-buldan*, Es-Se'ade, 1323.H.
- 62.- Handžić, Mehmed, *El-Dževheru-l-esna' fi teradžimi 'ulemai ve šu'arai-l-Bosna*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut, 1993.
- 63.- *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Državna štamparija, Sarajevo, 1934.
- 64.- *Es-Sunne*, Sarajevo, 1968.
- 65.- *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, Sarajevo, 1978.
- 66.- El-Hattabi, Ahmed b. Muhammed el-Busti, *Me'alimu-s-sunen*, Matbe'atu ensari-s-sunneti-l-muhammedijje, 1367.H.
- 67.- El-Hatib el-Bagdadi, Ebu Bekr Ahmed b. 'Ali, *El-Kifaje fi 'ilmi-r-rivaje*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut.
- 68.- *Er-Rihletu fi talebi-l-hadisi*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut, 1975.
- 69.- *Tarihu Bagdad*, Matbe'atu-s-se'ade, Egipat, 1931.
- 70.- El-Hatib, dr. Muhammed 'Udžadž, *Es-Sunnetu kable-t-tedvin*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1993.
- 71.- *Usulu-l-hadisi - 'ulumuhu ve mustalebuhu*, Daru-l-menare, Džedda-Mekka, 1994.
- 72.- Ibn ebi Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman er-Razi, *Kitabu-l-džerhi ve-t'ta'dili*, Matbe'atu daireti-l-me'arifi-l-usmanijje, Hajderabad, Indija, 1952-1956.
- 73.- El-Hazimi, hafiz Ebu Bekr Muhammed b. Musa, *Šurutu-l-e'immeti-l-hamse*, Daru-l-hidžre, Bejrut, 1988.

- 74.- El-Hejsemi, Nuruddin 'Ali b. ebi Bekr, *Medžme'u-z-zevaid ve menbe'u-l-fevaid*, Tabe'a el-Kudusi, Kairo, 1353.H.
- 75.- Ibn Hibban, Ebu Hatim Muhammed el-Busti, *Kitabu-l-medžrubine mine-l-muhaddisine ve-d-du'afai ve-l-metrukine*, Daru-l-ma'rife, Bejrut, 1992.
- 76.- *Es-Sikat*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1973.
- 77.- El-Huli, šejh Muhammed Abdulaziz, *Taribu fununi-l-badisi-nebevi*, Daru Ibn Kesir, Damask-Bejrut, 1988.
- 78.- El-Husejni, dr. Abdulmedžid Hašim, *El-Imam el-Buhari muhaddisen ve fekiban*, Menšuratu-l-mektebeti-l-'asrijje, Sajda, Bejrut.
- 79.- El-Husejni, Muhammed Isam 'Arar, *Ithafu-l-kari bima'rifeti džubudi ve e'amali-l-'ulemai 'ala Sabihi-l-Buhari*, El-Jemame, Damask-Bejrut, 1987.
- 80.- Ibn Huzejme, Muhammed b. Ishak, *Es-Sabih*, Mektebetu-l-islami, Bejrut, 1975.
- 81.- Ibnu-l-'Imad, Šihabuddin Ebu-l-Felah ed-Dimiški, *Šezeratu-z-zeheb fi abbari men zeheb*, Daru Ibn Kesir, Damask-Bejrut, 1988.
- 82.- 'Itr, dr. Abdurrahman, *Me'alimu-s-unneti-n-nebevijjeti*, Mektebetu-l-menar, Zerka', Jordan, 1986.
- 83.- 'Itr, dr. Nuruddin, *El-Imam et-Tirmizi ve-l-muvazenetu bejne Džami'ih i ve bejne-s-sabihajni*, Matbe'atu ledžneti-t-te'lifi ve-t-terdžemeti ve-n-nešri, 1970.
- 84.- *Menbedžu-n-nakdi fi 'ulumi-l-badisi*, Daru-l-fikr, Damask, 1992.
- 85.- El-Jafi'i, *Mir'atu-l-džinan ve 'ibretu-l-jakzan*, Dairetu-l-me'arifi-n-nizamijje, Hajderabad, Indija.
- 86.- Ibnu-l-Kajjim el-Dževzijje, Šemsuddin Muhammed b. ebi Bekr, *Bedai'u-l-fevaid*, Daru-l-kitabi-l-'arebi, Bejrut.
- 87.- *I'lamu-l-muvekki'in 'an Rabbi-l-'alemin*, Daru-l-džil, Bejrut,
- 88.- *Zadu-l-me'ad fi hed'ji hajri-l-'ibad*, Mu'essesetu-r-risale, Bejrut, 1990.
- 89.- El-Karadavi, dr. Jusuf, *Sekafetu-d-da'ije*, Mu'essesetu-r-risale, Bejrut, 1987.
- 90.- El-Karjuti, dr. 'Asim b. Abdullah, *El-Isnadu mine-d-dini*, Mektebetu-l-me'alla, 1986.

- 91.- El-Kasani, Alauddin Ebu Bekr b. Mes'ud el-Hanefi, *Bedai'u-s-sanai'i fi tertibi-š-šerai'i*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1996.
- 92.- El-Kasimi, Muhammed Džemaluddin, *El-Fadlu-l-mubin 'ala akdi-l-dževheri-s-semin*, Daru-n-nefais, Bejrut, 1988.
- 93.- *Hajatu-l-Buhari*, Daru-n-nefais, Bejrut, 1992.
- 94.- *Kavaidu-t-tahdis min fununi mustalehi-l-hadis*, Daru-n-nefais, Bejrut, 1993.
- 95.- Kehhale, Rida, *Mu'džemu-l-mu'ellifin*, Et-Terekki, Damask.
- 96.- El-Kettani, Muhammed b. Dža'fer, *Er-Risaletu-l-mustatrise li bejani mešhuri kutubi-s-sunneti-l-mušerrefe*, Daru Kahriman, Istanbul, 1986.
- 97.- Ibn Kesir, hafiz Imaduddin Ebu-l-Fida', *El-Bidaje ve-n-nihaje*, Daru-l-hadis, Kairo, 1993.
- 98.- El-Kevseri, Muhammed Zahir b. Hasan, *Te'nibu-l-batib 'ala ma sakahu fi terdžemeti Ebi Hanife mine-l-ekazib*, 1990.
- 99.- Kurdić, dr. Šefik, *Ebu Hanife i namaz u hanefijskom mezhebu*, IPA, Zenica, 2001.,
- 100.- *Putokazi islama*, Ilmijja BiH, Sarajevo, 1996.
- 101.- Ibn Madže, Muhammed b. Jezid el-Kazvini, *Es-Sunen*, Daru-l-hadis, Kairo, 1994.
- 102.- Makbuli, dr. Hasan Muhammed el-Ehdel, *Mustalehu-l-hadisi ve ridžaluhu*, Mu'essesetu-r-rejjan, Bejrut, 1990.
- 103.- El-Makdisi, hafiz Ebu-l-Fadl Muhammed b. Tahir, *Šurutu-l-e'immeti-s-sitte*, Daru-l-hidžre, Bejrut, 1988.
- 104.- Malik, ibn Enes, *El-Muvetta'*, Daru-l-hadis, Kairo, 1993.
- 105.- El-Mubarekfuri, Abdurrahman, *Tuhfetu-l-abvezi bišerhi Džami'i-t-Tirmizi*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1995.
- 106.- Muslim, ibn Hadždžadž el-Kušejri en-Nejsaburi, *Sahih*, Daru Ibn Hazm, Bejrut, 1995.
- 107.- *Nekoliko crtica iz života Imami Azamova*, s arapskog, Ebu Zejdi Surudži, Prva muslimanska nakladna knjižara i štamparija, Mostar, 1916.
- 108.- Nakićević, dr. Omer, *Uvod u hadiske znanosti*, FIN, Sarajevo, 1986.

- 109.- En-Nesai, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Šu'ajb, *'Amelu-l-jevmi ve-l-lejleti*, Mektebetu-l-me'arif, Rabat, Maroko, 1981.
- 110.- *Ed-Du'afau ve-l-metrukin*, Daru-l-Kalem, Bejrut, 1985.
- 111.- *Es-Sunen*, (komentar: Imam es-Sujuti), Daru-l-fikr, Bejrut.
- 112.- En-Nevevi, hafiz Ebu Zekerija' Jahja b. Šeref ed-Dimiški, *El-Erbe'un*, Daru-l-bešair, Damask, 1997.
- 113.- *El-Ezkar*, Daru-l-huda, Rijad, 1996.
- 114.- *El-Minbadž, šerb Sahib Muslim b. Hadždžadž*, Mektebetu dari-l-fijha, Damask,
- 115.- *Rijadu-s-salihin*, Mektebetu dari-s-selami-Rijad i Mektebetu dari-l-fijha-Damask, 1994.
- 116.- *Tehzibu-l-esmai ve-l-lugati*, Egipatsko izdanje.
- 117.- Ebu Nu'ajm, Ahmed b. Abdullah el-Asbehani, *Hil'jetu-l-evlija' ve tabekatu-l-asfija'*, Daru-l-kutubi-l-'arebi, Bejrut, 1967.
- 118.- Ibn Nudžejm, šejh Zejnulabidin b. Ibrahim, *El-Ešbahu ve-n-nezair 'ala mezhebi Ebi Hanifete-n-Nu'man*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut, 1993.
- 119.- En-Nu'mani, šejh Muhammed Abdurrešid, *Mekanetu-l-Imam Ebi Hanifete fi-l-badisi*, Daru-l-bešairi-l-islamijje, Bejrut, 1995.
- 120.- Nu'mani, Šibli, *Abu Hanifa život i djelo*, s engleskog: Lamija Kulenović, Tugra, Zagreb, 1996.
- 121.- Okić, Muhammed Tajjib, *Islamska tradicija*, GHM, Sarajevo, 1982.
- 122.- Pruščak, Hasan Kjafi, *Bašča namaza (namaz u hanefijskom mezhebu)*, s arapskog, mr. Muharem Štulanović, Bemust, Sarajevo, 1999.
- 123.- Er-Ramehurmuzi, Hasan b. Abdurrahman, *El-Muhaddisu-l-fasilu bejne-r-ravi ve-l-va'i*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1391.g.H.
- 124.- Rešid Rida, es-sejjid Muhammed, *El-Vahdetu-l-islamijje ve-l-uhuvvetu-d-dinijje ve tevhidu-l-mezahib*, El-Mektebu-l-islami, Damask-Bejrut.
- 125.- Ibn Rušd el-Kurtubi, Ebu-l-Velid Muhammed b. Ahmed, *Bidajetu-l-mudžtehid ve nihajetu-l-muktesid*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut.
- 126.- Es-Sabag, Muhammed Lutfi, *El-Hadisu-n-nebevi*, El-Mektebu-l-islami, Bejrut-Damask, 1986.

- 127.- Sa'd, Kasim 'Ali, *Safbatun fi terdžemeti-l-bafizi-z-Zehebi*, Daru-l-bešairi-l-islamijje, Bejrut, 1986.
- 128.- Es-Salih, dr Subhi, *Menbelu-l-varidin, šerb Rijadu-s-salihin*, Daru-l-'ilmi li-l-melajin, Bejrut, 1987.
- 129.- *'Ulumu-l-badisi ve mustalebuhu*, Daru-l-'ilmi li-l-melajin, Bejrut, 1988.
- 130.- Es-Sehavi, Šemsuddin Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu-l-mugis, šerb Elfijjeti-l-badis*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut, 1983.
- 131.- Se'id, dr. Hemmam Abdurrahim, *Et-Tembidu fi 'ulumi-l-badisi*, Daru-l-furkan, Amman, Jordan, 1992.
- 132.- Serdarević, Muhammed Se'id, *Fikbu-l-ibadat*, Vrhovno islamsko starješinstvo, Sarajevo, 1968.
- 133.- Es-Serhasi, *Usulu-l-fikh*, Daru-l-kitabi-l-'arebi, Bejrut, 1372.H.
- 134.- Es-Siba'i, dr. Mustafa, *Es-Sunnetu ve mekanetuba fi-t-tešri'i-l-islami*, El-Mektebu-l-islami, Bejrut, 1985.
- 135.- Sizkin, Fuad, *Taribu-t-turasi-l-'arebi*, Kairo, 1971.
- 136.- Smajlagić, dr. Nerkez, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- 137.- Es-Subki, Abdulvehhab b. 'Ali Tadžuddin, *Tabekatu-š-šafi'ijje*, El-Matbe'atu-l-husejnijje, Kairo, 1967.
- 138.- Es-Sujuti, Dželaluddin Abdurrahman b. ebi Bekr, *Tedribu-r-ravi fi šerhi takribi-n-nevavi*, Daru-l-kutubi-l-'lmijje, Bejrut, 1996.
- 139.- *En-Nudžumu-z-zabire*, kairsko izdanje.
- 140.- Šabanović, dr. Hazim, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973.
- 141.- Eš-Šafi'i, Muhammed b. Idris, *Er-Risale*, Daru-l-fikr, 1939.
- 142.- Šakir, Ahmed Muhammed, *El-Ba'isu-l-basis šerb ihtisari 'ulumi-l-badis*, Mektebetu dari-l-fiha'i, Damask i Mektebetu dari-s-selami, Rijad, 1994.
- 143.- Eš-Ša'rani, šejh Abdulvehhab, *El-Mizanu-l-kubra*, Daru-l-me'arifi-n-nizamijje, Hajderabad, 1394.H.
- 144.- Eš-Šek'a, dr. Mustafa, *El-Imamu-e'azam Ebu Hanife en-Nu'man*, Daru-l-kitabi-l-lubnani, Bejrut, 1983.
- 145.- Eš-Ševkani, Muhammed b. 'Ali, *Nejlu-l-evtar šerb Munteka-l-abbar min ehadisi Sejjidi-l-abjar*, Daru-l-hadis, Kairo, 1993.

- 146.- Eš-Širbasi, dr. Ahmed, *El-E'immetu-l-erbe'a*, Daru-l-džil, Bejrut.
- 147.- Et-Taberani, hafiz Ebu-l-Kasim Sulejman b. Ahmed, *El-Mu'džemu-s-sagir*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut, 1983.
- 148.- At-Tahan, dr Mahmud, *Usulu-t-tabridži ve diraseti-l-esanidi*, Mektebetu-s-servan, 1982.
- 149.- Et-Tahavi, Ebu Dža'fer Ahmed b. Muhammed, *Šerhu Me'ani-l-asar*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut, 1996.
- 150.- Taš Kubri-zade, Ahmed b. Mustafa, *Miftahu-s-se'ade ve misbahu-s-sejade*, Matbe'atu daireti-l-me'arifi-l-osmanijje, Hajderabad, Indija, 1328-1356.H.
- 151.- Et-Tehanevi, Zafer Ahmed el-Osmeni, *I'lau-s-sunen*, Idaretu-l-Kur'ani ve -l-'ulumi-l-islamijje, Karači, Pakistan, 1985.
- 152.- *Mukaddima fi kava'idi 'ulumi-l-hadisi*, Idaretu-l-Kur'ani ve-l-'ulumi-l-islamijje, Karači, Pakistan, 1985.
- 153.- Ibn Tejmi, Tekijjuddin Ahmed b. Abdulhalim el-Harrani, *Medžmu'u-l-fetava*, Mektebetu-l-me'arif, Rabat, Maroko.
- 154.- *Minhadžu-s-sunneti-n-nebevijje*, Mektebetu-r-Rijadi-l-hadiseti, Rijad.
- 155.- Et-Temimi, Tekijjuddin ed-Dari el-Misri, *Et-Tabekatu-s-senijje fi teradžimi-l-hanefijje*, Kairo, 1970.
- 156.- Et-Tibi, El-Husejn b. Abdullah, *El-Hulasatu fi usuli-l-hadisi*, 'Alemu-l-kutub, Bejrut, 1985.
- 157.- Et-Tirmizi, Ebu 'Isa Muhammed b. 'Isa, *Kitabu-l-'ilel*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut. (štampano zajedno sa njegovim Sunenom).
- 158.- *Es-Sunen* ili *El-Džami'u-s-sahib*, Daru-l-kutubi-l-ilmijje, Bejrut (kometar i obrada: Ahmed Muhammed Šakir) i
- 159.- *Tirmizijina zbirka hadisa*, Elči Ibrahim-pašina medresa, Travnik, 1999/2000. (prijevod i komentar: prof. Mahmut Karalić).
- 160.- Traljić, hafiz Mahmud, *Istaknuti Bošnjaci*, Međunarodna zajednica za pomoć muslimanima BiH, Zagreb, 1994.
- 161.- Tugri Berdi, *Enu-Nudžumu-z-zahire*, Daru-l-kutubi-l-misrijje, Kairo, 1348.H.
- 162.- El-'Umeri, dr. Ekrem Dija', *Buhusun fi tarihi-s-sunneti-l-mušerrefeti*, Bagdad, 1984.

- 163.- **Ez-Zehebi**, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Duvelu-l-islam*, Daru-l-me'arifi-n-nizamijje, Hajderabad, Indija, 1337.H.
- 164.- *Menakibu Ebi Hanife*, egipatsko izdanje.
- 165.- *Kitabu-l-kebair*, Daru-l-kitabi-l-'arebi, Bejrut, 1986.
- 166.- *Mizanu-l-i'tidal fi nakdi-r-ridžal*, Daru-l-fikr.
- 167.- *Sijeru e'alami-n-nubela'*, Mu'essesetu-r-risale, Bejrut, 1985.
- 168.- *Tarihu-l-islam*, Matbe'atu-s-se'ade, Egipat, 1367-1369.H.
- 169.- *Tezkiretu-l-huffaz*, Matbe'atu daireti-l-me'arifi-l-osmanijje, Hajderabad, Indija, 1955.
- 170.- *Et-Tibbu-n-nebevi*, Mektebetu-l-Kur'an, Kairo.
- 171.- Ebu Zehre, šejh Muhammed, *Ebu Hanife – bajatuhu ve asaruhu ve arauhu fe fikhuhu*, Daru-l-fikri-l-'arebi, 1960.
- 172.- Ebu Zehv, Muhammed Muhammed, *El-Hadisv ve-l-muhaddisune ev 'inajetu-l-ummeti-islamijje bi-s-sunneti-n-nebevijje*, Daru-l-kitabi-l-'arebi, Bejrut, 1984.
- 173.- **Ez-Zejle'i**, Džemaluddin, *Nasbu-r-raje liebasi-l-bidaje*, Daru-l-hadis, Kairo, 1995.
- 174.- **Ez-Zerkani**, Muhammed b. Abdulbaki, *Šerbu-l-mevahi-l-ledunijje*, Daru-l-ma'rife, Bejrut, 1973.
- 175.- **Ez-Zirikli**, Hajruddin, *El-E'alam*, Bejrut, 1389. H.
- 176.- **Ez-Zuhajli**, dr Vehbe, *El-Fikhu-l-islami ve edilletuhu*, Daru-l-fikr, Damask, 1996.
- 177.- **Ždralović**, dr. Muhammed, *Prepisivači knjiga u arabičkim rukopisima*, Svjetlost, Sarajevo, 1988.

Rukopisi

- 1.- Handžić, Mehmed, *Faidetu fi-l-ehadisilleti zekereha el-Bejdavi fi ahiri kulli suretin min tefsiribi*, rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, pod red. br. 6967.
- 2.- *Izharu-l-behadže bi šerhi Sunen Ibn Madže*, rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, pod inv. brojem 6963. Ima 118 lista.
- 3.- *Medžme'u-l-bihar fi tarihi-l-'ulumi ve-l-esfar*, rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci, pod red. br. 6968.
- 4.- *Mukaddimetu-l-hadisi ve-t-tefsiri*, rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, pod red. br. 6967. Sadrži 10 lista.
- 5.- *Tefsiru ajati-l-abkam min sureti-l-Bekara*, rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci, pod red. br. 6967.
- 6.- *Tefsiru ajati-l-abkam min sureti-n-Nisa'*, rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu.
- 7.- *Tejsiru-l-vusul ila Džami'i-l-usul min hadisi-r-Resul, sallallahu 'alejhi ve sellem*, rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, prvi tom pod red. br. T.203, a drugi pod br. T.164. To je autograf, pisan Handžićevom rukom i ima ukupno 541 list.
- 8.- *Idžazetnama Mehmeda Handžića*, rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, pod red. br. 2650.
- 9.- *Idžazetnama Mustafe Pruščaka*, rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, pod red. brojem 530/2, L. 112-114.
- 10.- *Pručak, Mustafa, Tebširu-l-guzzat*, rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, pod red. br. 2507, sadrži 114 lista.

SADRŽAJ

UMJESTO PREDGOVORA	5
UVODNA RIJEČ	9
EBU HANIFE	15
Rođenje i porijeklo	17
Obrazovanje i učitelji	18
Ebu Hanifin kružok i njegovi učenici	21
Znanje i inteligencija	25
Fikh – islamsko pravo	27
Pobožnost	29
Zuhd	33
Druge Ebu Hanifine vrline	35
Ebu Hanifina smrt	36
Ebu Hanifin doprinos hadisu i hadiskoj znanosti	36
Optužbe na račun Ebu Hanife	37
Da li je Ebu Hanife, doista, malo poznavao hadis?	41
Da li je Ebu Hanife preferirao analogiju u odnosu na hadis?	46
Ebu Hanifino zanimanje za hadis i hadiske znanosti	50
Ebu Hanifin odnos prema sunnetu	52
Ebu Hanifin ugled u hadiskoj znanosti	54
 MALIK IBN ENES	 61
U potrazi za znanjem	64
Učitelji	64
Učenici	66
Odnos prema hadisu	68
<i>Muwetta'</i>	70
Komentari	72
Ostala djela	73
Osobine	73
Mišljenja drugih o imamu Maliku	74
Iskušenja	77
Smrt	77
 MUHAMMED B. IDRIS EŠ-ŠAF'I	 79
Rođenje i djetinjstvo	81
Učitelji	83
Učenici	84
Djela	86
Njegov <i>Musned</i> i <i>Sunen</i>	87

Njegov odnos prema hadisu	87
Osobine i vrline	90
Imam Šafi u očima drugih	92
Smrt	95
AHMED B. HANBEL	97
Djetinjstvo i obrazovanje	99
Učitelji	100
Učenici	101
Djela	102
<i>Musned</i>	103
Broj hadisa	103
Klasifikacija hadisa u <i>Musnedu</i>	104
Broj ashaba	105
Broj Ahmedovih učitelja	105
Stepen autentičnosti hadisa	105
Djela nastala u vezi s <i>Musnedom</i>	108
Njegov opis i vrline	109
Drugi o njemu	112
Smrt	114
ABDULLAH B. ABDURRAHMAN ED-DARIMI	117
Putovanje u potrazi za hadisom	119
Učenici	120
Djela	120
<i>Sunen</i>	121
Drugi o Darimiju	123
Smrt	126
BUHARI	127
Putovanje u potrazi za hadisom	129
Buharijini učitelji	130
Generacija učenika koju je odgojio	131
Pamćenje, znanje i oštroumnost	132
Buhari i učenjaci	134
Pobožnost i moralni kriteriji	136
Djela	137
<i>Džami'u-s-Sahih</i>	138
Uvjeti za izbor hadisa	140
Broj hadisa	141
Klasifikacija hadisa	142
Kritika hadisa i prenosilaca u <i>Sabihu</i>	143
Djela u vezi sa <i>Sabihom</i>	143
Komentari	144

Mustahredži	144
Mustedrek – zbirke	145
Atrafi	145
Sulasijati	145
Medžmu'ati	146
Skraćene verzije	146
Bošnjaci i Buharijin <i>Sabih</i>	146
Iskušenja imama Buharija	147
Smrt imama Buharija	149
MUSLIM	151
Rođenje	153
Putovanje u potrazi za hadisom	154
Generacija muhaddisa koju je odgojio	155
Mjesto imama Muslima u hadiskoj znanosti	156
Djela	158
<i>Sabih</i>	158
Specifičnosti Muslimovog <i>Sabiha</i>	160
Davanje prednosti Buharijinoj nad Muslimovom zbirkom	161
Komentari <i>Sabiha</i>	162
Skraćene verzije <i>Sabiha</i>	162
Smrt imama Muslima	163
IBN MADŽE EL-KAZVINI	165
Putovanje u potrazi za hadisom	167
Učitelji	168
Učenici	168
Djela	168
Sunen	169
Komentari Sunena	171
Bošnjaci i Ibn Madžin Sunen	172
Ibn Madže i učenjaci	173
Smrt	174
EBU DAVUD ES-SIDŽISTANI	175
Putovanje u potrazi za hadisom	177
Učitelji	178
Učenici	178
Djela	179
Sunen	179
Karakteristike Sunena	181
Komentari <i>Sunena</i>	183

Skraćene verzije <i>Sunena</i>	183
Mjesto Ebu Davuda i njegovog <i>Sunena</i> među učenjacima	184
Ibadet i pobožnost Ebu Davuda	184
Smrt	184
ET-TIRMIZI	187
Rođenje	189
Putovanje u potrazi za hadisom	190
Učitelji	190
Učenici	191
Djela	192
<i>El-Džami'u-s-sunen</i>	192
Specifičnosti <i>Sunena</i>	194
Tirmizijevo mjesto među učenjacima	195
Komentari <i>Sunena</i>	196
Bošnjaci i imam Tirmizi	197
EN-NESAI	199
Kako je En-Nesaijevo rodno mjesto dobilo ime	201
Godina rođenja	202
Početak izučavanja hadisa	202
Putovanje u potrazi za hadisom	203
Učitelji	203
Najpoznatiji učenici	204
Ponašanje i usmjerenje	204
Djela	206
<i>Sunen</i>	206
Karakteristike En-Nesaijevog <i>Sunena</i>	207
Njegovo mjesto u hadisu	208
Događaji pred smrt i smrt	210
EBU BEKR IBN HUZEJME	211
Rođenje i obrazovanje	213
Učitelji	214
Učenici	214
Djela	215
<i>Sabih</i>	216
Ibn Huzejmine vrline	218
Ibn Huzejmino mjesto među učenjacima	220
Smrt	223

EBU HATIM IBN HIBBAN EL-BUSTI	225
Rođenje	227
Putovanje u potrazi za hadisom	228
Učitelji	229
Učenici	231
Djela	231
Njegov <i>Sahih</i>	233
Drugi o Ibn Hibbanu	237
Smrt	238
 ET-TABERANI	 239
Izučavanje hadisa	241
Učenici	243
Djela	244
Učenjaci o Taberaniju	247
Smrt	248
 ED-DAREKUTNI	 249
Sticanje znanja i učitelji	251
Učenici	252
Djela	252
Darekutnijev doprinos hadiskoj znanosti	255
Doprinos u drugim znanostima	257
Učenjaci o Darekutniju	258
Smrt	260
 EBU ABDULLAH HAKIM EN-NEJSABURI	 261
Sticanje znanja	263
Učenici	265
Djela	265
<i>El-Mustedrek</i>	268
Hakimov doprinos hadiskoj znanosti	271
Drugi o Hakimu	272
Smrt	274
 EBU BEKR EL-BEJHEKI	 275
Izučavanje hadisa	277
Učenici	278
Djela	278
Drugi o Bejhekiju	283
Smrt	285

EN-NEVEVI	287
Rođenje i djetinjstvo	289
Učitelji	291
Učenici	292
Djela	292
Nevevijske osobine i vrline	295
Smrt	298
 EZ-ZEHEBI	 301
Rođenje i djetinjstvo	303
Početak znanstvenog sazrijevanja	304
Putovanja u potrazi za znanjem i učitelji	305
Angažiranost u obrazovnim institucijama	307
Njegovo mjesto u naučnim krugovima	308
Djela	309
Smrt	312
 IBN KESIR	 313
Učitelji i učenici	315
Učenjaci o Ibn Kesiru	317
Djela	319
Doprinos hadiskoj znanosti	321
Smrt	322
 IBN HADŽER EL-ASKALANI	 325
Djetinjstvo i početak intelektualnog sazrijevanja	327
Putovanja u potrazi za znanjem i učitelji	328
Učenici	329
Djela	331
Izuzetna angažiranost	333
Vrline	334
Drugi o Ibn Hadžeru	334
Smrt	335
 DŽELALUDDIN ES-SUJUTI	 337
Rođenje i počeci intelektualnog sazrijevanja	339
Učitelji	340
Učenici	341
Djela	342
Doprinos hadisu i hadiskim znanostima	345

MUSTAFA PRUŠČAK	349
Rođenje	352
Obrazovanje	352
Diploma/Idžazetnama	354
Učenici	357
Djela	357
Zanimanje za hadis	361
Smrt	362
 MEHMED-EF. HANDŽIĆ	 363
Rođenje i obrazovanje	365
Učitelji	366
Idžazetname	367
Angažman	369
Učenici	369
Spisateljski opus	370
Djela	371
Prijevodi	374
Doprinos Mehmed-ef. Handžića hadisu i hadiskoj znanosti	376
Djela iz oblasti hadisa	376
Tekstovi iz oblasti hadisa	381
Predavanja o hadisu	382
Analiza Handžićevog rada u oblasti hadisa	382
Smrt	386
 Korištena literatura	 389
Bilješka o autoru	401
Sadržaj	403